

*KRIMINALISTIČKE
TEME*

U Sarajevu je 31. maja 2006. godine povodom obilježavanja *Dana kriminalističkih nauka*, održana Međunarodna naučna konferencija na temu «Sigurnost građana u tranzicijskim društvima». U ovom broju *Kriminalističkih tema*, objavljujemo tekstove prezentirane na Konferenciji.

Uredništvo

SADRŽAJ

<i>SAŽECI</i>	1
<i>ABSTRACTS(in English)</i>	17
TEMATSKI BLOK	33
Mirsad D. ABAZOVIĆ Percepcija o nacionalnoj sigurnosti u javnom mnijenju u BiH	35
Vladimir KRIVOKAPIĆ Mere suprotstavljanja organizovanom kriminalu - preduslov sigurnosti	45
Irma KOVČO VUKADIN Sandra VEBER Aktivnosti MUP-a Hrvatske u suzbijanju trgovanja ljudima	65
Zoran KEKOVIĆ Ramo MASLEŠA Želimir KEŠETOVIĆ Nedžad KORAJLIĆ Procedure u istrazi oružja za masovno uništenje	81
Mersida SUĆESKA Sigurnost u tranzicijskim zemljama sa aspekta slobodnih zona	99
Vladimir OBRADOVIĆ Procesna kauzalna determiniranost preddelinkvencije	109
Halid GANIJA Kritički osvrt na pljačke banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao oblik krivičnog djela razbojništva	125
Fatmir QOLLAKAJ Sigurnost građana u tranzicijskom procesu- studija slučaja: Kosovo od 2002. godine do danas (April 2006)	131

Armin KRŽALIĆ Uspješno upravljanje u rješavanju problema malog i lakog naoružanja-doprinos Bosne i Hercegovine u izgradnji sigurnosti i stabilnosti u jugoistočnoj Evropi	137
Nebojša TEOFILOVIĆ Nedžad KORAJLIĆ Almin DAUTBEGOVIĆ Korupcija u svetu politike	145
Saša MIJALKOVIĆ Goran BOŠKOVIĆ Krijumčarenje migranata - pretnja bezbednosti građana u tranzicijskim zemljama	169
Suad REDŽIĆ Nihad MUMINOVIĆ Mahir HODŽIĆ Menadžer sigurnosti – razvoj i uticaj na sigurnost zaposlenika i imovine preduzeća	193
Aleksandra LjUŠTINA Bezbednost građana i ekološki kriminalitet	199
Renata SAMARDŽIĆ Organizovani kriminal i nelegalne aktivnosti u vezi sa kulturnim dobraima - Primer Rusije	209
Irma DELJKIĆ Demokratska kontrola službi sigurnosti u Bosni i Hercegovini – stanje i poželjnost	225
Zenaid ĐELMO Posebno upravno pravo u okviru sistema regulacije odbrane i sigurnosti u Bosni i Hercegovini	239
Dušan DAVIDOVIĆ Josip BOGIĆ Privredni kriminalitet i reakcija državnih organa i institucija - u korist ili na štetu građana?	271

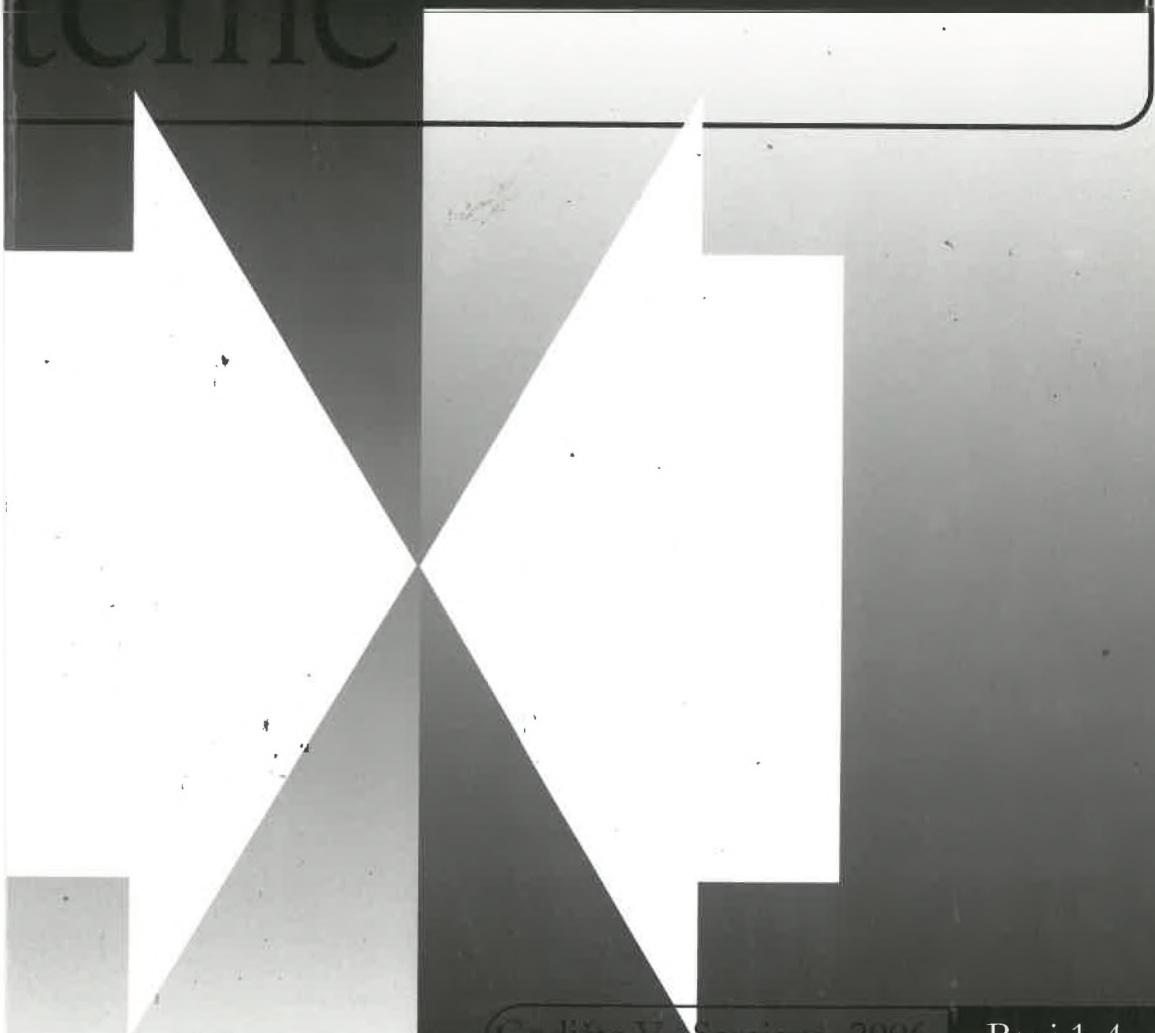
Dane SUBOŠIĆ Komparativna analiza kapsaina i hemijskih materija "CN" i "CS"	289
PRIKAZI	309
Eldan MUJANOVIĆ FINANCIAL INVESTIGATION OF CRIME (Petrus C. Van Duyne, ed.)	311
Edina BEĆIREVIĆ Prof. dr. Muslija Muhović: "Uvod u etiku" – "Introduction to Ethics"	323
Jasmin AHIĆ Lada Sadiković: „Ljudska prava“- "Human Rights"	329

fkn
Fakultet kriminalističkih nauka

Kriminalističke

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Godište V Sarajevo, 2006

Broj 1-4

UDC 343. 9 ISSN 1512-5505

KRIMINALISTIČKE TEME

časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

IZDAVAČ

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet kriminalističkih nauka
Sarajevo

ZA IZDAVAČA

Prof. dr sci Ramo Masleša, dekan

UREĐUJE

Redakcija Časopisa

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Edina Bećirević

ZAMJENIK GLAVNOG I ODGOVORNOG UREDNIKA

Jasmin Ahić

RECENZIJE I PRIJEVOD

Redakcija

KOREKTURA

Redakcija

DTP

Predrag Puharić

DIZAJN KORICA

Tarik Jasenković

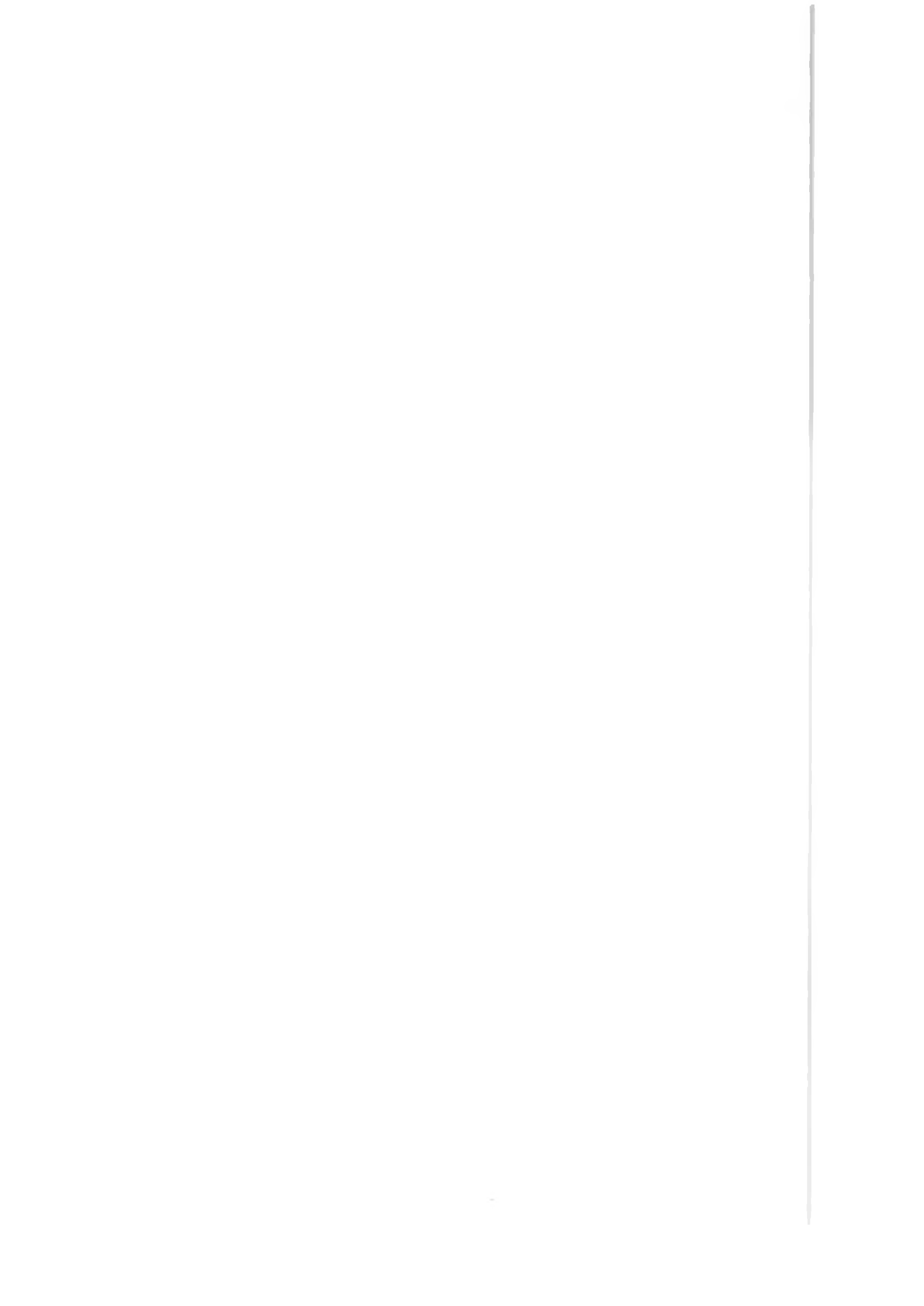
ADRESA

Zmaja od Bosne 8, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
e-mail: fkn@fknbih.edu

Časopis je upisan u Evidenciji javnih glasila F BiH pod rednim brojem 773. od 13. 03. 1998. godine i na temelju mišljenja federalnog Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta broj 02-413-1324/98, oslobođen plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga.

Sažeci

Mirsad D. ABAZOVIĆ

Percepcija o nacionalnoj sigurnosti u javnom mnijenju u BiH

Autor adresira ozbiljan problem razbijenog sigurnosnog prostora u Bosni i Hercegovini koji proizilazi iz unutrašnjeg, nedefiniranog administrativnog ustroja. U izlaganju se ističe da je sistematsko razbijanje bosansko-hercegovačkog društva provedeno pred raspad bivše Jugoslavije da bi taj proces bio radikaliziran tokom agresije. Razbijanje bosanskohercegovačkog društva nastavljeno je i nakon rata, samo drugim sredstvima. Preporuke za funkcionalna rješenja koja bi zaustavila proces negiranja bosansko-hercegovačke države autor tretira u okviru tri odrednice: moći, znati, htjeti.

Ključne riječi: bosanskohercegovačko društvo, nacionalna sigurnost, javno mnijenje, sektori sigurnosti, percepcija.

Vladimir KRIVOKAPIĆ

Mere suprotstavljanja organizovanom kriminalu- preduslov sigurnosti

Autor u radu ističe da se u zemljama u tranziciji ili bivšim socijalističkim državama Centralne i Istočne Evrope u kojima je nastao višepartijski sistem, prilagođavanje socijalističkog privrednog sistema tržišnoj ekonomiji kretao uporedo sa demokratskim procesima, ali i sa porastom organizovanog kriminala. Međunarodni organizovani kriminal naišao je u zemljama u tranziciji na pogodan teren za razvoj svojih mnogobrojnih oblika, čija je ekspanzija prisutna u domenu međunarodne trgovine drogom, oružjem, ukradenim vozilima, kulturnim dobrima, pranju prljavog novca i njegovom reinvestiranju u naizgled legalne delatnosti.

Analizirajući mere protiv organizovanog kriminala, kao uslov za sigurnost, autor zaključuje da adekvatna zakonska regulativa i uspešnost njene primene, kao i unapređenje međunarodne saradnje u borbi protiv organizovanog kriminala, pojačavaju u isto vreme i mogućnosti suprotstavljanja njegovim najopasnijim oblicima kao što su terorizam, narkodelikti, korupcija itd. Ali, i neadekvatna međunarodna saradnja kao i nedostatak relevantnih i pravovremenih informacija, otežava, međutim, sprovođenje racionalne politike suzbijanja organizovanog kriminala na širem tranzicionom području.

Ključne reči: organizovani kriminal, terorizam, migracije, tranzicioni procesi

---

Irma KOVČO VUKADIN

Sandra VEBER

Aktivnosti MUP-a Hrvatske u suzbijanju trgovanja ljudima

Trgovanje ljudima je suvremeni i vrlo profitabilni oblik ropstva. Prema riječima voditelja UN programa za kontrolu droge, trgovanje ljudima je aktivnost koja bilježi najveći razvoj i već postoje naznake da se neke zločinačke organizacije prebacuju s droge na trgovanje ljudima jer je zarada veća, a rizici manji. Trgovanje ljudima se sagledava u kontekstu organiziranog, često transnacionalnog kriminaliteta čijem razvoju pogoduju, između ostalog i društvena, gospodarska i politička stanja u tranzicijskim državama, bez obzira radi li se o regrutiranju osoba iz takvih država ili se radi o nedovoljno razvijenim kapacitetima za njegovo učinkovito detektiranje i suzbijanje. Hrvatska je prepoznala važnost adekvatne reakcije na problem trgovanja ljudima i u smislu važnosti regionalne i međunarodne suradnje, ali i u smislu važnosti multiagencijskog pristupa u adekvatnom tretiranju ovog problema u nacionalnim okvirima. Tijekom 2002. godine osnovan je „Nacionalni odbor za suzbijanje trgovanja ljudima“ u čijem su sastavu predstavnici tijela državne uprave koja se po svom djelokrugu uključuju u aktivnosti glede suzbijanja trgovanja ljudima, predstavnici zakonodavne i

sudbene vlasti te nevladinih organizacija. U radu se daje prikaz aktivnosti MUP-a RH kao važnog sudionika u području identifikacije žrtava trgovanja ljudima i procesuiranju počinitelja, međunarodne suradnje, edukacije i prevencije.

Ključne riječi: Hrvatska, trgovanje ljudima, Nacionalni odbor za suzbijanje trgovanja ljudima, aktivnosti MUP-a RH

Zoran KEKOVIĆ
Ramo MASLEŠA
Želimir KEŠETIĆ
Nedžad KORAJLIĆ

Procedure u istrazi oružja za masovno uništenje

Vladine agencije za provođenje zakona u cijelom svijetu suočavaju se sa raznim, uvijek novim izazovima u borbi protiv terorizma. Kao rezultat, bili su prisiljeni preusmjeriti nedovoljne resurse i tražiti informacije o teroristima i terorističkim aktivnostima upotrebom metoda koje proizilaze iz raznih izvora. No, zadnjih godina svjetska politička klima imala je utjecaj na razvoj starih i novih organizacija da se bave djelima koja su još nasilnija nego ranije, a to sve u svrhu postizanja svojih ciljeva. Teroristi su prijetili i koristili sve nasilnije i smrtonosnije taktike i metode. Tako na osnovu povećane dostupnosti resursa oružja i demonstriranosti istoga, nema dvojbe da bi teroristi u narednom periodu koristili oružje koje ima sposobnost ubijanja stotina, pa i hiljada nevinih civila. Stoga, agencije za provedbu zakona treba da preduzmu mnoge inicijative i ojačaju postojeću politiku borbe na suzbijanju ove prijetnje, koja se zove oružje za masovno uništenje.

Ključne riječi: terorizam, oružje za masovno uništenje, proaktivna filozofija, procedure.

Mersida SUĆESKA

Sigurnost u tranzicijskim zemljama sa aspekta slobodnih zona

Slobodna zona je dio teritorije neke države, posebno ograđene, u kojoj se obavljaju privredne i ostale djelatnosti pod garantovanim pogodnostima i olakšicama. Zbog svog specifičnog načina poslovanja, slobodna zona se može posmatrati kao društvena sigurnost (pravna i individualna) jer znači zaposlenje, proizvodnju, plaće, bolji protok kapitala, novih tehnologija, brži priliv FDI, regionalni razvoj i u ovom smislu država želi da razvija slobodne zone. Međutim, s druge strane, slobodne zone mogu u tranzicijskim zemljama poslužiti za kriminal, te ih zato treba držati «pod kontrolom». Praksa pokazuje da je potreba za osnivanjem slobodnih zona u zemljama EU mala, jer one najvećim dijelom međusobno trguju. U Evropskoj uniji postoje slobodna skladišta i slobodne ekonomske zone, koje su najvećim dijelom namijenjene saradnji sa prekomorskim zemljama. EU je razvila širok spektar institucionalnih mehanizama-legislative, institucija kao i mehanizama ispunjavanja obaveza, poznatih kao «evropska pravila». Profilirana politika «regionalnog pristupa», Bijela knjiga, «Istočne strategije» EU sa profiliranim subregionima među kojima je i Jugo-istočna Evropa, samo su dio pravila tranzicijske «evropske igre». U Pregovorima o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju tranzicijskih zemalja i Unije postoji prijelazno razdoblje, koje se razlikuje od zemlje do zemlje, i u kojem mogu nastaviti djelovati slobodne zone. Nakon toga perioda po ispunjenju određenih pravila poštujući EU standarde, one bi trebale funkcionisati kao slobodne ekonomske zone EU. Dakle, u tom prijelaznom periodu je prioritetno potrebno uskladiti zakonsku regulativu slobodnih zona u tranzicijskim zemljama, kako se ne bi stvorio prostor za nedozvoljene radnje (malverzacije sa domaćom robom, zloupotreba karneta, fiktivan izvoz, uvoz i provoz, krijumčarenje, kompjuterski kriminalitet, pranje novca, neki poslovi off-shore bankarstva, izbjegavanje mjera carinskog nadzora itd.) Zbog svega navedenog potrebno je aktivnost slobodnih zona u tranzicijskim zemljama staviti pod odgovarajući nadzor, kako bi se obezbjedila sigurnost u ovim zemljama.

Ključne riječi: Evropska unija, slobodne zone, tranzicija, kriminalitet;

Vladimir OBRADOVIĆ

Procesna kauzalna determiniranost preddelinkvencije

U referatu je dan izvod iz cjelovitog empirijskog istraživanja čiji je fokus bio usmjeren na one oblike društveno nepoželjnog ponašanja koji se ispoljavaju u školama i predstavljaju rizično asocijalno ponašanje. Uzorak je obuhvatio 1182 učenika završnih razreda osnovnih i prvih razreda srednjih škola Sarajeva u kojima je prema saznanjima nadležnih socijalno pedagoških službi bilo značajnije prisutno preddelinkventno ponašanje. Koristeći se metodom procjene na osnovu opažanja razredni nastavnici su uočili 214 učenika-ca sa zamjetljivim oblicima društveno nepoželjnog ponašanja. Na ukupnom uzorku provedene su brojne deskriptivne, inferencijalne, diskriminativne i eksplanacijske analize od kojih se u ovom članku razmatraju rezultati međusobne utjecajnosti egzogenih, medijatornih i endogenih varijabli na ispoljavanje onih oblika rizičnog ponašanja koje možemo tretirati da procesno uvode u preddelinkvenciju i dovode do delinkvencije.

Ključne riječi: preddelinkvencija, rizično ponašanje, odgojna neuspješnost, poremećaj porodičnih odnosa

---

Halid GANIJA

Kritički osvrt na pljačke banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao oblik krivičnog djela razbojništva

Globalizacija svijeta nastala kao ekonomska potreba u drugoj polovini XX vijeka u prvim godinama trećeg milenija dobila je na intenzitetu, tako da države Balkana, među kojima i naša zemlja, prolaze mukotrpan i težak put ekonomske tranzicije vlasništva i transformacije političkog sistema. To ima za posljedicu niz promjena u društvenim odnosima koji su pogodovali razvoju

općeg, ali i posebnih vidova kriminala. Ovo je dovelo do potrebe stvaranja novih oblika zaštite imovine. Jedan od tih oblika su i agencije za zaštitu ljudi i imovine, kao segment sigurnosti u Bosni i Hercegovini koje se nalaze u stadiju svog formiranja i ojačavanja. Stvaraju se materijalni, kadrovski i drugi preduslovi kako bi agencije mogle odgovoriti sve većim obavezama i zahtjevima svojih poslovnih partnera i odgovoriti izazovima ambijenta u kojem izvršavaju ovu djelatnost.

Međutim, bez obzira na sve navedeno, krivična djela razbojništva (pljačke banaka) nažalost uzimaju sve više maha kojom prilikom dolazi do višemilionskih šteta, a u posljednje vrijeme i pokušaja ubistava čuvara zaduženih za zaštitu. Svakako da u narednom periodu bi bilo neophodno, a u cilju podizanja većeg stepena sigurnosti ljudi i imovini, poduzeti konkretne mjere.

Ključne riječi: tranzicija, sigurnost, pljačke banaka, privatna sigurnost

---

Fatmir QOLLAKAJ

Sigurnost građana u tranzicijskom procesu- studija slučaja: Kosovo od 2002. godine do danas (April 2006)

Ovaj rad fokusiran je na uzajamnu refleksiju stanja sigurnosti i građanskih sloboda. Kosovo, kao društvo u tranziciji sa svim specifičnostima poslijeratne situacije i neriješenog državnog statusa, ipak je zabilježilo porast građanske svijesti i efikasnost pravosudnih organa u namjeri da se uspostavi zadovoljavajuće sigurnosno stanje. U ovom tekstu se obrađuju individualne i kolektivne percepcije sigurnosti, te utjecaj istih na opću percepciju slobode na Kosovu. U tekstu se također naglašava da je prenos nadležnosti sa UNMIK-a na lokalne vlasti jedna od bitnih odrednica sigurnosti ko i građanske slobode.

Ključne riječi: Kosovo, sigurnost, civilna vlast, vojna vlast, građanska svijest.

Armin KRŽALIĆ

Uspješno upravljanje u rješavanju problema malog i lakog naoružanja-doprinos Bosne i Hercegovine u izgradnji sigurnosti i stabilnosti u jugoistočnoj Evropi

U toku proteklih decenija, transfer nelegalnog malog oružja i lakog naoružanja postao je značajan problem međunarodne zajednice, te tražio uspostavljenje strožije kontrole izvoza koje uključuju sigurnosnu, humanitarnu i razvojnu dimenziju. Kraj hladnog rata i blokovska podjela svijeta doveo je do viška vojnog naoružanja koje su posjedovali akteri uključeni u hladnoratovsku tenziju, i neadekvatna kontrola nad ovim oružjem rezultirala je značajnim povećanjem njegove cirkulacije širom svijeta. Tako je danas malo i lako oružje (u međunarodnoj komunikaciji čest akronim SALW-Small Arms and Light Weapon), bez sumnje najveći izvor opasnosti današnjice. Autor analizira programe projekata UNDP koji su razvijeni u okviru Odjela za ljudsku sigurnost u svrhu borbe protiv malog i lakog naoružanja.

Ključne riječi: malo oružje, lako naoružanje, nadzor, regionalni pristup problemu

---

Nebojša TEOFILOVIĆ
Nedžad KORAJLIĆ
Almin DAUTBEGOVIĆ

Korupcija u svetu politike

Korupcija predstavlja univerzalni društveni fenomen, direktno utiče na smanjenje političke i ekonomske moći svakog društva, a njeno sprečavanje i suzbijanje predstavlja jedan od vodećih izazova savremenih demokratskih

promena. Posebno kada se korupcija javlja u političkom i društvenom životu, kod građana i u javnosti, stvara se uverenje da bez nje društvo ne može da funkcioniše i da je to sasvim normalna i prihvatljiva društvena praksa. Krivična dela iz ove oblasti se vešto prikrivaju i teško uočavaju zahvaljujući pomoći i podršci koju pružaju birokratija, tehnokratija i plutokratija datog društva.

Ključne reči: korupcija, politika, korupcionaši, krivična dela, bezbednost.

Saša MIJALKOVIĆ
Goran BOŠKOVIĆ

Krijumčarenje migranata - pretnja bezbednosti građana u tranzicijskim zemljama

Ekonomska globalizacija, koja je uzrokovala ekonomsku i političku tranziciju zemalja realsocijalizma, za sekundarne, neželjene efekte ima i globalizaciju siromaštva, organizovanog kriminala, migracija i njihov spoj kroz organizovane ilegalne migracije. Naglo osiromašenje zemalja u tranziciji i restriktivni vizni režimi bogatih država doveli su u pitanje egzistenciju velikog dela stanovništva u zemljama Jugoistočne Evrope. Nemogućnost legalnog odlaska u razvijene zemlje uslovlila je razvoj posredničke delatnosti organizovanog kriminala, poznatije kao krijumčarenje migranata, kojom se licima omogućava ilegalan ulazak u željenu zemlju. U radu se, pored osnovnih etioloških i fenomenoloških obeležja krijumčarenja migranata, obrađuju i posledice ovog problema po fizičku, mentalnu i ekonomsku bezbednost krijumčarenih migranata i članova njihovih porodica.

Ključne reči: globalizacija, tranzicija, ilegalne migracije, krijumčarenje migranata, bezbednost, viktimizacija, ljudska prava.

Suad REDŽIĆ
Nihad MUMINOVIĆ
Mahir HODŽIĆ

Menadžer sigurnosti – razvoj i uticaj na sigurnost zaposlenika i imovine preduzeća

Jedna od definicija najbliža preciznom određenju djelatnosti menadžmenta je ona autora Koontza i Weihricha koji menadžment definiraju kao «proces oblikovanja i održavanja okruženja u kojem pojedinci, radeći zajedno u skupinama, efikasno ostvaruju odabrane ciljeve». Sigurnost općenito podrazumjeva stepen zaštićenosti ljudi od različitih oblika ugrožavanja, dok u užem smislu predstavlja skup svih mjera, djelatnosti i postupaka usmjerenih ka unapređenju zaštite u svim njenim aspektima. Za provođenje mjera i postupaka je potrebno znanje, vještina i stručnost pogotovo kada imamo u vidu da je zaštitna funkcija u svakom sistemu jedna od primarnih. Za uspješno organiziranje ove funkcije potrebno je da nosilac bude top menadžment, svi zaposlenici i osoba koja rukovodi samo ovim poslovima – menadžer sigurnosti. Ovaj članak analizira odgovornost menadžera sigurnosti, i brojne druge izazove koje okruženje postavlja pred ovu profesiju.

Aleksandra LJUŠTINA

Bezbednost građana i ekološki kriminalitet

Problemi vezani za zaštitu životne sredine, koji su brojni i svakim danom složeniji, usloveli su velik broj mera bezbednosti upravo u zaštiti životne sredine. Odgovarajući stepen bezbednosti u oblasti zaštite životne sredine postiže se propisivanjem određenih normi, od kojih su sa aspekta represivnog postupanja najznačajnije krivično pravne norme, pošto njihovim nepoštovanjem dolazi do ugrožavanja životne sredine i to u najtežim oblicima. Najteži oblici socijalne patologije manifestuju se u vidu ekološkog kriminaliteta. A upravo ekološki

kriminalitet je jedan od najtežih i najopasnijih vidova kriminaliteta, koji se teško otkriva i dokazuje, ali to je društvena realnost koja se upravo reflektuje kroz otkrivene i rasvetljene vidove ove vrste kriminaliteta. Ekološki kriminalitet u zemljama tranzicije profitirao je od konflikata i postkonfliktnih stanja i uspostavio originalni predatorski sistem. Ekološka bezbednost kao osnovna društvena vrednost shvata se tek kada je ugrožena lična bezbednost, a to je upravo izraz slabe bezbednosne i ekološke svesti. Preko problema vezanih za zaštitu životne sredine, odnosno ekološkog kriminaliteta olako se prelazi. Međutim, gotovo svaki čovek, kao pojedinac mora biti svestan značaja i uloge životne sredine za nesmetan razvoj sadašnjih generacija ali i obaveze zaštite životne sredine za život i razvoj budućih generacija.

Ključne reči: bezbednost, ekološka bezbednost, zaštita životne sredine, ekološki kriminalitet

---

Renata SAMARDŽIĆ

Organizovani kriminal i nelegalne aktivnosti u vezi sa kulturnim dobrima - Primer Rusije

Tokom svoje istorije, osim što je bila poštovana, ikona je u burnoj političkoj istoriji Rusije prolazila kroz periode odricanja, zaborava i proganjanja, i često je bila izložena sknavljenju. U poslednjih trideset godina, ikona je za kolekcionare postala jedan od najtraženijih predmeta. Nakon raspada SSSR, došlo je do liberalizacije tržišta, što su iskoristile mnogobrojne kriminalne organizacije. Oko 27 miliona ikona nestalo je u Rusiji u periodu od deset godina. Svakako da samo poznavanje njenog smisla i sadržaja mogu ukazati koliko onu ne pripada komercijalnom prostoru i tržištu. U bogoslužbenoj funkciji ikone, hram je mesto najpotpunije ikonične prisutnosti, pa stoga i nema pravoslavnog hrama bez ikona. Na profanom mestu ikona se u izvesnom smislu deikonizuje, prestaje da biva ono što je za nju bitno sredstvo komunikacije sa Bogom i sa svetiteljima.

Ključne reči: organizovani kriminalitet, kulturna dobra, umetnost, krivotorenje, ilegalna trgovina.

Irma DELJKIĆ

Demokratska kontrola službi sigurnosti u Bosni i Hercegovini – stanje i poželjnost

U ovom radu, autorica razmatra neke aspekte demokratske kontrole službi sigurnosti u Bosni i Hercegovini. Naime, u savremenim demokratskim društvima službe sigurnosti su u funkciji zaštite nacionalne sigurnosti i slobodnog poretka države. Slijedom toga, svaka demokratska država mora osigurati da su njene službe sigurnosti podvrgnute demokratskoj kontroli, a najvažniji korak ka tom cilju je uspostavljanje jasnog zakonskog okvira, ali i standarda, političke kulture i resursa kako bi se pospješilo djelovanje onih koji vrše kontrolu nad ovim službama. Stoga, države danas usvajaju različite norme i prakse kada se radi o demokratskoj kontroli, čiji glavni zadatak je da se osigura pravilnost u funkcionisanju službi sigurnosti.

Ključne riječi: demokratska kontrola, službe sigurnosti, Bosna i Hercegovina

---

Zenaid ĐELMO

Posebno upravno pravo u okviru sistema regulacije odbrane i sigurnosti u Bosni i Hercegovini

Ovaj tekst adresira veoma važna pitanja iz oblasti posebnog upravnog prava a koja se reflektuju na opću sigurnost države Bosne i Hercegovine. Radi se prije svega o nadležnosti nad sigurnosnim organima. Autor argumentirano obrazlaže zbog čega se u najskorijoj budućnosti policijski poslovi moraju organizovati na nivou Bosne i Hercegovine. Detaljno analizirajući odbranu i sigurnost kao posebne upravne oblasti, autor jasno povlači distinkciju između unitarizma i majorizacije i pravne države.

Ključne riječi: posebno upravno pravo, sigurnosni organi, policijski poslovi, unitarizam, majorizacija.

Dušan DAVIDOVIĆ
Josip BOGIĆ

Privredni kriminalitet i reakcija državnih organa i institucija - u korist ili na štetu građana?

U radu se analiziraju oblici privrednog kriminaliteta, posebno dela finansijskog kriminala, u kontekstu aktuelnih tranzicijskih procesa u srpskom društvu. Najpogubniji vid kriminala po svaku državu i društvo svakako je onaj koji napada ekonomiju. U tom smislu, u radu je učinjen pokušaj markiranja osnovnih tipova privrednog/ekonomskog kriminala koji je u srpskom društvu imao i posebnu političku konotaciju - u smislu stvaranja vrlo produktivne kriminalne sprege vlasti i organizovanog kriminala. Autori su pokušali da rasvetle glavne uporišne tačke ove sprege i protumače njene posledice po nacionalnu ekonomiju s jedne, i bezbednost građana s druge strane.

Ključne reči: finansijski kriminal, privredni kriminal, policija, finansijska istraga, kaznena politika, oduzimanje imovinske koristi.

Dane SUBOŠIĆ

Komparativna analiza kapsaina i hemijskih materija "CN" i "CS"

Godinama su policijski službenici suočeni sa porastom broja incidenata u kojima su im suprotstavljene osobe koje ispoljavaju nasilničko ponašanje. U datim okolnostima, većina policijskih uprava u zemljama tranzicije zabrinuta su za bezbednost policijskih službenika i osumnjičenih lica. Prethodno, policijske uprave u razvijenim zemljama sveta uvidele su rešenje navedenog problema u primeni nesmrtonosnih oružja. Oleoresin capsicum (OC) sprejevi su vrsta oružja iz nesmrtonosnog arsenala koji su namenjeni uspešnijem rešavanju problema bezbednosti policijskih službenika i građana, od CN I CS

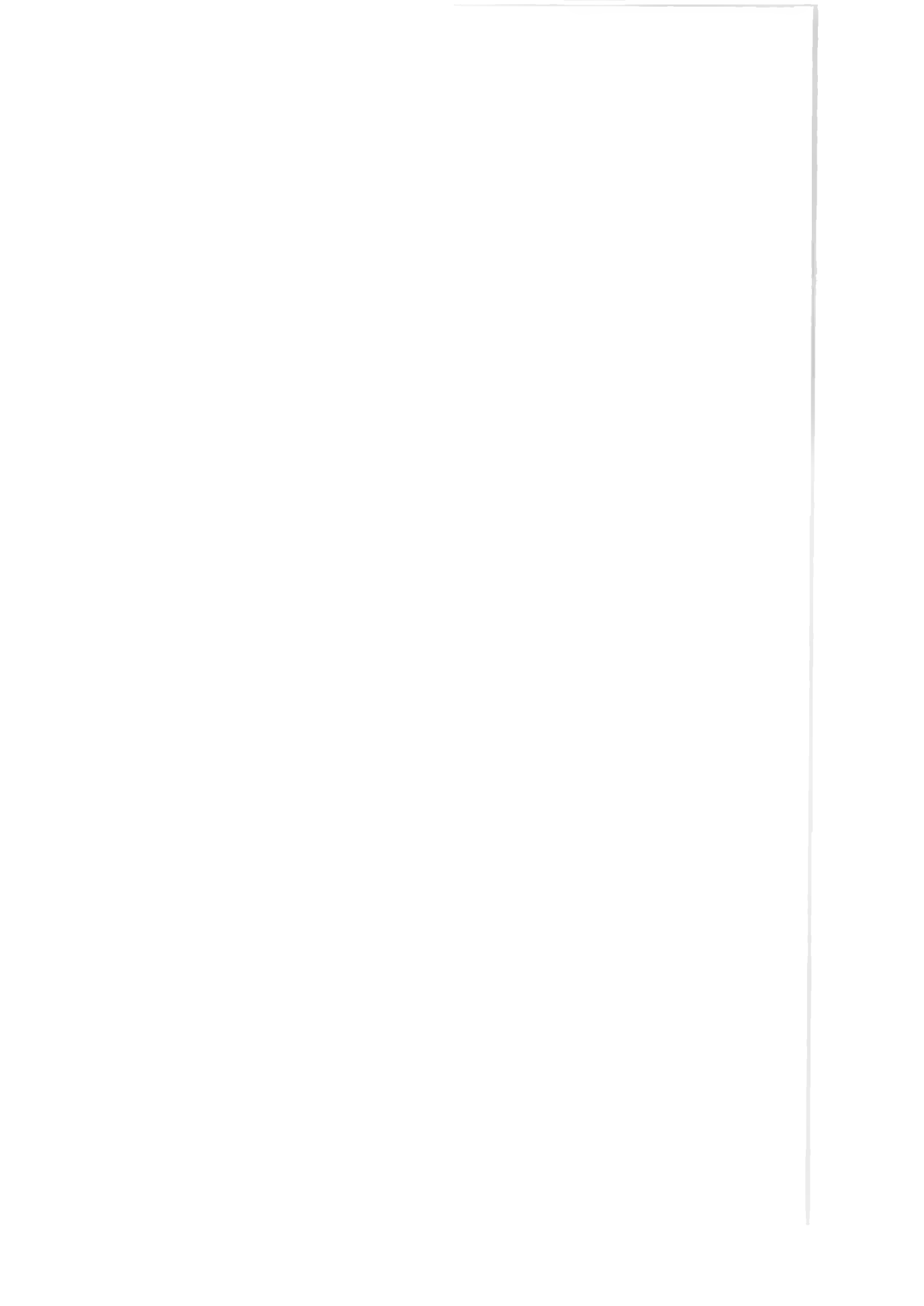

- sprejeva. Dakle, neizvesnosti upotrebe smrtonosnih oružja tokom samoodbrane policajaca u zemljama koje prolaze proces tranzicije, a u kojima su u datim uslovima izložene brojne vrednosti, mogu se umanjiti, odnosno izbeći korišćenjem *Oleoresin capsicum* (OC) nesmrtonosnih sprejeva.

Ključne reči: *oleoresin capsicum* (oc) sprejevi, nesmrtonosna oružja, uspešnost, samoodbrana, policijski službenici.

Abstracts

Mirsad D. ABAZOVIĆ

Perception of National Security in the B&H Public Opinion

Article focuses on a serious problem of the disunited security space in Bosnia and Herzegovina, the cause of which could be found in internal, undefined administrative structure. Author emphasizes that systematic dissolution of the BH society has started before the end of former Yugoslavia, and intensively continued during the war of aggression. However, systemic dissolution of the BH society has been continued after the war, only by other means. Recommendations for functional solutions which would stop the process of denial BH state, author views in the triangle of: to be able to, to know how to, to want to.

Key words: *Bosnian society, national security, public opinion, security sectors, perception.*

Vladimir KRIVOKAPIĆ

Programme for the Fight Against Organized Crime- Precondition of Security

In this article, author emphasizes that countries of transitions or former socialist states of Central and Eastern Europe, which developed multiparty system, simultaneously with democratic process, adopted not only market economy but organized crime as well. International crime in the countries of transition found a friendly environment to develop in many forms, and its expansion is noticed in the area of international drugs trade, trade of illegal weapons, arms, stolen cars, cultural goods and money laundering. Analyzing measures against organized crime, as a condition for security, author concludes that adequate legal regulations and the success of its application as

well as promotion of international cooperation in the fight against organized crime, at the same time give possibility for a stronger fight against its most dangerous forms. On the other hand, lack of international cooperation and the timely information, makes it more difficult to implement rational program in the prevention of organized crime in the wider transitional area.

Key words: organized crime, terrorism, migrations, transitional process

---

Irma KOVČO VUKADIN

Sandra VEBER

Activities of Croatian MoI in Suppression of Trafficking in Human Beings

Trafficking in human beings is contemporary and very profitable form of the slavery. According to the head of the UN's Drug Control Program, trafficking in human beings is activity that marks the biggest development and there are indications that some criminal organizations are shifting from drugs to trafficking in human beings because the profit is higher and the risk is lower. Trafficking in human beings is analyzed in the context of organized, often transnational crime whose development is facilitated, among other things, by social, economic and political conditions in transition countries, whether we are talking about recruitment of victims from these countries or about underdeveloped capacities for efficient detection and suppression. Croatia recognized the importance of adequate reaction to trafficking in human beings, in terms of importance of regional and international cooperation but also in terms of the importance of multiagency approach in addressing this problem nationally. During 2002 the government of the Republic of Croatia established the National Committee for the prevention of Trafficking in persons which is composed of representatives of the bodies of the government administration who in their respective areas are engaged in activities or the prevention of trafficking in persons, representatives of the legislative and judicial authorities and nongovernmental organizations. In this paper, the authors give an overview of activities of Croatian Ministry of

interior as an important subject in the field of identification of victims and prosecution of offenders, international cooperation, education and prevention.

Key words: *Croatia, trafficking in human beings, National Committee for the suppression of trafficking in persons, Croatians' MoI activities*

Zoran KEKOVIĆ

Ramo MASLEŠA

Želimir KEŠETOVIĆ

Nedžad KORAJLIĆ

Procedures in Investigations of Weapons for Mass Destruction

The global political climate has had influence lately on the development of old and new organizations that are dealing with acts even more violent than before, and this all in order to meet their goals. Terrorists have threatened and used even more violent and even more deadly tactics and methods. Therefore, on the basis of an increased availability of resources in terms of weapons, and a demonstration of the same, there is no doubt that terrorists would in the upcoming period use weapons that are able to kill hundreds, even thousands of innocent civilians. Therefore, law enforcement agencies have to take on numerous initiatives and strengthen their existing policies of fight in order to curb this threat, known as weapons of mass destruction.

Key words: *terrorism, weapons of mass destruction, proactive philosophy, procedures.*

Mersida SUĆESKA

Safety in Transition Countries from Aspect of Free Zones

Free Zone is a part of the territory of a country, provided with its own special fence and within which economic and other activities are being performed under the guaranteed benefits and facilities. Because of its specific way of running the business, free zone can be deemed as social safety (legal and individual) since it means employment, production, salaries, better capital and new technologies flow, faster Foreign Direct Investment inflow, regional development..., and in this sense, too, a state is willing to develop free zones. However, on the other side, free zones may serve in transition countries as an area suitable for committing offences. That is why they should be kept "under the control". The practice proved that the need for establishing free zones in the EU countries were insignificant, since for the most part, they carry out trade arrangements among themselves. Within the European Union there are free warehouses and free trade zones, which are mainly designed for the cooperation with overseas countries. EU developed a wide range of institutional mechanisms: legislative, institutions as well as the mechanisms for fulfilling liabilities known as "European Rules", profiled politics of "regional access", White Book, "Eastern strategies", EU with profiled sub-regions among which is the South-East Europe are only a part of the transition "European game". In the negotiations on Stabilization and Accession Agreement between the transition countries and Union there is a transitional period which differs from country to country and within which, free zones may continue with their activities. After that period and upon satisfying specific rules respecting EU standards, they should be functioning as EU Free Trade Zones. So, in that transitional period it is priority to conform the legislative of the free zones in transition countries, so as to avoid creation of possibilities for non-allowed actions (malversation with local goods, misuse of carnet, fictive export, import and transit, smuggling, computer criminal acts, laundering, certain off-shore banking transactions, avoiding of customs supervision measures etc.) Because of all the above

mentioned, the free zone activity in transition countries should be put under corresponding supervision, so as to ensure safety in these countries.

Key words: *EU, free zones, transition, corruption*

Vladimir OBRADOVIĆ

Process Causal Determination of Predelinquency

This paper is a part of the comprehensive empirical research focusing on forms of social behavior manifested by the children in the schools and are considered as behavior at the very edge of social appropriateness- so called behavior at risk for delinquency. In the sample were included students from finishing grades of primary and first grades high schools in Sarajevo, in which by relative authorities was reported predelinquent behavior to the greater extent. By observing the students, class teachers distinguished 214 of them manifesting a noticeable degree of social inappropriate behavior. The whole sample was the subject to the numerous descriptive, inferential, discriminative and explanatory analyses, from which in this paper are excerpted the results of analysis of influence of exogenous, mediatory and endogenous variables on manifestation of those forms of behavior at risk for delinquency which could be viewed as first step of predelinquency, subsequently leading to delinquency itself.

Key words: *predelinquency, behavior at risk for delinquency, unsuccessful upbringing, family relationships disfunctionality.*

Halid GANIJA

Critical Review of Bank Robberies in Federation of Bosnia and Herzegovina, As a Form of Criminal Act of Robbery

World globalization process as economical need emerged in the second half of XX century and got on intensity in first years of third millennium, so that states of Balkan, and Bosnia and Herzegovina is one of them, are going through hard way of economical transition of ownership and transformation of political system. That has consequences in changes of community relations which helped the rise of general and special forms of criminality. This brought up new ways of protection of persons and goods. One of this forms are agencies for protection of people and goods, as a part of private security system in Bosnia and Herzegovina. Various preconditions are in the process of formation so that agencies would be able to answer to challenges of the working environment. However, regardless of the mentioned actions, criminal acts of robbery of banks are increasing, which causes loss of multimillion losses, and lately the attempts were made to murder security guards as well. However, in order to raise level of security of people and property, it is necessary to undertake concrete measures.

Key Words: *transition, security, bank robbery, private security*

Fatmir QOLLAKAJ

Security of Citizens In The Process of Transition- Case Study of Kosovo from 2002 to Present (April 2006)

This article is focused on the interactive reflection of the state of security and citizen's freedom. Kosovo is the society in transition, with all specific issues of the after war situation and unresolved international status. Despite everything Kosovo has recorded rise of the citizen awareness as well as the efficiency of the judicial branch in its attempt to establish a satisfactory level of security. Article also focuses on individual and collective perception of security and its influence on the general perception of freedom in Kosovo. According to the author, the transfer of jurisdiction from the UNMIK on local authorities is one of the most important conditions for the security as well as for the freedom of citizens.

Key words: Kosovo, security, civilian authorities, military authorities, citizen awareness.

Armin KRŽALIĆ

Good Governing of Small Arms and Light Weapons- Contribution of Bosnia and Herzegovina in Development of Security and Stability of South East Europe

During past decades, illegal small arms and light weapons transfer became a significant problem to the International Community, and implied a great need for the establishment of a system for better control of export that will include dimension of security, humanity and development. The end of the Cold War and division of the world have brought a great spillover of military

arms that was mainly in a possession of actors of the Cold War. Also, non-adequate control over this weapons resulted an enormous increase of its circulation all over the world. With no doubts, we could say that small arms and light weapons are a large source of danger for the current security in today's world. Author analyses UNDP programmes developed in the department of human security with the aim to fight SALW (small arms and light weapons).

Key words: small arms and light weapon, surveillance, regional problem solution.

Nebojša TEOFILOVIĆ
Nedžad KORAJLIĆ
Almin DAUTBEGOVIĆ

Corruption in the World of Politics

Corruption is universal social phenomenon which directly causes decrease in political and economical power of each society, and prevention of it represents one of the leading challenges of contemporary democratic changes. Considering increasing presence of corruption in political and social life, dominant public perception is that society cannot function without it. Corruption appears as normal and acceptable social practice. These types of criminal acts are difficult to discover and complicated for investigation thanks to the support from bureaucracy, technocracy and plutocracy of given society.

Key words: corruption, politics, criminal acts, security.

Saša MIJALKOVIĆ
Goran BOŠKOVIĆ

Smuggling of Migrants - Security Treat in Transition Countries

Economic globalization causes economic and political transitions in ex communist countries and for secondary effects have globalization of poverty, organized crime, migrations and their fusions through illegal migrations. Sudden poverty in transition countries and restrictive visa regime in rich countries cause impossibility of existence and legal migrations. This phenomena cause development of intermediary activity of organized crime known as smuggling of migrants. The paper deals with basic etiology and phenomenology characteristic smuggling of migrants and consequences of this problem on physics, intellectual and economies security of migrants and their families.

Key words: globalization, transition, illegal migrations, security, smuggling of migrants, human rights.

Suad REDŽIĆ
Nihad MUMINOVIĆ
Mahir HODŽIĆ

Security Manager – Development and Effect on Security of Company Employees and Property

One of the best definitions used to precisely determine management activities is the one given by the authors Koontz and Wehrich who define management as «process of shaping and maintaining environment in which individuals, working together in groups effectively implement their chosen goals». Security in general implies a degree to which the people are protected from various types of endangerment, whereas in a narrower sense it implies a set of all measures,

activities and procedures directed to improvement of all aspects of protection. In order to implement measures and procedures it is necessary to possess knowledge, skills and expertise, particularly if we know that protection stands for one of the primary functions in every system. For that function to be organized successfully it is necessary that people in charge of its realization include top management, all employees and a person exclusively in charge of those affairs- security manager. This article offers analysis of responsibility and other challenges that environment poses to this profession.

Aleksandra LJUŠTINA

Citizens Safety and Environmental Crime

The problems concerning environmental protection, which are numerous and from day to day more complex, have imposed a large number of protective measures in the field of environmental protection. An adequate security level in the field of environmental protection was achieved by many regulations of which, considering their repressive capacity, criminal law norms are the most important since violation of those norms can endanger the environment in the most serious way. The most dangerous forms of social pathology involve environmental crime. And environmental crime is just one of the most serious crime forms that is very difficult to be detected and proved. However, it is a social reality. Environmental crime in the countries in transition made good use of conflicts and postconflict situation and has established some kind of original predator system. Environmental security as a basic social value was realized only then individual safety had been endangered because of low awareness of security and environment. The problems concerning environmental protection and environmental crime were neglected. However, almost every person, as an individual, must be aware of the importance and the role of the environment for the present generations to grow and to make progress but also he or she has to be aware of the obligation to protect and to save the environment for the next generations.

Key words: safety, environmental security, environmental protection, environmental crime.

Renata SAMARDŽIĆ

Organised Crime and Illegal Activities In Relation to the Cultural Goods: Case Study of Russia

Thorough the history, the icon was respected, but also- during some turbulent political history of Russia, it had been rejected, forgotten and hunted, and quite often, it was the subject of sacril violations. In the past thirty years, icon became one of the most wanted objects for art dealers. After the dissolution of the Soviet Union, many criminal organizations used market liberalisation. During the ten years period around 27 million icons disappeared in Russia. Knowledge about the meaning and content of icon tells us that icon does not belong to the commercial space. In the God serving function of the icon, the church is the place where it belongs. Therefore there is no ortodox chuch withot the icon. In a secular place, icon in a way becomes de-iconised, and it looses its purpose of essentional mean of communication with God and saints.

Key words: organised crime, cultural goods, art, forgery, illegal sale.

Irma DELJKIĆ

Democratic Control of Security Services in Bosnia and Herzegovina – Current State and Perspectives

In this article author is examining some aspects of democratic control of security services in Bosnia and Herzegovina. In democratic societies, function of security services is to protect national security and vital interests of democratic state, where democracy cannot be considered a consolidated, until these services are brought under democratic control. Therefore, establishing a clear legal framework is the most important step of bringing security services under democratic control. It is also important to set

standards, political culture and resources that will foster a willingness among those that are responsible for democratic control of security services.

Various countries have different norms and practices of democratic control, and one of the main tasks of this control is to make sure that these services are functioning properly.

Key words: *democratic control, security services, Bosnia and Herzegovina*

Zenaid ĐELMO

Special Administrative Law Within the System of the Defence and Security Regulations in Bosnia and Herzegovina

This article addresses very important issues related to the area of administrative law that are reflected to the general security of the state of Bosnia and Herzegovina. That is, first of all, jurisdiction over security agencies. Author with very strong arguments explains why it is the „must“ for the police to be organized on the level of the BiH state. He analyses defense and security as special administrative areas, and draws distinction between unitarianism and majorisation of the state.

Key words: *administrative law, security agencies, police affairs, unitarianism, majorisation.*

Dušan DAVIDOVIĆ

Josip BOGIĆ

Economic Crime And Reactions of the State Institutions and Agencies - In Favor or Against the Interest of Citizens?

This article offers analysis of the economic crime, especially forms of the financial crime, within the context of present transitional processes in the society of Serbia. The most dangerous form of crime for any state and society is the one that attacks economy. In that respect authors of this article made effort to mark basic types of economic crime which had special political connotation in Serbian society-in a way that it created highly productive criminal link between authorities on power and organized crime. Authors tried to enlighten key sources of this link and to interpret its consequences for national economy as well as for the security of citizens.

Key words: financial crime, economic crime, police, financial investigation.

Dane SUBOŠIĆ

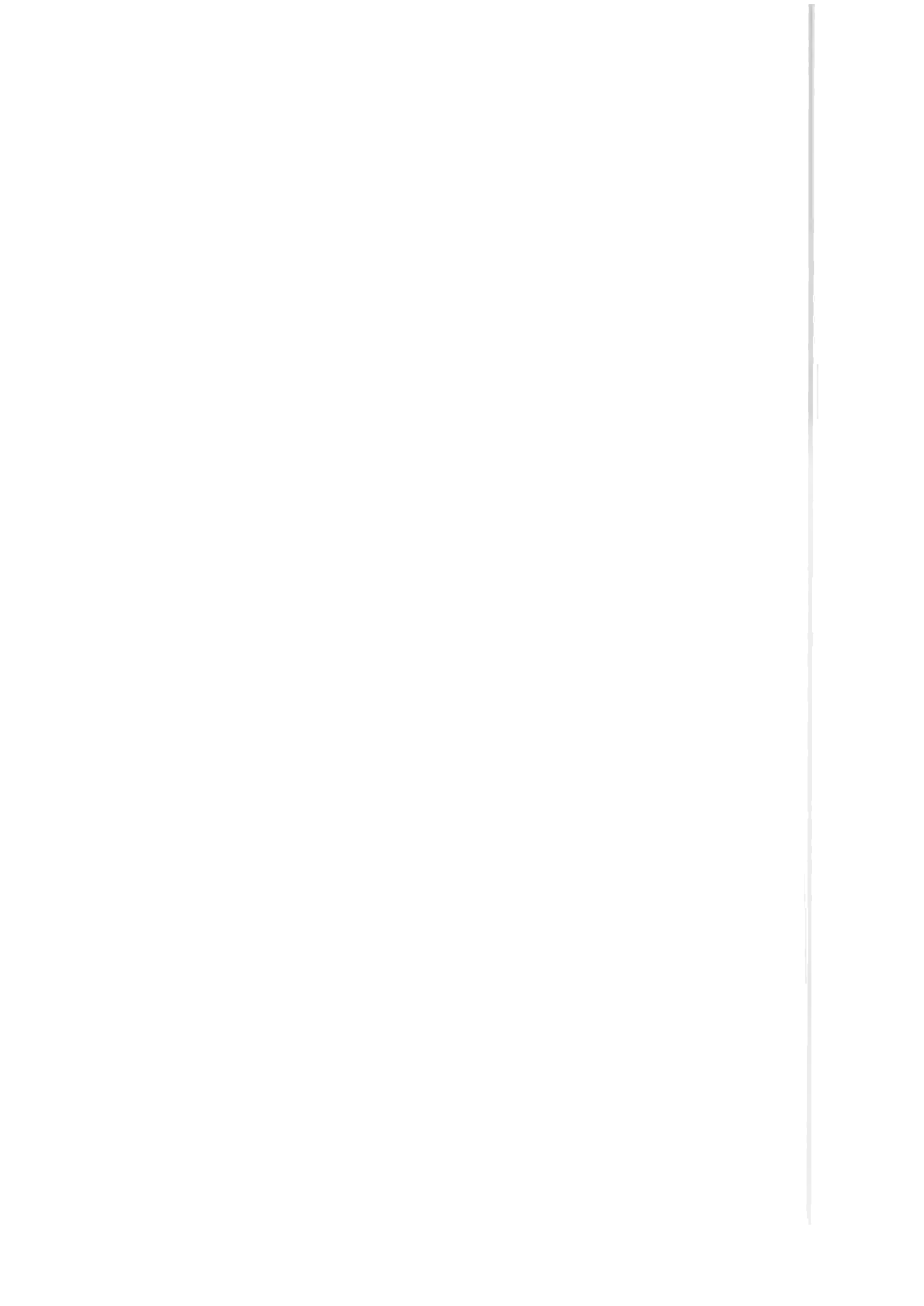
Comparative Analysis of Capsicum and Chemical Materials "CN" and "CS"

Over the years police officers have experienced an increase in the number of incidents wherein persons who display violent behavior confront officers. In the given circumstances, most police departments in transition countries are concerned about officer and suspect safety. Previously, to meet this problem, police departments in developed countries of the world have sought answers of that problem in use of non-lethal weapons. Oleoresin capsicum (OC) sprays are one weapon from the non-lethal arsenal that addresses more effectiveness solving the problem of officer and citizen safety, than CN and

CS – sprays can do. So, uncertainty with respect to the use of lethal weapons during police officers self defense in the countries which passes process of transition, to which in the given circumstances are exposed numerous values, can be diminished or avoided by the use of non-lethal oleoresin capsicum (OC) sprays.

Key words: *oleoresin capsicum (OC) sprays, non-lethal weapons, effectiveness, self-defence, police officers.*

Tematski blok

Mirsad D. ABAZOVIĆ¹

Percepcija o nacionalnoj sigurnosti u javnom mnijenju u BiH

Nacionalna sigurnost svake moderne države jeste sistemski djelatnost države, a ne nekog njenog dijela, odnosno nekog unutrašnjeg administrativnog partikulariteta. Da li je ovo opće i nesporno mjesto primjenjivo u Bosni i Hercegovini? Nije, ili je primjenjivo sa velikom dozom zadržske. Baš s ovom konstatacijom treba polaziti u svakoj raspravi o sigurnosnom kompleksu unutar BiH jer bi u protivnom bila skrivana bosanskohercegovačka stvarnost. A skrivati stvarnost jednog društva od tog samog društva, znači kontinuirano upropaštavati to društvo.

Bosna i Hercegovina je podobro razbijen sigurnosni prostor. Izvorišta te razbijenosti su višestruka i višeslojna. Nabrojat ću ključna.

Prvo, to je unutrašnji administrativni ustroj. Ovakav model države, naravno kada je riječ o modernoj državi, ne postoji nigdje. Iz te činjenice proizilaze, ili, ta činjenica proizvodi niz nesporazuma i nesuglasja i o karakteru države. Prema jednim, BiH je federalna država sastavljena od federacije i republike te jednog distrikta. Ovakva rašomonijada iskazana u samo jednoj rečenici snažno i argumentirano upućuje na sentencu prema kojoj, tamo gdje prestaje logika, nastaje Bosna i Hercegovina. Prema drugima, BiH je prosta decentralizirana država. Ta tvrdnja je najbliža definiranjima iz oblasti

---

¹ Dr. sci, vanredni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

teorije države i prava, ali ostaje zapitanost nad tim šta je ta decentralizacija, čega, kojih nivoa i kakve horizontalne i vertikalne podjele vlasti. A prema trećima, BiH je unija, ali se ne zna čega.

Drugo izvorište razbijenosti sigurnosnog kompleksa u BiH proizilazi iz njenog nedefiniranog političkog i društvenog uređenja.

Treće izvorište proizilazi iz poluprotektorskog međunarodnog i unutrašnjeg političkog subjektiviteta.

U ovom kontekstu, odnosno unutar ovih i ovakvih bosanskohercegovačkih društvenih realiteta treba objektivno promatrati i analizirati i nacionalnu sigurnost u skladu sa savremenim pogledima na tu oblast.

Ukoliko se nacionalna sigurnost prostire na najmanje pet oblasti - vojna, politička, društvena, ekonomska i ekološka sigurnost, a budući da u BiH baš u tim oblastima postoji stanovita rastrojenost, može li se govoriti o državnim sistemskim poslovima?

Naravno da ne može. Uskogruda i lokaletatistička parcijalizacija Bosne i Hercegovine je evidentna u svim ovim oblastima. A u tim parcijalizacijama i omeđenim partikularitetima jedino ne stanuje država. U njima stanuje i organizirani kriminal, i pranje novca, i ilegalna trgovina drogama i drugim opojnim sredstvima, i korupcija, i društvena diskriminacija, i segregacija, i trgovina ljudima, i ilegalne migracije, i štíćenje ratnih zločinaca i nosilaca zločina genocida, i proliferacija, i prostor za eventualne terorističke aktivnosti itd. Dakle ima sistema i sistematičnosti u vezi sa unutrašnjim ili transdržavnim faktorima sigurnosnih rizika, ali nema efikasne sistemske djelatnosti države u presijecanju, onemogućavanju ili neutraliziranju postojanja ili daljeg nekontroliranog razvoja tih faktora sigurnosnih rizika i sigurnosnih prijetnji.

Nadalje, politika sigurnosti te sigurnosna politika kao strateška pitanja, potom organizaciona struktura kao formalna strana tih strateških pitanja, u Bosni i Hercegovini nisu sistemska djelatnost

države, već su smještene, kako sam već naglasio, u niz političkih i lokaletatističkih partikulariteta koji imitiraju državu, a samim svojim postojanjem takvi partikulariteti predstavljaju negaciju države. U radikalnijem smislu govoreći, ovakvo stanje u oblasti sigurnosti u Bosni i Hercegovini, a što proizilazi iz negacije BiH kao države, u potpunoj i elementarnoj suprotnosti je sa interesima njenih građana, šta više, građani su taoci takvog stanja. Građani su, s aspekta sigurnosne politike i problematike puki objekt, a, svakako, radi se o tome da bi trebali biti primarni subjekt u uređivanju i ovoga dijela naše društvene zbilje. Naravno, ovo sve proizilazi iz stanovite disfunkcionalnosti i nefunkcionalnosti u oblasti sigurnosti, a ta disfunkcionalnost je saobražena sa disfunkcionalnošću vlasti u Bosni i Hercegovini općenito i njen je izravni produkt.

Ovo i ovakvo stanje, kao i svu njegovu složenost u kontekstu neposrednog promatranja, ali i u smislu projiciranja rješenja, možemo tretirati u okviru tri odrednice, koje ću ovom prilikom imenovati kao: **moći, znati, htjeti**. (o ovome sam i ranije govorio na sličnim skupovima, ali smatram da to stalno treba ponavljati s ciljem da prodrede u sfere centara moći u ovoj našoj državi).

Kad kažem **moći**, mislim na materijalne mogućnosti. Bez obzira na veoma teško ekonomsko stanje u Bosni i Hercegovini, njena materijalna osnova može podnijeti postojanje funkcionalnih i, materijalno i kadrovski, objektivno dimenzioniranih institucija i službi sigurnosti općenito. Nužno je naći optimalan odnos između kapacitativnosti i operativnosti institucija sigurnosti, odnosno svih sektora koji se bave provedbom zakona.

Pod onim **znati** podrazumijevam kadrovske resurse. Bosna i Hercegovina ima sasvim dovoljno i osposobljenih i obrazovanih kadrova koji mogu na potpuno adekvatan način rješavati i najstroženija pitanja iz oblasti sigurnosti, opće, javne, privatne, kolektivne i nacionalne.

Dakle, dvije bazične oblasti nisu problematične. Problem, zapravo, nalazimo u onome **htjeti**.

A to **htjeti**² je u izravnoj vezi sa političkim i lokaletatističkim partikularnim interesima koji su tako profilirani da i znanost i realna kritika aktuelne prakse često ostaju u stanju gotovo nerješive zapitanosti. Uobičajeno je danas kazati da su ti partikularni interesi izraz različitih tzv. političkih volja. Te političke volje su preuzele mnoge prerogative države, a naspram svojih uskogrudih interesa, profiliraju stanje zabrinjavajuće nefunkcionalnosti Bosne i Hercegovine, u ovom slučaju u sektoru sigurnosti.

A, s druge strane, temeljni sigurnosni rizici po Bosnu i Hercegovinu, odnosno njene građane, nemaju ni traga od nekakve partikularnosti. Već spominjani organizirani kriminal, trgovina ljudima, ilegalne migracije, proliferacija, terorizam, pranje novca, podrivanje monetarnog sistema, ilegalna trgovina drogama i drugim opojnim sredstvima, napadi na privatnu i društvenu imovinu, nacionalna i vjerska diskriminacija i segregacija, secesionizam koji s aspekta ideje nije napustio ove prostore i drugo, nisu više ni samo pitanja jedne države, nego su i nadržavna, odnosna nadržavna, i transdržavna i transnacionalna su. Kod takvog stanja sigurnosnih rizika, očigledno je da je sigurnost systemska djelatnost države. Jer, ako ovi sigurnosni rizici ne poznaju granice, ni sigurnosna djelatnost u određenom smislu ne poznaje granice.

Savremeni faktori rizika su odavno internacionalizirani, odnosno imaju međunarodni karakter. A ko je subjekt u međunarodnim odnosima? Naravno – država. Nikakav interesni partikularitet, zvaao se on entitet, kanton, stranka i sl. ne mogu biti međunarodni subjekt, pa dakle ni u oblasti sigurnosti. No, da ne bude zabune, sve što govorim ne bi trebalo razumjeti kao težnju ili prijedlog za podržavljenjem, birokratizacijom i strogom centralizacijom

---

² O «moći, znati i htjeti», raspravljao sam u više tekstova i na više javnih rasprava, uključujući i jedan tekst objavljen u nekom od prethodnih brojeva ovog časopisa. Izvjesna ponavljanja o tom «trorječju» smatram nužnim jer je to stanje naše svakodnevice, sa malim izgledima da će se nešto bitnije i pozitivnije dešavati u smislu mijenjanja nabolje. Dok god budem smatrao za potrebnim, insistirat ću na raspravama o bosanskohercegovačkom «moći, htjeti i znati» i neću to smatrati ponavljanjem, nego ukazivanjem.

sigurnosnog sektora u Bosni i Hercegovini. Dakle, država nije jedini regulator svih segmenata sigurnosti, ali jeste nužan okvir za uređenje stanja i odnosa u ovoj oblasti. Ovdje dolazimo i do pitanja kompetentnosti vlasti i u vlasti. Treba naglasiti da je usljed nekompetencija ljudi na kompetentnim mjestima na svim nivoima vlasti u nas, došlo do potpune zamjene teza o organiziranju našeg društva u ovoj oblasti. Pobrkana je spoznaja o načinima formalne organizacije sigurnosnog sektora i administrativne organizacije države. Bojim se da tome ne doprinosi samo puka nekompetentnost pojedinaca koji se nalaze na kompetentnim mjestima odlučivanja, ali neću o tome ovom prilikom. Samo ću još kazati da stojim na stajalištu da je ovakvo stanje neodrživo, da je u potpunoj suprotnosti sa krajnjim ciljem uređenja odnosa u sigurnosnom sektoru jedne države – a to je kvalitet života građana u punom kapacitativnom smislu. Naš je građanin danas objekt politike, a biti objektom, znači imati krajnje nekvalitetan život.

Gotovo identično stanje je i u vezi sa javnim mnijenjem. Neposredno pred raspad ex-Jugoslavije, došlo je do sistematskog razbijanja bosanskohercegovačkog društva. Taj proces je radikaliziran agresijom i ratom, a nastavljen je, samo drugim sredstvima, i u poslijeratnom periodu. E, ukoliko ne postoji društvo, može li se govoriti o javnom mnijenju kao obliku društvenog prosuđivanja o vitalnim nacionalnim (državnim) interesima, u ovom slučaju u oblasti sigurnosti? Bosanskohercegovačko javno mnijenje se može definirati kao skup mnoštva interesno i perceptivno uskoprofiliranih entiteta koji funkcioniraju najčešće po principima uskogrudosti, jednostranosti, neinformiranosti pa i antidržavnosti. Dakle, ne može se govoriti o društvenom suverenitetu na nivou BiH, a i društveni identitet, kao osnova lične sigurnosti, je po svim aspektima doveden u pitanje.

U sektorima poželjnog konsenzusa u oblasti sigurnosti (spoljne i unutrašnje) na sceni je suprotstavljenost interesa koju imenujemo kao ambivalenciju po principu: «naši» i «njihovi». Na toj relaciji možemo i moramo posmatrati i percepciju o sigurnosti u javnom mnijenju Bosne i Hercegovine. Javno mnijenje je u takvom stanju razdrobljenosti da ne može imati ni jasnu, cjelovitu i modernu percepciju o sigurnosti bilo

koje vrste, a kao takvo, ne može biti niti pozitivni korektiv profilacije sigurnosnih interesa i organiziranja kako na individualnom, tako ni na grupnom pa ni na državnom planu. U ovom smislu, otvaraju se mnoga opservaciona polja u vezi sa Bosnom i Hercegovinom, kako na unutarnjem tako i na međunarodnom planu, planu politike i geopolitike, u krajnjoj instanci polju političke i društvene sigurnosti. Da li se u bosanskohercegovačkom javnom mnijenju mogu voditi produktivne rasprave o našoj lokalnoj i široj ambijentalnosti u vezi sa svim danas poznatim sektorima sigurnosti? Navest ću neke (možda ključne) elemente tih ambijentalnosti. Koncem 20. i početkom 21. vijeka Bosna i Hercegovina je izbila u gotovo prvi plan zainteresiranosti kod svakog iole ozbiljnijeg analitičara, teoretičara ili relevantnog pragmatičara čija su polja opservacija geopolitika, strategija te sigurnost, prvenstveno nacionalna i/ili evropska sigurnost.

To je sasvim razumljivo. Valjano razumijevati odnose u savremenom svijetu, konkretnije u savremenoj Evropi u oblasti geopolitike i sigurnosti nije moguće a da Bosna i Hercegovina (ili «slučaj Bosna») ne bude bar jedan od nezaobilaznih elemenata i argumenata za dokazivanja ili opovrgavanja unutar političkog dijaloga i političke pragme te unutar rasprava o tome šta je savremena Evropa, kuda ona ide, da li treba korigirati, restrukturirati ili redizajnirati već uspostavljene standarde u bilatelarnim ili multilateralnim odnosima među evropskim zemljama.

Da li je potrebno (ako ne i nužno) redizajnirati pa i redefinirati neka pitanja međunarodnog prava, posebno humanitarnog, ali i pitanja agresije, rata općenito, građanskog rata, sudske prakse?. Da li, možda, još uvijek snažno funkcioniše evropocentrizam i ako kao takav funkcioniše daje li dobre rezultate ili je kočnica bržem rješavanju evidentno golemih problema u mnogim sferama, a posebno u sferama sigurnosti, i nacionalne i kolektivne? Da li jedna evropska država, koja se zove Bosna i Hercegovina treba da bude, koliko treba da bude i zašto treba da bude i dalje objekt eksperimentiranja, i in vivo i in vitro, objekt na kojem se testira sve ono šta je do sada neistestirano (organizacija države, društveno uređenje, «pravne škole»,

institucionalna ekvilibristika sektora javne bezbjednosti i policije uopće i dr.)? Da li je Bosna i Hercegovina jedina država u koju se svekoliki organizacijski modeli drugih tranzicijskih (!?) i inih stabilnih(!?) država mogu instalirati kao replikat, a iz te Bosne i Hercegovine, u koju se slila sva silina međunarodnih autoriteta iz oblasti države, prava, sigurnosti etc. , ništa ne može kao dobro iskustvo instalirati u druge države? I tako dalje. . .

Ova i na ovoj matrici mnoga druga pitanja objektivno se nameću kao važna svakom analitičaru savremene sigurnosne i općerazvojne zbilje. Naravno, tu su i pitanja multietičnosti, multireligioznosti, općenito multikulturalnosti kao datosti, stanja i nedodirljive poželjnosti u bosanskohercegovačkom društvu s jedne strane (što niko ozbiljan javno ne osporava kao prednost i za BiH i za savremeni svijet) i istovremenog nacionalnog, religijskog, tradicijskog i kulturalnog uskogrudja kao opozita ovome prvom, a što se u suštini amnestira nezgrapnim i jalovim eksperimentiranjem u okviru reformi u vitalnim državnim oblastima i institucijama po matrici «pritisni – popusti», često bez jasnog cilja, a pogotovo bez zadovoljavajućeg i dugoročno produktivnog rješenja. Napokon, uz sve dobro šta čine subjekti međunarodne zajednice u BiH i oko BiH, dvojba je da li se dovoljno preispituje efikasnost tog činjenja, ali i rezultati nečinjenja, odnosno propituje li se odgovornost domaćih subjekata za činjenje i nečinjenje u pravcu da BiH postane stvarni pozitivni subjekt međunarodne (prvenstveno evropske) zbilje, odnosno da prestane biti objektom te zbilje. Pomaci su vidljivi, ali aktualna tromost u tom pomicanju je preskupa.

Sasvim je izvjesno da Bosni i Hercegovini, bar u sadašnje vrijeme, ne prijete tradicionalni oružani napadi iz vana, odnosno otklonjena je opasnost od bilo kojeg oblika agresije, onih oblika koji su regulirani dokumentima Ujedinjenih nacija. Ali, ostaje problem unutrašnje sigurnosti u smislu onoga šta sam već markirao. A u prvom redu, problem je u upornom nastujanju prvenstveno političkih elita, tačnije kvazielita, da se ne dozvoli konstituiranje i razvijanje onakvog javnog mnijenja koje će biti nosilac i profikator jedinstvene politike i u oblasti sigurnosti na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine. To nije težnja za

uniformiranjem javnog mišljenja, nego ka uspostavljanju konsenzusa oko pitanja koja su važna za građanina, a ne za neki izdvojeni kolektivitet, nacionalni, vjerski, politički ili neki drugi. Jer, kada god je identitet građanina zamijenjen identitetom kolektiviteta, prvo šta strada, strada lična sigurnost, preko nje nužno individualni, ali i društveni identitet. Tada se, u traženju krivca, uvijek oči i aktivnosti usmjeravaju ka drugim kolektivitetima po principu kolektivne krivice, a elite, odnosno u našem ambijentu kvazielite, ostaju neokrznjene. Naprotiv, sebe proglašavaju zaštitnikom kolektivnih identiteta, huškajući ih jedne na druge.

Naravno, i u Bosni i Hercegovini, dešavaju se promjene nabolje. Makar bile i minimalne, promjene su i treba ih snažno podržavati i podupirati. Iako boluju dječije bolesti koje se moraju prebolovati, ali institucionalno se na državnom nivou razvijaju službe u oblasti odbrane, obavještajnih i kontraobavještajnih poslova, zaštite granice, pravosuđa i drugih oblasti iz korpusa institucionalne provedbe zakona. Relativno brzo i dobro razvija se oblast privatne sigurnosti. Obrazuju se kvalitetni kadrovi prvenstveno na sarajevskom univerzitetu, zatim Banjaluci te policijskim akademijama. No ostaje ključna oblast, a to je policija, koja nikako da se organizira po principima modernog i operativnog modela, potrebnog i primjerenog veličini i razvijenosti bosne i Hercegovine te u skladu sa njenim geopolitičkim položajem. E tu su opet na sceni kvazielite (političke, nacionalne pa i vjerske), koje svoje uskogrudosti nameću kao vitalni nacionalni interes utorenih kolektivnih identiteta. A da bi to te elite mogle efikasno provoditi, neophodno je da se ne dozvoli formiranje i razvoj demokratskog javnog mnijenja. Jer kada bi se u BiH konstituiralo i razvilo demokratsko javno mnijenje, u Bosni i Hercegovini bi nastala i demokratija. Ovako imamo zbir etnokratija koje po toj etnokratskoj matrici modeliraju i više javnih mnijenja koja funkcioniraju po već rečenoj matrici ambivaletnosti «naši» nasuprot «njihovi». Naravno, «naš» je uvijek dobar, «njihov» je uvijek loš.

Na kraju – koji je tranzicijski hod Bosne i Hercegovine? Treba praviti tranziciju u svijesti, u javnom mnijenju, prelazeći iz etnokratskog u demokratski ambijent, iz zastrašivanja građana «njihovim» lošim

momcima u mobilizaciju u prevenciji i borbi protiv svih oblika sigurnosnih faktora rizika a čiji nosioci imaju samo jedno obilježje – kriminalnost, odnosno kriminogenost. Javno mnijenje treba definirati i profilirati svoja demokratska prava i u oblasti sigurnosti, a ne biti upotrebno sredstvo imitata države smještenih u samoproglashene elite, a u suštini kvazielite. Tada će i medijski prostor biti oslobođen i slobodan, a neće biti meta nasilništava za izgovorenu riječ ili argumentiranu kritiku, naravno, nasilništva – «u ime naroda».

Vladimir KRIVOKAPIC¹

Mere suprotstavljanja organizovanom kriminalu- preduslov sigurnosti

---

U procesu globalizacije i tehnološkog progresa, prateća pojava pozitivnih promena je neretko, i širenje nelegalnih i destruktivnih aktivnosti, čija tendencija je u stvaranju organizovanih kriminalnih grupa. U zemljama u tranziciji ili bivšim socijalističkim državama Centralne i Istočne Evrope, u kojima je nastao višepartijski sistem, prilagođavanje socijalističkog privrednog sistema tržišnoj ekonomiji kretao se uporedo sa demokratskim procesima, ali i sa porastom organizovanog kriminala. Države nastale posle raspada Sovjetskog Saveza, baš kao i zemlje Balkanskog regiona, u procesu tranzicije stvorile su povoljne uslove za porast onih vrsta visoko sofisticiranog kriminaliteta, čiji je osnovni motiv delovanja usmeren na brzo sticanje velike materijalne ili finansijske dobiti².

---

¹ Prof. dr, Policijska akademija Beograd

² Organizovani kriminal shvatamo u njegovom pravnom značenju kao oblik saučesništva. Njegovo vezivanje isključivo za ostvarivanje profita ili vezu sa državom skoro da nema nikakvog osnova. Praksa demantuje ovakve stavove s obzirom na to da su najteži oblici organizovanog kriminala motivisani političkim razlozima. Motivi mogu biti i verski, posebno kad su u pitanju sekte i njihova destruktivna delatnost koja je rezultat tajnog organizovanja, a ishod su najteža krivična dela i terorizam. Prema tome, bez osnova su postavke prema kojima je organizovani kriminal u svakom slučaju u interakciji ili dosluhu sa državom. Shvatanje da je organizovani kriminal uvek vezan za državu može imati određeni kriminogeni značaj, iz razloga što se stvara pretpostavka o nemogućnosti suprotstavljanja kriminalu u kome je država saučesnik, a saučesništvo države podrazumeva kolektivnu (objektivnu) a ne subjektivnu odgovornost, što je sa aspekta krivičnog prava i kriminalne politike neprihvatljivo i necelishodno. Na taj način praktično otupljuje oštrica suprotstavljanja organizovanom kriminalu, što je sa kriminalno-političkog aspekta neracionalno. Vidi

Međunarodni organizovani kriminal naišao je u zemljama u tranziciji na pogodan teren za razvoj svojih mnogobrojnih oblika, čija ekspanzija je prisutna u domenu međunarodne trgovine drogom, oružjem, ukradenim vozilima, kulturnim dobrima, pranju prijavog novca i njegovom reinvestiranju u naizgled legalne delatnosti. U porastu je i trgovina ljudima i njihovim organima, kao i ilegalne migracije. Balkan i veći deo bivšeg Sovjetskog Saveza transformisani su iz zona koje su uglavnom bile izvor emigracije, u zemlje preko kojih se vrši ilegalni tranzit sa Bliskog i Dalekog Istoka (Aitala i Sartori, 2005:65).

Organi za donošenje, pa i sprovođenje zakona, mnogo sporije se prilagođavaju novim tendencijama, za razliku od kriminalnih organizacija, fleksibilnih i dinamičnih, koje to čine brzo, uz zloupotrebu, pri tome, pozitivnih demokratskih promena kao i naučno-tehničkog progressa. Aitala i Sartori (2005) na pitanje koji su to politički, socijalni i ekonomski razlozi doprineli da balkanske zemlje, posebno zemlje Zapadnog Balkana (Western Balkans)³ i bivšeg sovjetskog prostora postanu tako nepoželjni susedi, odgovaraju da je to brz porast transnacionalnog organizovanog kriminala⁴. U većini slučajeva, organizovani kriminal otežava, ali i čini neophodnom reformu institucija kao što su policija, carinske službe ili sudski aparat. Pojedinci iz ovih institucija su, međutim, delom postali i podložni kriminalnom uticaju, pre svega korupciji, što nesumnjivo usporava demokratske procese i dovodi u pitanje uspešnost stabilizacije i prosperiteta novih tranzicionih sistema. Naročito je korupcija postala česta praksa u okviru javne administracije, carinskih službi, bankarskog sektora i privatnih preduzeća koja podstiču trgovinu. Ovaj oblik kriminaliteta čija je "tamna brojka" nesumnjivo velika, u bliskoj je vezi sa porastom carinskih prekršaja praktično na

---

više o tome u Krivokapić, V. : *Prevenција kriminaliteta*, Beograd: Policijska akademija, 2002.

³ Termin "Zapadni Balkan" odnosi se na Hrvatsku, BiH, SCG, Kosovo i Makedoniju.

⁴ Slabost institucija; nepripremljenost, neefikasnost i nemotivisanost sudstva i policije čini granice propustljivim i obećava perspektivu nekažnjenosti za kriminalne organizacije, siromaštvo, povoljan geografski položaj ovih država. . .

celom području Balkana, a prati i druge oblike nelegalnih aktivnosti. Korupcija podspešuje sve druge oblike kriminalnih aktivnosti i obstruira primenu zakona. Već evidentna veza između organizovanog kriminaliteta, korupcije i terorizma u zemljama tranzicije ima svoju realizaciju i to sa povećanim intenzitetom.⁵ Izvesne terorističke grupe imaju zaštitu u organizovanom kriminalu radi finansiranja svojih aktivnosti⁶. Adekvatna zakonska regulativa i uspešnost njene primene i unapređenje međunarodne saradnje u borbi protiv organizovanog kriminala, pojačavaju u isto vreme i mogućnosti suprotstavljanja njegovim najopasnijim oblicima kao što su terorizam, narkodelikti, korupcija itd. Nedostatak relevantnih podataka koji bi poslužili kao osnova za proučavanje organizovanog kriminala, kao izazova za sigurnost u "državama u tranziciji" otežava, međutim, sprovođenje racionalne politike suzbijanja organizovanog kriminala na ovom području. .

Terorizam kao opasnost za sigurnost

Terorizam ima sve karakteristike drugih oblika tajnog kriminalnog udruživanja, a koji nemaju političku motivaciju (narko-kriminal, korupcija, pranje novca). Baš zbog njihovog preplitanja i sažimanja, terorizam delimično gubi karakter isključivo političke inkriminacije, bilo da se radi o neposrednim izvršiocima i njihovim namerama ili o posledicama. Kao destruktivan način rešavanja socijalnih odnosa i političkih konflikata, iako surov i nehuman, on ima svoje pristalice i podršku u delu politički ekstremne populacije koja odobrava nasilje kao način za rešavanje društvenih političkih problema. Odnosi

---

⁵ Tako Gheordunescu (2003:31) ističe da u Rumuniji uključivanje terorizma u organizovani kriminal sledi dva glavna pravca: prvi je "jednostavno" uključivanje terorističkih mreža u delatnosti organizovanog kriminala (trgovinu drogom, oružjem, krijumčarenje radioaktivnog materijala. . .), a drugi, se odnosi na "zajedničko" delovanje terorističkih organizacija i organizovanog kriminala koje su finansijske prirode. U takve aktivnosti bilo je uključeno nekoliko članova i pomagača organizacija kao što su PKK (Radnička partija Kurdistan) i Hezbollaha.

⁶ Kod terorizma profit nije cilj, već češće sredstvo za ostvarivanje cilja. To potvrđuju ogromna materijalna sredstva čiji su izvori kriminalni, a kojima raspolaže savremeni terorizam.

između država daleko su od mogućnosti da rešavanju konfliktnih situacija pristupe na način koji međunarodna zajednica proklamuje u svojim poveljama, deklaracijama, konvencijama.

Rešavajući političke razmirice nasiljem, uništavanjem ljudskih života i materijalnih dobara, čovek i društvo pokazuju nemoć u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava i sloboda mirnim političkim i humanim sredstvima. Čini se da je ostvarivanje demokratskih prava i sloboda čoveka i svih univerzalnih vrednosti, kao humanih zahteva, značajnim delom u sferi ideala. Najopasniji oblik terorizma je onaj u kome konkretni teroristički akt, kao sredstvo borbe određene političke grupacije u onim drastičnim slučajevima dobija "pravo građanstva". Kada teroristi dođu na vlast, teroristička aktivnost realizuje se i opravdava kao sredstvo "revolucionarne vlasti". Ona može da se transformiše u vladavinu terora. A održava se i zadržava samo nasiljem, bez mogućnosti da se preobrati u humanu i mirotvornu. Savremeno društvo opterećeno je pitanjem da li se terorizam može suzbiti isključivo nasiljem, i to državnim. Pitanje nije nimalo jednostavno, jer nasilje, posebno oružano, isključuje principe humanitarnog prava, i ima karakter odmazde u kojoj stradaju i nedužni i apolitični građani.

Primena nasilja i teror česti su pratioci demokratskih procesa u pojedinim zemljama, gde je kriminalitet na granici od demokratskog, ka anarhičnom. Demokratski procesi u zemljama u kojima je demokratija u začetku, čine demokratiju u njima kriminogenom. Jer, mnoge od tih zemalja ugrožene su unutrašnjim podelama, sukobima, korupcijom i terorom finansijske i vojne elite. Porast kriminala ili pak njegova stagnacija zabeleženi su i u dobro organizovanim državama, u kojima pojedine službe i institucije funkcionišu efikasno i pravno usklađeno. Njime su ugroženi država, njeno uređenje, kao i društveni i privatni interesi građana, čiju zaštitu sve više preuzimaju njihove privatne policije. I pored pozitivnih efekata, ipak postoje rizici da se u privatnim policijskim organizacijama angažuju kriminalci, od nestručnog rukovanja oružjem do preuzimanja ovlašćenja koja ima državna policija. Pojednačno ili grupno, ova lica u okviru svojih ilegalnih organizacija mogu biti zloupotrebljena u različite svrhe, a za

razliku od naručioca, njihov motiv je materijalne prirode. U slučaju konfliktne situacije na nacionalnom i međunarodnom planu koje eskaliraju i nasiljem, ove snage, po pravilu, poprimaju karakter parapolicijskih ili paravojskih grupacija.

Kriminalitet danas karakteriše visok stepen organizovanosti, kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom planu. Po obimu, on je u stalnom porastu, a karakteriše ga rast recidivizma, profesionalizma i specijalizacije, zloupotreba tehničkih dostignuća i pojava novih kriminalnih oblika, tajnost i raznovrsnost organizovanja i delovanja, internacionalizacija, ogromna finansijska sredstva i to sa više nezavisnih finansijskih sistema, oslabljena efikasnost organa otkrivanja, čemu znatno doprinosi i porast materijalnih troškova neophodnih za suzbijanje kriminaliteta. I suprotno, kapital stečen kriminalom, kao i onaj koji služi za njegovu aktivaciju enormno se uvećava, čime i mogućnost kriminalnog organizovanja i kriminalnog ispoljavanja. Enormno visoka sredstva u posedu organizovanog kriminala, opasna su koliko i sami kriminalni akti. Na međunarodnom planu organizovanog kriminala posebno je izražena čvrsta unutrašnja organizaciona povezanost i finansijska fundiranost koja moćne kriminalne organizacije čini veoma funkcionalnim. Intenzivan razvoj svetskih komunikacija pogodovao je čvršćem i obuhvatnijem kriminalnom povezivanju.

U međusobnim odnosima kriminalnih organizacija postoje nepisana pravila pretnje po osnovu moći, brojnosti članova i organizovanosti svetskog "prljavog" kapitala kojim raspolažu. To su odnosi: a) nezakonitog poslovanja na svojim područjima i kriminalnim oblastima; b) borbe za prestiž u osvajanju istih kriminalnih područja, uključujući i međusobna pomirenja na različite načine, sve do fizičkog likvidiranja; veoma uske saradnje na obostranu korist. Svakako je najopasnija kombinacija koja dovodi do kriminalnog globalizma, odnosno povezivanja kriminalnih organizacija iz pojedinih zemalja, čime kriminalitet postaje međunarodni problem, koji čini neophodnom potrebu i obavezu da se veliki broj država poveže i čvrsto organizuje na antikriminalnom planu.

Raspad istočnoevropskog komunističkog bloka i otvaranje granica imali su pozitivne posledice, ali istovremeno, korist od ove liberalizacije izvukle su kriminalne organizacije. Novostvorena ruska mafija, želeći da proširi svoje aktivnosti i van državnih granica, počela je da prima isporuke kokaina od italijanske mafije, otkupljujući je odgovarajućom količinom oružja, raketnih bacača, uranijuma. Oružje je konačno završilo u rukama terorista, odnosno onih koji su imali novac da ga otkupe. Skoro sve zemlje balkanskog tranzicionog područja su opterećene ovim problemom, čija je geneza u oružanim sukobima koji su označili prethodnu deceniju.

Prisutna je i zloupotreba kompjuterske tehnike, radi vršenja pojedinih krivičnih dela motivisanih koristoljubljem, političkim motivom (špijunaža, terorizam itd.), jer elektronska pošta postaje suštinsko sredstvo koje poništava vreme i distance. Posebnu društvenu opasnost predstavlja realna prognoza da će "tamna brojka" kriminaliteta uz primenu oružanog nasilja biti i dalje u porastu, jer tome ide u prilog posedovanje velike količine ilegalnog oružja, odnosno mogućnost da se ono zloupotrebi, uprkos naporima državnih organa da se ona smanji i svede u legalne okvire.

Posledice ove vrste latentnog kriminala osećaju se samo posredno, one su takođe skrivene, pa je i ovaj kriminalitet utoliko opasniji. Iz tog razloga organi unutrašnjih poslova onemogućeni su da uspešno deluju ne samo u pravcu suzbijanja nego i u primeni preventivnih mera, suočavanjem sa uzrocima, preko posledica ovih dela, odnosno sa uslovima u kojima ona nastaju ili otkrivanjem pretkriminalnih situacija ili stanja. Kod ove vrste krivičnih dela, po pravilu, njihovim otkrivanjem postaje poznat i izvršilac. Nije isključena uska veza terorizma sa krivičnim delima koja, osim političkog imaju i ekonomski motiv, posebno kad se radi o međunarodnom terorizmu, "pranju novca" preko velikih novačnih fondova ili kada su u pitanju multinacionalne kompanije koje nemaju samo ekonomsku, već i političku moć i političke aspiracije prema vlasti.

Kada je reč o kriminalitetu čiji je *modus operandi* nasilje, usled česte upotrebe oružja i porasta broja ubistava, kao i prirodne posledice toga, velikog broja neotkrivenih izvršilaca, postavlja se pitanje da li postoji opasnost da oružani gangsterizam izmakne efikasnoj kontroli policije i krivičnog pravosuđa na opštem planu, kao i drugim organima zaduženim za sprovođenje zakona? Svakako da eskalacija kriminalnog nasilja opominje na opreznost. Poprišta najtežih kriminalnih obračuna postale su urbane sredine, u kojima je obično pristun veliki broj nedužnih ljudi kao potencijalnih žrtava. Posebno je opasna upotreba eksploziva i eksplozivnih naprava, koji prilikom upotrebe van ratnog područja postaju "argument" kriminalnog podzemlja. U većini slučajeva radi se o smišljenim i dobro organizovanim i profesionalnim ubistvima na najnehumaniji način, kao posledici neraščišćenih odnosa u organizovanom kriminalnom podzemlju, pri čemu nisu isključeni ni politički motivi.

Uloga policije i drugih organa u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu i terorizmu od presudnog je značaja. Od policije se zahteva da bez obzira da li se radi o pojedincima ili strukturama koje su nosioci finansijske, ekonomske, pa i političke moći, kriminalitet otkriva u pripremi, da konspirativnim prodorom u kriminalne sredine dođe do saznanja o tajnom kriminalnom povezivanju i planiranju krivičnih dela. Organizovanom kriminalu može se suprotstaviti samo mobilna, efikasna, dobro obučena i informisana policija. Iako konspirativan rad policije može izgledati suprotan demokratskim principima i nadzorima savremenog društva, ne retko međutim, on je jedini efikasan kada je reč o savremenim oblicima kriminalnog organizovanja i delovanja. Svakako da je neophodna i podrška javnosti, kao i međunarodnog faktora. Policija u svakoj situaciji može biti angažovana na preduzimanju odgovarajućih mera za suzbijanje kriminaliteta, tj. za otkrivanje krivičnih dela, kao i prikupljanje podataka i činjenica radi dokazivanja krivičnog dela i krivice izvršioca. Ovome doprinosi i mogućnost saradnje i koordinacije pojedinih organa unutrašnjih poslova po vertikalnoj i horizontalnoj osnovi, mobilnost službe, veliki ljudski i tehnički potencijali, stručna obučenost kadrova, kao i preduzimanje pojedinih mera i radnji oslobođenih procesne forme. Od posebnog značaja je međunarodna

saradnja ne samo zemalja u tranziciji, nego i uopšte, s obzirom da područja kriminalnog delovanja nemaju granice.

Buduća aktivnost državnih organa treba da bude dopunjena angažovanjem građana i pojedinih njihovih asocijacija, odnosno subjekata koji se javljaju kao značajni nosioci preventivnih delatnosti tj. onih delatnosti koje su bile u isključivom domenu državnih organa. Radi suprotstavljanja kriminalitetu na unutrašnjem i međunarodnom planu, državni organi moraju neprekidno i profesionalno da dograđuju i unapređuju svoju funkciju zbog objektivnih potreba suprotstavljanja kriminalitetu, naročito kada su u pitanju tajno i organizovano kriminalno delovanje, terorizam kao nasilje i oblik političkog delikta, pojedini organizovani i profesionalni oblici kriminaliteta kojima se ugrožavaju, odnosno povređuju lična, društvena i materijalna dobra, ljudski životi i sl.

Terorizam je među najtežim oblicima kriminaliteta koji u punoj meri sjedinjuju aktivnost policije i drugih državnih organa i društvenih subjekata. Terorizam po svojoj nehumanosti prevazilazi brojne druge kriminalne akte, posebno i zbog toga jer pogađa i jedan broj sasvim nedužnih građana, zbog čega postoji potreba za još čvršćim povezivanjem policije i drugih državnih organa sa građanima i drugim subjektima društva na njegovom suzbijanju i sprečavanju, posebno zbog mogućnosti eskaliranja terorističkih akata, naročito u slučaju uzajamnog kriminalnog ispoljavanja. Evropski savet je u svojoj rezoluciji 98/s, 408/01 od 21. 12. 1998. predvideo niz mera u cilju sprečavanja organizovanog organizovanog kriminala, uz insistiranje na ostvarivanju opšte strategije za borbu protiv njega.⁷ Iako se u ovoj

---

⁷ Rezolucija insistira na saradnji, odnosno koordinaciji rada nacionalnih bezbednosnih službi cele društvene zajednice u suprotstavljanju organizovanom kriminalu. Njeni autori zalažu se za stvaranje kulturne svesti i klime na nacionalnom nivou, o potrebi borbe protiv kriminala, nezaposlenosti i siromaštva, za integrisanje marginalizovanih društvenih grupa, za uspešno uključivanje u društvo pojedinaca koji se vraćaju sa izdržavanje kazne zatvora... U Rezoluciji se ističe da je za prevenciju organizovanog kriminala neophodno sprečavati pojavu širenja crnog tržišta, a naročito ilegalnog tržišta narkotika. Radi sprečavanja korupcije, autori se zalažu za onemogućavanje protivno-pravnih ugovora pojedinaca i državnih službi po finansijskim poslovima velike vrednosti, a zatim u pogledu finansiranja političkih partija. U cilju prevencije

rezoluciji terorizam ne navodi izričito, njegovo eksponiranje je moguće skoro u svim odnosima u kojima se pojavljuje i organizovani kriminal. Prema tome, teroristički akt može da bude koliko povod, toliko i posledica, bilo sa primarnom, bilo sa sekundarnom političkom motivacijom.

U cilju sprečavanja terorizma na međunarodnom planu usvojen je veći broj rezolucija i zaključaka, u kojima se od država zahteva da ne organizuju, podstiču i ohrabruju pojedine terorističke aktivnosti protiv drugih država, da ih ne podržavaju ili učestvuju u terorističkim aktima. Spremnost za preduzimanje preventivnih aktivnosti u odnosu na terorizam postoji i u okviru Interpola, bez obzira na pravila koja nameće član 3 statuta Interpola. Federalni sekretarijat ima ovlašćenja (Rezolucija 7/1984) da prikuplja informacije kako o neposrednom širenju terorističkih akata, tako i šire informacije o terorističkim organizacijama, njihovoj taktici i strateškim ciljevima, o povezanosti sa drugim organizacijama, pa čak i sa državama ili predstavnicima vlasti. Policijske aktivnosti u okviru Međunarodne organizacije kriminalističkih policija odnose se i na formiranje posebnih antiterorističkih grupa. Tako, radna grupa Trevi-Evropol (terorizam, radikalizam, ekstremizam, nasilje) predstavlja formu za policijsku kooperaciju u zemljama članicama Evropske zajednice, pa samim tim i zemljama u tranziciji.

Danas je u svetu sve prisutnije organizovanje policijskih jedinica za intervenciju u vanrednim situacijama i u odnosu na opasnost koja pretili od izvršenja krivičnih dela terorizma i sličnih dela nasilja. U pitanju su intervencije za koje je neophodna posebna obučenost i spremnost policijskih jedinica prilikom vršenja određenih policijskih

---

organizovanog kriminala, ističe Rezolucija, nužno je razviti adekvatnu infomacijsku i edukativnu mrežu kojom bi najšira javnost bila upoznata sa rezultatima istraživanja, vezanih za izvore, prirodu i posledice daljeg širenja organizovanog kriminala. U ovom aktu posebno se insistira na saradnji između pojedinih bezbednosnih službi pojedinih država, naročito u pogledu međusobnog informisanja o novim oblicima i metodama suprotstavljanja organizovanom kriminalu. Ističe se kao korisna i saradnja sa svim ostalim relevantnim međunarodnim organizacijama.

zadataka⁸. Treba imati u vidu činjenicu da su kriminalci, odnosno lica sklona nasilju spremna da na veoma brutalan i nehuman način napadnu ne samo policiju, već i građane, iz obesti ili kada im se nađu na putu. Pitanje srazmere između represivnosti od strane policije i agresivnosti od strane kriminalaca u navedenom smislu veoma je delikatno, pri čemu je ipak najvažnije sačuvati ljudske živote i materijalna dobra, dok zalaganje za "etičke vrednosti" ponekad nema racionalno i humano opravdanje.

Uspešno suprotstavljanje terorizmu kao međunarodnom problemu koji ugrožava i male i moćne države, zahteva njegovu precizniju određenost i definisanost, nego što je sada to slučaj. Kako ne postoji opšteprihvaćena definicija terorizma na međunarodnom planu, to pruža mogućnost da se ispolje različite političke aspiracije i terorizam postaje pogodan razlog za ostvarivanje političkih ciljeva primenom nasilja. Kada je u pitanju terorizam, upravo različitost i nepostojanje strateških i opšteprihvaćenih merila na međunarodnom planu doprinosi njegovoj potpunoj eskalaciji. S obzirom na vezu terorizma sa organizovanim kriminalom, sve primedbe koje se odnose na slabosti suprotstavljanja organizovanom kriminalu, odnose se i na terorizam.

Pošto se radi o najtežem i jednom od najnehumanijih zločina kome treba pridati pre svega krivično-pravni značaj, etikete i tipove pojedinih vrsta terorizma, kao "opravdani", "pravedni", "revolucionarni", "kontrarevolucionarni" svakako treba odbaciti. Krajnja nehumanost i destruktivnost svih terorističkih organizacija, akcija i aktera trebalo bi da budu praćene unifikacijom pravne regulative upravo u cilju sprečavanja i suzbijanja terorizma i na

---

⁸ Za suprotstavljanje teroristima i njihovim akcijama, na primer snajperistima ili "talačkim situacijama" (uzimanje talaca), neophodne su dobro obučene, specijalno opremljene i naoružane jedinice čiji je zadatak da efektnim akcijama, represivno, energično, vešto i sa što manje rizika u odnosu na ljudske živote i materijalna dobra obave predviđene radnje. U pitanju su potrebe suzbijanja terorističkih akata, zatim razrešenja "talačkih situacija", kriminogenih situacija koje se ponekad petvaraju u krajnje destruktivno, nehumano, rušilačko ponašanje od strane kriminalnih grupa koje takve situacije koriste za svoje zločinačke ciljeve.

međunarodnom planu⁹. Takođe, u slučaju terorizma, treba upražnjavati akt ekstradicije i akt izručenja, odnosno, ne treba dozvoliti azil. S aspekta humanitarnog prava, odnosno zaštite ljudskih života i njihovih sloboda, bilo bi opravdano da Interpol i Europol preuzmu potpunu jurisdikciju u domenu policijskih ovlašćenja u odnosu na terorizam i njegove akte, na način kao kad se radi o klasičnim deliktima, a koji su po pravilu manje društvene opasnosti. Tako bi se smanjile mogućnosti azilantske zaštite i pojednostavile mere ekstradicije kao oblik suprotstavljanja terorizmu na međunarodnom planu. Zemljama koje pružaju utočište ili vrše obuku terorista, treba to zabraniti. Treba težiti ostvarivanju uslova za suprotstavljanje terorizmu putem mera socijalne prevencije, socijalne, ekonomske, kriminalne politike, kulture, informisanja, obrazovanja i sl. Izučavanju terorizma treba pristupiti interdisciplinarno i osim fenomenoloških karakteristika, utvrditi uzročnost terorizma, planirati i programirati prevenciju na međunarodnom i nacionalnom planu.

Sredstva informisanja ne bi trebalo da prenose zahteve terorista, kao ni planove organa bezbednosti bez ovlašćenja, jer, preuzimanje odgovornosti za terorističke akte svojevrсна je promocija i politička propaganda terorista. Radi ranog otkrivanja terorističkih organizacija i njihovih planova, neophodno je stvaranje specijalizovanih formacija. Takođe, neophodno je definisanje i kodifikacija terorizma bez političke pristrasnosti. Treba otklanjati teorijske dileme u razlikovanju terorizma od gerile, oslobodilačkih ratova itd. Uloga kriminalistike sastoji se u blagovremenom i efikasnom otkrivanju terorističkih organizacija, akata i aktera terorizma; otkrivanju materijalnih tokova za finansiranje terorističkih organizacija koji su uvek kriminalni; potrebno je postići unifikaciju politike i krivično-pravne strategije protiv terorizma na lokalnom, unutrašnjem i međunarodnom području; stvoriti informativno-obaveštajnu mrežu na strogo konspirativnoj osnovi; ostvariti koordinaciju i interakciju policijskih mera sa merama drugih organa.

---

⁹ Ovde čini smetnju uticaj pojedinih država čija se merila "dvostrukih standarda" odražavaju i na pravila postupanja u slučaju pojave terorizma ili terorističkih akata.

Ilegalne migracije i trgovina ljudima

Balkanske zemlje nisu samo tranzitno područje na pravcu istok-zapad već sve više egzistiraju kao tržište, odnosno kao krajnje odredište ilegalnih migracija i tržište žena iz zemalja Istočne Evrope. Ilegalne migracije i trgovina ljudima su krivična dela koja sasvim izvesno spadaju u domen organizovanog kriminala. Ove kriminalne delatnosti odvijaju se u sistemu dobro usklađenih i dobro organizovanih aktivnosti i postupaka manje ili više hijerarhijski povezanih pojedinaca ili grupa, što pokazuje da se radi o dobro organizovanom kriminalnom mehanizmu sa precizno određenim ulogama u kriminalnom lancu. Delatnosti kao što su pronalaženje lica koja će biti objekat migracije i trgovine, njihov prihvata, transport i sakrivanje, obezbeđivanje ličnih dokumenata falsifikovanjem ili na drugi način, dalja kriminalna eksploatacija ili iskorišćavanje tih lica *post festum*, ukazuju na odnos saučesništva tj. kriminalnog udruživanja po pravilu na širem, inostranom području i sa većim brojem aktera.

Pošto ovaj oblik kriminalnog organizovanja ima sve karakteristike koje sadrži organizovani kriminal uopšte, ne treba zanemariti da su i sasvim različiti oblici organizovanog kriminala u svojoj interakciji međusobno povezani, isprepleteni, da se međusobno sažimaju i dopunjuju bilo da se radi o pojedinim deliktima opšteg prava (narkodelikti, pranje novca, ilegalna trgovina delovima ljudskog tela, oružjem i municijom, cigaretama, džepnim krađama, organizovanju i posredovanju u prostituciji), bilo da su u pitanju politički delikti (teroizam, diverzije, špijunaža. . .). Reč je o krivičnim delima koja imaju međunarodni karakter, pa pojedine države ovom problemu prilaze na različiti način, u skladu sa svojim opredeljenjima i motivima. Osim ilegalnih migracija, i drugi migracioni procesi, kao što su prinudne migracije ili izbeglištvo, sobom nose još teže posledice kada su u pitanju povrede čovečnosti i međunarodnog prava i uopšte prava na život i ljudsko dostojanstvo. Ilegalne i prinudne migracije, kao dva vida migracija, ne predstavljaju samo kriminalno-politički problem, već isto toliko i socijalni, politički, ekonmski, psihološki,

viktimološki, međunarodni. Migracioni faktor koji nastaje kao posledica migracija nosi sobom izražen problem adaptacije na nove uslove života, jer migranti se obično teško prilagođavaju novoj sredini i nemaju osećaj nacionalnog identiteta. Ovi problemi u prilagođavanju posledica su sukoba kultura i vrednosti, običaja, normi ponašanja, svesti, kao i socijalnih i ekonomskih pritisaka koje migranta prate i opterećuju, što dovodi do destruktivnog ponašanja i ispoljavanja agresije. Netolerancija se ne ispoljava samo u smeru migrant-nova sredina, već i obrnuto, u odnosima sredine prema migrantu.

Većina autora se slaže da migracije selo-grad (ili neurbane-urbane industrijske zone) obično dovode do porasta kriminala po migracionom osnovu¹⁰. Migracije zemlja-inostranstvo imaju za posledicu kriminalizaciju dela migranata, obično onih koji su u "obećanu zemlju" došli zbog avanturizma, ili su se našli na ivici bede i bez egzistencije. Kriminalitet migracionih kretanja se samim tim u velikoj meri uvećava ukoliko su migracije ilegalne, odnosno prinudne.

Najnehumanije su izbegličke migracije, jer su prinudne i nasilne. Oni koji su objekti ilegalnih migracija imaju nešto drugačiju sudbinu. Skoro izvesno, njihov život usmeren je u destruktivnom pravcu, pri čemu su oni nadalje nosioci kriminalnog ili socijalno-patološkog ponašanja, ili žrtve takvih aktivnosti od strane drugih. Ilegalne migracije i trgovina ljudima više nego ijedna druga vrsta kriminaliteta, zalaze u područje socijalne patologije, i ispoljavaju se zajedno sa prostitucijom, pedofilijom, skitničarenjem, prosjačenjem. Reč je o svojevrsnim oblicima patologije i nasilja u kojima svojim udelom, dobrovoljno ili prinudno, učestvuje i sama žrtva i koja je neretko saučesnik, odnosno saizvršilac¹¹.

---

¹⁰ Ova uzročnost ne mora biti neposredna, odnosno, migracioni factor svoj kriminalni uticaj najčešće povećava i podstiče drugim faktorima. Grad za razliku od sela nudi iluziju lake zarade, zabave, anonimnosti u kojoj će destruktivno ponašanje ostati nekažnjeno i neotkriveno. Gradska sredina je, po opštem mišljenju, mnogo više izložena kriminalu nego seoska.

¹¹ Stradanje žrtava, njihova eksploatacija i poništavanje osnovnih ljudskih prava mogu da budu vremenski dugi. Isti je slučaj sa ilegalnim migracijama i trgovinom decom i maloletnicima. Oni su ne samo nehumani, već i društveno opasni, jer ukoliko ovaj

Planiranje i programiranje suprotstavljanja, pre svega ovoj vrsti kriminaliteta, treba da se odvija na rezultatima istraživanja njihovih fenomenoloških, etioloških, viktimoloških karakteristika¹². Svakako da policija ima posebnu ulogu, ne samo na otkrivačkom, već i na preventivnom planu. Prevencija ove vrste kriminaliteta podrazumeva usklađenu primenu i interakciju pojedinih pravnih, socijalnih, ekonomskih, tehničko-tehnoloških, zdravstvenih, kriminalno-političkih pa i političkih mera u domenu rada i ovlašćenja državnih, vladinih, nevladinih, humanitarnih organizacija.

Svakako da policija ima posebnu ulogu, kako na otkrivačkom, tako i na preventivnom planu. Preventivno suprotstavljanje ovoj vrsti kriminaliteta od strane policije nužno nameće usmeravanje njene kriminalističko-operativne strategije na koordinaciju i saradnju sa javnošću, društvenim i državnim organima, kao i službama (socijalnim, ugostiteljskim, turističkim, saobraćajnim, špediterskim), zatim sa porodicom, prihvatnim centrima, centrima za socijalni rad, obrazovnim ustanovama. Od presudnog značaja je saradnja policije i organa pravosuđa koja je nužan i neophodan preduslov ne samo za suzbijanje, već i za sprečavanje ovih pojava. Saradnja policije i drugih subjekata treba da se odvija na lokalnom, centralnom i međunarodnom nivou. Na lokalnom nivou, ona treba da rezultira prodorom u kriminalna i kriminogena područja, poročne sredine, posebno one koje imaju organizacionu ili funkcionalnu strukturu pogodnu i usmerenu prema ovoj vrsti kriminaliteta (npr. pojedine verske sekte, narkodileri, šverceri, podvodači. . .). Posebno su interesantni pojedini ilegalni objekti, kao npr. ilegalna prenoćišta, ilegalni ugostiteljski ili kockarski objekti. Svakako da je falsifikovanje

---

problem ostane po strani, njihova kriminalna, odnosno patološka ponašanja kao i stradanja mogu biti dugotrajna, ako ne i doživotna.

¹² Pri tome, nije bez značaja da li je realizaciji samih kriminalnih aktivnosti doprinela i sama žrtva, u kojoj meri je saučestvovala, a u kojoj bila samo objekat sile, prinude, pretnje, obmane, ucene, prevare i uopšte zloupotrebe od strane organizatora. Sa viktimološkog aspekta nije bez značaja za koju svrhu je ilegalna migracija, odnosno trgovina ostvarena: u cilju eksploatacije žrtve radi vršenja određenih krivičnih dela, seksualnog iskorišćavanja ili ostvarivanja npr. usvojeničkog odnosa dece i maloletnika, pri čemu u pojedinim slučajevima to može, uz kriminalne, imati i samo naizgled humane aspekte.

nužni pratilac ovih krivičnih dela. Neophodna je reforma zakonodavstva ne samo iz krivično-pravne oblasti, već i iz oblasti kretanja i boravka stranaca, socijalne i zdravstvene zaštite, zaštite ostalih ljudskih prava kako na unutrašnjem, tako i na međunarodnom planu. Nužno je smanjiti mogućnosti zloupotrebu azila u onim slučajevima u kojima postoje takvi pokušaji i akte ekstradicije učiniti izvesnijim i efikasnijim. Uslove za smanjenje ilegalnih migracija i trgovine ljudima treba ostvarivati putem mera socijalne prevencije, socijalne, ekonomske i kriminalne politike. Sredstva informisanja tokom obaveštavanja o ovim pojavama ne treba da ometaju organe bezbednosti, posebno u smislu otkrivanja i obezbeđenja dokaza o izvršenim krivičnim delima.

Neophodno je i stvaranje specijalizovanih formacija u policiji za rano otkrivanje kriminalnih organizacija i pojedinaca kao i njihove međusobne povezanosti. Također, projektovanje i realizovanje naučno-istraživačkog rada u odnosu na organizovani kriminalitet i usmeravanje istraživanja na ove njegove oblike stvorilo bi mnogo temeljniju osnovu za praktično suprotstavljanje policije i organa pravosuđa kako na repesivnom, tako i na preventivnom planu. Neophodno je ostvariti punu zaštitu žrtava ovih krivičnih dela u skladu sa međunarodnim aktima o zaštiti ljudskih prava¹³. Treba intenzivirati policijsku saradnju na međunarodnom planu i kroz druge oblike međunarodne saradnje uz pomoć evropske zajednice i drugih međunarodnih institucija i asocijacija. Posebno je na ovom planu interesantna saradnja sa pograničnim zemljama, naročito po pitanju uzajamnog informisanja, kontrole graničnih prelaza i carinskih delatnosti.

Visok stepen profesionalnosti i specijalnosti nadležnih organa kao i međunarodna saradnja policijskih službi i ostalih institucija, neophodni su i u sprečavanju kriminalne delatnosti na štetu kulturnih dobara i u otkrivanju njihovih učinilaca. U okviru programa grupe za

---

¹³ Ova zaštita treba da bude prisutna naročito u radu policije i organa pravosuđa u pretkrivičnom i krivičnom postupku, posebno kada se radi o psihičkom integritetu žrtve, tajnosti podataka o njenom identitetu i trgovini čiji je ona objekat, posebno kada su u pitanju ilegalne migracije i trgovina čiji su objekti deca i maloletnici.

borbu protiv korupcije Saveta Evrope i Evropske komisije, tokom istraživanja sprovedenog u šesnaest zemalja centralne i istočne Evrope, ustanovljena je upletenost kriminalnih organizacija u ilegalno umetničko tržište.¹⁴ Zemlje bivšeg sovjetskog bloka ugrožene su divljim rasipanjem njihovog kulturnog nasleđa, posebno nakon otvaranja granica, kada su se organizovane kriminalne mreže intenzivno uključile u krađe kulturnih dobara radi njihove prodaje na međunarodnom crnom tržištu. Krađama u centralnoj i istočnoj Evropi ide na ruku nedovoljna zaštita kulturnog nasleđa, ali i odsustvo zakonodavne reglementacije umetničkog tržišta. Zbog nepostojanja javnih inventara kao sredstva za borbu protiv krađa, najranjivije zemlje su Rumunija, Albanija, Letonija i Litvanija, a njihov geografski položaj povoljan je za trgovinu prema Srednjem Istoku. Glavne destinacije trgovine su Nemačka i Austrija, SAD i Velika Britanija, zemlje Bliskog i Dalekog Istoka.

Mere zaštite kulturnih dobara odnose se pre svega na njihovu pravnu zaštitu na nacionalnom i međunarodnom nivou. Napori međunarodne zajednice treba da budu usmereni na sporazumevanje o zaštiti kulturnih dobara u slučaju rata ili drugih oružanih sukoba, u pravcu posebne zaštite svetske kulturne i prirodne baštine, na preduzimanje mera za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa kulturnih dobara i u pravcu povraćaja ukradenih i protivpravno izvezenih kulturnih dobara. Sa stanovišta međunarodnog prava, zaštita kulturnih dobara konkretizovana je međunarodnim konvencijama. Na planu nezakonitog uvoza, izvoza i transfera kulturnih dobara, UNESCO je sproveo akciju donošenjem *Konvencije o merama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara* (od 14. novembra 1970) čiji cilj je da na međunarodnom nivou pojača borbu protiv ilegalne trgovine, uspostavljanjem saradnje među državama, kao i etičkih normi u oblasti prenosa svojine kulturnih dobara, čije prihvatanje je odbila većina zemalja zapadne Evrope¹⁵.

¹⁴ Ova veza ustanovljena je u Albaniji, Bugarskoj, Hrvatskoj, Češkoj, Estoniji, Makedoniji, Mađarskoj, Letoniji, Litvaniji, Moldaviji, Poljskoj, Rumuniji, Ruskoj Federaciji, Slovačkoj, Sloveniji i Ukrajini.

¹⁵ Među njenim potpisnicama više je zemalja koje su žrtve krađa.

I UNIDROIT, nezavisna nevladina organizacija osnovana 1926. , sa sedištem u Rimu, donela je 1995. *Evropsku konvenciju o ukradenim ili nezakonito izvezenim kulturnim dobrima*. Ovom konvencijom (koja je dopuna UNESCO konvencije iz 1970) prvi put na međunarodnom nivou, utvrđuje se načelo pravne zaštite nacionalne kulturne baštine i omogućava, uz izvesne pretpostavke, povrat ukradenih i ilegalno izvezenih predmeta. Konvencija pruža mogućnost bolje zaštite i bezbednosti vlasnika umetničkih dela, olakšava postupak restitucije i povrata ukradenog ili nezakonito izvezenog kulturnog dobra vlasniku (poglavlje II, čl. 3-4), odnosno zemlji porekla kulturnog dobra (poglavlje III, čl. 5-7). Veće Evrope usvojilo je dva teksta koja se odnose na zaštitu kulturnog blaga zemalja članica: Uredba Saveta Evropske unije o izvozu kulturnih dobara (1992) i Direktivu Evropske unije o restituciji ilegalno izvezenih kulturnih dobara (1993). Saradnja Evropske unije sa drugim zemljama može biti zasnovana na ugovorima koji predviđaju uzajamnu pomoć (razmena informacija; nadzor nad sumnjivim osobama, robama, transportima; poverljivost informacija. . .). Ove mere su korisne u procesu suzbijanja kriminaliteta na štetu kulturnih dobara, posebno kada su u pitanju sakralni predmeti (koji su na meti kriminalaca u zemljama Istočne Evrope).

U ovoj borbi od presudnog značaja je uloga Interpola, koji je formirao bazu podataka ukradenih umetničkih dela, a koja sadrži informacije o oko 20. 000 umetničkih dela sa njihovim detaljnim opisom, a koju mogu konsultovati sve zemlje članice. Mnogobrojne zemlje stvorile su i nacionalne baze podataka (Nemačka, Belgija, Kanada, SAD, Francuska, Češka. . .). Interpol saraduje sa Međunarodnim savetom muzeja (ICOM), jednom od institucija koja deluje preventivno, promovisanjem profesionalne etike i pojačane bezbednosti muzejskih kolekcija. Svakako je neophodna bolja fizičko-tehnička zaštita kulturnih dobara na lokalitetima i u određenim objektima, stručnost i savesnost zaposlenih radnika i određeni oblici edukacije, s ciljem stvaranja boljih uslova za efikasniju zaštitu kulturnih dobara i veću efikasnost u otkrivanju krivičnih dela izvršenih na štetu kulturnih dobara i njihovih učinilaca.

Literatura:

- Aitala, R. ; Satrori, P. : Kriminal bez granica. *Limes plus: geopolitički časopis*, specijal, 2005, 59-72.
- Combs, C. C. : *Terrorism in the twenty-First Century*, New Jersey: Prentice Hall, 1997.
- Gheordunescu, M. : Terorizam i organizirani kriminal: pogled iz Rumunjske, U: Taylor, M. i Horgan, J. : *Terorizam u budućnosti*, Zagreb: Golden marketing, 2003, 29-34.
- *Glossary on Migration*, Geneva: International Organization for Migration, 2004.
- Ignjatović, Đ. : Organizovani kriminalitet u zemljama u tranziciji, U: *Law in Transition*, Belgrade : Faculty of Law, University, 1999, str. 219-246.
- Krivokapić, V. : *Prevenција kriminaliteta*, Beograd: Policijska akademija, 2002.
- Krivokapić, V. : Terorizam kao oblik organizovanog kriminaliteta i mere suprotstavljanja. - U: *Bezbednost*, God. 44, br. 5 (2002), str. 665-684
- Krivokapić, V. : Ilegalne migracije i trgovina ljudima kao oblici organizovanog kriminaliteta. - U: *Bezbednost*, God. 44, br. 6 (2002), str. 859-865
- Krivokapić, V. : Suzbijanje i sprečavanje kriminaliteta na plovnim objektima u graničnoj zoni. - U: *Bezbednost*, God. 46, br. 1 (2004), str. 41-56.
- Krivokapić, V. : Policijska delatnost na prevenciji kriminaliteta u lokalnoj zajednici. - U: *Zbornik radova 2004*, Beograd: Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, 2004, str. 143-164
- Krivokapić, V. : *Kriminalistika – taktika*, Beograd : Policijska akademija, 2005
- *Migrations et protection des droits de l'home*, Geneve: Organisation International pour les Migrations, 2005.
- Thackrah, J. R. : *Dictionary of terrorism*, London: Routledge, 2004.
- Samardžić, R. : Organizovani kriminalitet i nelegalne aktivnosti u vezi sa kulturnim dobrima. U: *Organizovani kriminalitet: stanje i mere zaštite: zbornik radova*, Beograd: Policijska akademija, 2005, 644-669

- Satrori, P. : Balkanski putevi mafije. *Limes plus: geopolitički časopis*, 1 (2005), 23-41.
- Shelley, L. I. : Methods not motives: implications of the convergence of international organized crime and terrorism, U: *Police Practice and Research*, Vol. 3, no. 4 (2002), 305-318.
- Whittaker, D. J. : *Terrorist and Terrorism in the Contemporary World*, London: Routledge, 2004.

Irma KOVČO VUKADIN¹

Sandra VEBER²

Aktivnosti MUP-a Hrvatske u suzbijanju trgovanja ljudima

Uvod

Trgovanje ljudima je suvremeni oblik već davno poznatog problema ljudskog ropstva. Suvremena tehnologija tom problemu daje ozbiljnije i raznovrsnije elemente. Problemu trgovanja ljudima međunarodna stručna zajednica posvećuje izuzetnu pozornost od početka ovog tisućljeća. Pojačani interes za ovaj problem se pronalazi u činjenici što je suvremeno trgovanje ljudima vrlo često jedan od oblika organiziranog međunarodnog kriminaliteta i što po svojoj naravi predstavlja jedan od najozbiljnijih oblika kršenja temeljnih ljudskih prava njegovih žrtava. Suština suvremenog trgovanja ljudima odgovara suštini organiziranog kriminaliteta: na tržištu postoje određene nedozvoljene potrebe čije su zadovoljenje zainteresirani klijenti voljni platiti onima koji im to mogu organizirati, odnosno ponuditi. Obzirom da te potrebe zadiru u popis kažnjivih ponašanja u većini suvremenih zemalja, tako i naknade za zadovoljenje takovih potreba nisu zanemarive. U kontekstu zarade koju donosi organizatorima, jedan od voditelja Ureda UN-a za nadzor droge i prevenciju kriminaliteta navodi kako je trgovanje ljudima kriminalna aktivnost koja bilježi najveći razvoj i kako postoje naznake da se neke zločinačke organizacije prebacuju s droge na trgovanje ljudima, jer je zarada veća, a rizici manji.

---

¹Profesor na Visokoj policijskoj školi i Policijskoj akademiji, MUP RH.

²Odjel za suzbijanje organiziranog kriminaliteta-MUP RH.

Pojam zločinačke organizacije je definiran člankom 2. UN Konvencije protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta kao «strukturirana skupina od tri ili više osoba koja postoji tijekom određenog razdoblja i djeluje složno i s ciljem počinjenja jednog ili više teških kaznenih djela ili kaznenih djela utvrđenih na temelju ove Konvencije, a u svrhu izravnog ili neizravnog stjecanja financijske ili druge materijalne koristi». Europska Unija i Vijeće Europe razrađuju ovu definiciju te donose obvezatne i fakultativne kriterije koji se odnose na organizirani kriminalitet. Obvezni kriteriji su: 1. suradnja triju ili više osoba, 2. aktivnih tijekom dužeg ili neodređenog vremenskog razdoblja, 3. osumnjičenih ili osuđenih za počinjenje teških kaznenih djela, 4. s ciljem ostvarivanja dobiti i/ili moći. Fakultativni kriteriji su: 1. postojanje konkretne zadaće ili uloge za svakog sudionika, 2. korištenje nekog oblika unutarnje discipline i kontrole, 3. primjena nasilja ili drugih načina pogodnih za zastrašivanje, 4. vršenje utjecaja na politiku, medije, javnu upravu, službe provođenja zakona, gospodarstvo putem korupcije ili drugih sredstava, 5. korištenje komercijalnih struktura ili struktura sličnih poslovnim strukturama, 6. uključenost u pranje novca i 7. djelovanje na međunarodnoj razini.

Što zapravo podrazumijeva suvremeni sadržaj problema trgovanja ljudima? Suština trgovanja ljudima je prisila ili obmana (osim u slučaju djece – žrtava) i neki oblik iskorištavanja. Do sada zabilježeni oblici iskorištavanja su slijedeći: prostitucija, pornografija, radno iskorištavanje (rad u tvornicama, prosjačenje), kućno ropstvo, iskorištavanje osoba kao kriminalnih posrednika, trgovanje organima. Obzirom da trgovanje ljudima nerijetko ima međunarodni karakter, od izuzetne su važnosti međunarodni dokumenti koji unificiraju definiciju trgovanja ljudima u svrhu omogućavanja zajedničkih međunarodnih aktivnosti. U kontekstu međunarodnog okvira djelovanja kao temeljni dokument se podrazumijeva „Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta“ sa svoja dva pripadajuća protokola: 1. Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom i 2. Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom (2002), a koji je potpisan 2000-te godine u Palermu.

Sadržaj pojma trgovanje ljudima je definiran u članku 3. Protokola za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom:

- a) Trgovanje ljudima znači vrbovanje, prijevoz, transfer, smještaj ili prihvata osoba, pomoću prijetnje ili uporabe sile ili drugih oblika prinude, otmice, obmanom, prijevara, zloupotrebe ovlasti ili položaja bespomoćnosti ili davanje ili primanje plaćanja ili sredstava da bi se postigla privola (pristanak) osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu iskorištavanja. Iskorištavanje će uključivati, u najmanju ruku, iskorištavanje prostitucije drugih ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili odnose slične ropstvu, podčinjavanje ili odstranjivanje organa.
- b) Privola žrtve trgovanja osobama na namjeravano iskorištavanje izneseno u stavku a) ovog članka će biti irelevantna ako je bilo upotrijebljeno bilo koje od sredstava navedenih u stavku a).
- c) Vrbovanje, prijevoz, transfer, smještaj ili prihvata djeteta u cilju iskorištavanja će se tretirati kao "trgovanje osobama" čak i ako to ne uključuje nijedno od sredstava iznesenih u stavku a) ovog članka.
- d) Djetetom se smatra svaka osoba mlađa od 18 godina.

Ono što je značajno primjetiti u odnosu na navedenu definiciju je to da se ne traži nužno međunarodni karakter (ljudima se može trgovati unutar jedne zemlje), prepoznaju se različiti oblici mogućeg iskorištavanja, nema spolnog određenja (žrtve mogu biti muškarci i žene, posebno imamo li na umu različite vrste iskorištavanja), te djeca (prema Konvenciji o pravima djece osobe u dobi do 18 godina života) uživaju posebnu zaštitu. U kontekstu posebne zaštite djece valja spomenuti Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji (2003) kojim je nadopunjena UN konvencija o pravima djece.

Vijeće Europe kao temeljni dokument u ovom smislu ima Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950) koja u svojim odredbama zabranjuje držanje u ropstvu ili ropstvu sličnom odnosu,

te prinudu na prisilan ili obvezatan rad (Kovčo Vukadin, Jelenić, 2003). Osim ove konvencije i pripadajućih protokola, donešen je cijeli niz preporuka Odbora ministara državama članicama Vijeća Europe: Preporuka br. R (91) 11 o seksualnom iskorištavanju, pornografiji i prostituiranju i trgovanju djecom i mlađim odraslim osobama; Preporuka br. R (97) 13 koja se odnosi na zastrašivanje svjedoka i prava obrane; Preporuka br. R (2000) 11 o suzbijanju trgovanja ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja i Preporuka Rec (2001) 16 o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja; Preporuka Rec (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja. Također je važno spomenuti i preporuke Parlamentarne skupštine Vijeća Europe: Preporuku 1325 (1997) o trgovanju ženama i prisilnoj prostituciji u državama članicama Vijeća Europe; Preporuku 1450 (2000) o nasilju nad ženama u Europi; Preporuku 1545 (2002) o kampanji protiv trgovanja ženama; Preporuku 1610 (2003) o migraciji povezanoj s trgovanjem ženama i prostitucijom; Preporuku 1611 (2003) o trgovanju organima u Europi; Preporuku 1663 (2004) Ropstvo u domu: služenje, djevojke za pomoć u kućanstvu i nevjeste naručene poštom. Nadalje, u području trgovanja ljudima valja imati na umu Okvirnu odluku Vijeća Europske unije od 19. srpnja 2002. o suzbijanju trgovanja ljudima, Okvirnu odluku Vijeća Europske unije od 15. ožujka 2001. o položaju žrtava u kaznenim postupcima i Direktivu Vijeća Europske unije od 29. travnja 2004. o dozvolama boravka koje se izdaju državljanima trećih zemalja koji su žrtve trgovanja ljudima ili su bili predmetom djela koje je omogućilo njihovo nezakonito useljavanje, a koji surađuju s nadležnim vlastima. Najaktualniji dokument Vijeća Europe je Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima koju je Hrvatska potpisala u svibnju 2005. godine.

Izuzetan značaj koji suvremeno društvo pridaje problemu trgovanja ljudima proizlazi iz brojnih rizika koje on nosi sa sobom. Te rizike možemo sagledavati sa mikro i makro razine. Tako mikro razinu predstavljaju individualni, tj. ljudski rizici: prvenstveno se tu podrazumijevu rizici za žrtvu koji variraju od zdravstvenih, tjelesnih, psihičkih, socijalnih pa čak i egzistencijalnih rizika; te rizici vezani uz pojedince koji po svojoj službenoj dužnosti ili volonterskoj osnovi pružaju određene usluge pomoći i zaštite žrtve te razotkrivanja

počinitelja (policijski službenici, tužitelji, suci, članovi nevladinih udruga, novinari i drugi). Premda procjene broja žrtava ne predstavljaju stvarno stanje i predmet su metodoloških primjedbi, prema izvješću o trgovanju ljudima za 2005. godinu se navode brojke o 600. 000 do 800. 000 žrtvi godišnje, a UNICEF smatra da samo broj djece uključen u ovu vrstu trgovine svake godine prelazi 1, 2 milijun (Office to monitor and combat trafficking in persons, 2005).

Osim individualnih rizika, trgovanje ljudima (imajući na umu karakter organiziranosti) predstavlja i strateške rizike za sigurnost države (makro razina) koji se očituju kroz slijedeće (Kovčo Vukadin, 2004): 1. destabilizacija postojećeg tržišta rada i seksualne indistrije, 2. porast i raznolikost organiziranog kriminaliteta, 3. gospodarska destabilizacija zbog porasta pranja novca, 4. demografska destabilizacija, 5. porast korupcije u javnom sektoru, 6. politička korupcija i pribavljanje utjecaja, 7. destabilizacija unutarnjeg gospodarskog investiranja.

Tranzicijske zemlje su naročito osjetljive za infiltriranje i razvoj svih pojavnih oblika organiziranog kriminaliteta iz razloga mogućih anomičnih stanja iz kojih građani kao jedino rješenje vide migriranje u zemlje zapadne Europe ili u zemlje drugih kontinenata u nadi da će u tim drugim zemljama sa dugom tradicijom demokracije moći ostvariti svoje potrebe. U literaturi se spominju tzv. «push» čimbenici koji ljude, posebice mlade žene tjeraju u migracije: nezaposlenost, siromaštvo, slabo obrazovanje, spolna diskriminacija, nasilje u obitelji, život unutar disfunkcionalnih obitelji, utjecaj sukoba ili tranzicije na zemlje, nedostatak prilike za legalnu migraciju, te nedostatak prilika ili alternativnih mogućnosti. Također postoje i tzv. «pull» čimbenici koji pogoduju regrutiranju žrtvi trgovanja ljudima: očekivanje zaposlenja i primamljive financijske dobiti, pristup materijalnim dobrima zapada, bolji socijalni položaj i tretman (Priručnik za obuku za policijske službenike i pravosudne djelatnike o borbi protiv nezakonitih migracije i krijumčarenja osoba za regiju Zapadnog Balkana, 2005).

Iz svega navedenog proizlazi važnost adekvatnog tretiranja ovog problema na međunarodnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Prikaz aktivnosti u Republici Hrvatskoj

U odnosu na međunarodni kontekst treba na početku ovog poglavlja konstatirati da je Hrvatska, prepoznavši važnost problema trgovanja ljudima, 12. prosinca 2000. godine u Palermu na UN-ovoj konferenciji o suzbijanju transnacionalnog organiziranog kriminala potpisala, a potom i ratificirala UN Konvenciju protiv transnacionalnog organiziranog kriminala sa dva pripadajuća protokola, te da je stranka Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djece o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji (navedeni u prethodnom poglavlju).

Analiza otkrivenih kriminalnih aktivnosti u ovom kontekstu govori u prilog tvrdnji kako je Hrvatska dominantno zemlja tranzita, premda je bilo i slučajeva da je Hrvatska bila zemlja podrijetla te zemlja odredišta. Hrvatska je institucionalizirala adresiranje problema trgovanja ljudima. Tako je Vlada Republike Hrvatske 9. svibnja 2002. godine osnovala Nacionalni odbor za suzbijanje trgovanja ljudima (u daljnjem tekstu Nacionalni odbor) kojeg čine imenovani predstavnici svih relevantnih tijela državne uprave, nevladinih organizacija i medija. Predsjednik Nacionalnog odbora je po funkciji potpredsjednik Vlade Republike Hrvatske nadležan za društvene djelatnosti i ljudska prava. Ovako visoka funkcija predsjednika Nacionalnog odbora svjedoči o značaju koji Hrvatska pridaje ovom problemu.

Funkcija nacionalnog koordinatora ustavnoljena je 2004. godine. Nacionalni koordinator je po položaju predstojnik vladinog Ureda za ljudska prava i njegova zadaća je operativno vođenje rada Nacionalnog odbora i njegova koordinacija. U okviru Ureda za ljudska prava funkcionira i tajništvo Nacionalnog odbora koje priprema sjednice, te vodi računa o provedbi zadataka i zaključaka Nacionalnog odbora.

Nacionalnom odboru su u nadležnost stavljene slijedeće zadaće (Izvešće o provedbi Nacionalnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima za 2004. godinu, 2005):

- utvrđivanje političkih smjernica,
- davanje mišljenja, prijedloga i uputa,
- određivanje konkretnih zadataka mjerodavnim tijelima,
- donošenje i usvajanje posebnih provedbenih dokumenata,
- nadziranje provedbe mjera utvrđenih Nacionalnim programom i pripadajućim Operativnim planom.

U okviru Nacionalnog odbora djeluje i Operativni tim čija je uloga brzo i učinkovito rješavanje problema koji se javljaju u konkretnim slučajevima trgovanja ljudima te organiziranje pružanja hitne pomoći i zaštite identificiranim žrtvama trgovanja ljudima. Osim navedenog, Operativni tim je mjerodavan za nadziranje i koordinaciju suradnje između članova Nacionalnog odbora i vanjskih suradnika (Izvešće o provedbi Nacionalnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima za 2004. godinu, 2005).

Osim Operativnog tima, u okviru Nacionalnog odbora je ustrojena i Radna skupina za suzbijanje trgovanja djecom (vidi opširnije na: www.ljudskaprava-vladarh.hr). Nacionalni odbor je predložio Vladi Republike Hrvatske Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja ljudima kao temeljni okvir djelovanja u suzbijanju trgovanja ljudima na nacionalnoj i međunarodnoj razini koji je Vlada RH i usvojila na svojoj sjednici 14. studenog 2002. godine. Nacionalni odbor ima obvezu godišnjeg podnošenja izvješća Vladi te donošenja višegodišnjih nacionalnih programa i operativnih planova za svaku pojedinu godinu. Vlada Republike Hrvatske donijela je, na sjednici održanoj 15. prosinca 2005. godine novi Nacionalni program za suzbijanje trgovanja ljudima od 2005. do 2008. godine (dalje u tekstu Nacionalni program) i prihvatila Operativni plan za suzbijanje trgovanja ljudima za 2005. godinu. Nacionalni program je strukturiran kroz slijedeća poglavlja:

1. zakonodavni okvir
2. identifikacija žrtve, otkrivanje, procesuiranje i sankcioniranje počinitelja kaznenog djela trgovanja ljudima

3. pomoć i zaštita žrtava
4. prevencija
5. obrazovanje
6. međunarodna suradnja
7. koordinacija aktivnosti.

U okviru svakog poglavlja postavljeni su programski ciljevi koji se u Operativnom planu za svaku pojedinu godinu razrađuju na konkretne aktivnosti za koje se definiraju nositelji, rokovi, potrebna sredstva i pokazatelji provedbe. Slijedi popis programskih ciljeva po navedenim područjima:

1. Zakonodavni okvir

Unaprijediti propise u svrhu učinkovitije zaštite žrtve te otkrivanja, procesuiranja i odgovarajućeg sankcioniranja počinitelja kaznenog djela u svezi trgovanja ljudima.

2. Identifikacija žrtve, otkrivanje, procesuiranje i sankcioniranje počinitelja kaznenog djela trgovanja ljudima

a) Unaprijediti i poboljšati postupke identifikacije žrtava trgovanja ljudima.

b) Unaprijediti i poboljšati postupke otkrivanja, procesuiranja i sankcioniranja počinitelja kaznenih djela u svezi trgovanja ljudima.

c) Razvijati međusobnu suradnju tijela nadležnih za otkrivanje, procesuiranje i sankcioniranje počinitelja kaznenog djela u svezi trgovanja ljudima.

d) Razvijati međunarodnu suradnju u području otkrivanja, procesuiranja i sankcioniranja kaznenog djela u svezi trgovanja ljudima.

3. Pomoć i zaštita žrtava

a) Primjenom sveobuhvatnog pristupa žrtvi trgovanja ljudima i sličnih kaznenih djela osigurati pomoć, zaštitu i sigurnost žrtvama trgovanja ljudima.

b) Omogućiti oporavak, povratak, integraciju, odnosno reintegraciju, žrtava trgovanja ljudima.

c) Osigurati zaštitu tajnosti osobnih podataka žrtava trgovanja ljudima.

d) Poboľšati oblike zaštite i pomoći hrvatskim državljanima identificiranim kao žrtvama trgovanja ljudima.

4. Prevencija

a) Identificirati uzroke i posljedice trgovanja ljudima i sustavno ih istražiti.

b) Provesti istraživanje o uzrocima i posljedicama pojave trgovanja ljudima.

c) Stvoriti ekonomske i socijalne uvjete za sprječavanje trgovanja ljudima u RH.

d) Sustavno pratiti potencijalno ugrožene skupine.

e) Informirati društvenu zajednicu i podizati svijest javnosti o pojavi trgovanja ljudima i njenim posljedicama.

5. Obrazovanje

Nastaviti obrazovanje ciljanih skupina o pojavi trgovanja ljudima na nacionalnoj i međunarodnoj razini (policijskih djelatnika, carinskih djelatnika, djelatnika sustava socijalne skrbi, zdravstvenih djelatnika, prosvjetnih djelatnika, djelatnika u pravosuđu (sudstvo, državno odvjetništvo, zatvorski sustav), diplomatskog i konzularnog osoblja, vojnih osoba i policijskih službenika koji se upućuju u međunarodne misije, nevladinih udruga, medija, stručnog osoblja koje skrbi o žrtvama trgovanja ljudima i pruža im pomoć i drugih).

6. Međunarodna suradnja

Razvijati sustavnu suradnju Republike Hrvatske s državama, međunarodnim organizacijama i međuvladinim organizacijama uključenim u suzbijanje trgovanja ljudima.

7. Koordinacija aktivnosti

a) Osnažiti koordinaciju aktivnosti svih nadležnih tijela državne uprave, međunarodnih organizacija i nevladinih udruga u provođenju aktivnosti suzbijanja trgovanja ljudima.

b) Sustavno pratiti provedbu i učinkovitost operativnih planova suzbijanja trgovanja ljudima.

Osim generalnog nacionalnog programa za suzbijanje trgovanja ljudima, donešen je i Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja djecom za razdoblje od 1. listopada 2005. do 31. prosinca 2007. godine koji je izradila Radna grupa za suzbijanje trgovanja djecom pri Nacionalnom

odboru (usvojen od Vlade Republike Hrvatske krajem rujna 2005. godine). Razlog kreiranja posebnog dokumenta leži u činjenici što se radi o posebno osjetljivoj skupini koja zahtijeva i specifičniji tretman. Djecom (osobe u dobi do 18 godina života) se danas trguje u različite svrhe: radi seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada, prošenja, preprodaje droge, krađe, džeparenja, nezakonitog posvajanja te trgovanja organima (Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja djecom: listopad 2005. – prosinac 2007. , 2005).

Ovaj plan već sadrži razrađene aktivnosti sa predviđenim nositeljima, suizvršiteljima, rokovima i potrebnim sredstvima. Strukturiran je kroz ista poglavlja kao i opći Nacionalni program, a razlikuje se u istaknutim temeljnim načelima na kojima je zasnovan, a koja su utemeljena na Konvenciji o pravima djeteta i drugim međunarodnim dokumentima. Ta načela su slijedeća: najbolji interes djeteta; nediskriminacija; aktivno sudjelovanje djeteta; komuniciranje na vlastitom jeziku; zaštita osobnih podataka djeteta; prihvaćanje dugoročnog interesa djeteta; učinkovitost i žurnost; pravo djeteta na informaciju te pravo na zaštitu. U osnovi se radi o načelima koja su sadržana u Preporučenim principima i uputama za ljudska prava i trgovanje ljudima UN-ovog visokog povjerenika za ljudska prava. .

Od formiranja Nacionalnog odbora realiziran je cijeli niz aktivnosti predviđenih u Nacionalnom programu suzbijanja trgovanja ljudima čije bi pojedinačno pobrojavanje znatno nadmašilo svrhu ovog teksta.

Za kraj dajemo prikaz aktivnosti, odnosno svojevrsni hodogram postupanja po prijavljivanju sumnje na trgovanje ljudima. Sumnja ili slučaj trgovanja ljudima može se prijaviti policiji u policijskoj postaji, policiji na telefon 92, Nacionalnom odboru, nevladinim organizacijama specijaliziranim za ovaj problem, na SOS telefon za žrtve trgovanja ljudima (posebna telefonska linija koju vode nevladine organizacije koje se bave problemom trgovanja ljudima u suradnji s Nacionalnim odborom) ili na druge načine.

U svakom slučaju se angažiraju specijalizirani policijski službenici (u Hrvatskoj je posebno specijalizirano 26 policijskih službenika) u

detekciji i identifikaciji žrtve, inicira se program pomoći i zaštite koji podrazumijeva pravnu, medicinsku, psihološku pomoć, reguliranje statusa boravka i siguran smještaj. Ovaj program pomoći i zaštite inicira Ministarstvo unutarnjih poslova, a neposredno ga izvršavaju organizacije civilnog društva u suradnji s Ministarstvom zdravstva i socijalne skrbi. U slučaju da se žrtva želi vratiti u zemlju porijekla, organizacije civilnog društva (posebice Međunarodna organizacija za migracije) organiziraju siguran povratak žrtve u zemlju porijekla. Pod pojmom siguran povratak podrazumijeva se provjera sigurnosnih pokazatelja (ima li se žrtva gdje vratiti, predstavlja li njen povratak rizik za nju ili njenu obitelj, kakva je mogućnost zapošljavanja i stanovanja itd) i u slučaju pozitivne procjene se pristupa operacionalizaciji povratka (uz obvezatnu pratnju predstavnika Međunarodne organizacije za migracije). Svako postupanje prema žrtvi razmatra Operativni tim za suzbijanje trgovanja ljudima, a samo postupanje je regulirano Protokolom za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava trgovanja ljudima.

Aktivnosti Ministarstva unutarnjih poslova

Aktivnosti hrvatskog Ministarstva unutarnjih poslova su pobrojane prema poglavljima Nacionalnog programa za suzbijanje trgovanja ljudima. U kontekstu zakonskog okvira, MUP RH je nadležan za provođenje zakonskih normi (Kazneni zakon koji sadrži inkriminaciju «Trgovanje ljudima i ropstvo», članak 175. ; Zakon o kaznenom postupku; Zakon o sudovima za mladež koji se primjenjuje u slučajevima kada su djeca i maloljetnici počinitelji ili žrtve kaznenih djela; Zakon o strancima radi boravišnih odredbi o žrtvama stranim državljanima; Zakon o zaštiti svjedoka radi pružanja zaštite tijekom kaznenog postupka te Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela). U smislu postupanja u konkretnim slučajevima nadležni su Odjel za suzbijanje organiziranog kriminaliteta te, u slučaju maloljetnih žrtvi i Odsjek za prevenciju maloljetničke delinkvencije. Temeljem Zakona o strancima i preuzetih

međunarodnih obveza, Ministar unutarnjih poslova je donio Uputu o načinu reguliranja boravka žrtvama trgovanja ljudima³.

U području identifikacije žrtava otkrivanja, procesuiranja i sankcioniranja počinitelja kaznenog djela, osim uobičajenih policijskih aktivnosti valja navesti i slijedeće.

- intenziviranje suradnje s drugim ministarstvima i nevladinim organizacijama,
- primjena Protokola za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava trgovanja ljudima,
- izrada Priručnika za obavljanje nadzora državne granice,
- suradnja s nevladinim udrugama koje rade na SOS telefonu,
- sudjelovanje u operativnim akcijama SECI centra
- operativna suradnja s Interpolom i Europolom.

U odnosu na pomoć i zaštitu žrtava, MUP RH provodi slijedeće aktivnosti:

- detekcija problema i identifikacija žrtve,
- provođenje Protokola postupanja u konkretnim slučajevima trgovanja ljudima,
- provođenje Upute o načinu reguliranja boravka žrtava trgovanja ljudima,
- na razini MUP-a RH je organizirano 24 satno dežurstvo jednog specijaliziranog policijskog službenika, a na razini policijskih uprava postoji ukupno 26 specijaliziranih policijskih službenika.

Ministarstvo unutarnjih poslova ima značajnu ulogu i u području prevencije gdje, bilo samostalno, bilo u suradnji sa drugim vladinim i

---

³ Radi potpunog ispunjavanja preuzetih obveza u okviru III regionalnog ministarskog foruma održanog u Tirani u organizaciji Pakta o stabilnosti, ministar unutarnjih poslova RH donio je „Uputu o načinu reguliranja boravka žrtvama trgovanja ljudima“, kojom se u skladu sa novodonesenim Zakonom o strancima regulira privremeni boravak stranim državljanima – žrtvama trgovanja ljudima. Uputa omogućuje izdavanje dozvole privremenog boravka s rokom važenja do jedne godine i mogućnošću produljenja, a njeno izdavanje nije uvjetovano žrtvinom suradnjom s policijskim i pravosudnim tijelima te postojanjem kaznenog postupka protiv počinitelja kaznenog djela trgovanja ljudima.

nevladinim organizacijama organizira i provodi brojne aktivnosti. Za istaknuti su slijedeće:

- imenovanje predstavnika MUP-a kao sudionika u znanstvenom istraživanju na temu trgovanja ljudima u RH,
- izrada i distribucija promotivnih letaka (u suradnji s misijom Međunarodne organizacije za migracije – IOM)
- stavljanje stručnog sadržaja na temu prevencije i suzbijanja trgovanja ljudima na web stranicu MUP-a (www.mup.hr) s ciljem informiranja i senzibiliziranja javnosti i potencijalnih žrtava
- sudjelovanje predstavnika MUP-a u brojnim televizijskim i radio programima te tribinama i okruglim stolovima na temu prevencije trgovanja ljudima.

U kontekstu obrazovanja treba istaknuti sudjelovanje MUP-a RH u slijedećim regionalnim programima edukacije policijskih službenika:

- Stability programme for the development of an anti-trafficking module for police (SP Task Force on THB, ICMPD): 2002-2004
- Strengthening law enforcement capacities for fighting human trafficking in SEE (ICMPD, UNPO Romania): 2004-2006
- CARDS Regional Police Programme 2002/03: CARPO, Module 2: Development of reliable and functioning policing systems, and enhancing of combating main criminal activities and police cooperation.

Nadalje, MUP RH je institucionalizirao obrazovanje iz područja suzbijanja trgovanja ljudima na način da je suzbijanje trgovanja ljudima uvršteno u nastavne planove i programe koji se realiziraju na Policijskog akademiji (kao jedinoj obrazovnoj instituciji MUP-a koja obuhvaća sve razine obrazovanja policijskih službenika) u okviru slijedećih ustrojstvenih jedinica (i obrazovnih razina): Policijska škola (temeljna policijska obuka), Odjel za stručno usavršavanje i specijalizaciju (specijalistički tečajevi i seminari) i Visoka policijska škola (visokoškolsko obrazovanje). Osim navedenog, MUP RH organizira i sudjeluje u realizaciji seminara, tečajeva, radionica i drugih oblika edukacije u suradnji s drugim zainteresiranim subjektima.

I konačno se, u okviru međunarodne suradnje, mogu spomenuti slijedeće aktivnosti MUP-a RH:

- sudjelovanje u regionalnim i međunarodnim inicijativama za suzbijanje trgovanja ljudima, kao i provedbi brojnih aktivnosti međunarodnih tijela i organizacija na području suzbijanja trgovanja ljudima:
- Interpol, Europol, SECI centar,
- SPOC inicijativa, SEPCA inicijativa, CEI, CWEG, Jadransko-jonska inicijativa, Kvadrilaterala
- međunarodne organizacije: OESS, IOM, ICMPD, UNDP.

Zaključak

Trgovanje ljudima je izuzetno kompleksan problem koji zahtijeva promišljen i dobro organiziran pristup u kojem moraju sudjelovati sva relevantna državna i nedržavna tijela i institucije. Suzbijanje trgovanja ljudima ne može i ne smije biti samo u nadležnosti službi za provođenje zakona jer se radi o suvremenom socijalnom problemu koji nadilazi kompetentnost i mogućnosti samo tih službi. Mišljenja smo da primjer hrvatskog odgovora na problem trgovanja ljudima može predstavljati primjer dobre prakse iz razloga što je na nacionalnoj razini formirano jedno tijelo koje daje strateške smjernice, određuje aktivnosti, nositelje aktivnosti i rokove te načine evaluacije postignuća. Osim toga, koordinira radom svih relevantnih subjekata u suzbijanju trgovanja ljudima. Takav centraliziran pristup (s obzirom na opseg problema i veličinu zemlje) se čini primjerenim i preporučljivim.

Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske je u tom kontekstu jedan od značajnih čimbenika cjelovite društvene reakcije na ovaj izuzetno opasan suvremeni problem. Upravo u ovom području se pruža mogućnost razvijanja primjera dobre prakse u suradnji Ministarstva unutarnjih poslova sa drugim državnim tijelima i organizacijama civilnog društva, a sve u svrhu jačanja sigurnosti građana.

Literatura

- Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji. Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 2, 2003.
- IOM (2005): Priručnik za obuku za policijske službenike i prvosudne djelatnike o borbi protiv nezakonitih migracije i krijumčarenja osoba za regiju Zapadnog Balkana, nacrt. Bruxelles
- Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta. Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 14, 2002.
- Kovčo Vukadin, I. (2004): Suzbijanje trgovanja ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. MUP RH, Zagreb
- Kovčo Vukadin, I. , Jelenić, D. (2003): Trgovanje ljudima – kriminološki i kaznenopravni aspekt. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 10, br. 2, 665-719
- Nacionalni odbor za suzbijanje trgovanja ljudima (2005): Izvješće o provedbi Nacionalnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima za 2004. godinu. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava, Zagreb
- Nacionalni odbor za suzbijanje trgovanja ljudima (2005): Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja djecom: listopad 2005 – prosinac 2007. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava, Zagreb
- Nacionalni odbor za suzbijanje trgovanja ljudima (2005): Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja djecom: listopad 2005. – prosinac 2007. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava, Zagreb
- Office to monitor and combat trafficking in persons (2005): Trafficking in persons report 2005, US

Zoran KEKOVIĆ¹

Ramo MASLEŠA²

Želimir KEŠETOVIĆ³

Nedžad KORAJLIĆ⁴

Procedure u istrazi oružja za masovno uništenje

Uvod

Gotovo da nema svjetskog naučnog, stručnog, političkog, ekonomskog skupa u kojem se ne govori o novim oblicima ugrožavanja svjetske i nacionalne sigurnosti. Pri tome, terorizam izaziva strah i posebnu pažnju, pogotovo kad se govori o nuklearnom, hemijskom i biološkom (*NKB, engleski NBC*) oružju i radiološkim, biološkim i hemijskim agensima. »Uspješni teroristi će odabrati svoju tehnologiju tako da maksimalno iskoriste ranjivost određenog društva. Moderna društva su posebno osjetljiva na oružja koja mogu odjednom da ubiju veliki broj osoba – oružja za masovno uništenje (*WMD – weapons of mass destruction*), « (*Jesica S; 2004; 5.*) ili »*Tehnološki terorizam*⁵«, kako ga u svojoj knjizi naziva *Džonatan R. White (Jonathan R. W; 2004: 297.)*

---

¹ Prof. Dr. sci; Fakultet bezbednosti, Beograd, Srbija

² Prof. Dr. sci.; Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, BiH

³ Doc. Dr. sci; Fakultet bezbednosti, Beograd, Srbija

⁴ Dr. sci; Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, BiH

⁵ Tehnološki terorizam je zapravo upotreba oružja za masovno uništenje (*WMD*), ili teroristički napad na tehnološke sisteme, kojim se želi izazvati opšti haos. Može se sastojati od dvije osnovne akcije. Teroristi mogu da upotrijebe oružje za masovno uništenje, ili mogu da koriste vagon pun hemikalija kao hemijsku bombu, ili da jednostavno programiraju virtuelnu bombu preko kompjuterske mreže. Visoko

Nakon rušenja Svjetskog trgovačkog centra u Njujorku i zgrade Pentagona u Vašingtonu 11. septembra 2001. godine, te svakodnevnih prijetnji *Al Kaide* o mogućim novim terorističkim napadima, započela je nova era kako u terorističkom načinu ratovanja, tako i u antiterorističkoj taktici. Naime, kada je svijet uvidio da terorizam može izazvati masovna stradanja, oružje za masovno uništavanje koje je u posthladnoratovskom razdoblju bilo pomalo marginalizirano kao izvor ugrožavanja, naglo ponovno dobija na značaju. Nuklearno, hemijsko, biološko i toksinsko oružje počinje se navoditi kao oružje koje će *moguće - vjerojatno - najvjerojatnije - sigurno* upotrijebiti teroristi ukoliko žele izazvati masovna stradanja. Osim spominjanja dijelova Azije (*Sjeverna Koreja, Pakistan i Indija*) gdje se još daje vjerovatnost upotrebe nuklearnog oružja, gotovo da se više ne spominju ratovi i vojske kao mogući korisnici NKB oružja, osim u slučaju nekog totalnog svjetskog sukoba u budućnosti.

Takvo ozračje kao i sama priča o oružju za masovno uništenje (OMU, engl. WMD) kao oružju terorista, pokrenulo je niz lokalnih, regionalnih i međunarodnih skupova na temu NKB oružja, ali i drugih, vrlo ozbiljnih i ambicioznih aktivnosti kao što je i *Program neproliferacije OMU-a pod nazivom Weapons of Mass Destruction, Counter Proliferation Policy and Implementation Issues*. (Orehovec Z., *Klasan V;2006; 1.*) Ovaj termin se često mijenja sa terminom borba protiv terorizma, no u stvarnosti se radi o različitim pojmovima, u čemu se slažu i zvaničnici i teroristi, jer ih tretiraju kao odvojena pitanja. „*Borba protiv proliferacije* uglavnom podrazumijeva borbu između onih vojski ili suverenih država koje žele doći do, prijetiti korištenjem ili koristiti hemijsko, biološko ili nuklearno naoružanje kako bi postigli političke i vojne ciljeve, i onih koji ih u tome žele spriječiti⁶. *Borba protiv terorizma* je termin koji se uglavnom koristi da

---

obrazovani teroristi mogu da čine sve to u jednom koordiniranom napadu. (Džonatan R. W; 2004; 297.)

⁶ Činjenica je da terorizam, zajedno s drugim novim oblicima, ugrožava samu srž međunarodne sigurnosti i životnog okružja, sam prosperitet pa i opstanak čovječanstva. Pritom povećanje vjerovatnosti nabave i/ili proizvodnje RKB agensa, a samim time i povećanje mogućnosti njihove upotrebe kao sredstava (s oružnim

se opišu nastojanja država protiv nedržavnih faktora (kriminalnih organizacija, separatističkih grupa, fanatika, itd.) koji namjeravaju ili pokušavaju koristiti nasilje protiv civilnih meta kako bi postigli političke ciljeve ili nanijeli gubitke i razaranje iz ideoloških ili drugih razloga. " (Wirtz J. , J; 2002; 130.)

Definiranje pojma oružja za masovno uništenje

Politika neproliferacije OMU je prihvatila definicije i pojmove o nuklearnom, hemijskom, biološkom i toksinskom oružju onako kako to definiraju međunarodni ugovori, konvencije, sporazumi i protokoli. To je razumljivo i shvatljivo, no u prihvatanju tih pojmova i definicija upravo i leži doktrinarni problem provođenja politike neproliferacije OMU. Zašto? Međunarodne su konvencije o hemijskom i biološkom oružju, kao i drugi međunarodni pravni akti, usvojene konsenzusom svih svojih država - članica, što znači s onim definicijama i pojmovima koji su prihvatljivi za sve države - članice. Isto je tako i sa svim prijedlozima za revizijom konvencija i amandmanima, njihovim izmjenama i dopunama, koje ako i budu prihvaćene, postupak je spor. Iz tih razloga suvremena istraživanja i trendovi u primjeni agensa i oružja nisu obuhvaćeni konvencijama, pa prema tome ni politikom neproliferacije OMU-a. Tako izvan neproliferacije OMU-a i važećih hemijskih i bioloških konvencija ostaje niz starih ali i novih kemijskih i bioloških agensa koji su se nekad rabili u ratne svrhe ili koji pak imaju sva svojstva ratnih agensa i koji bi se mogli rabiti kao ratni ili teroristički agensi danas i u budućnosti.

Izvan politike neproliferacije OMU-a i konvencija, ostaju novi trendovi u taktici, metodama i sredstvima napada terorista, pa čak i nekih današnjih vojski. Naime, kako konvencije napade

---

sustavima ili bez njih) u terorizmu, nameće nužnost smanjenja tih vjerovatnosti i mogućnosti, a što je i glavna zadaća politike neproliferacije OMU-a. Zbog toga je politika neproliferacije OMU-a izrazito dobrodošla, nužna, potrebna i vrijedna svake pohvale, no u njezinom provođenju, po mišljenju autora ovog rada, postoji diskrepancija (*jaz*) između političkog htijenja i znanstvene realnosti. (Orehovec Z. , *Klasan V;2006; 2.*)

konvencionalnim oružjem na hemijska, naftna, farmaceutska i dr. postrojenja, koja u procesu proizvodnje rabe toksične hemikalije, ne tretiraju kao hemijske ili biološke napade, to se mnogi teroristi, pa i vojske nekih zemalja, opredjeljuju na taj čin. Time se izbjegavaju sankcije određene konvencijama, politika neproliferacije OMU-a to također ne prepoznaje kao svoju nadležnost u političkom djelovanju, a u stvarnosti se izazivaju masovna stradanja ljudi te životinjskog i biljnog svijeta kao da je upotrebljeno oružje za masovno uništenje. Zbog navedenih je razloga serija simpozija pokrenula inicijativu definiranja OMU⁷ kao OMU u užem i OMU u širem smislu.

1. **OMU u užem smislu**, obuhvata nuklearno, hemijsko, biološko i toksinsko oružje, njihove agense i prekursore,
2. **OMU u širem smislu**, obuhvata sve toksične hemijske agense ako su upotrebljeni kao sredstvo napada ili su meta napada, sve mikroorganizme i njihove produkte ukoliko su sredstvo ili meta napada, i sva industrijska postrojenja koja rabe toksične hemikalije i mikroorganizme u svom procesu proizvodnje te sva skladišta i sva prevozna i transportna sredstva u koja se skladište i u kojima se prevozi, a meta su vojnim ili terorističkim djelovanjima, ili pak su sredstva za postizanje cilja.

Sadašnja politika neproliferacije OMU obuhvaća samo OMU u užem smislu, (*Orehovec Z. , Klasan V;2006; 3.*), što je po našem mišljenju loše i može negativno da utiče na daljnji tok politike *neproliferacije*, kao i daljnjeg razilaženja u definiranju pojma terorizma. To bi bila dobra prilika da se makar po ovom pitanju na međunarodnom planu donese jedinstveno stajalište oko OMU.

Međutim, problem je vezan uz shvaćanje pojma te taktike, oblika i metoda terorizma. Sva dosadašnja istraživanja o terorizmu kao fenomenu kraja prošlog, a posebice početkom ovog stoljeća, pa i praksa dosadašnjih terorističkih akcija, nameću zaključak da je savremeni terorizam sve više sredstvo, oblik i metoda ratovanja. To znači da ćemo se u nastavku morati suočiti s činjenicom da će se terorizmom baviti kako dosadašnji akteri terorizma, tako i one države koje su i do sada posezale za ratom u postizanju svojih ciljeva. Razlozi su u sljedećim činjenicama:

- globalizacija je donijela niz promjena u socijalnim, psihološkim, informacijskim i informatičkim, ekonomskim i drugim društvenim sferama života,
- napredak na znanstvenom i tehničko - tehnološkom planu doveo je do toga da se sredstva za terorizam, pa i terorizam s OMU-om, mogu mnogo lakše proizvesti ili nabaviti od drugih,
- gomilanje industrija koje rabe toksične hemikalije i mikroorganizme u procesu proizvodnje stvorio je niz potencijalnih meta terorizmu i vojnim akcijama koje nakon toga mogu poslužiti i kao cilj i kao sredstvo,
- sigurnost životnog okružja, pod kojim se danas podrazumijeva fizičko okružje, voda, energenti i njihovo korištenje, kritične infrastrukture, transport i logistika, sigurnost zračnog i pomorskog sektora, hemijska, radiološka i biološka kontaminacija te eksplozivne materije. Onaj koji kontrolira životno okružje je stvarni vladar svih oblika poslovanja, a time i prosperiteta svoje nacije, njezine demokracije, kulture i stila života. Zbog navedenog se posebna pozornost posvećuje biometriji i sastavima detekcije (biološka detekcija patogenih mikroorganizama, detekcija hemijskih agensa i toksina, radiološka detekcija, detekcija eksploziva i droga te kontrola i detekcija sumnjivih osoba), problematici putovanja i turizma, zaštiti globalne logistike, zaštiti hrane i vode te zaštiti informacija, podataka i komunikacija.

Dodatna grupa problema koja opterećuje politiku neproliferacije OMU je nejedinstvo međunarodne politike prema RHB (*radiološko, hemijsko i biološko oružje*) terorizma. Razlozi leže u različitim pogledima i viđenju međunarodnog terorizma, oružja za masovno uništenje, te na različit pristup rješavanju ove problematike. Osim toga, stvaranju jedinstvene međunarodne politike u borbi protiv hemijskog i biološkog terorizma prepreku čine širi političko - ekonomski interesi, te više ili manje formalni savezi između pojedinih ključnih međunarodnih subjekata na međunarodnoj političkoj sceni. Izostanak zajedničke politike u borbi protiv RHB terorizma na međunarodnoj razini ima za posljedicu nespremnost na kreiranje zajedničkog odgovora, kako na međunarodnoj, tako i na nacionalnim razinama.

Teroristički napadi na SAD, 11. septembra 2001. samo su prividno aktualizirali stvaranje zajedničke međunarodne politike prema terorizmu s OMU-om. Rezolucijom Vijeća sigurnosti 1373 osnovan je Antiteroristički odbor i Svjetska antiteroristička koalicija, no još je prisutan nedostatak međunarodnog konsenzusa. Nejedinstvo unutar UN-a stvorilo je jaz u široj međunarodnoj zajednici, te djelimično otežalo stvaranje zajedničke međunarodne politike prema terorizmu. Nameće se zaključak da bi se međunarodna politika borbe protiv terorizma te neširenja OMU-a morala osmišljavati i ostvarivati u tijesnoj suradnji svih država - članica UN-a ali na razini svjetskih regija i država.

Kategorije oružja masovnog uništavanja

Oružje masovnog uništavanja može uključiti:

- 1. Improvizovane ili standardne nuklearne naprave**
- 2. Naprave za radiološko širenje**
- 3. Hemijske otrove**
  - 3.1. *Nervne otrove,*
  - 3.2. *Plikavce,*
  - 3.3. *Zagušljivoce,*
  - 3.4. *Krvne otrove*
- 4. Biološke otrove**
  - 4.1. *Bakterije i viruse*
    - 4.1.1. *Ebola*
    - 4.1.2. *Antraks*
    - 4.1.3. *Kuga*
- 5. Toksine**
  - 5.1. *Ricin,*
  - 5.2. *Botulinum,*
  - 5.3. *Stafilokokus enterotoksin B*

Konvencionalan je stav da je teroristima vrlo teško dobiti ili proizvesti nuklearnu napravu. Međutim, može biti relativno lako za terorističku grupu da nabavi drugi radiološki materijal za širenje nad određenim područjem, specifično sa ciljem stvaranja radiološke

kontaminacije. Radioaktivni materijal, hemijske otrove ili biološke otrove relativno je lako dobiti/proizvesti, te oni predstavljaju veću prijetnju. Relativna lakoća dostupnosti materijala i proizvodnje hemijskog i biološkog oružja u kombinaciji sa terorističkom prijetnjom ukazuje na potencijalno razoran politički, ekonomski i po život prijeteci učinak kod primjene od strane terorista, bez obzira da li je naprava aktivirana ili ne.

Proaktivna filozofija u borbi protiv oružja masovnog uništenja

Nažalost, na terorizam se gleda s posebnom pažnjom nakon katastrofalnih događaja, a zanemarujući preventivni način djelovanja na taj problem, prije nego li se desi, kao i ne dajući značaj sigurnosnim mjerama zaštite društva. Društvo, ako ne gleda na terorizam primjenom *proaktivne filozofije*, doprinijet će destabilizaciji demokratskog društva. Znači, potrebno je "*naučiti kako da se utiče da do krize ne dođe, a ne samo kako na nju odgovoriti*". Taj pristup je poznat kao »*proaktivna filozofija*«. Proaktivni menadžer treba da provodi procjene rizika i ranjivosti prije vanredne situacije, razmatra alternative i posljedice različitih akcija, te poduzima korake anticipiranja kako bi se stekla maksimalna kontrola nad vanrednim događajima, koji ako i nastupi, neće ostaviti takve posljedice, koje bi bile daleko veće da se na problem nije djelovalo proaktivno.

Kako se ova filozofija, primjera radi primjenjuje na terorističke incidente? Proaktivne mjere u terorističkim incidentima su efikasne u razoružavanju terorista, jer poduzimanjem tih akcija teroristi osjećaju da službenici i menadžeri koji rade na zaštiti objekta kontrolišu situaciju. Povećane mjere sigurnosti na nekom mjestu koje bi moglo postati meta napada smatra se proaktivnim korakom. Proaktivna filozofija uspostavlja efikasne sisteme kako bi se smanjio broj mogućnosti za različite grupe djela, kao i izgleda terorista da će njihovo djelo biti uspješno provedeno. Proaktivna filozofija i proaktivne akcije su metode koje agencije koriste kako bi uticali na razvoj događaja, a ne samo na njih odgovarali. (*Group of Authors, 1998.*) Zbog toga je zadatak na menadžmentu agancija koje se bave poslovima sigurnosti, da u svojim strategijama i planovima usvoje

proaktivnu filozofiju kao jedan od načina borbe protiv terorizma, a time i protiv širenja i upotrebe oružja za masovno uništenje. Zbog toga bi bilo potrebno, a što bi se uklapalo u proaktivno postupanje, preduzeti:

- na javnim mjestima, kao što su: sportski tereni, koncerti, škole i sl. uspostaviti, ako ne stalnu, onda povremenu detekcijsku opremu kako u smislu kontrole svakog pojedinca u masi ljudi, tako i svakog potencijalno opasnog agensa koji bi se mogao primijeniti u terorizmu,
- na javnim mjestima, kada god to mogućnosti dozvoljavaju imati adekvatnu fizičku sigurnost,
- sačiniti adekvatne planove osiguranja, evakuacije, zbrinjavanja i otklanjanja posljedica, kako na lokalnoj, tako i na državnoj razini,
- težiti kvalitetnijoj osposobljenosti, opremljenosti i obučenosti pripadnika u službama osiguranja i zaštite u javnim objektima i objektima masovnog okupljanja, ali i službenika i pripadnika obavještajno - sigurnosnih agencija, policija, krim - policija, pripadnika civilnih zaštita, vatrogasaca i drugih službi u sistemu zaštite i spašavanja.

Ovo su samo neke od mjera koje se mogu preduzeti kako bi se određena negativna aktivnost prevenirala i teroristima i drugim kriminalnih osobama dalo do znanja o spremnosti agencija za sprovođenje zakona da su spremni da se uhvate u koštac i sa najtežim izazovima, kao što je OMU. Naravno agencije svakim danom moraju da usvajaju nova znanja i ovladavaju sa najsavremenijom tehničkom opremom, mada mnoge vlade nisu spremne da ulažu značajnija sredstva u modernizaciju i tehničko opremanje.

Nekoliko prikaza do sada upotrebljenog hemijskog i biološkog oružja od strane terorista

- 1972. (biološki napad) – Američka fašistička grupa, Red izlazećeg sunca (Order of the Rising Sun), kontaminirala je vodovod Čikaga (Chicago) i Sent Luisa (St. Louis) sa 30-40 kilograma tifusa⁷.
- 1978. (biološki napad) – Tajni operativci bugarske vlade ispalili su iz kišobrana metak premazan ricinom u disidenta koji je živio u drugoj zemlji, od čega je on umro sljedećeg dana.
- 1984. (biološki napad–moguć pokušaj)-Kod zapadnonjemačke Frakcije crvene armije nađen botulinum toksin u tajnom laboratoriju u Parizu, u Francuskoj.
- 1985. (hemijski napad –moguć pokušaj) – Kod američke grupe iz Arkansoa (Arkansas) D Kavenant (The Covenant) nađeno 129 litara cijanida.
- 1986. (biološki napad) - Bagvan kult (Bhagwan Cult) otrovao bifee sa salatama u restoranima u SAD-u salmonelom. 750 se razboljelo.
- 1992. (hemijski napad –moguć pokušaj) – Njemačka policija spriječila neonacističku grupu u Njemačkoj da ispusti cijanid u sinagogu.
- 1993. (hemijski napad) – Masivna bomba upotrijebljena u garaži Svjetskog trgovinskog centra u Nju Jorku (New York City) sadržala je i cijanid.
- 1994. (hemijski napad) - Japanski kult, Aum Šinrikijo ispustio je sarin (nervni otrov) u Macumotu u Japanu, od čega je umrlo 8, a hospitalizovano 200 žrtava.
- 1995. (hemijski napad) - Japanski kult, Aum Šinrikijo ponovo je ispustio sarin (nervni otrov) ovoga puta u tokijskoj podzemnoj željeznici, te ubio 12, a pod utjecajem je bilo preko 5, 500 drugih (mnogi psihološkim).
- 1995. (hemijski napad –moguć pokušaj) - FBI je spriječio napad na Diznilend (Disneyland) gdje je trebao biti pušten sarin (nervni otrov).

---

⁷ Trovanje vodovodnih sistema popularno je u fikciji, no u stvarnosti je potrebna kombinacija enormne količine otrova i raspad procedura kontrole kvalitete opskrbe vodom kako bi tako nešto bilo zamislivo, što je malo vjerojatan scenarij.

- 1995. (hemijski napad) – Niz napada u Japanu cijanidom, fozgenom i paprenim sprejem.
- 1995. (biološki napad – moguć pokušaj) – Član Arijevske nacije uhapšen zbog naručivanja bakterije kuge u SAD-u.
- 1995. (radiološki napad - prijetnja) - Čečenska separatistička organizacija ostavila je paket od 30 funti (13. 61 kg) radioaktivnog cezijuma i eksploziva u moskovskom parku i obavijestila Rusku nezavisnu televiziju o paketu kao dokazu svoje sposobnosti da koristi ovu vrstu oružja, a da nije detonirala paket.
- 1997. (hemijski napad) – Dva zasebna napada u Japanu na pretrpane šoping centre upotrebom hlornih bombi.

Organizacija istražnog procesa

Organizacije provođenja zakona iz cijelog svijeta suočavaju se sa stalnim, uvijek mijenjajućim izazovima u borbi protiv terorizma. Kao rezultat, bili su prisiljeni preusmjeriti nedovoljne resurse i tražiti informacije o teroristima i terorističkim aktivnostima upotrebom raznih metoda koje proizilaze iz raznih izvora. Mnoge strategije koje se često koriste u borbi protiv terorizma iste su kod svih organizacija provođenja zakona. One uključuju napore kao što je formiranje združenih posebnih snaga za borbu protiv terorizma, poboljšavanje regionalnih obavještajnih centara i pružanje skupe dodatne sigurnosti vitalnim infrastrukturama i potencijalnim lokacijama „mekih meta“. Posljedično, ti napori mogu često isprazniti vrijedne resurse kao što su budžeti, oprema i osoblje. Previše su često teroristi ipak sposobni napasti ranjive mete na drugim lokacijama sa raznim stepenom uspjeha, stoga što su ti resursi smješteni na ograničenim, specifičnim lokacijama.

Međutim, u situacijama kada imamo prijetnju oružjem za masovno uništenje ili se ta prijetnja već ostvarila, imaćemo „kriznu situaciju“ koja prijeti da eskalira do nesagledivih razmjera. No, kriza može nastupiti u raznim oblicima, pa stoga ne postoji jedna općenito prihvaćena definicija krize. Većini definicija zajedničke su dvije stvari:

1. *negativan publicitet i*
2. *iznenadnost.*

Krizi su svojstveni i *vremenski tjesnac i nesigurnost*, što znači da menadžment mora brzo i u nesigurnim okolnostima donositi odluke i kontrolirati stres svih sudionika u krizi. Kriza je stanje u kome se ne može normalno djelovati. Ona ugrožava kompletan sistem zajednice kao cjeline. Iako možda na prvi pogled, kriza nije tako dramatičnih razmjera, njezin negativan uticaj može biti tako velik.

Da bi menadžeri mogli uspješno rješavati krize, moraju poznavati: *faktore krizne okoline, njihove uzroke, značajke, vrste*. Osim znanja o vođenju i komunikacijskih vještina, za uspješno savladavanje kriza menadžeri i ostali rukovodioci moraju poznavati i psihologiju i sociologiju. Posebno moraju biti vješti u rješavanju sukoba u međusobnim odnosima i poznavati načine ponašanja ljudi u krizi.⁸ Kada govorimo o krizi ili kada se ona već desi, nameće se pitanje prioriteta u takvim situacijama i prvog odgovora koji sam po sebi sadrži dva pitanja:

1. *Jesmo li pripremljeni za odgovor na datu situaciju?*
2. *Jesu li naše agencije opremljene za odgovor na tu vrstu incidenta?*

Međutim, kada su u pitanju prioriteta kada kriza nastupi osnovni zadaci, kako menadžmenta, tako i osoba koje prve dođu na mjesto incidenta su:

1. *Zaštita života i osiguranje bezbjednosti kako građana, tako i pripadnika agencija uključenih u incident,*
2. *Zaštita dokaza, imovine i vlasništva bez obzira na to kome pripada,*
3. *Zaštita osnovnih ljudskih prava.*

Mišljenje je da teroristi koji nemaju državne sponzore nemaju tehničku stručnost, opremu i materijale koji su potrebni da bi se napravilo ili koristilo nuklearno, biološko, hemijsko ili radiološko oružje kako bi se nanijeli masovni gubici i razaranja. No, ukoliko dođe do upotrebe oružja za masovno uništenje ili do ozbiljne prijetnje, onda

---

⁸ (http://www.spem-group.com/knjiva/krizno_komuniciranje_i_upravljan.htm 15. 9. 2003)

značajni materijalni i ljudski resursi moraju biti izdvojeni za suočavanje s posljedicama napada OMU na civile.

«*Grupe za prvu intervenciju*» moraju znati kako se suočiti sa hemijskim ili biološkim naoružanjem: bez obuke i opreme policija, vatrogasci i bolničari mogu zapravo samo proširiti patogene i toksine i na taj način izazvati više žrtava. Vakcine i protuotrovi moraju se učiniti dostupnim za sprečavanje epidemije bolesti ili za spašavanje života ljudi izloženih smrtonosnim agensima. Vojne organizacije i druge vladine i ne vladine organizacije, moraju se opremiti, obučiti i pripremiti za brzo djelovanje kako bi se suzbile i smanjile posljedice ovog naoružanja u velikim urbanim oblastima. Potpuno novi set strategija, protokola, doktrina i taktika se mora razviti kako bi se odgovorilo na posljedice terorističkih napada ove vrste.

Posmatrano izolirano, upravljanje posljedicama nije mali zadatak. Situaciju dodatno komplicira činjenica da se borba protiv proliferacije i upravljanje posljedicama veoma razlikuju. Borba protiv proliferacije ima za cilj odvratiti ili spriječiti djela terorizma, sa ili bez državnog pokroviteljstva, prije nego što se ona dese. Za razliku od toga, upravljanje posljedicama ima za cilj ograničiti posljedice neuspjeha politike borbe protiv proliferacije u sprječavanju terorističkog napada korištenjem OMU protiv civila.

Međutim, priprema osoblja sposobnog za upravljanje i vođenje istrage ovakvog slučaja zahtjeva napor i predanost. Predanost počinje na vrhu organizacije i demonstrirana je kroz planiranje i pripremu. No, vrijeme je jedan od najkritičnijih elemenata u ovakvim slučajevima. Kako menadžeri koriste vrijeme imaće utjecaj na ishod slučaja, a ono što pomaže kontroli vremena je ispravno planiranje. Menadžment ozbiljnog slučaja je sistem osmišljen da prikupi informacije i prenese ih menadžerima tako da ih mogu upotrijebiti u svojim odgovornostima odlučivanja. Prikladan rezime toga je popularna izreka „*Nedostatak planiranja sa tvoje strane ne predstavlja krizu na mojoj strani*“.

Dobro planiranje rezultira u dobrim planovima. Loše planiranje rezultira u lošim planovima. Previše često, menadžeri koji se pouzdaju u planove, ne uspijevaju utvrditi dubinu koraka preduzetih u razvoju plana – ili koliko su duboko elementi pregledani. Od menadžera se ne može očekivati da budu pripremljeni za *svaki* mogući događaj koji bi se *mogao* desiti, jer je to gotovo nemoguće, menadžeri mogu, međutim, identificirati elemente za koje se *može* očekivati da će biti dio slučaja. U ovakvim slučajevima pored istražitelja i menadžera, dio tima su i nadzornici, timovi i vođe tima, osoblje podrške, tužioc, timovi za dokaze, forenzički tehničari, specijalisti, vještaci, obavještajni analitičari, osoblje za vezu i arhivu, te pripadnici vojske, vatrogasci i mnogi drugi, ovisno o vrsti slučaja, odnosno sredstvu koje je predmet istrage. Koji je od tih elemenata najvažniji? Koji je najmanje važan? Da li je ispravno reći da je jedan manje važan od drugoga? Tko može reći koji će element, ako mu se ne posveti pažnja, naškoditi ishodu slučaja? Odgovor na ta pitanja je očit – niti jedan element nije važniji od drugih. U raznim trenucima prilikom slučaja neki mogu tražiti više pažnje nego drugi elementi, no to ih ne čini važnijima. Kako bismo dalje identificirali elemente ozbiljnog slučaja, važno je znati što je zločin i do kojeg je kršenja zakona došlo. Također je neophodno znati koji su dokazi potrebni za dokazivanje zločina. Odgovori na ova pitanja pomoći će u dubljem razgrađivanju elemenata slučaja.

Prvi je korak pogledati na zločin sa osnovne perspektive. O kojoj se vrsti zločina radi? Motivacija može biti terorizam ili neki drugi uzrok, no sam zločin može biti rezultat mnogih vrsta kršenja zakona. Kod razvijanja plana istrage zločina, treba započeti sa poznatim. Potrebno je definirati vrstu zločina, identificirati gdje je izvršen, izvršiti usporedbe sa sličnim zločinima, procijeniti vjerojatnost rješavanja. . . To su sve poznate dimenzije koje menadžerima pomažu razvijanje misije i pripremu plana. No, plan započinje na mjestu zločina. Ne zna se tko je počinio zločin, ali se zna gdje je počinjen i dokazi zločina su tamo. Sa mjesta zločina moguće je ustanoviti kada je zločin počinjen, moguć motiv, te „*modus operandi*“ počinioca, te možda i koliko je ljudi umiješano.

Mnogi istražitelji često pretpostavljaju da je planiran zločin teško riješiti jer izvršilac izbjegava činjenje pogrešaka, što je po našem mišljenju pogrešno. Treba tražiti pogreške, uvijek će ih biti. Tražeći pogreške treba se fokusirati na susjedstvo u kojem je izvršen zločin. Planiranje počinitelja možda je spriječilo greške prilikom činjenja, no što je sa periodom planiranja zločina? Kriminalac/terorist možda nije tako oprezan kada nadzire ili pregledava potencijalne žrtve ili lokacije. Greške se također događaju nakon zločina. Nekoliko neopreznih opaski umiješanih, nepažljive navike trošenja, ili ponovno posjećivanje mjesta zločina su potencijalno ranjive točke. Identificiranje pogrešaka zahtijeva maštu od strane istražitelja. Menadžeri žele maštovit rad i trebali bi nagraditi one koji koriste svoju maštu.

Resursi

Jedna veoma važna komponenta prilikom planiranja su resursi, bez kojih je gotovo nemoguće kvalitetno istražiti složene slučajeve. Malo se ozbiljnih slučajeva može istraživati bez dodatnih resursa. Menadžeri moraju brzo procijeniti – jesu li resursi koje imam na raspolaganju dovoljni, za postizanje rješenja na efikasan način? No, ukoliko resursi nisu dovoljni, koje resurse treba dobiti. Tko u organizaciji odobrava dodjelu dodatnih resursa? Na koliko dugo su resursi potrebni? Za koga će dodatni resursi raditi i kome podnositi izvještaje? Istražni plan mora biti organizovan u odnosu na raspoložive resurse, ne potrebne resurse. Slučaj će trpjeti ukoliko ima potreba koje nisu ispravno identificirane. Nakon identifikacije i dobavljanja resursa, te njihove primjene, plan mora predvidjeti kako će se njima upravljati i koliko dugo, jer ozbiljan slučaj uzrokuje ometanje normalnih rutina osoblja, te je često on okvir koji čini posao teškim. Menadžeri moraju planirati kako bi resursima dozvolili da se prilagode na novo okruženje. Često raspoloživi resursi nisu potpuno pripremljeni obukom ili iskustvom. Učenje na poslu ne šteti slučaju sve dok menadžment planira pružanje dovoljno nadzora procesu učenja. Novo nije loše, ali novo treba dodatan nadzor i pažnju menadžmenta.

Uloga medija i zadobijanje javne podrške

Ozbiljni slučajevi privlače interes medija, a mediji su nosilac interesa u slučaju sa posebnim potrebama. Ispunjavanje potreba medija može također doprinijeti naglašavanju pozitivnih aspekata organizacije ozbiljnog slučaja. Ignoriranje potreba medija, što je često odgovor menadžera ozbiljnih slučajeva, mogu odvratiti od potreba slučaja. Bez obzira na lokaciju, mediji će biti umiješani i svi moraju biti spremni kako bi se osiguralo postizanje pozitivnih rezultata iz odnosa sa medijima. Važno je ustanoviti procedure za odnose sa medijima i držati ih se za vrijeme slučaja. Što je prikladno za jedan slučaj ne mora biti prikladno za drugi. Ono što je prikladno svaki puta jest da razmjene moraju biti predviđene i provedene za dobrobit istrage. Veoma je važno odrediti glasnogovornika, odnosno potparola i zabraniti neovlaštenom osoblju da komentariše o slučaju, te uvijek biti spremni za pitanja medija. Jednostavan korak, kao saopćavanje informacija medijima na vrijeme, kako bi oni mogli poštovati svoje rokove, jako pomaže u razvijanju pozitivnog odnosa, jer od velikog je značaja u ovakvim i sličnim situacijama graditi dobre odnose. Međutim, ti odnosi se ne mogu postići preko noći, oni trebaju da budu stalni zadatak agencija za provedbu zakona ne samo u određenim kriznim situacijama, već i prije nego li takve situacije dođu. *„Pozitivan odnos sa medijima ne dolazi sam od sebe, već zahtijeva iskrene napore kako bi bio razvijen. Prvo menadžeri ozbiljnih slučajeva moraju medije prepoznati kao nosioce interesa. Drugo, menadžer mora biti proaktivan u procesu razvoja. Treće, menadžer mora imati dugoročnu strategiju, a ne čekati na ozbiljan slučaj kako bi je primijenio.“* (Major Case Management Participant Guide, 2002; Lesson 7) U tom pred kriznom periodu dobro bi bilo da mediji i agencije za provedbu zakona razmijene međusobno svoje potrebe i probleme koje imaju u kriznim situacijama, tako da bi se te dobre strane održale, odnosno loše otklonile na vrijeme.

Zaključak

Borba protiv proliferacije doprinosi borbi protiv terorizma na nekoliko važnih načina. Prije svega pomaže u odvratanju država da sponzoriraju terorizam. Iako lideri koji posjeduju hemijsko, biološko, pa čak i nuklearno oružje mogu naći zajednički cilj s nekom terorističkom grupom, oni očito ne žele da njihova zemlja bude povezana s nekim napadom koji bi uključivao nekonvencionalno naoružanje. Borba protiv proliferacije također smanjuje izgleda od terorističkih incidenata pomažući da se spriječi da «višak» materijala ili oružja dospije na crno tržište.

Kao jedan veoma važan faktor u istragama oružja za masovno uništenje je educiranost pripadnika agencija za provedbu zakona, naročito onih koji su po linijama rada usmjereni na ovu problematiku, međutim ne smije se zanemariti ni tehničko-tehnološka opremljenost tih agencija, koje veoma često zbog nerazumijevanja rukovodnog osoblja tih agencija, ostaju zapostavljene i neadekvatno opremljene, što ni u kom slučaju ne bi smjelo da se dešava kada su u pitanju ovakve prijetnje. U situacijama gdje je ispoljena prijetnja oružjem za masovno uništenje, mediji i agencije za provedbu zakona moraju da izgrade partnerske odnose, jer će samo obostrana saradnja doprinijeti boljem informisanju javnosti, koja bi u ovakvim situacijama trebala biti u toku potencijalnih prijetnji, kako bi pravovremeno mogli poduzeti aktivnosti na svojoj zaštiti.

Literatura

- Orehovec Z. , Klasan V. , 12. 15. 2006, Služba za odnose s javnošću i informiranje, Odjel Hrvatskih vojnih glasila, MORH, Internet.
- Wirtz J. , J; 2002; Terrorisam and Political Violence, Vol. 14. , No. 3. , PUBLISHED BY FRANK CASS, LONDON, STR. 129-140.
- Korajlić N; 2006; Kriminalistička metodika otkrivanja i dokazivanja eksplozija, Rukopis, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.
- Jonathan R. White, 2004. , Terrorism, Alexandria Press (*prijevod s engleskog*), Beograd.
- Jesika S. , 2004. , The Ultimate Terrorists, Alexandria Press, Beograd.
- www.spem-group.com/knjiga/krizno_komuniciranje_i_upravljan.htm 15. 9. 2003.
- Major Case Managment Participant Guide, 2002, Media and Gaining Public Support, Activated, USA.

Mersida SUĆESKA¹

Sigurnost u tranzicijskim zemljama sa aspekta slobodnih zona

Evropska Unija

Poslije Drugog svjetskog rata stvaraju se specifične organizacije i pokreti koji promiču ideje evropskog jedinstva.

Evropski integracioni tokovi započeli su stvaranjem Evropske zajednice za uglj i čelik 1951. godine u Parizu, između šest evropskih zemalja, u cilju stvaranja zajedničkog tržišta uglja i čelika u Evropi. Ugovorom u Rimu 1957. godine, iste zemlje su stvorile novu zajednicu – Evropsku ekonomsku zajednicu s ciljem stvaranja zajedničkog tržišta, koje je podrazumijevalo slobodu kretanja ljudi, roba, kapitala i usluga na njihovom prostoru. Ugovorom u Hagu, 1969. godine, odlučeno je da se EEZ proširi i na druge zemlje Evrope². Tako je stvorena carinska unija, koja je sada «prvi stub» EU. Schengenskim sporazumom od 14. 06. 1985. godine su "izbrisane" granice između zemalja potpisnica, bez kontrole na njihovim granicama kako bi se obezbjedio slobodan protok ljudi, roba, kapitala i usluga. EU se razvila od trgovačkog sistema do ekonomskog i političkog partnerstva.

Pored političkih i ekonomskih razloga ovog Sporazuma, na drugoj strani postojao je i razlog sve većeg porasta prekograničnog kriminala, pa je dogovoreno da se iznađu putevi, mjere i akcije u sprječavanju suzbijanju krijumčarenja, trgovine drogom, oružjem, da se spriječi

---

¹ Docentica Fakulteta kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

² U daljem tekstu: EU

organizirani kriminal, ulazak i boravak stranih lica, kao i da se povećá policijska saradnja u ovim oblastima i sudskom gonjenju. Sredinom 1990. godine iste zemlje su potpisale Drugi Schengenski sporazum, poznat kao Provedbeni Sporazum, zbog povećane ekspanzije kriminaliteta u evropskim zemljama. Tada je dogovoreno da se povećá kontrola unutrašnjih granica, pravno riješi pitanje azila, transport roba. Osnovan je Izvršni komitet koji provodi Sporazum, sa usavršenim informativnim sistemom zaštite ličnih podataka i podataka sigurnosne prirode, pružanje pravne pomoći i pitanje ekstradicije, te sigurnosti i saradnje organa unutrašnjih poslova koja će kasnije prerasti u "treći stub" Evropske unije. Ovaj Sporazum je afirmisao sigurnosnu komponentu država EU.

Mastrihtskim ugovorom iz 1992. godine³, stvorena je Evropska unija, kao i ekonomska i monetarna unija kroz političko ujedinjenje i jačanje institucija EU. Pod njenim kišobranom su se našle dotadašnje tri evropske zajednice: Evropska zajednica za uglj i čelik, Euroatom i EEZ, sa zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom i saradnjom u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova. Tako je EU postavljena na «tri stuba». U "prvom stubu" su se našle pomenute tri evropske zajednice koje su postale temelj komunitarnog segmenta, u "drugom stubu" se nalazila zajednička spoljna i sigurnosna politika, a u "trećem stubu" saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova.

Amsterdamskim ugovorom iz 1997. godine⁴, izvršene su određene izmjene Ugovora iz Mastrihta, pa je EU postala otvorena i za druge zemlje Evrope, ali i zemlje Jugoistočne Evrope i Zapadnog Balkana, što je interesantno za obradu teme ovog rada. Njime je redefiniran "treći stub" EU pa je tada dobio naziv "Policijska i sudska saradnja u krivičnim stvarima". U Preambuli Amsterdamskog Ugovora je preciziran opći cilj EU kao stvaranje prostora slobode, sigurnosti i pravde, a članom 2. Ugovora je formulisano održavanje i jačanje tog prostora. To je podrazumijevalo provođenje zajedničkih akcija na cijelom prostoru EU u borbi protiv krijumčarenja, trgovine ljudima, drogom i opojnim sredstvima, oružjem, borbu protiv terorizma i svim

---

³ Stupio na snagu 01. 10. 1993.

⁴ stupio na snagu 01. 05. 1999.

drugim vidovima organiziranog kriminaliteta. Sve je to podrazumijevalo tijesnu pravosudnu, policijsku i carinsku saradnju, pa bi se moglo reći da je tada napravljen i "četvrti stub". Naime, "treći stub" EU je podjeljen na dva dijela koja su podrazumijevala upravo policijsku i pravosudnu saradnju, uz carisku saradnju, koja je bitna i za djelovanje slobodnih zona. .

Policijska saradnja je podrazumijevala jačanje prostora slobode, sigurnosti i pravde, a pravosudna sprječavanje ksenofobije i rasizma, kao i borbu protiv organizovanog kriminala, krijumčarenja, trgovine ljudima itd. Policijska saradnja obuhvata operativnu saradnju policijskih službi, carinskih organa i drugih organa državnog aparata u oblasti prevencije, sprječavanja i otkrivanja krivičnih djela posredstvom Europol⁵. Početkom 2002. godine je osnovan Eurojust, kao evropski organ koji radi na širenju sudske saradnje i koordinacije u Evropi. Međunarodna policijska saradnja se temelji na univerzalnim načelima kao što su poštivanje nacionalnog suvereniteta svake države, postupanje prema nacionalnim zakonodavstvima i međunarodnim konvencijama, te zabrani postupanja i nemiješanju u politička, vjerska, rasna i vojna pitanja, tj. djelima takve prirode. Instrumenti te saradnje su izdavanje međunarodnih potjernica, formiranje banke podataka o međunarodnim kriminalcima, identifikacija osoba i štampanje publikacija o ukradenim vrijednostima bilo koje prirode a ta saradnja se odvija putem Interpola⁶.

Bosna i Hercegovina na putu ispunjenja zahtjeva EU u oblasti slobodnih zona

Bosna i Hercegovina svojim geografskim položajem pripada zajednici evropskih država, ali je zbog svima poznatih razloga, još uvijek izvan nje. Direkcija za evropske integracije BiH, koordinira proces

---

⁵ Europol predstavlja evropsku kriminalističku službu i utemeljen je Međunarodnom konvencijom 1992. godine, sa ovlastima za borbu protiv svih vidova kriminaliteta na području čitave Evrope, a tekst Dekleracije o Europol usvojen je u Mاستrihtu početkom decembra 1991. godine u Hagu.

⁶ Sjedište u Lionu, od 1989. godine broji 176 zemalja među kojima je i BiH

integracije BiH u Evropsku uniju. Neke od njenih nadležnosti su slijedeće :

- Koordinacija nad provođenjem odluka koje donose nadležni organi i institucije BiH.
- Koordinacija poslova na usklađivanju pravnog sistema BiH sa standardima za pristupanje EU, kao i
- Provjera usklađenosti svih nacрта zakona i propisa koje Vjeću ministara dostavljaju ministarstva i upravne organizacije sa direktivama «Bijele knjige - priprema pridruženih zemalja Centralne i Istočne Evrope za integraciju u unutrašnje tržište Unije».

Bosna i Hercegovina se nalazi na putu ispunjenja zahtjeva EU za njen pristup, ali također i ispunjavanja zahtjeva iz "trećeg stuba" EU, u obalsti policijske i pravosudne saradnje u krivičnim stvarima. Većina međunarodnih konvencija i dokumenata iz obje oblasti je već ratificirana u našoj zemlji, a preostalo još treba da se prihvati i ratificira. Uspostavljena je određena pravosudna i policijska saradnja sa zemljama iz regiona, broj azilanata je drastično smanjen, trgovina ženama je također svedena na minimum, a sve je to rezultat reformi koje se provode unutar pravosuđa i policije, kao i formiranja granične službe⁷ i carinske službe⁸ na državnom nivou.

U reformi carinske službe važno je osnivanje Uprave za indirektno oporezivanje u BiH na državnom nivou, sa novom organizacionom strukturom. To su četiri Regionalna centra, kojim su obuhvaćeni carinski referati, u čijem sastavu su slobodne zone.

Slobodne zone zemalja u tranziciji i prilagođavanje pravilima EU

Slobodne zone su organizacioni fenomen u kome su ispoljeni interesi dvije grupe aktera. Prvu grupu čine vlade zemalja koje formiraju sistem slobodnih zona. One imaju interes da podstaknu izvozne aktivnosti i s tim u vezi porast zaposlenosti u proizvodnji orjentiranoj

---

⁷ Državna granična služba: DGS

⁸ Uprava za indirektno oporezivanje u BiH:UIO

za izvoz i povećaju društveni proizvod i ostale efekte. Drugu grupu čine kompanije koje razvijaju svoj biznis u slobodnim zonama u dijapazonu od proizvodnje i montaže do bankarskih, finansijskih, marketiških, skladišnih i drugih servisa. Njihov interes je da u slobodnim zonama imaju jeftiniju proizvodnju, zahvaljujući tome što izbjegavaju neke troškove koji se javljaju ako se biznis obavlja van slobodnih zona (troškovi carina, porezi, transakcije valuta i slično). Zato pristup slobodnih zona može ostvariti sa aspekta države i sa aspekta kompanija korisnika slobodnih zona.

Slobodne zone imaju bogatu tradiciju i kroz istoriju su mijenjale svoje oblike i sadržaj. Danas se pojavljuju u brojnim formama, počev od slobodnih carinskih zona, preko izvoznih prerađivačkih zona do univerzalnih slobodnih zona. Slobodne zone su od posebnog značaja za zemlje u razvoju koje raspolažu jeftinom radnom snagom i prirodnim resursima, ali i nedovoljno atraktivan ekonomsko-pravni i politički ambijent. U takvim uslovima slobodne zone predstavljaju oaze u kojima se za njihove korisnike uvodi poseban režim poslovanja, van onog koji važi za čitavu zemlju. Takav značaj slobodnih zona ispoljava se i kod najnaprednijih zemalja u tranziciji, kao što su Češka i Mađarska⁹ kod kojih izvoz iz slobodnih zona iznosi više od 50% godišnjeg izvoza.

Za razliku od zemalja u razvoju kao i naših susjeda, zemlje EU nisu masovnije afirmisale koncept slobodnih zona, pošto su sve obavezne da poštuju jednoobrazne i opšte definisane uslove njihovog poslovanja. Također, postoji apsolutna sloboda u cirkulaciji kapitala, stabilni uslovi poslovanja, relativno niska nezaposlenost i zaštita privrede vancarinskim mjerama, što nije stimulisalo potrebu za kreiranjem zona.

No, s obzirom na navedeno neophodno je pratiti razvoj slobodnih zona u ostalim zemljama.

---

⁹ Uspješno iskoristila trgovačke zone.

U BiH slobodne zone nisu postigle zadovoljavajuću afirmaciju. Normativno su uređene veoma liberalno, bez ikakvih kriterija efikasnosti i kao takve nisu upotrebljene da bi poslužile promociji izvoza. Logično se postavlja pitanje potrebe razvijanja koncepta slobodnih zona u BiH i kakav bi bio njihov mogući doprinos promociji izvoza u pogledu obima, strukture i efekata. Pri tome se sam po sebi nameće problem ispitivanja koje bi konkurentske prednosti mogla postizati Bosna i Hercegovina ako bi se u njoj locirale slobodne zone i koji bi motivacioni faktori razvili interes domaćih i svjetskih kompanija da koriste slobodne zone na području Bosne i Hercegovine. Istraživanje ovako postavljenog problema moglo bi rezultirati predlaganjem upotrebljivog koncepta slobodnih zona u BiH, njihovo lokaciono strukturiranje i normativno oblikovanje na način da stimulišu i promovišu proizvodnju za izvozne aktivnosti, i rad kao u slobodnim zonama zemalja EU.

Tranzicione promjene u zemlji i liberalizacija međunarodne trgovine i poslovanja, sigurno će otvoriti pitanje aktuelnosti i daljeg opstojanja slobodnih zona.

Da bi stimulisao zemlje centralne i istočne Evrope (zemlje CIE) u njihovim pripremama za prijem u EU, Evropsko vijeće je usvojilo široku predprijemnu strategiju (strategija za smanjenje jaza) i pozvalo Komisiju da pripremi Bijelu knjigu. Dakle, sa gledišta Unije važnost ovog procesa je u potrebi kreiranja uslova koji će omogućiti unutrašnjem tržištu da funkcioniše na pravilan način, i nakon proširenja članstva¹⁰, na opću korist svih članica.

Prioritet za BiH mora biti stvaranje funkcionalnog bosanskog unutrašnjeg tržišta, u skladu sa principima koji važe u EU tj. sloboda kretanja roba, ljudi kapitala i usluga. Jedino na takav način BiH može u potpunosti iskoristiti povlastice EU trgovinskih preferencijala

---

¹⁰ Od 1. maja 2004. EU ima 25 zemalja članica, sa površinom od 3. 892. 685 km² i oko 453 miliona stanovnika. Slijedeće proširenje 2007, kada će se Bugarska i Rumunija pridružiti EU. Hrvatska i Makedonija su takođe zvanični kandidati, dok se za Tursku ne zna tačan datum prijema, dok će za BiH prema zadnjim prognozama trebati i do 10 godina.

(ugovori o slobodnoj trgovini, CEFTA, SAA, unilateralni preferencijalni tretmani pojedinih zemalja), i eventualnog pristupa u WTO.

U Pregovorima o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju tranzicijskih zemalja i Unije postoji prijelazno razdoblje, koje se razlikuje od zemlje do zemlje, i u kojem mogu nastaviti djelovati slobodne zone. Nakon toga perioda po ispunjenju određenih pravila poštujući EU standarde, one bi trebale funkcionisati kao slobodne ekonomske zone EU.

Dakle, u tom prijelaznom periodu je prioritetno potrebno uskladiti zakonsku regulativu slobodnih zona u tranzicijskim zemaljama, kako se ne bi stvorio prostor za nedozvoljene radnje, kao što su: malverzacije sa domaćom robom, zloupotreba karneta, fiktivan izvoz, uvoz i provoz robe, krijumčarenje, kompjuterski kriminalitet, pranje novca, neki poslovi off-shore bankarstva, izbjegavanje mjera carinskog nadzora itd. Praksa je pokazala da su navedeni oblici prisutni u tranzicijskim zemljama, a naročito je pojačano djelovanje krijumčarenja visokotarifnih roba, među kojima prednjače cigarete.

Zbog svega navedenog potrebno je aktivnost slobodnih zona u tranzicijskim zemljama, staviti pod odgovarajući nadzor, među kojima su i slobodne zone u Bosni i Hercegovini.

U tom pravcu treba posebno skrenuti pažnju na Program aktivnosti za realizaciju Prioriteta u 2004. godini iz Izvještaja Evropske komisije Vijeću ministara Evropske unije o izvodljivosti pregovaranja između Bosne i Hercegovine i Evropske unije o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Kao prioritet broj 13 b je propisano da Bosna i Hercegovina mora revidirati postojeće zakonske propise kako bi se osigurala konzistentna politika slobodnih zona, poštujući EU standarde uključujući konkurenciju i pravila državne pomoći¹¹. Cilj je ukinuti sve slobodne zone koje ne posluju u skladu sa Zakonom o slobodnim zonama BiH i obezbjeđuju 50% godišnjeg izvoza roba.

---

¹¹ Detaljnije <http://www.dei.gov.ba>

Dakle, sa ovim aktivnostima se ne može oduglovačiti, već ih treba realizovati odmah¹². Prema Izvještaju Evropske Komisije o napretku 2005. BIH i dalje ima slobodne zone¹³. Njihovo upravljanje i djelovanje, mada poboljšano i dalje izaziva zabrinutost.

Od velikog značaja je za državu da se uređenom zakonskom regulativom i drugim odgovarajućim sredstvima (kriminalistička obrada, kontrola) odupre od kriminalnih napada, s ciljem da se održi stabilan državni budžet, poboljšanje životnog standarda, zaštita domaće proizvodnje, povećanje zaposlenosti stanovništva, rješenje socijalnih pitanja, povećanje izvoza naspram uvoza i drugo. Svi ovi elementi se javljaju kao rezultat potrebe stabilnog ekonomskog stanja što čini ekonomsku sigurnost koja nosi odgovarajuće efekte. Slobodne zone su samo jedan dio ekonomske strategije koja može doprinjeti ekonomskoj sigurnosti kako Bosne i Hercegovine tako i ostalih zemalja EU i jugoistočne Evrope, i to putem kvalitetnog i profesionalnog carinskog poslovanja sa harmoniziranom zakonskom regulativom u naznačenoj oblasti.

---

¹² M. Sućeska, Slobodne zone i privredni razvoj, FKN, Sarajevo, 2006, str. 204

¹³ Vogošća, Visoko, Mostar, Puračić Srebrenik i Banja Luka.

Literatura

- Sućeska, M. : «Slobodne zone i privredni razvoj», Sarajevo, FKN, 2006.
- Sućeska, M. : «Osnovi carinskog sistema», Sarajevo, FKN, 1998.
- Dautbašić, I. : «Finansije i finansijsko pravo», Sarajevo, Magistrat, 2004.
- Hanić, H. : »Istraživanje tržišta i marketing informacioni sistem«, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003.
- Sović, J. : «Upravljački nadzor poslovanja preduzeća», Sarajevo, FKN, 2000.
- Europe Recast: A History of European Union by Desmond Dinan (Palgrave Macmillan, 2004.)
- Bijela knjiga Evropske Unije, Ministarstvo vanjskih poslova BiH, Sarajevo, 2000.
- Ekonomski leksikon, Ed. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1995.
- Aktuelna zakonska regulativa iz oblasti slobodnih zona u BiH i EU
- Internet: www. :EU-free zone, tekuće evidencije i informacije

Vladimir OBRADOVIĆ¹

Procesna kauzalna determiniranost preddelinkvencije

Uvod

U kontekstu našeg istraživanja pod preddelinkvencijom² podrazumijevamo sve one rizične faktore te ispoljene oblike asocijalnog, devijantnog i antisocijalnog ponašanja, koji su društveno nepoželjni i institucionalno neprihvatljivi u školskoj sredini. Dakle, preddelinkventno ponašanje uključuje značajno odstupanje od institucionalnih školskih normi i obveza učenja i vladanja, kao i ispoljavanje takovih poremećaja u ponašanju koji narušavaju međusobne odnose učenika i nastavnika, učenika i učenika, ometaju nastavni proces i rezultiraju izbjegavanjem obveza i odgovornosti u takovoj mjeri da pojedince dovode do delinkventne pozicije, situacija i grupacija.

Operacionalnu podršku ovoj pojmovnoj analizi pružaju uvidi u pristupe i rezultate brojnih istraživanja maloljetne delinkvencije u kojima je dokazano da primarnu formu delinkventne karijere obilježavaju:

- a) problemi u odnosu sa nastavnicima i vršnjacima
- b) izostajanje sa nastave uključujući i bježanje iz škole

---

¹ Dr. Sci, redovni profesor, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

² Da bismo prevladali terminološku predmetnu nejasnoću koja se očituje u brojnim različitim deskripcijama ponašanja koje prethodi delinkvenciji (kao npr. "društveno nepoželjni oblici rizičnog ponašanja") priklonili smo se nešto starijem terminu preddelinkvencije kojim se ponovno vraćaju kriminološki orijentirani socijalni istraživači.

- c) sklonost konzumiranju alkohola, duhana i droge
- d) ometajuća ponašanja u školi i razredu
- e) neadekvatno korištenje slobodnog vremena
- f) interesi neprimjereni uzrastu
- g) antisocijalni/asocijalni stavovi i ponašanje.

Tako npr. Pelham (1992.) utvrđuje statistički značajne razlike između delinkventnih i nedelinkventnih maloljetnika upravo na onim oblicima ponašanja kojima se krši disciplina i narušavaju odnosi u razredu, ometa proces nastave i slično. Stoga smatramo da je i sa stanovišta naučnog spoznavanja i društvene korisnosti važno utvrditi koji i kako socijalni i psihološki faktori položaja porodice i iskustva porodičnog života s jedne strane, te socijalne traumatiziranosti i depriviranosti s druge strane utječu na ispoljavanje takvog rizičnog ponašanja koje dovodi do inicijalne faze delinkvencije.

Kao i u području delinkvencije i kriminaliteta, tako i u preddelinkvenciji opravdano je pretpostaviti multikauzalni utjecaj pojedinih nezavisnih varijabli koji se dešava u procesu nastanka preddelinkventne karijere. U tom procesu neke varijable su po svom **kauzalnom** djelovanju neupitno **egzogene** kao na primjer u našem slučaju *ratno stradalništvo, migracijsko iskustvo, uvjeti života i školovanja*, dok su druge varijable **endogenog karaktera** te *neposredno i aditivno* determiniraju preddelinkventno ponašanje. (npr. odgojna i školska neuspješnost te neprimjereno sociopsihološko funkcioniranje u školskoj zajednici). Zato je opravdano kauzalni model postaviti tako da iskaže *lanac posrednih i neposrednih međusobnih kauzalnih utjecaja* čiji je krajnji rezultat **kauzalna determinacija preddelinkvencije**.

Za to će nam poslužiti procedura analize putanje.

Analiza putanje (Path analysis /PA/) nastajanja preddelinkvencije

Analiza putanje (PA) može se shvatiti kao znatna ekstenzija multiple regresijske analize. No, dok je u multiploj regresijskoj analizi istraživač zainteresiran za predikciju zavisne (kriterijske) varijable od

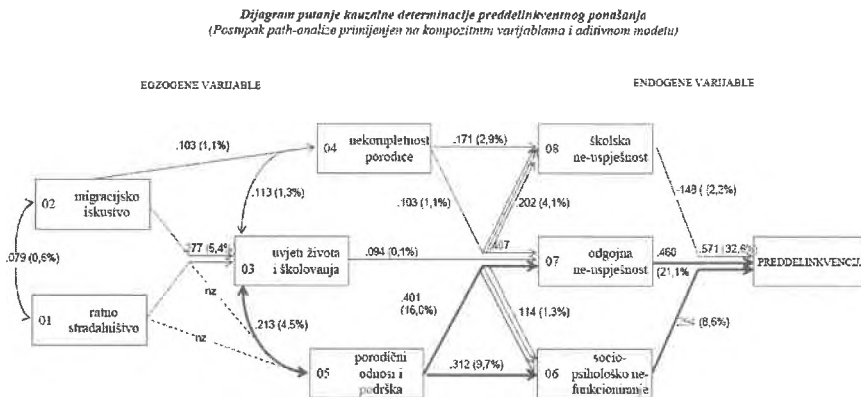
strane većeg broja nezavisnih varijabli (prediktora) čiji je kauzalni poredak nepoznat, (pa se stoga ne može sa sigurnošću prognozirati stanje kriterijske varijable) suštinski cilj analize putanje je iznalaženje odgovarajućeg **kauzalnog modela** te razumijevanje i objašnjenje karakterističnog **hijerarhijskog poretka** nezavisnih varijabli i njihovog interkorelacijskog utjecaja na zavisnu (kriterijsku) varijablu.

Primjenom metode path-analize istraživač može da testira određene **teorijske modele kauzalnog poretka** između niza varijabli, pa prema tome to je posebna tehnika multivarijatne analize. (Blalock i Duncan 1971.) Razvoj analize putanje započinje tek 1976. godine i ona je od tada često korištena u istraživanjima određenih kauzalnih modela ponašanja.

Kao u svim kauzalnim modelima tako i u modelu kauzaliteta koji koristi path-analizu razlikujemo **endogene varijable** koje promatramo unutar modela, i one se mogu objasniti sa jednom ili više nezavisnih varijabli. **Egzogene varijable** djeluju izvan modela i njihov se utjecaj pokušava posebno objašnjavati. U našem primjeru mi smo koristili kompozitne varijable (01) *posljedice ratnog stradalništva* i (02) *migracijskog iskustva*, (03) *uvjeta života i školovanja*. Ove varijable smo tretirali kao egzogene varijable koje izvana utječu na neke endogene (psihološke) varijable tako što stvaraju veće ili manje *dispozicije za ispoljavanje odgovarajućeg ponašanja*. Ove endogene varijable predstavljaju (06) *sociopsihološko funkcioniranje* (07) *odgojna neuspješnost* koja predstavlja kompozitnu varijablu ne-razvijenosti navika i ne-motiviranosti za učenjem. Respektirajući rezultate većine dosadašnjih istraživanja delinkvencije mi smo u model ugradili i dvije medijatorne (sociopsihološke) varijable preko kojih se vjerojatno ostvaruje negativan utjecaj egzogenih varijabli. Te **medijatorske varijable** čini (04) *nekompletnost porodice* i (05) *poremećaj u porodičnim odnosima i izostajanje podrške* koju porodica treba pružiti u odgoju i obrazovanju.

Ovo naše hipotetičko poimanje kauzalnih relacija u nastanku preddelinkvencije izrazili smo i verificirali u slijedećem dijagramu putanje.³

Dijagram putanje kauzalne determinacije preddelinkventnog ponašanja (Postupak path-analize primijenjen na kompozitnim varijablama i aditivnom modelu)

Napomena: Višestruke strelice prikazuju multiplu kauzalnu determinaciju, a prve brojeve označavaju veličinu R koeficijenta, dok brojevi u zagradama prikazuju postotni iznos varijance koji tumači R² koeficijent determinacije. Kauzalni odnos između varijabli u dijagramu pokazuje se pomoću pravocrtnih strelica (→), a odnos između utjecajnih endogenih varijabli (smještenih desno u dijagramu) prikazuje se pomoću dvostranih strelica (↔) dok se odnos između egzogenih varijabli pokazuje polukružnim strelicama.

Naš hipotetski model pretpostavio je da će egzogene varijable iskustva (01) *ratnog stradalništva* i (02) *migracije* značajno utjecati na pogoršane (03) *uvjete života i školovanje* i da će ovi uvjeti direktno se odraziti na (04) *ne-kompletnost porodice* i (05) *poremećaj porodičnih odnosa i podrške* kao na posredničke varijable koje "prenose" negativna iskustva porodičnog života i pojačavaju (kondicioniraju) negativnu dimenziju kauzalne utjecajnosti na društveno neadaptiranu i neintegriranu strukturu ličnosti, koja će tada ispoljavati preddelinkventni poremećaj u ponašanju.

³ U dijagramu putanje navedeni su koeficijenti regresije koje nazivamo koeficijentima putanje i njima objašnjavamo ukupnu količinu varijance za endogene varijable. Važno je napomenuti da broj jedinica analize putanje ovisi o složenosti modela, a za njega je najmanje potrebno 200 do 300 ispitanika čemu smo mi udovoljili, jer smo u ukupnoj obradi imali 1182 učenika.

Po statističkoj koncepciji neposredni kauzalni učinici pokazuju se u dijagramu putanje pravocrtnim strelicama koje međusobno povezuju varijable uključene u model. Zajedno sa posrednim učincima prikazuje kao strelica koju čini složenu putanju sastavljenu od niza koreliranih varijabli što je izraženo sa simbolom R iz kojeg smo izračunali koeficijente kauzalne determinacije R^2 i utvrdili postotak varijance koju on tumači.

U našem modelu kauzaliteta vidimo da **egzogene varijable** (01) *ratnog stradalništva* i (02) *migracijskog iskustva zajedno ostvaruju multipli* $R = 0,277$ koji tumači 5,4% ukupne varijance *uvjeta života i školovanja* (03). Dakle, učenici čije su porodice bile izložene ratnom stradalništvu i migraciji imaju znatno slabije uvjete života i školovanja koji najviše utječu na poremećaje porodičnih odnosa i nezadovoljavajuću podršku koju primaju u svom procesu odgoja i obrazovanja ($R = 0,213 - 4,5\%$). U tako poremećenim porodičnim odnosima vrlo značajno se pojavljuje ($R = 0,401 - 16,1\%$) odgojna neuspješnost (odnosno slabo su razvijene radne, higijenske i kulturne navike te izostaje ikakva motivacija za učenjem) koja neposredno kauzalno determinira sa $R = 0,460$ ili 21,2% preddelinkventno ponašanje.

U poremećenim porodičnim odnosima izostajanjem podrške u odgoju ili odgojnim zanemarivanjem nastaju defekti u sociopsihološkom funkcioniranju ličnosti koja postaje socijalno i emotivno nezrela, nedovoljno prosocijalna i komunikativna ($R = 0,312 - 9,7\%$) što također neposredno determinira preddelinkventno ponašanje sa 0,294 ili 8,6%.

Ove linije kauzaliteta najjače determiniraju pojavu preddelinkvencije tako što se negativni utjecaji aditivno dopunjavaju što je izraženo višestrukim strelicama na desnoj strani dijagrama.

Multikauzalitet preddelinkventnog ponašanja tek **posredno** uključuje naše **egzogene** varijable čija efektornost postaje prisutna *samo ako su doprinijele poremećaju porodičnih odnosa i izostajanju porodične podrške*, što neposredno generira odgojnu neuspješnost i zapuštenost, te smanjuje potrebnu razinu sociopsihološkog funkcioniranja koja se očituje u

teškoćama školske akulturacije odnosno prilagođavanja i suvajanja školskih obaveza i odgovornosti za vlastito ponašanje prema nastavnicima, vršnjacima i u procesu nastave.

Ova **neposredna multikauzalna determinacija** preddelinkvencije izražena je multiplim $R = 0,571$ ili 32,6% objašnjene varijance preddelinkventnog ponašanja od strane kompozitnih varijabli (07) *odgojne ne-uspješnosti*, (06) *lošeg sociopsihološkog funkcioniranja* te (08) *iskazane školske neuspješnosti* kroz nizak uspjeh i ocjenu vladanja te povećan broj neopravdanih izostanaka.

Treba napomenuti da nasuprot nalazima brojnih istraživanja delinkvencije i kriminala u kojoj je korištena varijabla nekompletnih (disfunkcionalnih) porodica u kojima se je pokazala prisutna asocijacija ove varijable sa delinkvencijom i kriminalom, *u našem istraživanju preddelinkvencije njen posredni doprinos je tek dosegao minimalnu korelacijsku vrijednost ($R = 0,103$) i protumačio trivijalni 1,1% varijance odgojne neuspješnosti.*

Dakle, *nekompletnost porodice* dobrim dijelom i ratom izazvana u našem istraživanju *nije se pokazala značajno utjecajna na izostajanje odgovarajuće odgojne brige* i primjerne podrške učeniku u odgoju i obrazovanju koju je iskazao roditelj sa kojim je učenik ostao da živi. Ovaj nalaz smatramo izuzetno značajnim i važnim za našu alternativnu hipotezu koju smo postavili da se je porodica, koja je bila izložena nepojmljivim ratnim stradalničkim uvjetima i migracijskim situacijama te objektivno stavljena u znatno teške uvjete života koji su proizveli i teške uvjete školovanja, **otrhvala negativnim utjecajima ovih rizičnih faktora zbog svoje snažne socijalne mreže i društvene podrške koju je sačuvala i u takovim uvjetima.** Moglo bi se reći da je porodica pretežito patrijahalnog tipa i sa jakim društveno kohezivnim međurodbinskim i prijateljskim vezama te integrirana unutar cjeline bosanskohercegovačkog društva u **najvećem broju slučajeva uspjela protektivno djelovati i spriječiti** efektorni negativni utjecaj rizičnih faktora kojima su mladi sadašnji adolescenti, a u vrijeme rata petogodišnja djeca bili permanentno višegodišnje izloženi.

Iz prikazanog dijagrama vidljivo je (i za naše istraživanje važan nalaz) *da zaseban utjecaj posljedica rata i migracijskog iskustva na poremećaj porodičnih odnosa nije značajan, već se kauzalna utjecajnost ovih elemenata koje je neposredno stvorio rat prenosi na uvjete života i školovanja i tek tada se u situacijama loših uvjeta života i školovanja javlja negativan utjecaj na porodične odnose i postaje efektoran utjecaj na odgojnu zapuštenost. To očito usmjerava društveni pogled na probematiku uvjeta života i školovanja djece i adolescenata koji žive u lokalnim zajednicama sa većinskim migrantskim stanovništvom, jer je tamo vjerojatno prisutan i veći negativan utjecaj vršnjačkih skupina koje predvode društveno neadaptirani i neintegrirani pojedinci, a porodica postaje zbog loših uvjeta života nemoćna da pruži zaštitu svojim potomcima.*

Ovi nalazi upućuju službe socijalne zaštite da pružaju društvenu potporu onim porodicama čiji potomci *ispoljavaju inicijalne oblike preddelinkventnog ponašanja u školskim situacijama i institucijama. Jačanjem odgojne uloge porodice i njene neposredne brige za obrazovanje i ponašanje djece i adolescenata, uz primjerenu socijalnu pomoć koju te porodice trebaju primiti, sprečavala bi se ne samo preddelinkvencija kao oblik društveno nepoželjnog ponašanja koje još nije poprimilo kakarakter delinkventnog i kriminalnog akta, već i umanjilo njihovo regrutiranje u stvarne delinkventne i kriminalne djelatnosti* u kojima učestvuju mladi.

Morfološka analiza preddelinkvencije

Zastupljenost pojedinih oblika devijantnog ponašanja u preddelinkventnoj populaciji učenika važno je utvrditi, kako zbog dijagnostičkog, tako i preventivno-terapijskog pravovremenog djelovanja. Prevalentnost ispoljavanja pojedinih društveno nepoželjnih ponašanja kod učenika završnih razreda osnovnih i prvih razreda srednjih škola treba ukazati na njihovu **potencijalnu rizičnost da se morfološki razviju u karakteristične obrasce delinkventnog i kriminalnog ponašanja i djelovanja.**

Pristupi istraživanju maloljetničke delinkvencije po pravilu su uključili konstrukciju i korištenje različitih lista procjene ometajućih i rizičnih ponašanja, među kojima je poznatija i često korištena Achenbach-ova (1990.) "ček lista ponašanja i osjećanja". Ova lista sadrži 113 tvrdnji na kojima procjenitelj (poznavalac djeteta ili maloljetnika) treba označiti za svaku tvrdnju 0 – *ako se ne odnosi na ispitanika*, 1 – *ponekad ili djelomično se odnosi*, 2 – *često ili vrlo točno se odnosi na ispitanika*. Originalna ček lista ima još 113 tvrdnji samoiskaza o ponašanjima i osjećajima koje su kompatibilne sa procjenjivanim tvrdnjama. Rezultati se grupiraju u slijedećih 8 skupina poremećaja u ponašanju i osjećanju: *agresivno ponašanje, delinkventno ponašanje, problemi pažnje, socijalni problemi, povlačenje, anksioznost/depresija, somatske poteškoće i problemi mišljenja*.

Ovaj nesumnjivo pouzdan i validan instrument nije bilo tehnički moguće, niti sadržajno primjereno izvesti u našem istraživanju. No, mi smo konzultirajući rezultate mnogih istraživanja maloljetničke delinkvencije uočili da su *primarnu formu delinkventne karijere* obilježili: *problemi u odnosu sa nastavnicima i vršnjacima, izostajanje sa nastave uključujući i bježanje iz škole, ometajuća ponašanja u školi i razredu, neadekvatnog korištenja slobodnog vremena, antisocijalni i asocijalni stavovi, orijentacije i ponašanje, te interesi neprimjereni dobi kao i sklonost konzumiranju alkohola i droge*. U spomenutoj ček listi nalaze se i tvrdnje takovog tipa te smo u našoj zasebno konstruiranoj ček listi prilagodili i uključili navedene oblike ponašanja iskazane u 20 tvrdnji na koje su poznavaoi preddelinkventnih učenika trebali, primjenjujući Achenbach-ovo ocjenjivanje procijeniti 42 izrazito preddelinkventna ispitanika.

TABELA 1

Prikaz rangirane zastupljenosti pojedinih oblika devijantnog ponašanja u grupi izrazito preddelinkventnih učenika

RANG	OZNAKA TVRDNJE	SADRŽAJ TVRDNJE	UKUPNO PONDERIRANI ZBIR PROCJENA	PONAŠANJE SE DOGAĐA:			100
				ČESTO (2)	PONEKAD (1)	NE DOGAĐA SE (0)	
I. (Problemi u odnosima)							
1	04	ima probleme u odnosu sa vršnjacima	64	62%	29%	9%	100
2	06	ne sudjeluje u organiziranim slobodnim aktivnostima	60	64%	14%	22%	100
II. (Izbjegavanje obaveza)							
3	(05)	izostaje sa nastave (uključujući i bježanje)	59	60%	21%	19%	100
4	(07)	neadekvatno koristi slobodno vrijeme	58	67%	19%	24%	100
III. (Ometajuće ponašanje)							
5	(03)	ima probleme u odnosu sa nastavnicima	58	55%	29%	16%	100
6	(01)	ispoljava ometajuća ponašanja u razredu	56	52%	29%	19%	100
7	(02)	ima nisko školsko postignuće	49	48%	21%	31%	100
IV. (Agresivno ponašanje)							
8	(14)	djeluje impulzivno bez razmišljanja	49	52%	12%	37%	100
9	(12)	ispoljava verbalnu agresivnost	47	48%	17%	35%	100
10	(10)	ima smanjeno samopouzdanje	46	48%	14%	38%	100
V. (Delinkventno ponašanje)							
11	(19)	sklon je laganju i varanju	44	43%	19%	38%	100
12	(9)	druži se vršnjacima problematičnog ponašanja	44	45%	14%	41%	100
13	(17)	ne osjeća krivnju kada učini nešto neprilično	36	31%	21%	48%	100
14	(11)	ispoljava fizičku agresivnost	35	31%	21%	48%	100
15	(08)	interesi mu nisu primjereni dobi	34	29%	19%	52%	100
16	(03)	sklon je provociranju autoriteta	30	26%	5%	69%	100
17	(15)	sudjeluje u tučnjavama	22	17%	19%	64%	100
18	(18)	bezosjećajan je i ne brine za druge	21	10%	20%	64%	100
19	(16)	ponaša se vandalistički	16	7%	24%	69%	100
20	(20)	konzumira alkohol (drogu)	4	—	10%	90%	100

Napomena: Ukupno ponderirani zbir dobiven je tako da su se oznake čestog ponašanja množile sa 2 i tome se je pribrojio broj označenog ponašanja koje se ponekad dešavalo. Ukupan zbir poslužio je za rangiranje zastupljenosti pojedinih oblika ponašanja. Postoci desno od ukupnog zbira označavaju kod koliko je od ukupno ispitanika bilo zamijećeno ponašanje koje se je dešavalo često – ponekad – nije se događalo.

I skupinu, što je vidljivo iz ove tabele, čine rangovi **1 i 2 poremećaje u odnosima**, koje "često" ima 62% do 64% naših ispitanika, a još k tome 19% do 29% njih ispoljava *ponekad* takove poremećaje. Nedvojbeno je da se izrazito preddelinkventno ponašanje očituje najprioritetnije u *poremećajima sa vršnjacima i nesudjelovanje u organiziranim slobodnim aktivnostima*. To je neposredni simptom njihove društvene neintegritanosti u školskim kolektivima.

II skupinu čine rangovi **3 i 4** koje ponašanje se odnosi na *izostajanje sa nastave* odnosno bježanje sa nastave, te *neadekvatno korištenje vlastitog slobodnog vremena*. Ove poremećaje u ponašanju nazvali smo izbjegavanje odnosno **zanemarivanje obaveza** te ih uz prvu skupinu možemo smatrati za pouzdane i validne signale sklonosti izrazitijem devijantnom ponašanju u školskim institucijama.

III skupinu najzastupljenijih oblika devijantnosti čine *ometajuće ponašanje* koje ispoljava "često" svaki **drugi** izrazito preddelinkventni učenik-ca, a "ponekad" se to događa svakom **trećem** učeniku iz preddelinkventne skupine. Dakle, apsolutna većina izrazito preddelinkventnih učenika ispoljava krajnje društveno nepoželjno ponašanje narušavajući proces nastave i postižući nizak školski uspjeh.

IV skupinu karakterizira *agresivno ponašanje* koje "često" ispoljava također svaki **drugi** od učenika sa izrazitim preddelinkventnim ponašanjem.

V skupinu karakterizira ispoljavanje u većem ili manjem opsegu pojedinih elemenata *delinkventnog ponašanja*, čiji je sadržaj vrlo usklađen sa Achenbach-ovom listom. Tu se radi o nizu oblika i sadržaja *antisocijalnog ponašanja* među kojima su najzastupljeniji: *sklonost laganju i varanju, druženje sa vršnjacima problematičnog ponašanja, neosjećanje krivnje*. Kod jednog dijela takovih učenika uz ova ponašanja vežu se i *neprikladna interesovanja* te *provociranje autoriteta*, kao i *bezosjećajnost* i spremnost na *fizičku agresivnost*. Česta zastupljenost ovih oblika ponašanja kreće se na razini **trećine** izrazito preddelinkventnih ispitanika.

Iznesena tabela omogućava ne samo morfološki pregled zastupljenosti često ponekad ispoljenog devijantnog ponašanja koje je moguće i opravdano sadržajno grupirati kako smo to učinili, već njeni podaci neupitno sugeriraju potrebu daljnje analize **višestruke** devijantnosti koja karakterizira izrazito preddelinkventno ponašanje.

Morfološka multimodalnost preddelinkvencije

Analiza distribucije zamijećenih oblika devijantnog ponašanja sugerira da usmjerimo pažnju na tri grupe ispitanika:

- Prvu skupinu koja ispoljava N = 5 ispitanika
relativno nisku zastupljenost
- Drugu skupinu koja ispoljava N = 17 ispitanika
srednju zastupljenost
- Treću skupinu koja ispoljava N = 20 ispitanika
visoku višestruku zastupljenost

Našu daljnju analizu usmjerit ćemo isključivo na treću skupinu ispitanika da bismo utvrdili koji sve oblici poremećaja višestruko karakteriziraju njihovo preddelinkventno ponašanje

TABELA 23

Distribucija modaliteta devijantnog ponašanja u skupini koja ispoljava visoku višestruku zastupljenost

UČČENI BROJ OBLIKA PONAŠANJA KOD POJEDINOG UČENIKA	ZBIR PONAŠANJA PONEKAD + ČESTO	SAMO ČESTO SE DOGABA
6	-	1
7	-	-
8	-	4
9	-	2
10	2	3
11	1	-
12	-	2
13	4	4
14	2	4
14	-	-
16	5	-
17	2	-
18	2	-
19	1	-
20	1	-
N =	20	20

} 10

} 11

U skupinu ispitanika kod kojih su bili izrazito prisutni elementi devijantnog ponašanja (N = 20) "često i ponekad" njih je 11 ispitanika ispoljavalo 16 do 20 svih navedenih oblika poremećaja u ponašanju. Dakle, nešto više od polovine ispitanika istovremeno je ispoljavalo višestruke modalitete devijantnog ponašanja. Podaci o "čestom" ispoljavanju također su usklađeni sa ovom tvrdnjom, jer ih je 10 ili polovina ispoljavalo od 12 do 14 oblika devijantnog ponašanja istovremeno.

Mada ove podatke možemo jedino koristiti na razini *kvalitativne analize*, ove konstatacije *direktno* ukazuju na *multimodalnost preddelinkventnog ponašanja* u skupinama učenika koji ispoljavaju izrazitiju sklonost devijantnom ponašanju.

Najveća višestruka prisutnost je uočena kod kombinacija slijedećih modaliteta ponašanja:

-
- a) Ometajuće ponašanje u razredu $\longleftrightarrow$ neadekvatno korištenje slobodnog vremena
(100% prisutno)
- b) Nesudjelovanje u slobodnim aktivnostima $\longleftrightarrow$ djeluje impulzivno bez razmišljanja
(80% prisutno)
- c) Ima problema sa nastavnicima i vršnjacima $\longleftrightarrow$ sklon provociranju autoriteta
(75% prisutno)
- d) Slabo školsko postignuće $\left\{ \begin{array}{l} \longleftarrow \\ \longleftarrow \end{array} \right.$ $\begin{array}{l} \text{izostaje sa nastave (bježi)} \\ \text{druži se sa vršnjacima} \\ \text{problematičnog ponašanja} \end{array}$
(65% prisutno)

Kombinacija modaliteta pod a) prisutna je kod svih ispitanika ovog poduzorka pa se može konstatirati da **ometajuće ponašanje i neadekvatno korištenje slobodnog vremena predstavljaju osnovni simptom ozbiljnih poremećaja u ponašanju koji se ispoljava u školskim institucijama i situacijama.**

Ako se pojave i **druge kombinacije** onda *proporcionalno raste rizičnost da se formira konzistentniji obrazac društveno nepoželjnih oblika ponašanja i jači intenzitet preddelinkvencije.*

Dakle, morfološka slika preddelinkvencije je multimodalna sa jasno osjenčanim relevantnim kombinacijama višestruke zastupljenosti i asocijacije pojedinih oblika i vidova društveno nepoželjnog ponašanja za koje je opravdano pretpostaviti da će ukoliko se ne bude na njih preventivno djelovalo prerasti u primarnu formu delinkventne (kriminalne) karijere.

Zaključak

Analiza determinanti kauzaliteta preddelinkvencije pokazala je da egzogene varijable ratnog stradalništva i migracije nemaju direktan utjecaj, već posredno djeluju preko pogoršanja uvjeta života i školovanja koje je više prisutno kod takovih porodica. Također su među njima više prisutne nekompletne porodice, te izraženija pogoršanja porodičnih odnosa kao i izostajanje kvalitetne podrške u odgoju i obrazovanju.

Gledana sama za sebe nekompletnost porodice tek sa minimalnim značajem utječe na školsku i odgojnu neuspješnost, dok pogoršani porodični odnosi i izostajanje podrške u procesu odgoja i obrazovanja značajno dovode do odgojne neuspješnosti i slabijeg socioprishološkog funkcioniranja ličnosti pa i djelomično se iskazuju u nešto nižem školskom uspjehu.

Direktni utjecaj na pojavu preddelinkventnih oblika ponašanja najviše ima zakazivanje u odgojnom prisupu u kojem se ne djeluje sistematski na razvijanju radnih navika i poticanju motivacije za školovanje te slaboj i nikakvoj kontroli ponašanja, što sve u osjetljivim godinama rane adolescencije i puberteta slabi samokontrolu ličnosti i negativno djeluje na njenu društvenu integraciju i adaptaciju. Ako takav pojedinac biva izložen negativnim utjecajima vršnjačke skupine i kriminalnih pojedinaca njegovo rizično preddelinkventno ponašanje dovodi ga u primarnu fazu delinkventne karijere.

Morfološka slika preddelinkvencije je multimodalna sa jasno osjenčanim relevantnim kombinacijama višestruke zastupljenosti i asocijacije pojedinih oblika nepoželjnog ponašanja za koje je opravdano pretpostaviti da će, ako se ne bude na njih preventivno djelovalo, prerasti u delinkvenciju i kriminal. Zato je važno u identificiranju, suzbijanju i mijenjanju preddelinkventnog ponašanja usmjeriti se na one modalitete koji su značajno utjecajni u kauzalnom lancu procesa nastanka delinkvencije i kriminala.

Literatura

- Ackerman Nathan W. (1966), *Psihodinamika porodičnog života*, Grafički zavod, Titograd.
- Ajduković Marina (1994), *Stil odgoja u obitelji kao faktor delinkventnog ponašanja djece*, *Primijenjena psihologija*, 11, 1, str. 47-54.
- Blaikie Norman (2003), *Analyzing Quantitative Data*, SAGE.
- Downes, D. Rock (2003), *Understanding Deviance*, (4 ed.) University Press, Oxford.
- Patterson, R. Gerald (1996), *Some Characteristics of Devalopmental Theory for Early-Onset Delinquency*, Ed. *Frontiers of Developmental Psychopathology*, University Press, Oxford.
- Tacq Jacques (1997), *Multivariate Analysis Techniques in Social Science Research – from Problem to Analysis*, SAGE.

Halid GANIJA¹

Kritički osvrt na pljačke banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao oblik krivičnog djela razbojništva

---

Globalizacija svijeta nastala kao ekonomska potreba u drugoj polovini XX vijeka u prvim godinama trećeg milenija dobila je na intenzitetu. To nije moglo mimoći BiH, kao ni ostale države bivše Jugoslavije, ali ni Sovjetski Savez i širi region Balkana. Sve te zemlje prolaze mukotrpan i težak put ekonomske tranzicije vlasništva i transformacije političkog sistema. Za njih se može konstatovati da su to najsiromašnije zemlje u regionu i da su zemlje sa visokom stopom kriminala.

Bosna i Hercegovina je dio tog svijeta. Kako kriminal nema granice, žilav je i pokretljiv to je razumljivo da se iz tih regiona prenio i u BiH. To se naročito odnosi na «nove oblike kriminala» kao što su trgovina ljudima, organizovana prostitucija, pljačke banaka, terorizam i drugi. Za njih bi se moglo reći da su «uvozne» promjene u strukturi zločina u BiH.

Sigurnost građana zemalja u tranziciji je izuzetno važno pitanje kojim se bavi politička doktrina, ekonomska i kriminološka znanost, sve sa ciljem da se iznađu praktična rješenja koja bi u organizacionom i praktičnom smislu podigla na veći nivo zaštitu građana i njihove imovine. Tranzicija kao sistem promjene vlasništva i ukupnih društvenih odnosa razorila je ranije društvene i državne mehanizme zaštite, a da još uvijek u većini zemalja nije uspostavila nove efikasne sisteme. Jedan od tih sistema je policija koja je u ovom momentu

---

¹ Mr. sci, MUP FBiH

organizovana na entitetskom nivou. Takvu organizaciju omogućuje Dejtonski mirovni sporazum po kojem se BiH sastoji od dva entiteta, ali se već sada u praksi pokazuju ozbiljni nedostaci navedenog sporazuma koji za posljedicu imaju porast kako općeg tako i posebnog kriminaliteta.

Također, još jedan bitan mehanizam zaštite u FBiH jesu agencije za zaštitu ljudi i imovine. U ovom radu posebno se osvrćemo na nedostatak normativnih rješenja i slabosti u postojećim rješenjima kod novog načina zaštite privatne i državne imovine. Rezultat toga je da danas imamo brojne zaštitarske agencije, koje između ostalog, vrše i zaštitu banaka i njihove imovine. Prema evidencijama MUP-a FBiH 27 agencija je podnijelo zahtjev i dobilo odobrenje za nabavku oružja i municije u svrhu zaštite.¹ Prema podacima istog izvora, do sada je na Policijskoj akademiji F MUP-a za čuvara osposobljeno i dobilo certifikat 4. 820 polaznika. Postojeća pravna rješenja koja propisuju rad agencija su manjkava, te još nije pravno riješeno pitanje o minimalnim mjerama zaštite novčarskih institucija.

To ne samo da ne sprečava kriminalitet, već naprotiv dovodi do porasta njegovih najtežih oblika, o čemu govori i primjer porasta krivičnih djela razbojništva i razbojničke krađe na imovinu banaka i drugih novčarskih institucija koje posluju sa gotovim novcem. U posljednjih nekoliko godina, a posebno od kada agencije za zaštitu preuzimaju zaštitu banaka, znatno se povećao broj razbojništava. Ovo krivično djelo je bilo nepoznato na ovim prostorima i za njega se može reći da je „uvezeno“.

Sve do sada navedeno dalo nam je dovoljno povoda da istražujemo krivična djela razbojništva i dosadašnju aktivnost i rezultate rada ovih agencija, te da kritički sagledamo njihove manjkavosti. One su brojne i raznovrsne, ali se sve mogu svrstati u dvije osnovne grupe. Jedne su objektivne, a druge subjektivne naravi.

U objektivne ubrajamo upravo manjkavosti postojećeg Zakona o agencijama za zaštitu ljudi i imovine i nedostatak propisa o minimalnim mjerama zaštite u poslovanju s gotovim novcem i

vrijednostima koji su svakako u nadležnosti Federacije. Naime, postojeći Zakon o agencijama za zaštitu ljudi i imovine je definisao osnivanje agencija i njihov rad, propisao sredstva pri vršenju tih.² Obzirom da je ovo zakon koji prvi put na ovim prostorima reguliše ovu oblast, donekle je riješeno vrlo važno pitanje zaštite ljudi i imovine. Međutim, određene odredbe istog nisu na najadekvatniji način riješile neka pitanja.

To se prevashodno odnosi na način i dužinu obuke kandidata kojom se osposobljavaju za budućeg čuvara – zaštitara. Postojeći šestodnevni program obuke nije dovoljan za kvalitetno osposobljenog i obučenog čuvara koji će sutra imati vrlo odgovornu ulogu u sistemu zaštite. Dosadašnja iskustva su potvrdila da je određeni broj čuvara nekada, pa i danas, u direktnoj ili indirektnoj vezi sa osobama sklonim vršenju krivičnih djela, između ostalih i pljački banaka. Naime, neka analitičko-operativna istraživanja pokazala su vremenom da je veoma visok postotak slučajeva pljački, teških razbojništava i ostalih oblika teških krivičnih djela u kojima se pokazala neposredna povezanost između izvršioca tih djela i osoba koje su na direktan ili indirektan način imala ulogu zaštite ljudi i imovine.

Subjektivni faktor nije za zanemariti, naprotiv vrlo je bitan. Naime, stiče se utisak da vlasnici agencija i odgovorne osobe, prioritet daju profitu a ne sigurnosti, jer je država i omogućila osnivanja agencija s ciljem povećanja stepena sigurnosti. Zatim, navedeni zakon je pružio mogućnost da se agencije mogu udruživati u komoru kao svoje strukovno udruženje koje bi imalo status pravnog lica putem kojeg bi se unapređivao rad agencija i predlagalo nadležnim organima vlasti rješavanje pitanja iz djelokruga agencija. Nažalost, dosadašnje inicijative pokrenute od strane respektabilnih agencija u oblasti zaštite ljudi i imovine nisu polučile očekivane rezultate tako da danas ne postoji takvo strukovno udruženje. Govoriti o razbojništvima i nasrtaju na imovinu navedenih institucija a ne spomenuti ulogu i odgovornost agencija za zaštitu ljudi i imovine bilo bi nekorektno

---

²Službene evidencije MUP-a Kantona Sarajevo i MUP-a FBiH

naspram policije kada se zna da tu imovinu danas u FBiH putem fizičke i tehničke zaštite osiguravaju upravo ove agencije.

Naime, jedno od najstarijih imovinskih krivičnih djela s naglašenim elementima nasilja jeste razbojništvo. Otimač se uvijek smatrao zločincem. I najprimitivnija plemena razvijala su metode za sprečavanje, otkrivanje i kažnjavanje u slučajevima kod kojih se primjenom sile prisvajala imovina drugih pripadnika plemena. U pravnom smislu pojam razbojništva bio je kroz istoriju podložan promjenama.

Privatno rimsko krivično pravo obuhvatalo je kao krivična djela ona koja su prema rimskim pravnim nazorima vrijeđala samo privatne probitke kao što su tjelesne povrede, oštećenje stvari te različite vrste krađa. U srednjem vijeku poznati su slučajevi: presretanja na putevima, vitezovi razbojnici i razbojničke družine, pomorski gusari, a na području balkanskih zemalja koje su bile pod turskom vlašću – hajdučije.

Brojni filmovi i TV serije, posebno zapadne, baziraju priču na nekoj oružanoj pljački u kojima se mogu vidjeti razne varijante oružanih napada.

S pravnog i kriminološkog stajališta, posebno onog koji se odnosi na suzbijanje i sprečavanje kriminaliteta, krivično djelo razbojništva uvijek je aktuelno. Općenito, izvršenje razbojništva, a posebno oružane pljačke banaka nailaze na posebnu pažnju javnosti, a neefikasno otkrivanje učinitelja izaziva osjećaj nesigurnosti i uznemirenosti građana, što će svakako uticati na opće stanje sigurnosti. U svijetu se smatra da je upravo stanje i kretanje razbojništava pokazatelj sigurnosti građana i mogućnosti djelovanja države u njihovoj zaštiti.

Krivično djelo razbojništva se relativno lahko izvodi, brzo se uklapaju u današnji tempo života jer pljačka donosi najčešće gotov novac, brzo i bez previše truda. U 2004. i 2005. godini na prostoru FBiH opljačkane su 23 banke i jedna pošta, kojom prilikom je opljačkano više od 2. 600.

000 KM. Samo u toku 2006. godine izvršeno je 5 velikih pljački banaka ili novca u transportu gdje je opljačkano blizu 10 miliona KM, što pokazuje da je ova vrsta krivičnih djela u rapidnom porastu. Ovo upućuje na hitnost djelovanja onih koji vrše zaštitu i pratnju novca da moraju ozbiljnije shvatiti svoju ulogu, odgovornost i težinu posla. Pomenute pljačke i nastala šteta stvorice nepovoljan sigurnosni ambijent kod građana.

Razbojništvo je općenit i preširok pojam da bi bio koristan u diskusiji i određivanju strategije suzbijanja razbojništva. Danas su to slučajevi od otimanja mobitela do pljački banaka. Zato treba pobliže odrediti pojavni oblik, način izvršenja, te ukazati na faktore koji upućuju na to da li se radi o učinitelju amateru ili profesionalcu. Zbog toga istraživanje pojavnih oblika krivičnih djela, u kriminološkim istraživanjima ima posebnu važnost za etiologiju i prevenciju kriminalnog ponašanja.

Shodno izloženom, u narednom periodu, u cilju podizanja većeg stepena sigurnosti imovine i ljudi, bilo bi neophodno poduzeti slijedeće:

- Donijeti Zakon o minimalnim mjerama zaštite u poslovanju s gotovim novcem i vrijednostima, kojim urediti minimalne sigurnosne uslove zaštite osoba, novca i vrijednosti za pravne i fizičke osobe koje posluju gotovim novcem i vrijednostima, načina prikupljanja, čuvanja i korištenja podataka pribavljenih primjenom tehničkih sigurnosnih sredstava, zatim izvršiti kategorizaciju novčarskih institucija.
- Donijeti zakon o agencijama za zaštitu ljudi i imovine na državnom nivou,
- Formirati komoru kao strukovno udruženje agencija za zaštitu,
- Vršiti strožiju provjeru podobnosti polaznika obuke za sticanje ceretifikata za tehničku i fizičku zaštitu, kao i odgovornih osoba,
- Povećati fond sati i kvalitet obuke kandidata za sticanje certifikata,
- Korisiti kvalitetnija sredstva i opremu za tehničku zaštitu i transport novca i propisati standarde opreme koja se koristi prilikom obavljanja raznih oblika tehničke zaštite,
- Uozbiljiti odnos prema ovoj vrsti djelatnosti,

- Stvoriti partnerski odnos između policije i agencija u skladu sa zakonskim ovlaštenjima,
- Pojačati nadzor nad radom agencija i službi unutrašnje zaštite.

Literatura

1. Bakić Ibrahim, Sociologija nasilja, Dom štampe dd Zenica, 1997.
2. Cajner I. Razlike u obiteljskim prilikama između ranije neprijavljeni i ranije prijavljenih počinitelja razbojništva i razbojničke krađe, Kriminologija i socijalna integracija, Fakultet za defektologiju Zagreb, 1993.
3. Milutinović M. Kriminologija sa osnovama kriminalne politike i penologija, Savremena administracija Beograd,
4. Zakon o Agencijama za zaštitu ljudi i imovine "Službene novine Federacije BiH", broj 51/02
5. Službene evidencije MUP-a Kantona Sarajevo i MUP-a FBiH

Fatmir QOLLAKAJ¹

Sigurnost građana u tranzicijskom procesu- studija slučaja: Kosovo od 2002. godine do danas (April 2006)

Uvod

U knjizi "Bjektivno od slobode" Eric From slobodu tretira kao ontološku kategoriju, dok sigurnost definira kao neodvojivi atribut prirode čovjeka. Naime, ovo pitanje bilo je preokupacija društvenih naučnika raznih profila, jer je sigurnosno stanje društva jedan od presudnih faktora koji determinira nivo slobode čovjeka uopće.

Kosovo je jedna od zemalja u tranziciji u kojoj je sigurnost građana varijabilna i relativna kategorija. Opće karakteristike svih zemalja u tranziciji a koje se tiču sigurnosti građana su: nestabilnost, neizvjesnost, stanje straha, rizika itd. S obzirom na poslijeratnu situaciju kao i ostale specifičnosti ovoga područja, sve pobrojane karakteristike odnose se na Kosovo.

Poslijeratno stanje na Kosovu i sigurnost građana

Proces konstituisanja i funkcionisanja vlasti na Kosovu, koji je započeo praktično od nule i bio je veoma složen i teško ostvariv, odvijao se u specifičnom, kaotičnom stanju, što je prouzrokovalo da građanin i njegova sigurnost budu na margini. Nakon raspada "Miloševićeve Jugoslavije" i završetka zadnjeg Miloševićevog rata na tlu bivše Jugoslavije, na Kosovo su ušle snage NATO-a. Na osnovu rezolucije

---

¹ Univerzitet AAB, Priština, Kosovo

UN broj 1244, instalirana je misija Ujedinjenih nacija. Civilna i vojna vlast bile su pod nadzorom međunarodnog faktora i novih lokalnih vojnih struktura- UCK (OVK-Oslobodilačke vojske Kosova), koja se kasnije transformirala u TMK (ZKK-Zaštitni Korpus Kosova).

U to vrijeme nivo sigurnosti na Kosovu bio je izuzetno nizak. Zabilježen je veliki broj ubistava iz raznih motiva: etnički motiviranih, ali i ubistava kojima su uzrok bili obračuni političkih protivnika unutar albanskih političkih opcija. Taj politički obračun rezultirao je velikim brojem političkih ubistava. U jednom od političkih obračuna stradao je Demajl Mustafa, prijatelj i politički savjetnik dr. Rugove. Na Kosovu je u poslijeratnom periodu zabilježena i aktivnost velikog broja stranih informativnih službi. Politički obračuni su se u svakom slučaju odrazili na stanje opće sigurnosti građana i kosovskog društva u cjelini.

Individualna percepcija sigurnosti

U toku procesa tranzicije, kao rezultat utjecaja mnogih faktora, i percepcija novog stanja bila je različita. Razlika u percepciji sigurnosne situacije bila je ogromna. To se može vidjeti po načinu percepcije NATO snaga na Kosovu. Većina stanovništva (oko 75 %) dolazak NATO snaga doživio je kao garanciju slobode i ljudskih prava.

S druge strane, manjinsko stanovništvo (oko 25%) ulazak NATO snaga i instaliranje UNMIK policije doživjeli su kao potencijalni izvor ugrožavanja nacionalne, ali i individualne sigurnosti.

Iako je ova oštra podjela u percepciji sigurnosti bazirana na odnosu prema NATO snagama, kasnije se pokazalo da dolazak NATO snaga na Kosovo nije bio dovoljan faktor za garanciju sigurnosti i slobode. Specifičnost novog poslijeratnog stanja na Kosovu proizvelo je novu kategoriju u sigurnosnoj analizi- kolektivnu percepciju sigurnosti.

Šta zapravo podrazumjeva ova kategorija ?

Kolektivna percepcija stanja sigurnosti podrazumijeva svojevrsnu homogenizaciju u suprostavljanju faktorima rizika i ugroženosti društva, koja se istodobno pojavljuje kao rezultat nivoa kolektivne svijesti o realnom stanju - *belum omnium contra omnes*.

Zašto 2002 godina?

2002 godina je značajna jer 17-Nov-2001, po prvi put u historiji Kosova organizirani su opći slobodni izbori. Centralna vlast kao rezultat ovih izbora konstituirala sa početkom 2002 godine. Kosovo je po prvi put dobilo parlament, vladu i predsjednika, ali su sigurnost i pravosudni resor ostali pod nadležnošću UNMIK-a. Međutim, državotvorni proces nije usporio brojna ubistva i veliki broj drugih krivičnih djela.

U odnosu na 2002. godinu, sadašnje sigurnosno stanje na Kosovu je dosta povoljno, jer je glavni nosilac sigurnosti Kosovska policija-KP, specifična formacija koja je nadležna za sigurnosno stanje i bezbjednost građana Kosova. Formiranje Kosovske policije počelo je po završetku rata i može se reći da je ova formacija u brojčanom, obrazovnom i organizacionom smislu na zadovoljavajućem nivou. Također, potrebno je naglasiti da su sigurnost i pravosuđe iz nadležnosti UNMIK-a prenešeni u nadležnost Vlade Kosova. U zimu 2006. formirano je Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo pravde. Međutim još uvijek su u nadležnosti UNMIK-a i KFOR-a, resor odbrane i resor vanjskih poslova.

Kosovska policija još uvijek nije okončala proces konstituisanja informativne, obavještajne i kontraobavještajne službe. Osim KP (Kosovske policije), tužilaštvo i sudstvo, kao dvije značajne strukture, imale su veoma aktivnu ulogu u suzbijanju kriminaliteta i stvaranje uvjeta za siguran i miran život građana Kosova. Usvajanjem Krivičnog zakona i Zakona o krivičnom postupku (aprila 2004), Zakona protiv korupcije (maja 2005), na Kosovu su se stvorili realni uvjeti za optimalan nivo sigurnosti. Pored toga, na nivou kolektivne svijesti desile su se značajne promjene- građani sve više akceptiraju građanske odgovornosti i shvataju da je to predispozicija za opću

sigurnost na Kosovu. Ovaj argument potvrđuje i nekoliko primjera visokih funkcionera i oficira koji su optuženi (grupa generala iz Prištine i Peći). Konačno o tome ilustrativno govori i slučaj premijera Haradinaja koji se samovoljno predao Haškom tribunalu.

Da bismo pokazali efektivnost pravosudnih organa na Kosovu, pripremili smo tabelu sa statističkim podacima iz opštinskih i okružnih sudova na Kosovu u periodu 2003-2004.

Odrasli kažnjeni za seksualno zlostavljanje na etničkim osnovama, opštinski sudovi 2003-2004

Godina	Kažnjeni pojedinci	Spol kažnjenih		Etnicitet kažnjenih pojedinaca						
		Muško	Zensko	Albanci	Srbi	Crnogorci	Bošnjaci	Turci	Strani	Ostali
A	B	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2003	4870	4706	164	4479	137	3	59	16	154	25
2004	5735	5567	164	5289	115	2	69	14	221	24

Odrasli kažnjeni za seksualno zlostavljanje na etničkim osnovama Okružni sud 2003 - 2004

Godina	Kažnjeni pojedinci	Spol kažnjenih		Etnicitet kažnjenih pojedinaca						
		Muško	Zensko	Albanci	Srbi	Crnogorci	Bošnjaci	Turci	Strani	Ostali
A	B	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2003	1412	1368	44	1129	72	1	1	5	199	5
2004	1342	1307	35	1206	56	0	8	2	65	5

Maloletnici osuđeni za seksualno zlostavljanje na etničkim osnovama - Opštinski Sud 2003 - 2004

Godina	Kažnjeni pojedinci	Spol kažnjenih		Etnicitet kažnjenih pojedinaca						
		Muško	Zensko	Albanci	Srbi	Crnogorci	Bošnjaci	Turci	Strani	Ostali
A	B	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2003	288	284	4	269	10	0	3	4	1	1
2004	338	326	12	327	7	0	3	0	1	0

Maloljetnici osuđeni za seksualno zlostavljanje na etničim osnovama – Okružni sud 2003 – 2004

Godina	Kažnjeni pojedinci	Spol kažnjenih		Etnicitet kažnjenih pojedinaca						
		Muško	Žensko	Albanci	Srbi	Crnogorci	Bošnjaci	Turci	Strani	Ostali
A	B	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2003	75	70	5	73	0	0	1	0	1	0
2004	35	34	1	34	0	0	0	0	0	1

Zaključak

Cilj ovog izlaganja bio je da se na primjeru Kosova, kao društva u tranziciji, ilustrira da slobode i sigurnosti građana nema bez provedbe zakona, ali i samosvijesti građana o aktivnoj ulozi u društvu. Također, principijelne provedbe zakona ne može biti ako nije izvršena depolitizacija nadležnih agencija i institucija.

Institucije vlasti na Kosovu trenutno su na tom putu i neke od poteškoća koje smo naveli pokazuju da taj put ne samo da je dug, nego nije ni lahko ostvariv. Opća procjena sigurnosnog stanja na Kosovu je relativno pozitivna. U zaključku ovog izlaganja naglasićemo da će se rješenjem statusa Kosova otvoriti nove perspektive ka daljoj i trajnoj stabilizaciji kako stanja sigurnosti, tako i građanskih sloboda.

Armin KRŽALIĆ¹

Uspješno upravljanje u rješavanju problema malog i lakog naoružanja-doprinos Bosne i Hercegovine u izgradnji sigurnosti i stabilnosti u jugoistočnoj Evropi

---

Uvod

Akumulacija ilegalnog lakog naoružanja na globalnom planu u proteklom desetljeću doprinjela je ogromnim ljudskim patnjama. Bez odgovarajućeg razoružanja, koje obuhvata i sakupljanje lakog naoružanja po stambenim jedinicama i uskladištenje oružja u državnom vlasništvu na zaštićenim lokacijama, nemoguće je održati programe za rehabilitaciju koji se provode na državnom nivou. Kriminalitet i nasilje, koji iz tog proizilaze, imaju katastrofalne posljedice na sposobnost svake zemlje da provede razvojni program. Na vitalnu infrastrukturu, koja je neophodna za razvojne projekte, negativno utječe stanje nesigurnosti izazvano nezakonitim posjedovanjem naoružanja. Zemlje također moraju dodjeljivati i veliki dio svojih ionako ograničenih sredstava u svrhu provođenja sigurnosnih mjera, čime smanjuju iznos sredstava za razvoj.

Sve ove posljedice predstavljaju temeljne prepreke održivom ljudskom razvoju. Ipak, na osnovu dosadšnjeg iskustva moguće je zaustaviti dinamiku rasta nesigurnosti kroz povezane pristupe, istovremeno usmjerene na rapoloživost naoružanja, opće znanje o opasnosti posjedovanja oružja, kao i na kapacitet zemlje da se nosi sa ovim problemom.

---

¹ Centar za sigurnosne studije BiH

Ne samo da ovo naoružanje predstavlja očiglednu prijetnju ljudskim životima, nego i prekomjerne količine naoružanja u zemlji predstavljaju bitan izvor nesigurnosti. Ono se sve više koristi u kriminalnim radnjama, dok njegova proliferacija stoji na putu izgradnje sigurnog društva. U ovom kontekstu, a u cilju izgradnje stabilnog društva američki eksperti Edward Laurence i William Godnick, prave razliku između dvije faze razoružanja.²

Prvu fazu oni nazivaju fazom «razoružanja po naređenju». To je nastojanje da se prikupi vatreno oružje koje je korišteno u ratu odmah nakon njegova završetka. Ovu fazu naša zemlja je uspješno prošla. Drugu fazu Laurence i Godnick nazivaju «dobrovoljnom predajom naoružanja». Ova faza počinje nakon završetka rata. Osobe koje posjeduju naoružanje nisu ga spremne predati ukoliko su nezadovoljne sa onim što im je mir donio ili su skeptični u vezi za njegovom dužinom trajanja. Razoružanje se više ne može postići «naređenjem». Njegov uspjeh zavisi od širokog dijapazona faktora. Kritičnu varijablu vjerovatno predstavlja mjera u kojoj osobe koje još uvijek posjeduju naoružanje vjeruju da ga trebaju kod sebe zadržati. Sve dok se takva potreba djelotvorno ne smanji, projekat dobrovoljne predaje naoružanja će gotovo sigurno propasti.

Malo oružje i lako naoružanje

Postoje razne definicije lakog naoružanja, s tim što je još uvijek potrebno postići međunarodni konsenzus o korektnoj definiciji. U Standardima za razoružanje na mikro nivou u jugoistočnoj Europi ovaj termin definisan je kao svo ubojito konvencionalno naoružanje koje može nositi osoba koja učestvuje u vojnim operacijama ili prenositi lakim vozilom i koje ne zahtjeva znatnu logistiku i održavanje. U lično naoružanje spadaju revolveri, automatski pištolji, puške karabini, poluatomatske puške, bacači raketa, ručni protivavionski i protivtenkovski mitraljezi, bestrzajni mitraljezi, ručni

---

² Laurence Edward i Godnick William: Sakupljanje oružja u Centralnoj Americi, El Salvador i Guatemala- kod Faltasa i Di Chiaro III Postupanje sa ostacima rata: Mikro razoružanje kao element izgradnje mira, Baden-Baden, Nomus Verlag 2001.

bacači protivtenkovskih raketa i raketni sistemi, prenosivi bacači protivavionskih raketnih sistema i minobacači ispod 100mm. Municija i eksplozivna sredstva za lično i lako naoružanje također su obuhvaćeni pojmom «lako naoružanje». Tu spadaju meci za lično naoružanje, granate i rakete za lako naoružanje, protivpješadijske i protivavionske granate, kopnene mine, eksplozivi, prenosivi kontejneri sa raketama ili granate za jednokratne protivavionske i protivtenkovske sisteme. Zajednička alternativa definiciji SEESAC-a je definicija iz izvještaja UN-ovog odbora stručnjaka iz 1997. godine prema kojoj lako naoružanje podrazumjeva oružje kalibra ispod 100 mm, dok je lično oružje oružje namijenjeno za ličnu upotrebu, a lako oružje je oružje namijenjeno za upotrebu od strane nekoliko osoba koje djeluju kao posada.³ Malo oružje i lako naoružanje⁴ (u međunarodnoj komunikaciji čest akronim SALW- Small Arms and Light Weapon) bez sumnje predstavlja glavni instrument za masovna ubijanja i stradanja civila.

Od 49 značajnijih konflikata u svijetu 90-tih godina, 47 ratova je vođeno malim i lakim naoružanjem. Od 4 miliona smrtnih slučajeva koji su posljedice ratova, 90% ubijenih su civili, a 80% stradali su žene i djeca, uglavnom žrtve zloupotrebe malog oružja i lakog naoružanja. Upotreba malog oružja i lakog naoružanja uzrokuje smrt preko pola miliona stanovnika godišnje, uključujući 300 hiljada žrtava u oružanim sukobima i preko 200 hiljada u formi samoubistava i ubistava.

Procjene pokazuju da u svijetu postoji preko 600 miliona malog oružja i lakog naoružanja (MOLN-a) ili jedan komad oružja na svakog 10

---

³ Paket podrške širenju svijesti o opasnostima od posjedovanja i zloupotrebe lakog naoružanja i alternativnim vidovima zaštite (SASP 2003), SEESAC, Beograd 2003. str. 88.

⁴ Pojam malog oružja i lakog naoružanja u sebi sadrži dva podpojma i to pojam malog oružja te pojam lakog naoružanja. Pod pojmom malo oružje podrazumjevaju se revolveri, pištolji i automatski pištolji, puške, karabini, puškomitraljezi, jurišne puške i laki mitraljezi i pripadajuća municija. Pod pojmom lako naoružanje podrazumjevaju se teški mitraljezi, ručni lanseri granata montorani ispod cijevi, prenosni i protivavionski topovi, bestrzajni topovi, minobacači kalibra ispod 81 mm, prenosni protivoklopni raketni sistemi i prenosni protivavionski sistemi i pripadajuća municija.

stanovnika naše planete. Od ove količine skoro 60% se nalazi u posjedu civila. Malo oružje i lako naoružanje destabilizira mnoge regione, potpomaže i produžava sukobe, spriječava programe pomoći, podriiva mirovne inicijative, povećava kršenje ljudskih prava, otežava razvoj i njeguje kulturu nasilja.

Vojni troškovi u svijetu iznose oko 900 milijardi dolara, dok se u isto vrijeme za poljoprivredne subvencije u svijetu izdvaja oko 350 milijardi dolara a sveukupna pomoć nerazvijenim zemljama je skromnih 50 milijardi dolara. Prema procjeni MUP-a devedest posto kriminalnih aktivnosti u BiH je počinjeno upotrebom ilegalnog oružja i naoružanja.

Aktivnosti na međunarodnom nivou

Transfer nelegalnog malog oružja i lakog naoružanja postao je značajan problem međunarodne zajednice, te tražio uspostavljanje strožije kontrole izvoza koje uključuju sigurnosnu, humanitarnu i razvojnu dimenziju.

Za razliku od nuklearnog, hemijskog i biološkog naoružanja ne postoje međunarodni sporazumi ili ostali zakonski instrumenti koji tretiraju problematiku malog oružja i lakog naoružanja.

Multilateralna saradnja u ovoj oblasti preduzela je značajnije korake u ovom smjeru nakon UN konferencije o nedozvoljenom prometu malog i lakog naoružanja u svim njegovim aspektima koja je održana jula 2001. godine u sjedištu UN-a u Njujorku. Zemlje učesnice su se dogovorile da usvoje Program akcije za prevenciju, borbu i iskorijenjavanje nelegalne trgovine MOLN-a u svim njegovim aspektima

Program akcije daje mandat UN-u, nacionalnim vladama, državama donatorima i NGO-ima da razviju i realizuju praktične projekte u svakoj kritičnoj oblasti nastojanja koji će voditi ka sprečavanju i smanjenju problema koji prate ovo oružje. Tu spadaju sveobuhvatne

nacionalne, regionalne i globalne strategije u područjima zakonodavstva, uništavanja viška neperspektivnog, zapljenjenog i na drugi način prikupljenog oružja.

Stanje malog oružja i lakog naoružanja i municije u BiH

Koncept sigurnosti koji se razvio u posljednjim godinama promjenio je smisao i značenje same riječi sigurnosti. Ona danas ima mnogo šire značenje i dotiče se ljudske i individualne sigurnosti, pa je kao takva od primarnog interesa za civilno društvo. U kontekstu ovih promjena u BiH su identifikovani prioriteti za ljudsku sigurnost među koje spadaju mine i malo oružje i lako naoružanje.

Zastrašujuće zvuči podatak da je u našoj zemlji nakon rata više ljudi stradalo zbog nepropisnog korišćenja malog oružja i naoružanja, nego što ih je stradalo od mina (približno oko 10 000 ljudi). Vodeća organizacija u BiH na polju borbe protiv MOLN-a je UNDP (Razvojni program Ujedinjenih Nacija) koji je u okviru svog Odjela za ljudsku sigurnost razvio i realizuje praktične projekte.

Rasprostranjenost i prisustvo velike količine MOLN-a u jugoistočnoj Europi je posljedica nedavnih ratova koji su vođeni na području bivše Jugoslavije.

UNDP-ova studija o malom oružju i lakom naoružanju koja je sprovedena u 2004. godini i koja je osnova za ocjenu stanja u ovoj oblasti pokazuje da 19% stanovništva BiH posjeduje oružje, a 16% njih drže ilegalno oružje. Pored civilnog posjedovanja MOLN-a značajan problem je višak naoružanja i municije u posjedu Oružanih snaga BiH. Studija UNDP-a pokazuje i višak od 370, 010 komada oružja i lakog naoružanja u posjedu Oružanih snaga BiH, i 35, 000 tona municije koje je identifikovano kao višak a za koju se zahtjeva delaboracija. Troškovi za uništavanje su veliki i iznose oko 20 miliona KM⁵.

---

⁵ UNDP-ova Studija daje procjenu troškova za uništavanje 35. 000 tona viška municije u iznosu od oko 20 miliona US\$, za period od 6, 5 do 7 godina. Troškovi delaboracije

Pravna regulativa za kontrolu malog oružja i lakog naoružanja

Zakonska praksa je adekvatno i na državnom nivou regulisala pitanje uvoza i izvoza oružja⁶ dok je regulativa vezana za civilno nabavljanje, promet i kontrolu MOLN-a regulirana zakonima entiteta i kantona što otežava uspješnu kontrolu. Zakon o izvozu i uvozu oružja i vojne opreme je prvi zakon na državnom nivou. Kao jedinstven zakon, sprovodi se u oba entiteta i na nižim nivoima vlasti.

Postoje operativne i druge potrebe za uspostavu centralne baze podataka za registrovano malo oružje i lako naoružanje u civilnom posjedu. Također, postoji potreba državnog zakona koji bi regulirao sigurno održavanje skladišta MOLN-a. To je potrebno kako bi se poboljšala opća sigurnost i spriječila krađa skladišta. Trenutno OS BiH primjenjuju standarde Stabilizacijskih snaga u BiH (EUFOR-a).

Programi akcije u BiH

Tokom implementacije projekata u 2004. , 2005. i početkom 2006. godine vlasti BiH su preuzimali značajan dio obaveza za borbu protiv MOLN-a i u partnerskom odnosu sa UNDP-om doprinjeli uspješnoj realizaciji istih.

Poboljšana je kontrola malog oružja i lakog naoružanja. Uspostavljen je BH Koordinacioni odbor za kontrolu malog oružja. Primarna uloga Koordinacionog odbora je «Planiranje, koordinacija, usmjeravanje i nadziranje cjelokupnih aktivnosti implementacije Strategije i akcionog plana s ciljem obezbjeđivanja sigurnijeg okruženja i kontrole malog oružja i lakog naoružanja u društvu.

---

po toni su oko 570 US\$, i zasnovani su na pretpostavci da municija ima rok upotrebe od 7 godina. Troškovi se mogu umanjiti za oko 13% prodajom prerađenog metala dobivenog postupkom delaboracije.

⁶ Parlamentarna skupština BiH usvojila je : Zakon o uvozu i izvozu oružja i vojne opreme (2003); Zakon o testiranju, otiskivanju i obilježavanju malog oružja i lakog naoružanja (2003) i Zakon o proizvodnji naoružanja i vojne opreme (2004).

UNDP je finansirao operacije uništavanja prikupljenog oružja u operacijama Žetva. (U zadnjih pet godina Stabilizacijske sange su uz pomoć domaćih vlasti u akcijama Žetve i Interne žetve prikupile preko 40, 000 komada malog oružja koje je uništeno). Od oktobra 2004. godine do danas uništeno je oko 93, 603 komada neperspektivnog MOLN-a, viška oružja u posjedu OS BiH. Uništeno je i preko 40 tona hemijskih komponenti (goriva) koje je bilo slabo uskladišteno i prijetilo svakodnevnoj eksploziji.

Kontrola procesa uništavanja sprovedena je pod nadzorom obezbjeđenim od strane UNDP-a u saradnji sa OSCE-om, CSS-om, EUFOR-om i entitetskim i državnim ministarstvima odbrane i vojske. Izgrađena je i usvojena Strategija i akcioni plan kontrole malog oružja i lakog naoružanja. Strategija i akcioni plan kontrole malog oružja i lakog naoružanja predstavlja temeljni dokument za provođenje humanitarnog i svakog drugog prikupljanja i uništavanja, prevencije borbe protiv ovog problema i iskorjenjivanja nelegalne trgovine malim oružjem i lakim naoružanjem u svim njenim aspektima. Očigledno je da što je manje lakog naoružanja u opticaju i što je strožija kontrola nad njegovom upotrebom, niže su stope nasilnih smrti.⁷

BiH je u ovom periodu ispunjavala svoje međunarodne obaveze vezane za OSCE-ov dokument o razmjeni informacija o MOLN-u i UN dokumentu Program akcije (PoA). U ovoj oblasti BiH je dostigla i europske standarde donošenjem Zakona o dvojnoj upotrebi proizvoda (vojne i civilne svrhe). Veoma pozitivne međunarodne ocjene je polučila i Odluka Ministarstva odbrane BiH o moratorijumu koji je uspostavio zabranu prodaje oružja od jula 2005. godine.

Ovakvim pristupom BiH predstavlja standarde u regiji po pitanju rješavanja problema MOLN-a i moratorijuma. Ova konstatacija navedena je od strane zvaničnika Pakta stabilnosti i navodi da je BiH primjer dobrog upravljanja u rješavanju problema MOLN-a.

---

⁷ Reiss, A. J. i Roth, J. A: Nasilje, razumjevanje i suzbijanje, Washington, DC: National Academy Press 1993.

Zaključna razmatranja

Vlasti BiH trebaju iskoristiti opredjeljenja UNDP-a BiH u rješavanju problema malog oružja i lakog naoružanja i bezrezervno zajednički nastaviti djelovati u slijedećim pravcima:

- nastaviti sa programima kampanja za podizanje svijesnosti o opasnosti MOLN-a
- nastaviti sa uništavanjem viška MOLN-a i municije OS BiH (Prema informacijama MO BiH u 2006. godini ovaj višak iznosi 130, 512 komada oružja)
- nastaviti i ubrzati proces uništavanja nestabilne municije
- poticati razoružavanje: dobrovoljna predaja oružja ŽETVA i Interna ŽETVA
- izgradnja pravne regulative na državnom nivou za kontrolu MOLN-a
- graditi sigurnost: država mora građanima obezbjediti sigurnost
- kontrola trgovine oružjem: kontrolisati i pratiti trgovinu oružjem

Ovakve ambiciozne ciljeve, moguće je postići ukoliko se dosljedno bude sprovodila Strategija i akcioni plan kontrole MOLN-a, koja je regulisala put ostvarivanja spomenutih ciljeva. Ovakvom implemenatcijom Strategije, BiH bi zadražala trend dobrog upravljanja i rješavanja problema MOLN-a i ostala vodeća zemlja u regionu po pitanju rješavanja problema MOLN-a.

Nebojša TEOFILOVIĆ¹,
Nedžad KORAJLIĆ²,
Almin DAUTBEGOVIĆ³

Korupcija u svetu politike

Uvodne napomene

Korupcija postoji u društvu od davnina⁴, a sigurno će postojati i ugrožavati društveni napredak i u budućnosti. Međutim, vrlo često se od strane pojedinaca u vrhu državne i političke vlasti negira da ona praktično postoji. Još davno, veliki mislioci, kao što su: Aristotel, Makijaveli i Monteskje su iznosili da je korupcija znak kvarenja moralnih vrednosti društva. Iz tih razloga, korupciju smatraju nemoralnom i štetnom pojavom u društvu, ističući da nosioci društvenih funkcija moraju zagovarati zajedničke, a ne svoje lične interese. Ovom prilikom, podsetimo se misli velikog antičkog filozofa Aristotela, koji je često znao reći da **“najveći zločini nisu izvršeni radi pribavljanja nužnog, nego suvišnog”**.

Politička korupcija je prisutna u svim političkim sistemima, prošlim i savremenim, bez obzira na njihov klasni karakter i politički oblik. Ona menja svoje vidove i razmere tokom istorije i u savremenom društvu. U načelu u demokratskim sistemima uslovi za njeno širenje su otežani

---

¹ Naučni suradnik, Policijska akademija, Beograd.

² Vršilac dužnosti šefa Katedre za teorijsku kriminalistiku, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.

³ Dipl. pravnik, advokat, Zenica

⁴ Prve krivične mere koje sankcionišu podmićivanje javnih službenika u Evropi, potiču tek od 1810. godine, kada su po prvi put unete u francuski Napoleonov zakon (Code Penal).

time što postoje brojni kanali za obaveštavanje javnosti i sredstva za obezbeđivanje političke odgovornosti nosilaca javnih funkcija.

Razvojem savremene države, korupcija, pored toga što se smatra da je moralno štetna, predstavlja i uzrok neefikasnosti države. Akteri političke korupcije su državni činovnici na svim nivoima, zatim privatne osobe koje rade u različitim korporacijama i političari na državnom i lokalnom nivou. Normalno da viši položaji u hijerarhiji podrazumevaju i veća ovlašćenja, tako da su "ponude" za korupciju srazmerne društvenoj lestvici i učinjenoj usluzi. Ona direktno utiče na smanjenje političke i ekonomske moći svakog društva, pa i nacije, a istovremeno razara osnovne moralne vrednosti koje je moderna civilizacija odavno prihvatila (slobodu, pravdu, jednakost, ravnopravnost i dr.). Posledica ove kriminalne delatnosti su siromaštvo i duhovna beda, jer krajnje reakcionarno vuku moderna društva unazad. Pri tome se kao najznačajniji oblici korupcije javljaju davanje i primanje mita, nepotizam, kronizam i zloupotreba službenog položaja, odnosno funkcije u privatne svrhe.

Radi efikasnijeg suzbijanja korupcije preduzeto je niz akcija, radnji i mera ne samo na domaćem nego i na međunarodnom planu. U sklopu tih mera, između ostalog, doneti su određeni pravni akti, etički kodeksi i standardi u oblasti kaznenog, privredno-finansijskog i drugih oblasti prava i društveno-političkog života. Te pravne i etičke norme treba da deluju na svest i savest političkih, privrednih i pravnih, domaćih i međunarodnih subjekata s ciljem sprečavanja, otkrivanja i suzbijanja korupcije i kažnjavanje učinilaca tih krivičnih dela. Mnogi otkriveni i dokazani slučajevi zbog toga što su prouzrokovali teške i negativne posledice na štetu društva u celini, ukazuju na visok stepen društvene opasnosti ove vrste kriminaliteta.

S obzirom da korupcija ugrožava vitalne vrednosti u okviru jedne države, ali i na međunarodnom planu, sve države su zainteresovane za suzbijanje ove negativne pojave u društvu, o čemu govore mnogobrojni međunarodni naučni i stručni skupovi posvećeni ovoj temi. Bez obzira na svu zainteresovanost, efikasno suzbijanje korupcije je veoma težak zadatak. Ne postoji, niti je ikada postojala

država koja je u potpunosti suzbila korupciju. Šta više, smatra se da ova negativna društvena pojava u većini savremenih država postoji u mnogo većem obimu nego što zvanične evidencije to pokazuju. To u stvari znači da je kod ovih oblika organizovanog kriminaliteta veoma izražena tzv. "tamna brojka".

Pojam i definicija korupcije

Etimološki pojam "korupcija" potiče od latinskog izraza "corruptio"⁵ što znači pokvarenost, ucena, izopačenost, podmitljivost, potlačivanje službenih lica, moralna pokvarenost. U ekonomskom smislu korupcija predstavlja neregularno ponašanje javnih službenika koji koristeći službeni položaj i ovlašćenja nastoje da ostvare nezasluzenu korist. Iz ovog pojma, proističe i reč "**korupcionista**", što označava lice koji je pokvaren čovek, koji prima mito, potplaćeno, odnosno koristoljubivo lice.

U naučnoj i stručnoj literaturi ne postoji precizna i jedinstvena definicija korupcije koja bi bila prihvaćena na međunarodnom planu. Zbog toga, ovom prilikom autori neće elaborirati "svoju" definiciju, niti će polemizirati sa drugim autorima.

Mnoge zemlje su pokušale da pojam korupcije definišu u nacionalnim zakonodavstvima, kao i kroz određene stručne radove svojih autora i uz pomoć međunarodnih organizacija.

U najopštijem smislu korupcija predstavlja zloupotrebu moći koju ima određena funkcija, radno mesto ili položaj u društvenoj ili privrednoj hijerarhiji radi nezakonitog sticanja materijalnog bogatstva ili statusa.

---

⁵ - The New Encyclopaedia: Vol. 2. Britannica, Chicago, 1994, p. 509/corruptio, corruptio, corruptela, corruptus

- Mala enciklopedija, Beograd, Prosveta, 1975. , Corruption ili Venalite (francuski), bribing, briberu (engleski), mito, podmićivanje, brib-a-ble podmitljiv.

- Vujaklija Milan, 1980. , Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, korupcija - lat. corruptio - pokvarenost, kvarnost, izopačenost, razvrat, potkupljivanje, podmićivanje, kvarenje, ukvarivanje, truljenje, raspadanje, krivotvorenje (spisa, mere, tega i sl.).

Većina autora korupciju svodi na zloupotrebu javnih ovlašćenja, političke i ekonomske (finansijske) moći kako bi se na ilegalan način stekla materijalna dobit, kao i politička statusna pozicija za sebe ili drugo (fizičko ili pravno) lice.

Sveobuhvatnu definiciju korupcije ponudio je Vito Tanzi u svojim radovima, naglašavajući da ona postoji svuda gde postoji narušavanje principa nepristrasnog odlučivanja, pa poistovećivanje korupcije sa primanjem (i davanjem) mita nije ni precizno, niti obuhvata sve pojave koje bi trebalo inkriminisati, ako se želi obezbediti zakonito vršenje dužnosti od strane službenih lica. Budući da je vezana za subjekte društvenog odlučivanja i njihovu mogućnost da svojim činjenjem i/ili nečinjenjem u procesu odlučivanja zadiru u individualne i grupne interese članova određene zajednice, korupcija se najčešće i definiše kao "zloupotreba službenog položaja, a radi lične koristi (Kaufman, Sigelbaum 1997.)". Korist može biti **politička** - sticanje političke moći ili **ekonomska** - sticanje materijalne dobiti. Takođe, i mnoge međunarodne organizacije i tela pokazali su veliku aktivnost na planu stvaranja jedinstvene - univerzalne definicije korupcije. Tako je, na Sedmoj međunarodnoj konferenciji o borbi protiv korupcije u Pekingu (1995), Multidisciplinarna grupa za korupciju (GMC / Multi disciplinary Group of Corruption), definisala korupciju kao "čin podmićivanja i drugi postupak koji se povezuje sa izvršenjem dužnosti od strane lica zaposlenih u društvenom i privatnom sektoru, kada takav postupak predstavlja kršenje njihovih dužnosti, što proističe iz položaja državnog službenika, zaposlenog u privatnom sektoru, ili nezavisnog službenika, a s ciljem sticanja nezakonite koristi za sebe ili drugo lice". Pojam korupcije pokušavali su na navedenoj konferenciji da definišu u svojim naučnim i stručnim radovima pojedini strani autori.

Tako G. Kouplend na najjednostavniji način definiše korupciju kao neodgovarajući način korišćenja javne službe za sticanje privatne dobiti. Privatna dobit manifestuje se kao novac ili položaj, što znači lična korist ili korist u ime nekih drugih značajnih lica.

A. Van der Zwalman definiše korupciju kao različite postupke sa zajedničkim imeniteljem nefunkcionisanja demokratskog procesa pri donošenju odluka. Korupcija postoji kada je privatno lice učinilo uslugu pojedincu na vlasti, ili njegovim bližnjima.

A. P. W. Nasaba smatra da je korupcija mito ili neki drugi postupak prema licima koja su, sa odgovarajućim odgovornostima, poverena državnom ili privatnom sektoru i koja ne izvršavaju dužnosti koje proističu iz njihovih statusa državnih zvaničnika, privatnih službenika, nezavisnih agenata ili drugih naimenovanja te vrste i čiji je cilj ostvarenje bilo kakve koristi na neprikladan način za njih same ili za druga lica. E. Bocz ističe da je korupcija zbir činova korupcije, tj. svaka radnja koja potiče delimično ili potpuno iz motiva koji je društveno neprihvatljiv. On takođe, navodi da je korupcija širi pojam od kriminalne korupcije, jer postoje pojave koje se mogu okarakterisati kao korupcijske, a da ne budu i krivično delo.

J. Piechota ukazuje da je reč korupcija izvedena iz latinskog jezika i da ima više značenja: izopačenost, pokvarenost, ucena, podmićivanje, podmitljivost i sl. On takođe, ukazuje na istorijski aspekt korupcije, a posebno na rigorozne kazne koje su primenjivane u Persiji, Staroj Grčkoj i posebno u Rimu, gde je primenjivana čak i smrtna kazna, ali sve to nije pomoglo da se korupcija iskoreni, pa čak i suzbije. J. Piechota podržava definiciju korupcije koju je dala Multidisciplinarna grupa za korupciju (GMS) i ističe da je sadržaj te definicije u skladu i sa poljskim pravnim sistemom koji predviđa kazne za podmićivanje, primanje mita i plaćanje zaštite.

L. Hudek podseća da se korupcija često identifikuje sa podmićivanjem koje predstavlja krivično delo kažnjivo zakonom. Međutim, korupcija pored toga obuhvata zaštitu, sukob interesa, zadovoljavanje privatnih poslovnih interesa preko javne službe i sticanje prihoda vršenjem funkcije u javnoj službi, sticanje koristi na odgovornoj funkciji u državnom preduzeću preko zadovoljenja privatnih poslovnih interesa i krađe. Li Yunlong smatra da krivično delo korupcije predstavlja postupak osoblja u državnim organima i osoblja u kolektivnim ekonomskim organizacijama koje koristi svoj položaj da bi se ilegalno

---

dočepali državnog novca i imovine - bilo prisvajanjem, krađom ili prevarom. N. Queloz navodi da je korupcija proces protivpravne razmene, između učinilaca iz javne sfere i učinilaca iz privatne, naročito privredne sfere u korist ličnih interesa (finansijskih, političkih ili drugih moći, prestižne uloge u društvu).

E. Savane smatra da ne postoji homogenost u određivanju sadržaja pojma korupcije, a razlike proizilaze iz činjenice da korupcija poprima različite oblike u raznim evropskim zemljama. On ukazuje na različito definisanje aktivne i pasivne korupcije u raznim zemljama Evropske unije, ističući da ne postoji problem sa definisanjem aktivne korupcije, jer je može učiniti bilo koje lice, dok kod pasivne korupcije učinilac može biti samo veoma kvalifikovana osoba. U skladu sa definicijom pasivne korupcije, mnoge zemlje (Švedska, Danska, Holandija, Italija, Ujedinjeno Kraljevstvo i dr.) usvojile su širu definiciju, koja kao učinioc obuhvata javne funkcionere, sudije, članove parlamenta, političke ličnosti, pripadnike oružanih snaga, funkcionere centralne banke i pravne i ekonomske konsultante. Međutim, druge zemlje kao što su Finska i Portugalija prihvatile su užu definiciju po kojoj se kao učinioci mogu pojaviti samo određene kategorije javnih funkcionera i izbornih funkcija. E. Savane smatra da razlike između država u pogledu definisanja pasivne korupcije predstavljaju glavnu smetnju za utvrđivanje jedinstvene definicije pojma korupcije, a što je i osnovna smetnja za efikasniju međunarodnu borbu protiv korupcije. Osim toga, problem univerzalne definicije korupcije je i zbog toga što krivični zakoni mnogih zemalja ne predviđaju kažnjivost za korupciju koju učine međunarodni inostrani javni službenici. Takav je slučaj sa Poljskom, Italijom, Francuskom, Belgijom i dr. , dok zakoni nekih drugih zemalja ne sankcionišu korupciju u privatnom sektoru (Poljska, Belgija i dr.).

Nasuprot ovim autorima, jedan od najpoznatijih savremenih istraživača korupcije, *Klitgaard*⁶ čak je postavio formulu koja govori o veličini (uzrocima) korupcije.

---

⁶ Klitgaard, R. (1998) "International Cooperation against Corruption", Finance & Development, vol. 35(1), pp. 3-6.

Ona je jednostavna i glasi : **korupcija = monopol (vlasti) + diskreciono pravo odlučivanja organa vlasti – odgovornost (neodgovornost) tog organa.**

Savet OECD -a je u svrhu svojih Preporuka o podmićivanju usvojio sledeću definiciju: "Podmićivanje može obuhvatiti direktno ili indirektno nuđenje ili obezbeđivanje bilo kakve materijalne koristi ili neke druge prednosti date stranom javnom službeniku, koji krši svoje zakonske dužnosti, u cilju da se dobije ili zadrži neki posao".

U poslednje vreme veoma često se koristi operativna definicija Svetske banke, prema kojoj je korupcija zloupotreba javnog položaja radi ostvarivanja privatne koristi. Ova definicija isključuje mogućnost korupcije u privatnom sektoru, već izvor korupcije vezuje za državu i njene izvršne organe, kao i na državni intervencionizam. S obzirom da je korupcija u javnom sektoru po svojim dimenzijama i posledicama daleko opasnija, većina naučnika, autora i istraživača bavi se korupcijom u javnom sektoru, odnosno pod okriljem države.⁷

Relacije korupcije i politike

Sinonim korupcije kao zloupotrebe javnih ovlašćenja radi sticanja lične koristi predstavljaju sitne nezakovitosti sa kojima se građani suočavaju u svakodnevnoj komunikaciji sa javnim funkcionerima i službenicima na nižim položajem u državnoj hijerarhiji. Za razliku od nje, krupna korupcija daleko je opasnija po opšti interes, odigrava se često u vrhu vlasti - u hodnicima moći predsednika države.⁸ Pod korupcijom u političkom životu podrazumeva se aktivnost kojom se koristi politička funkcija i položaj u nemoralne ili protivzakonite svrhe u nastojanju da se pribavi korist ili dobit za sebe ili rođake. Primeri

---

⁷ Grupa autora - Zbornik radova (2001), Korupcija u Srbiji, Centar za liberalno demokratske studije, Beograd, str. 10-13.

⁸ Korupcija se u razvijenim zemljama smatra jednim od najvećih moralnih, ekonomskih i političkih zala. Prema Ustavu SAD, Predsednik države podleže krivičnoj odgovornosti u slučaju izdaje, primanja mita i drugih teških zločina i prestupa.

političke korupcije su : podmićivanje političkih lidera i njihovih bliskih saradnika, narodnih poslanika i državnih službenika u cilju pružanja informacija na osnovu kojih se stiču velike materijalne koristi; falsifikovanje javnih dokumenata i izveštaja; favorizovanje pojedinaca i grupa pri izdavanju različitih dozvola ; sklapanja povoljnih ugovora u kojima je jedan partner država ; stavljanje javnih sredstava u određene banke i drugo.

Akteri političke korupcije su državni činovnici na svim nivoima, zatim privatne osobe koje rade u različitim korporacijama i političari na državnom i lokalnom nivou. Normalno da viši položaji u hijerarhiji podrazumevaju i veća ovlašćenja činovnika, tako da su "ponude" za korupciju srazmerne društvenoj lestvici i učinjenoj usluzi. Korupcija između privatnog sektora i politike veoma je raširena svuda u svetu. Pri tome su poslovni ljudi motivisani profitabilnošću svoje profesije, dok političari žele sačuvati vlast. Tada dolazi do velike opasnosti, jer ako društvo ne suzbije korupciju u vršenju političke vlasti, posledice mogu narasti do ugroženosti opstanka društvenog poretka. Imajući u vidu da je svaki čovek sklon da zloupotrebi vlast koja mu je poverena, u političkim naukama prihvaćen je princip da je svaka politička vlast sklona korupciji. Pri tome se kao glavni izvor korupcije pojavljuje prilikom finansiranja političkih partija, posebno ako ta oblast nije uređena zakonom.

Davno, početkom nove ere, Rimski car Vespazijan (9-79 n. e.) primetio je da "novac nema miris". Ali, kada je o izborima reč, miris novca može biti veoma neprijatan. Političke stranke su veoma skupe za održavanje. Potrebna su im sredstva za kancelarije, plaćanje osoblja i komunikaciju sa biračima. Obično se smatra legitimnim da pojedinci koji se bave politikom prikupljaju novac od svojih pristalica, barem do izvesne granice. S druge strane, prikupljanje manjih priloga od velikog broja pristalica je u većini zemalja skup posao, pa je glavni izvor finansiranja političkih partija privatni sektor. Ova činjenica najviše dolazi do izražaja kada je reč o izbornim kampanjama. Glavni razlog koji opredeljuje pojedince ili firme da finansiraju političku stranku je očekivanje da će dobiti nešto za uzvrat, bilo u formi postavljanja na funkcije u državnim ili paradržavnim institucijama,

bilo u formi dobijanja prilike za lakše sklapanje poslova sa državom, naravno u slučaju da oni koje finansiraju dođu na vlast.

Često se dešava da je veliki deo novca koji se sliva u partijske fondove nezakonito stečen ili barem neprijavljen poreskim organima. U nekim zemljama se i kriminalci odlučuju na bavljenje politikom kako bi sebi obezbedili imunitet od krivičnog gonjenja u slučaju da budu izabrani.⁹ Još krajem XIX veka, jedan od utemeljivača političke sociologije Mojze Ostrogorski je, istražujući način finansiranja i funkcionisanja savremenih političkih stranaka, utvrdio da u njima preovladava masovna korupcija. Na tržištu, kako je smatrao Ostrogorski, mogu se kupiti političari, ali i zakoni. Ovakvo razmišljanje vodilo je zaključku da korumpiranost političkih stranaka slabi predstavničku demokratiju i dovodi je do bankrotstva.¹⁰ Korupcija je sve izraženija među političkim vođama, zbog čega politički proces dobija obeležja plutokratske vladavine, odnosno vladavine moćnih finansijskih grupa i lobija. Umesto vladavine ideala postoji vladavina novca i interesa.

U finansijske skandale sa elementima korupcije bili su umešani mnogi sadašnji i bivši šefovi država i vlada, kao i visoki državni funkcioneri u svetu i kod nas. Jedan od najpoznatijih primera je slučaj Helmuta Kola, dugogodišnjeg kancelara Savezne Republike Nemačke i predsednika Hrišćansko-demokratske unije. Helmut Kol ostaće upamćen kao najvažnija politička ličnost svoje zemlje u drugoj polovini XX veka, pošto je uspeo da, bez kapi prolivene krvi, ponovo ujedini Nemačku, ali i kao neko ko će morati zbog ilegalnih poslova u vezi sa finansiranjem svoje političke partije da se povuče iz javnog života.¹¹ U Italiji je više istaknutih političara bilo umešano u korupcijske skandale – počev od bivšeg premijera Betina Kraksija i dugogodišnjeg predsednika Republike Đulija Andreotija, do bivšeg

---

⁹ OEBS – **prevod**- "Najuspešniji postupti za borbu protiv korupcije", Kancelarija koordinatora aktivnosti u oblasti ekonomije i zaštite životne sredine", Beč, Austrija, 2003. str. 23 i 24.

¹⁰ Ostrogorski, M. : Demokratija i političke partije, Napredak, Beograd, 1921, str. 94–98.

¹¹ Orlović, S. : Političke partije i moć; Jugoslovensko udruženje za političke nauke i Čigoja štampa, Beograd, 2002, str. 181.

ministra inostranih poslova Đanija de Mikelisa. Niz finansijskih skandala povezuje se sa bivšim američkim predsednikom Bilom Klintonom, od afere „Vajtvoter“, preko pomilovanja jednog osuđenika poslednjeg dana njegovog predsednikovanja, do primanja novčanih donacija za potrebe Demokratske stranke iz sumnjivih izvora. Jedan od najpoznatijih slučajeva korupcije jeste primer bivšeg predsednika Brazilam, Fernanda Kolora, koji je obećao beskompromisnu borbu protiv kriminala i korupcije, a kasnije postao njihova žrtva i morao da podnese ostavku pre isteka mandata.¹²

U zemljama u tranziciji, korupcija pokazuje drugo lice. U Rusiji, na primer, opštepoznat je cenovnik „kupovine“ deputatskih mesta - što podseća na institut otkupa zvanja u srednjem veku. Pri tome, dovoljno je uzeti u obzir nesrazmeru između poslaničkih plata i "cene" deputatskog mesta u Dumi, pa će se videti da će se manjak u novcu vrlo brzo nadoknaditi na drugi način, najčešće nezakonit. Korupcija se veoma vešto skriva pomoću tzv. „tamne brojke“ ovog kriminaliteta, što je posledica nevidljivosti (skrivenosti) radnji, posledica i psihičkih svojstava krivičnih dela korupcije i drugih osobenosti ove vrste kriminaliteta. Ove kriminalne pojave se izuzetno teško blagovremeno otkrivaju, jer korupcionaši dela vešto prikrivaju koristeći podršku (pravnu, ekonomsku, političku, organizacionu, psihološku i dr.) određenih slojeva (grupa) iz krugova plutokratije, birokratije i tehokratije.

S obzirom da iza svake društvene pojave bez obzira na to da li je progresivna ili nazadna stoje određeni ljudi, odnosno grupe ljudi ili njihove organizacije, proističe i zaključak da korupciju vrše svesno i planski ljudi iz određenih političkih, ekonomskih i vojnih struktura vlasti od najnižih do najviših. To nedvosmisleno ukazuje na psihičku komponentu korupcije, jer učinoci krivičnih dela korupcije, kao i drugih vidova ovih pojava (korupcionaši) nisu obični kriminalci (sitni lopovi i sl.), niti su samo inkarnacija hipokrizije u datim društveno-političkim i ekonomskim uslovima određenog društva, već su i subjekti razvrata (pokvarenosti) tog društva. Stubovi političke

---

¹² Paulo Sergio Pinheiro, *Corruption in Brazil, Corruption & Democracy*, Institute for Constitutional & Legislative Policy, Budapest, 1994, str. 37.

korupcije su predstavnici plutokratije, birokratije i tehokratije. Ove društvene slojeve karakterišu određena psihička svojstva kao što su poltronstvo, beskrupuloznost, bezobzirnost, koristoljublje, malograđanski moral i slično.

Metodi njihovog delovanja su političke intrige, čime na podmukao, lukav i prikriven način stvaraju sebi uslove za nesmetano bavljenje korupcijom u sprezi sa organizovanim kriminalom i kriminalnim podzemljem. Psihološka komponenta korupcije ukazuje na političke aspekte ovih pojmova, jer su korupcionaši tipični predstavnici onog dela vlasti i građanstva koji se snishodljivo ulagaju "vođama" svojih političkih partija i predstavnicima političke i ekonomske elite. U jeku izbornih i drugih kampanja pokazuju naličje sopstvenih izbornih mahinacija, ucenjuju i zastrašuju birače kaznama. S druge strane, baveći se političkom korupcijom, sve čine kako bi moralno i politički diskvalifikovali političkog protivnika intrigama, klevetama i drugim vidovima psihičkog nasilja. Ne prezaju da kupuju glasove, podmićuju vlast, falsifikuju izbornu volju građana i da se na druge moralno nedopustive načine bave izbornom korupcijom. Ovo ukazuje na njihov lažni parlamentarizam i demokratizam. To su naizgled određeni ugledni političari, vođe političkih stranaka, ministri, senatori, kongresmeni, narodni poslanici, predstavnici uglednih međunarodnih i nacionalnih vladinih i nevladinih organizacija, tzv. stalni borci za demokratiju, vladavinu prava i ljudska prava i slobode. Oni uz pomoć finansijske oligarhije i organizovanih kriminalnih organizacija, da bi prikrili svoju kriminalnu delatnost, neprestano traže moralne i druge vidove „lustracije“ samo za druge, ali ne i za sebe. Pri tome licemerno skrivaju sopstvene političke ambicije za održanje na vlasti ili kada je trenutno izgube, za dolazak na vlast.

U određenim istorijskim i društvenim uslovima ove pojave ostavljaju trajne i razarajuće posledice po društveno-politički, ekonomski i pravni poredak određenih država i naroda. Mnoge u istoriji poznate imperije su, između ostalog, i zbog takvih pojava propale bez obzira na to kojoj društveno-ekonomskoj formaciji su pripadale (Rimska imperija, bivši SSSR i dr). U perspektivi se može nazreti ekonomski, odnosno politički slom pojedinih u sadašnjoj epohi moćnih država,

koje iz dana u dan potresaju korupcionaške i druge afere i skandali. Te afere i skandali obiluju podacima o lažiranju izbornih rezultata i podmićivanju određenih organizacija, poslovnih ljudi i najviših državnih funkcionera radi dobijanja određenih krupnih poslova, koncesija i sličnih privilegija, i na domaćem i na stranim tržištima.

O korupciji u politici govori se kada su učinioi političari i ona tada izaziva veliku medijsku pažnju i nanosi najveću štetu državi. Po pravilu, svaka vlast može biti korumpirana pa u skladu sa tim najviša vlast može biti najviše korumpirana. O tome govore slučajevi milionskih iznosa za čiju proneveru su odgovorni bivši predsednici pojedinih manje razvijenih država. Pri tome, bivši predsednik Zaira, Mobutu Sese Seko predstavlja svojevrsnog "rekordera" u pogledu visine proneverenog novca. Procenjuje se da je Mobutu za vreme tridesetogodišnje vladavine kroz različite vidove nenamenskog raspolaganja budžetskim sredstvima na više ličnih računa u inostranim bankama prebacio oko 5 milijardi američkih dolara. Međutim, kada bi smo sagledavali zbirno imovinsko stanje korumpiranog šefa države i članove njegove porodice stečenim krupnim zloupotrebama, onda je, bez sumnje, na prvom mestu general Muhamed Suharto. Za vreme vladavine koja je trajala više od tri decenije, porodica nekadašnjeg predsednika Indonezije izgradila je poslovnu imperiju čija vrednost se grubo procenjuje od 16 do 35 milijardi američkih dolara.

Od ostalih karakterističnih slučajeva gde je došlo do podmićivanja visokih političkih i državnih ličnosti, izdvajamo:

- Predsednik Perua Alberto Fuđimori pojavio se novembra 2000. godine na televiziji i saopštio da se povlači sa vlasti, što je bilo veoma čudno imajući u vidu njegovu desetogodišnju diktaturu. Međutim, glavni uzrok silaska sa vlasti je emitovanje video – trake na nacionalnoj televiziji gde se jasno vidi kako šef državne bezbednosti Perua podmićuje poslanike opozicije u Kongresu da pređu na stranu Vlade, odnosno Fuđimorove partije.
- Bivši predsednik Kostarike, Migel Angel Rodrigues (1998 - 2002) morao je dati ostavku na prestižnu funkciju generalnog sekretara Organizacije američkih država (OAD), odmah po inauguraciji u

Vašingtonu. Naime, Rodrigues je od francuske multinacionalne kompanije "Alkatel" uzeo 510 hiljada dolara, da bi podržao ugovor za instaliranje na Kostariku 400 hiljada linija mobilne telefonije. Osim toga, za projekat elektrifikacije od jedne španske firme dobio je još 200 hiljada američkih dolara.

- General Salim Saleh, brat predsednika Ugande, optužen je novembra 2003. godine, pred vojnim sudom u Kampali za korupciju i proneveru budžetskih sredstava. On je neposrednom pogodbom, bez kontrole nadležnih državnih organa, ugovorio kupovinu dva korišćena, neispravna helikoptera poreklom iz Belorusije. Posrednik u ugovaranju nabavke helikoptera bio je generalov poznanik, lokalni trgovac automobilima. Za neupotrebljive letilice plaćeno je 13 miliona američkih dolara, a general Saleh primio je "proviziju" u iznosu od 800 hiljada američkih dolara.
- Krajem marta 2004. godine Parlament Litvanije je potvrdio odluku Ustavnog suda da je predsednik ove zemlje, Roland Paksas umešan u korupciju – čime je opoziv sa funkcije šefa države bio okončan, zbog toga što je primio donaciju od 350. 000 evra za predizbornu kampanju od ruskog biznismena, Jurija Borisova, koji se bavio ilegalnom prodajom rezervnih delova za helikoptere vlastima u Sudanu.
- Rendi Kaningam, član Kongresa SAD-a i Potkomiteta Predstavničkog doma za obaveštajni rad i antiterorizam – čovek čiji su ratni podvizi opisani u filmu "Top gan", ratni junak Vijetnamskog rata, kao pilot oborio je pet protivničkih aviona, podneo je, novembra 2005. godine, ostavku jer je nezakonito prisvojio vrednost od 2, 4 miliona dolara, tako što je biznismenima obezbeđivao poslove u vojnim aranžmanima, a zauzvrat od njih dobio pozamašnu gotovinu, antikvitete, nameštaj, tepihe, besplatna skupa letovanja itd.¹³

---

¹³ Javni tužilac, Kerol Lem, je ovaj slučaj opisao kao "najgoru stvar koju jedan izabrani zvaničnik može da učini – da se obogati na funkciji i izigra poverenje ljudi koji su ga na nju doveli".

Ovde, svakako, treba navesti latinsku izreku "Corruptio optimi cuiusque pessima", koja znači "Kad se dobar čovek pokvari, postaje najgori".

- Premijeru Kanade Polu Martinu je, novembra 2005. godine, izglasano nepoverenje u Parlamentu, zbog finansijskog skandala iz doba njegovog prethodnika Žana Kretjena.¹⁴ Naime, u Kvebeku je 1995. godine održan referendum kada je savezna država jedva "prošla", odnosno sa simboličnom većinom pretegli su glasovi za opstanak u federaciji, a ne za odvajanje. Takvoj provinciji centralna vlast je bila prinuđena da se udvara. Pokrenute su čak i različite kampanje u svrhu podsticanja jedinstva, da bi se kasnije ispostavilo da su u poslove bili umešani vladajuća stranka i jedna reklamna agencija, što je državne fondove olakšalo za 100 miliona kanadskih dolara (85 miliona američkih).
- Bivša Vlada Španije na čelu sa eks-premijerom Hose Marija Asnarom je, decembra 2005. godine, optužena za veliku proneveru državnog novca (dva miliona dolara), jer je preko lobista u Vašingtonu pokušala da "zaradi" zlatnu medalju američkog Kongresa. Pre dve godine, Španska vlada je na sastanku Saveta ministara, odlučila da sa jednom advokatskom firmom iz Vašingtona sklopi ugovor čiji je cilj bio da obezbedi logističku pomoć za zlatnu medalju američkog Kongresa za Asnara. Unapred je isplaćeno 700. 000 dolara, a ostatak je išao u redovnim mesečnim ratama od po 100. 000 dolara. Ali, još pre smene tadašnje vlasti na izborima, marta 2004. godine, ustanovljeno je da su državne pare potrošene ne samo nenamenski i bez legalne procedure, već i da je učinjen falsifikat, jer je u originalnoj fakturi poslatoj iz Vašingtona izvršena prepravka stavke i umesto jasno navedenog objekta ugovora (lobiranje za Zlatnu medalju) upisana je "lobalna pomoć u odbrani interesa Španije". Ispostavilo se da je pomenuta advokatska firma odradila posao i obezbedila neophodnih 290 potpisa kongresmena da bi dodela Zlatne medalje uopšte ušla u proceduru. Ali, na kraju ona nije dodeljena jer je istekao zakonski rok u kome je to trebalo da se dogodi.
- Decembra 2005. godine bivši ministar za atomsku energiju Rusije u periodu od 1998. do 2001. godine, Jevgenij Adamov je brže-

---

¹⁴ Pol Martin je 1995. godine bio ministar finansija u tadašnjoj Vladi. Međutim, iako je naknadnom istragom utvrđeno da nije imao nikakve veze sa nelegalnim transakcijama, ova afera ga je stalno pratila.

bolje prebačen iz švajcarskog zatvora u Rusiju – da ne bi odao državne tajne, jer su, u međuvremenu, i Amerikanci zatražili njegovo izručenje. Naime, Amerikanci su optužili Adamova da je prisvojio devet miliona dolara koje su vlasti SAD dale njemu kao nadležnom ministru radi povećanja bezbednosti atomskih objekata u Rusiji. Umesto da taj novac ulaže u Rusiju Adamov ga je sa svojim biznis partnerom iz SAD prebacio na račune "of-šor kompanija".

Velike zasluge za širenje korupcije u svetu i kod nas imaju multinacionalne korporacije¹⁵ najrazvijenih zemalja i njihove obaveštajne službe u sprezi sa vođama raznih kriminalnih organizacija, odnosno grupa i nedemokratski nastrojenim elitama malih, ekonomski slabih, odnosno nerazvijenih država. Multinacionalne kompanije, kako ih najčešće u javnosti nazivaju, pojave su od najkrupnijeg značaja i, kao takve, danas su u žiži privrednog i političkog interesovanja. Najveće svetske kompanije¹⁶ imaju godišnji obrt veći od bruto nacionalnog proizvoda skoro svih država. One predstavljaju važne nosioce naučno-tehnološkog napretka, privrednog rasta i blagostanja razvijenih zemalja.

---

¹⁵ Krajem 2003. godine francusko pravosuđe je pokrenulo istragu protiv rukovodilaca multinacionalne korporacije "Shell" i dve kompanije, američke "Halliburtona" i francuske "Technipa", zbog toga što su u periodu od 1995. do 2000. godine platili mito u iznosu od 180 miliona američkih dolara kako bi uticali na nigerijske zvaničnike da odobre izgradnju postrojenja za proizvodnju tečnog gasa, vrednog šest milijardi dolara. Ključnu ulogu u prenosu novca za podmićivanje odigrao je londonski advokat Džefri Tomas, zaposlen u kompaniji "Halliburton", a u to vreme i finansijski savetnik nigerijskog diktatora Sani Abaša, koji je stekao bogastvo nezakonitim prisvajanjem javnih prihoda.

¹⁶ Većina najvećih svetskih kompanija je iz Amerike, a svih 50 najvećih korporacija pripadaju nekoj od industrijalizovanih zemanja. Ogromna većina korisnika interneta nalazi se u bogatim društvima. Bogatije zemlje dominiraju nekima od najuticajnijih svetskih organizacija, kao što su G-8, Svetska banka i MMF – a takođe, mnogi će reći, i Ujedinjenim Nacijama. U svetu vlada radikalna neravnoteža u odnosima na to ko drži poluge moći, a ko ne. (Entoni Gidens, "Odbegli svet", Stubovi kulture, Beograd, 2005, str. 16 i 17).

Iako veći deo prihoda multinacionalnih kompanija potiče od primene efikasnih proizvodnih i upravljačkih metoda, težnja za sticajem što veće dobiti uticala je da korupcija postepeno preraste u tradicionalno nezvanični "metod" ostvarivanja poslovnih ciljeva. Da je značajno prisustvo korupcije u njihovom poslovanju, potvrdili su krupni finansijski skandali koji su otkriveni u poslednjih nekoliko godina u zapadnim zemljama. Istovremeno, ove kompanije mogu biti pretnja demokratskoj legitimnosti država, kako u industrijalizovanim državama, tako i u zemljama u razvoju, gde su u mogućnost da kupuju glasove ili da kontrolišu osnivanje političkih stranaka. Pojedine multinacionalne kompanije ponašaju se neodgovorno poslujući širom sveta, na primer, manipulišu svojim operacijama tako da izbegavaju plaćanje poreza u matičnim zemljama ili to čine u minimalnom iznosu, ne vode računa o društvenim i ekološkim posledicama svog delovanja i svojih proizvoda itd. Nasuprot ovakvom ponašanju, većina kompanija preduzela je mere usvajanja i sprovođenja pravila profesionalne etike u cilju eliminisanja korupcije, posebno iz poslovnih aktivnosti u inostranstvu. Međutim, sitno podmićivanje je zadržano kao metod poslovanja uz argumentaciju da predstavlja najefikasniji način savladavanja prepreka proisteklih iz birokratskog mentaliteta i manjkavosti administrativnih procedura u manje razvijenim zemljama. Isto tako, praksa podmićivanja javnih funkcionera i službenika stranih zemalja radi ostvarenja poslovnih ciljeva često se opravdava lokalnim običajima siromašnih i društava u tranziciji.

Prisustvo korupcije u poslovnoj politici multinacionalnih korporacija ima negativne posledice na manje razvijene zemlje, jer omogućava korporacijama da u cilju ostvarivanja poslovnih interesa podriju, putem podmićivanja lokalnih vlasti, unutrašnju stabilnost zemlje, podstaknu širenje korupcije i ograniče razvoj siromašnih društava.¹⁷ Isto tako, negativne posledice u poslovanju multinacionalnih korporacija mogu se odraziti i na razvijene zemlje. Jer jedan deo svog bogastva multinacionalne korporacije koriste za kupovinu pristrasnih odluka državne administracije i visokih javnih funkcija, tako što

---

¹⁷ Sa azijskog, afričkog i američkog kontinenta ističe se primer Nigerije koja slavi za zemlju sa najvišim nivoom korupcije u javnom sektoru.

snagu korporacijskih interesa održavaju prikriveno kruženjem moćnika iz upravnih odbora multinacionalnih korporacija u vladu i obratno.

Podsticanjem raznih vidova političke korupcije ove organizacije žele da uvedu ili uvode u nerazvijene zemlje "demokratiju po svojoj meri" u interesu političkih, ekonomskih i vojnih elita svojih država. Tako za sada, sa većim ili manjim uspehom uspostavljaju i održavaju politički i ekonomski poredak u takvim državama, zasnovan na vladavini neprava i anarhije. To čine osnivanjem i finansiranjem političkih, sindikalnih, nevladinih i sličnih organizacija. Tu se ne biraju sredstva i metodi pa nije slučajno što u drugoj polovini XX veka, ali i danas niču kao pečurke separatističke, terorističke i slične kriminalne grupe ili organizacije zasnovane na rasnoj, verskoj, etničkoj i ideološkoj mržnji, na socijalnoj i ekonomskoj nejednakosti i raznim oblicima socijalne i ekonomske patologije (siromaštvo, nezaposlenost, neprosvećenost, nepismenost, praznoverje, naučna, tehnološka, tehnička, kulturna i svaka druga zaostalost). To je na određeni način potvrđeno na Konferenciji Svetske trgovinske organizacije (WTO) u Kankunu, održana od 14. do 18. septembra 2003. godine, koja je završena potpunim neuspehom, budući da bogate i siromašne zemlje nisu uspele da premoste velike razlike u pogledu trgovine poljoprivrednim proizvodima. Štaviše, prvi put zemlje u razvoju su uspele da iznesu konzistentan zahtev i da, bar zasad, istraju u tome. A taj zahtev je – slobodna trgovina poljoprivrednim proizvodima.

Gubitak zemalja u razvoju usled poljoprivrednih subvencija u razvijenim zemljama iznosi dvadeset četiri milijarde dolara godišnje. Razvijene zemlje, pre svega SAD i zemlje EU, koje se načelno uvek zalažu za liberalizaciju svetske trgovine, kada dođe do poljoprivrede, za liberalizaciju neće ni da čuju. Savremeni svet tzv. „naučno-tehničke revolucije“ iz osnova je promenio mnogobrojne sisteme upravljanja i odlučivanja u svim oblastima društva. Kompjuterizacija i upravljačka racionalizacija stvorili su poseban društveni sloj tehnokrata i menadžera, koji se ne zadovoljavaju posredničkim funkcijama između kapitala i rada, već nastoje da zauzmu dobre pozicije u vlasti i politici. Taj novi i agresivni upravljački sloj sve više participira i u donošenju

odluka u moćnim finansijskim i ekonomskim institucijama u svojim zemljama, pa tako i u svetu. Naime, među teoretičarima savremenih međunarodnih odnosa i neposrednim kreatorima savremenih međunarodnih procesa postoji visok stepen saglasnosti da najveće izazove i pretnje po bezbednost i nesmetan razvoj ljudske civilizacije u budućnosti predstavljaju: međunarodni terorizam, trgovina narkoticima, proliferacija oružja za masovno uništenje, organizovani kriminal, regionalni sukobi, stihijska eksploatacija i uništavanje prirodnih izvora (hrane i sirovine) i globalne životne okoline, ubrzani priraštaj svetske populacije i problem njenog zdravlja itd. Pomenute pretnje prevashodno proističu iz akutnih socijalno-ekonomskih problema globalnog ekonomsko-političkog poretka najrazvijenih država sveta. Na takav zaključak upućuju najnovije tendencije globalnog finansijskog kriminala koji predstavlja ozbiljnu pretnju svetskom finansijskom tržištu. Primera radi, pokušaji da se neekonomskim merama podstiče i održava privredni rast govore o hroničnim boljkama američkog društva koje, bez obzira na to što je po bogatstvu na vrhu svetske rang liste, nije uspelo da reši niz unutrašnjih teškoća, među kojima su – siromaštvo znatnog dela stanovništva, nezaposlenost itd.

Međutim, sve to nije posledica nepostojanja sredstava, već njihove raspodele i trošenja u svrhe koje još više produbljuju društvenu krizu. Čest je slučaj da pripadnici američke obaveštajne službe kontrolišu mnoge poslove koji se odvijaju na relaciji SAD – inostranstvo. Rajt Mils ističe da je to nova pojava u američkom društvenom životu i na veoma slikovit način predstavlja povezanost političke, privredne i vojne elite, koje su u svojim rukama koncentrisale donošenje svih odluka, što predstavlja trend ka degradaciji demokratskih procesa društva i skrnavljenje ustavom regulisanih odnosa i oblika.¹⁸ Na tu opasnost je ukazao i bivši predsednik SAD Dvajt Ajzenhauer davne 1961. godine, prilikom napuštanja predsedničke dužnosti, naglašavajući da iz tzv. vojno-industrijskog kompleksa nastaje

---

¹⁸ Vidi: R. Mils, *Elita vlasti*, Beograd, 1964.

Cifra od oko sto milijardi dolara koja označava visinu godišnjeg, za 1976. godinu, izdatka za potrebe armije daje isuviše veliku moć onima koji imaju odlučujuću ulogu u njenoj raspodeli.

„opasnost od vojno-industrijske vlasti“. Ova pojava je itekako aktuelna ne samo u SAD, već i širom sveta, kako u najrazvijenim zemljama tako i u siromašnim zemljama.

Iz arhiva obaveštajnih službi vidi se da su Sjedinjene Američke Države finansijski i organizaciono podržavale Pinočeov režim u Čileu. Piter Kornbluh, istraživač iz Nacionalnog instituta za arhivsku građu obaveštajnih službi u Vašingtonu u knjizi *Dosije Pinoče*, citira dokument CIA iz oktobra 1970. godine, u vreme kada je socijalista Aljende na demokratskim izborima došao na vlast, u kome se kaže da je „naša čvrsta i trajna politika da se Aljende zbaciti sa vlasti pučem“. CIA je platila 35. 000 dolara čoveku koji je osmislio otmicu generala Renea Šnajdera, da bi zbacili sa vlasti predsednika Aljendea. Izvesno je da je na platnoj listi CIA, bio i ozloglašeni Manuel Kontreras, šef Pinočeove tajne policije DINE, koja je poznata po najgorim mučenjima i surovim likvidacijama. Aleh Thio – iznosi zapanjujuće podatke da „gde god se zakopkalo, naišlo se na slučajevne podmićivanja“. Suma koju organizovani kriminalitet izdvaja za korumpiranje policije premašuje ukupni obim fonda koji država izdvaja za plate policajaca u Americi. Prema nekim procenama, čak petnaest procenata sredstava za izborne fondove (na svim nivoima izbora) formira se od „priloga“ organizovanog kriminaliteta. Kada je reč o podmićivanju političara na svim nivoima građani za to, po pravilu, saznaju kada dođe do promene vlasti. To se događa i sa novom upravom, pošto se slegne „prašina“ koju ova izaziva otkrivanjem onoga čime se bavila prethodna „korumpirana vlada“. Korumpiranje političara ide do vrha američke izvršne vlasti – odnosno Bele kuće. Ranih sedamdesetih godina prošlog veka otkriven je podatak da je američki potpredsednik Spiro Agnew u vreme dok je vršio dužnost guvernera države Merilend primio mito, a uz to još i utajio porez. Da apsurd bude veći, naslednik Agnew-a na mestu guvernera Merilenda Marvin Mandel osuđen je zbog prevare i reketiranja.

Ima istraživača koji pišu o tome da su i neki od američkih predsednika imali bliske veze sa kriminalnim podzemljem. Tako Magge Block ističe da je: Richard Nixon još od četrdesetih godina prošlog veka imao niz „poslovnih veza“ sa kriminalnim sindikatima.

William Chambliss tvrdi da je: „knjigovoda Mafije” Mayer Lansky učestvovao u finansiranju više kampanja kandidata za Belu kuću (Lyndon Johnson, Hubert Humphrey, John Connolly, Richard Daley i Edmond Brown). Bliski kontakti američkih predsednika sa kriminalnim podzemljem nisu okončani odlaskom Nixon-a. Takođe, bivši predsednik Ronald Regan imao je veze sa „organizovanim kriminalcima”. Kada se analiziraju navedeni i slični podaci dolazi se do zaključka - do kojeg je došao William Chambliss, da on i nije tako preteran. Naime, u svom radu „**Porok, korupcija, birokratija i moć**”, on ističe da je „jasno da je korumpiranje pravno-političkih organizacija kritični deo, žila kucavica kriminalnih udruženja.

Proučavanje organizovanog kriminaliteta je zato pogrešan izraz, izučavanje treba da obuhvati korupciju, birokratiju i moć. Oslanjajući se na državne organe i njihove informacije o porocima i reketu, poslanici društvenih nauka i pravnici su nehotično doprineli pogrešnom usmerenju na probleme koji su deskriptivni i sterilni, predvidevši pravi značaj kriminalnih udruženja. Umesto da se koncentrišu na njihovu tesnu simbiozu sa pravnom i političkom birokratijom države, naglašavali su kriminalnost samo dela ovih koji u tome učestvuju”. Chambliss-ov zaključak nikako ne bi trebalo shvatiti kao tvrdnju da su svi nosioci javnih funkcija u SAD korumpirani.

Umesto zaključka

Svi fenomenološki aspekti korupcije predstavljaju izrazito negativnu društvenu pojavu. Za svoj nastanak koriste povoljne društveno-političke i ekonomske uslove u datom društvu, a imaju i sposobnost da se stalno razvijaju, dobivajući nove forme, kao i da se sve više internacionalizuje poprimajući oblike transnacionalnog organizovanog kriminaliteta - prilagođavajući se situaciji ne samo unutar jedne zemlje, nego i na međunarodnom planu. Kao specifičan oblik organizovanog kriminaliteta korupcija ugrožava ekonomske, političke, pravne, kulturne i sve druge značajne vrednosti jednog društva. Oblici njegove organizovane kriminalne delatnosti nisu uvek uočljivi i prepoznatljivi, što svakako otežava blagovremeno

preduzimanje efikasnih mera na njegovom sprečavanju i suzbijanju, kao i prerastanju u složenije oblike. Rešenje za problem korupcije ponudio je i Peter Eigen, osnivač i bivši, do novembra 2005. godine, Predsedavajući "Transparency International"(TI)¹⁹, koji kaže: "Kvalitetan život u budućnosti, za milione ljudi širom sveta zavisice od upornosti i uspešnosti borbe protiv korupcije". Međutim, iako ne postoji "anđeoska vlast" - bez korupcije, ona je manja u otvorenim društvima, gde je dat prostor slobodnoj inicijativi, odnosno smanjenju intervencionizma države i svih vrsta arbitrarnosti u privrednom životu. U ovakvim sistemima postoji velike institucionalne mogućnosti da opozicione partije i javno mnjenje otkrivaju i razobličavaju sve nedozvoljene aktivnosti vladajućih partija, kao i "zaštićenih" pojedinaca.

Neefikasnosti u suzbijanju korupcije doprinosi i "žilavost" organizovanog kriminaliteta, kao jedna od njegovih osnovnih fenomenoloških karakteristika. Ova osobina se ogleda u "sprezi" između određenih kriminalnih struktura i pojedinih eksponenata političke i državne vlasti. Što je ta "sprega" čvršća i razgranatija, to su pokušaji suzbijanja ovog oblika organizovanog kriminaliteta sve neuspešniji. Efikasno suzbijanje korupcije podrazumeva poznavanje uslova i otkrivanje svih kriminogenih faktora koji doprinose njegovom nastajanju i razvoju. Na osnovu toga treba planirati preventivnu i represivnu delatnost, što bi omogućilo određenu kontrolu nastanka i razvoja ovog oblika organizovanog kriminaliteta i sprečavanje pojave novih oblika.

Da bi se smanjio uticaj i širenje političke korupcije donose se normativni propisi²⁰ koji utvrđuju krivična dela u vezi sa korupcijom i sankcije za njih, pre svega u okviru krivičnih zakonika ili posebno

---

¹⁹ Transparency International(TI) koja je osnovana 1993. godine je vodeća svetska nevladina, neprofitna organizacija angažovana u oblasti povećanja odgovornosti državne vlasti i suzbijanju korupcije na nacionalnom i internacionalnom nivou, i ima nezavisne ogranke u preko 90 zemalja.

²⁰ Jedan od prvih propisa u savremenoj državi koji reguliše isključivo pitanje korupcije i koji je uticao i na odgovarajuće akte u drugim zemljama je britanski Corrupt and Illegal Practices Act iz 1883. godine.

normiraju ovu materiju, koja se odnosi na : finansiranje političkih stranaka, sukob interesa i kontrolu imovine nosilaca javnih funkcija, slobodan pristup informacijama od javnog značaja, transparentnost javnih nabavki itd.

Politički lideri mnogih zemalja proglasili su borbu protiv korupcije za svoj prioritet. U nekim zemljama usvojeni su nacionalni planovi za borbu protiv korupcije i formirana specijalizovana tela. Sve je veći broj nevladinih organizacija koje su na međunarodnom planu ili u okviru pojedinih zemalja uključene u razotkrivanje korupcije. Tamo gde su mediji slobodni, oni ukazuju na korupciju u politici i poslovanju. Imajući u vidu negativne posledice koje proističu iz korupcije, kako na nacionalnom, tako i međunarodnom planu, nesporno je da treba da postoji eksplicitna, jasno izražena politička volja i odlučnost vladajućih političkih partija i njihovih lidera, kao i odgovarajućih međunarodnih organizacija, da kroz bilaterelnu, regionalnu i globalnu saradnju, svesno i planski, dugoročnim i srednjoročnim aktivnostima na preventivnom i represivnom planu, energično u skladu sa pozitivnim propisima svoje države, spreče, otkriju i suzbiju svaki oblik korupcije, odnosno ograniče je na nivou društvene opasnosti koja se može tolerisati.

I na kraju, prisetimo se engleskog političkog mislioca E. Barkera, koji je isticao da u demokratskim sistemima političke partije, iako jedno od žarišta i nosilaca korupcije, delaju "pod bleskom javnosti, svoje rublje peru na krovovima kuća", pred očima svih, što svakako omogućava veći razmah korupcije. Naime, samo u demokratskom društvu u kome će politički život postati ne samo javan, već i "prozračan" stvoriće se uslovi da se najefikasnije stane na put političkoj korupciji.

Literatura

- **Vuković, S.** : "Korupcija i vladavina prava", Institut društvenih nauka, Draganić, Beograd, 2003.
- **Gidens E.** : "Odbegli svet", Stubovi kulture, Beograd, 2005.
- **Grupa autora:** Zbornik radova – "Korupcija u Srbiji", Centar za liberalno-demokratske studije, 2001.
- **Grupa autora** : Zbornik radova - "Sistem i korupcija", Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, 2000.
- **Grupa autora** : Zbornik radova –"Organizovani kriminalitet-stanje i mere zaštite", Policijska akademija, Beograd, 2005.
- **Grupa autora** : "Politička enciklopedija", Savremena administracija, Beograd, 1975.
- **Gredelj, S. ; Gavrilović, Z. ; Šolić, N.** : "Profesija (i) korupcija", BIROGRAFIKA, Beograd, 2005.
- **Duško Modly - Nedžad Korajlić** :(2002), "Kriminalistički rječnik", Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
- **Đorđević J.** : " Politički sistem", Savremena administracija, Beograd, 1977.
- **Jordan, D.** : "Politika i droga, Prljavi novac i demokratske države", AGM, Zagreb, 2000.
- **Korž P. V.** : "Korupcijske veze organizovanih kriminalnih grupa i organizacija – kriminalistička analiza", Bezbednost br. 6/2002, Beograd.
- **Meško G. , Dobovšek B.** : "Policijska prevencija korupcije – analiza pojavnih oblika korupcije i promene filozofije policijske organizacije", Zbornik radova "Mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta", Policijska akademija, Beograd, 2002.
- **Moris DŽ.** : "CIA i američki sindikalni pokret", Kultura, Beograd, 1967.
- **Ostrogorski M.** : "Demokratija i političke partije", Beograd, 1921.
- **Orlović S.** : "Političke partije i moć", Jugoslovensko udruženje za političke nauke i ČIGOJA ŠTAMPA, Beograd, 2002.

- **OEBS – prevod-** "Najuspešniji postupci za borbu protiv korupcije", Kancelarija koordinatora aktivnosti u oblasti ekonomije i zaštite životne sredine", Beč, Austrija, 2003.
- **Paulo Sergio Pinheiro, :** "Corruption in Brazil", Corruption&Democracy, Institute for Constitutional & Legislative Policy, Budapest, 1994.
- **Poup DŽ. :** "Antikorupcijski priručnik", (prevod Transparentnost-Srbija, 2004.). Beograd. Original-Jeremy Pope "TI Source Book 2000".
- **Rekless, W. :** "*The Crime Problem*", New York, 1950.
- **C. de Rover. :** "*Služiti i štiti*", Međunarodni komitet crvenog krsta, Ženeva, 1998.
- **Sačić Ž. :** "Korupcija i njezino suzbijanje u svijetu i Hrvatskoj", MUP R Hrvatske, Zagreb, br. 1-2/98.
- **Teofilović N. Korajlić N. :** "Korupcija i pranje novca kao oblici organizovanog kriminaliteta", Kriminalističke teme, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo, br. , 2005.
- **Teofilović N. :** " Politička korupcija i pranje novca", Srpska politička misao, Institut za političke studije, Beograd, br. 1-4/2004.
- **The New Enciklopedia. :** Vol. 2. Britannica, Chicago, 1994.

Saša MIJALKOVIĆ¹
Goran BOŠKOVIĆ²

Krijumčarenje migranata - pretnja bezbednosti građana u tranzicijskim zemljama

---

Uvod

Stanje bezbednosti u zemljama tranzicije predstavlja refleksiju savremenih globalističkih kretanja, odnosno težnji prevazilaženja i gubljenja granica i suvereniteta država u tradicionalnom smislu i stupanja na međunarodnu scenu nosilaca krupnog transnacionalnog kapitala. Iza ideje sjedinjavanja društveno-ekonomskih promena u celom svetu i integracije svetskog tržišta kapitala, proizvodnje i tehnologije, krije se proces uspostavljanja i jačanja dominacije transnacionalnih korporacija u okvirima globalnih tržišta.³ To je, između ostalog, dovelo do prestrukturiranja sveta, raspada socijalističkih blokova i zemalja i do globalizacije siromaštva, organizovanog kriminala i (ilegalnih) migracija.

Paralelno sa ekonomijom, globalizuje se i siromaštvo: stvaranje i ukрупnjavanje transnacionalnog kapitala zasnovano je na eksploataciji jeftine radne snage i jeftinih sirovina. Fuzijom industrijskih kapaciteta više zemalja dolazi do zajedničkog učešća u procesu proizvodnje, pri čemu je fizionomija kooperacije sledeća: rukovodeći kadar su

---

¹ Mr. sci. , Policijska akademija, Beograd

² Mr. sci. , Policijska akademija, Beograd

³ Smatra se da su suverene države prevaziđene i da se vremenom moraju odreći svoje ekonomske moći koja prelazi u ruke transnacionalnih korporacija, što nužno dovodi do prestrukturiranja sveta i prenošenja vlasti nacionalnih država na nadnacionalni entitet, tj. na „svetsku vladu“. Avramov, S. : *Trilateralna komisija*, Institut za međunarodno pravo i međunarodnu poslovnu saradnju, Banja Luka, 2000, str. 76.

stručnjaci iz bogatih, a radna snaga je stanovništvo siromašnih zemalja, pri čemu se koriste njihovi jeftini resursi i zagađuje njihova životna sredina. Eksploatacijom jeftine radne snage i jeftinih sirovina, ostvaruje se ekstraprofit.⁴ Nosiocima neokolonijalizma je u interesu da mnoge zemlje održavaju nerazvijenim i u siromaštvu, nastojeći da sa monopolističkih pozicija angažuju svoje države radi ovladavanja resursima i sirovinama u svetu. Krupni kapital kontroliše politički vrh velikih sila koje vrše razne pritiske i ucene, iznuđujući političke odluke siromašnih zemalja. Tako dolazi do veštačkog izazivanja kriza u pojedinim zemljama, vođenja ekonomskog, odnosno specijalnog rata, a u poslednje vreme i oružanih agresija pod izgovorom borbe protiv terorizma i oslobađanja naroda svrgavanjem „nedemokratskih“ režima. Pravi motivi se, pored geopolitičkih i geostrategijskih, kriju i u eksploataciji industrijskih resursa, životnih namirnica i jeftine radne snage u zemljama trećeg sveta, ali i stvaranju monopolskog položaja i stalnog tržišta na određenim teritorijama.

Siromaštvo je logična posledica globalizacije i razaranja socijalne države. Nekoliko stotina multinacionalnih kompanija poseduje 80% svetskog kapitala, dok 85% svetskog stanovništva živi od 20% svetskih prihoda.⁵ Društveno raslojavanje stvaranjem novih klasa i elita učinilo je da bogati pojedinci sa enormnim kapitalom eksploatišu siromašnu većinu kojoj se oduzima osnovno ekonomsko pravo na rad i „humane“ uslove rada. Osiromašenje država i slabljenje socijalnih programa doveli su do kriminalizacije društva u zemljama tranzicije, i to ne samo širih društvenih slojeva, već i partijskih i političkih struktura, pravosudnih i organa državne uprave. Organizovani kriminal je postao „četvrti sektor svetske privrede“ čiji godišnji bruto prihod predstavlja 20% vrednosti globalne trgovine.⁶ Rezultat siromaštva i organizovanog kriminala su masovne migracije. Potraga za boljim uslovima života i rada rezultirala je napuštanjem vekovnih ognjišta i odlaskom iz zemalja Centralne Evroazije i Jugoistočne

⁴ Detaljnije, u: Milašinović, R. : *Američki pohod na svet*, ZAD, Beograd, 1996, str. 47–85.

⁵ Milašinović, R. : *Renesansa imperijalizma – savremena imperijalistička strategija*, Jugooart, Zagreb, 1987, str. 24.

⁶ Posle agrikulturnog, industrijskog i uslužnog sektora ekonomije. Marković, S. : *Moćniji od CIA*, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 2002, str. 56.

Evrope u zapadnoevropske države. Međutim, nisu svi mogli da uživaju u blagodatima demokratije i ekonomskog prosperiteta: desetina miliona migracione radne snage iz manje razvijenih zemalja nije imala odgovarajuću pravno-političku i socijalnu zaštitu, te se nad njome sprovodila i sprovodi diferencirana eksploatacija.

Migrantska radna snaga je uključena u radni proces u onim oblastima u kojima je, zbog međunarodne konkurencije, trebalo iskoristiti jeftinu radnu snagu za čiju je produkciju dovoljno odvojiti minimum sredstava. To su, u isto vreme, najteži poslovi u mašinogradnji, automobilskoj industriji, građevinarstvu, rudnicima, javni radovi na kojima je radna snaga krajnje eksploatisana u najproduktivnijem životnom dobu, lišena svakog oblika zaštite, odvojena od domicilne radne snage i međusobno razjedinjena. Na taj način, evropski kapitalizam je našao supstitut za neokolonijalističku eksploataciju nerazvijenih zemalja.⁷

Znajući za iskustva svojih sunarodnika u inostranstvu, stanovništvo siromašnih zemalja opredeljuje se za ilegalnu migraciju u zapadne zemlje, nadajući se da će tako izbeći jedina slobodna radna mesta – u teškoj industriji. Zavedeni pričama o dobro plaćenom radu „na crno“ u barovima, noćnim klubovima, obavljanju kućnih poslova, čuvanju dece i slično, budući migranti „dobro plaćaju“ za ilegali ulazak u željene zemlje. Osim toga, restriktivni vizni režimi prinuđuju buduće ilegalne migrante da se za posredovanje i pomoć oko ulaska u željenu zemlju obrate kriminalnim grupama.⁸

Efekti globalizacije u poslednjoj dekadi XX veka reflektovali su se i na društveni život i bezbednost na području SFRJ. Tranziciju društvenog, političkog i ekonomskog sistema pratila je ekspanzija društvenih konflikata i ugrožavajućih pojava⁹: „epidemija“ psihologije grabeži i

---

⁷ Milašinović, R. : *isto*, str. 20–21.

⁸ Wijers, M. ; Lap. C. L. : *Trafficking in Women, Forced Labour and Slavery-like Practices (in Marriage, Domestic Labour and Prostitution)*, FATW and GAATW, Utrechth, 1997, p. 206.

⁹ Navedene promene su se manifestovale kroz ekonomsko i tehnološko nazadovanje (pad društvenog proizvoda, prevaziđenu i neproduktivnu tehnologiju, visoku

svedozvoljenosti, enormno povećanje stope kriminaliteta, društvena dezorganizacija i anomija, razaranje osnovnih socijalnih vrednosti, konflikti na području Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, uvođenje ekonomskih sankcija, niska primanja i životni standard stanovništva, hiper inflacija, ekspanzija šiptarskog terorizma na Kosovu i Metohiji, NATO agresija na SRJ, stalna politička previranja, veći priliv oružja sa ratišta, propusti u obrazovanju i vaspitanju, slabljenje socijalne kontrole, neefikasnost kaznenog sistema i slično. Masovna nezaposlenost, siromaštvo, slabo imovinsko stanje, niska i neredovna primanja, nestašica osnovnih životnih namirnica, sveli su životni standard znatnijeg dela stanovništva na egzistencijalni minimum. To je uslovalo razvoj organizovanog kriminala, porast migracija i njihov spoj kroz organizovane ilegalne migracije.

Tako je krijumčarenje migranata postalo izuzetno razvijen sektor organizovanog kriminala, zasnovan na saradnji i obostranim interesima kriminalnih organizacija sa područja novonastalih balkanskih država i zemalja tradicionalne destinacije migranata. Tome su svakako doprinele i uspostavljene veze kriminalnih grupa sa organima državne vlasti, rasprostranjenost korupcije u policiji, carini, pravosuđu i inspekcijama, nemotivisanost pripadnika subjekata bezbednosti za savesno obavljanje poslova bezbednosti usled niskih primanja, poroznost granica zbog restrikcije budžeta i redukcije snaga za obezbeđenje državnih granica, kao i nepostojanje fizičkih granica između zemalja članica Evropske unije, neinformisanost o realnosti migracija, nejedinstvo političkog vođstva države¹⁰, transformacija političkog i ekonomskog sistema države, razvoj nauke, tehnike i

---

uvoznu tehnološku zavisnost, prljavu tehnologiju i sl.), dezorganizaciju političke elite i nemogućnost donošenja racionalnih ekonomskih i političkih odluka, ekstremno socijalno raslojavanje i ekspanziju bede najvećeg dela stanovništva, raspad vrednosnog sistema i moralnog nihilizma uopšte.

¹⁰ Reč je o raznim opstrukcijama u funkcionisanju političkih tela, izglasavanju određenih zakona, njihovom usklađivanju, te posebno njihovom sprovođenju u praksi ili radu izvršnih organa vlasti. Adžajlić, D. A. : *Prostitucija u Bosni i Hercegovini*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2003, str. 36.

tehnologije¹¹; nedovoljna naučna istraženost ovog i srodnih fenomena i drugi.¹²

Teško je realno sagledati dimenzije ovog oblika transnacionalnog organizovanog kriminala. Iako su podaci i metodi pomoću kojih se do njih došlo polemični, procenjuje se da je u svakom momentu, širom sveta, oko sto sedamdeset pet miliona ljudi ima status migranta, što je oko 3, 5% svetske populacije. Odnos muškaraca i žena migranata je 51:49.¹³ Status ilegalnog migranta ima između petnaest miliona i trideset miliona ljudi. Od tog broja, između sedamsto hiljada i dva miliona ljudi, prvenstveno žena i dece obuhvaćeno je mrežom trgovine ljudima, što je oko 2, 3% populacije migranata. Procenjuje se da između dvesta hiljada i trista hiljada mladih devojaka iz istočne Evrope ilegalno odlazi u zemlje Zapadne Evrope i SAD, a da na istu destinaciju oko pola miliona ilegalnih migranata svake godine stigne upravo preko zemalja Zapadnog Balkana.¹⁴ Takođe, značajno je istaći da transnacionalne kriminalne organizacije krijumčarenjem migranata ostvaruju veliki nelegalni profit koji prolazi proces pranja novca i

---

¹¹ Zloupotreba savremenih telekomunikacionih sredstava, prevoznih sredstava drumskog, vazdušnog i vodenog saobraćaja, naoružanja i opreme, sredstava i metoda za falsifikovanje dokumenata i putnih isprava svakako olakšava krijumčarenje migranata. Opširnije, u – Mijalković, S. : Osvrt na oblike i pravce razvoja međunarodne policijske saradnje, *Bezbednost*, broj 2, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, 2003, str. 187.

¹² O nekim od ovih faktora detaljnije, u – Masleša, R. : Organizirani kriminalitet – političko-sigurnosni i destabilizirajući faktor u razvoju društva u tranziciji, *Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite*, Policijska akademija, Beograd, 2005, str. 134–148.

¹³ Jolly, S. , Reeves, H. : *Gender & Migration, Overview Report*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton, 2005, p. 1. ; Jolly, S. : *Gender & Migration, Supporting Resources Collection*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton, 2005, p. 1.

¹⁴ Procene zvaničnika Međunarodne organizacije za migracije (IOM). Schatzer, P. : *World Migration Report 2000*, Co-published by International Organization for Migration and United Nations. Navedeno prema – Danailov, V. : *Trgovija so luge – kriminalen biznis so robovlastetelski lik (slučaj Makedonija)*, IOM, Skopje, 2001, str. 2. Slični su podaci i za 2005. godinu. Vidi: Miko, F. T. : *Trafficking in Persons: The U. S. and International Response* (CRS Report for Congress), Congressional Research Service – The Library of Congress, January, 19, 2006. p. 1.

predstavlja značajnu ekonomsku polugu moći kriminalnih organizacija.¹⁵

Kako je reč o ozbiljnom problemu koji masovno ugrožava bezbednost građana balkanske georegije, fenomen krijumčarenja migranata zaslužuje veću pažnju naučne i stručne javnosti i profesionalnije angažovanje sistema bezbednosti.

Pojam krijumčarenja migranata

Krijumčarenje migranata je pojava ugrožavanja bezbednosti koja predstavlja potkategoriju migracija, i to njenih međunarodnih i ilegalnih formi.

Migracije predstavljaju fizičko kretanje, privremeno ili trajno preseljavanje stanovništva iz jednog sociokulturnog ambijenta (emigraciono područje) u drugi (imigraciono područje), odnosno iz jedne zemlje (emigracija) u drugu (imigracija). Znači, migracije mogu biti unutrašnje i međunarodne.

Međunarodne migracije podrazumevaju svako prekogranično kretanje stanovništva i njegov prijem i prisustvo, različitog trajanja, u zemlji u koju se migracije slivaju, nezavisno od subjektivnih motiva i individualnih obeležja učesnika ovog procesa i migracione politike zemalja među kojima se migracija odvija.¹⁶ Dva su primarna elementa u definisanju međunarodnih migracija: mobilnost, tj. ulazak i boravak u stranoj zemlji, i strano državljanstvo.¹⁷

---

¹⁵ Detaljnije, u – Bošković, G. : *Pranje novca*, BeoSing, Beograd, 2005, str. 19–33.

¹⁶ Srdić, Đ. Lj. : Uzroci i tipovi međunarodnih migracija, *Međunarodni problemi*, broj 4, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1997, str. 442. Vidi i: *Mala politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1966, str. 665.

¹⁷ Kofman, E. ; Phizacklea, A. ; Raghuram, P. ; Sales, R. : *Gender and International Migration in Europe: Employment, welfare and politics*, Routledge, London and New York, 2000, p. 8.

Ukoliko su učinjene saglasno propisima zemlje iz koje se emigrira i zemlje u koju se imigrira, reč je o *legalnim migracijama*. U suprotnom, reč je o nelegalnim, odnosno o tzv. *ilegalnim migracijama*.

Pod *krijumčarenjem migranata (ljudi)* podrazumeva se obezbeđivanje ilegalnog ulaska u stranu državu licu koje nije njen državljanin ili nema stalni boravak, s ciljem sticanja, na neposredan ili posredan način, finansijske ili druge materijalne koristi. Ilegalan ulazak je svaki prelazak državne granice bez pridržavanja i poštovanja neophodnih uslova za legalan ulaz u zemlju prijema.¹⁸

Prema tome, krijumčarenje migranata predstavlja posredničku delatnost kojom se omogućava ilegalan ulazak u stranu zemlju, uz saglasnost lica koja su predmet krijumčarenja, što se još naziva i *organizovanom ilegalnom imigracijom*. Krijumčarenje migranata se najčešće manifestuje kroz tzv. poluorganizovane i rganizovane forme. „Poluorganizovano“ odnosno *delimično organizovano* krijumčarenje migranata podrazumeva izvesnu organizovanost u realizaciji ilegalnog ubacivanja ljudi na teritoriju strane države, ali isključuje učešće organizovanih kriminalnih grupa. Ilegalni migranti u ovom slučaju koriste odgovarajuću pomoć pojedinaca iz sastava lokalnog stanovništva pograničnih naselja; pomoć taksista i lokalnih prevoznika koji dobro poznaju lokalnu i međunarodnu putnu infrastrukturu; pomoć pojedinaca koji uz izvesnu novčanu naknadu upućuju migrante na načine neopaženog prelaska državne granice, ukazujući im na lokacije koje ne kontrolišu pogranične službe, upućujući ih na pojedine nedovoljno kontrolisane rute i tranzitne pravce ili ih sami ilegalno prevode preko državne granice; pomoć korumpiranih ili drugačije motivisanih javnih službenika (rođačke, prijateljske, poznaničke ili etničke veze) koji se staraju o bezbednosti državne granice itd. Iz aspekta bezbednosno-kriminalističkih nauka,

---

¹⁸ Član 3 Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, koji dopunjava konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001.

reč je o ilegalnim migracijama koje se ne mogu podvesti ni pod tzv. „neorganizovane“¹⁹, niti pod organizovane ilegalne migracije.

Organizovano krijumčarenje migranata karakteriše organizovani pristup u regrutovanju, transportovanju, prihvatu i eksploataciji ilegalnih migranata u zemlji destinacije. Najčešće ga realizuju organizovane kriminalne grupe, uz oslanjanje na pomoć korumpiranih javnih službenika. Stepen organizovanosti kriminalnih grupa kreće se u opsegu od malih, slabo organizovanih grupa koje deluju na nivou susednih država, pa do visoko organizovanih mreža distribucije koje se krijumčarenjem migranata bave u vidu stalne, visoko razvijene delatnosti. Praksa je pokazala da ilegalne migrante najčešće krijumčare međunarodne kriminalne organizacije, dok ih mogu uspešno krijumčariti i grupe od 4 i više članova. U ilegalnom prelasku državne granice učestvuje prosečno do 20 učesnika sa različitim zadacima. Učesnici su pretežno iste nacionalnosti kao i krijumčareni migranti. Prema izveštaju Interpola, u Evropi je aktivno više od 100 takvih grupa, od labavo do čvršće organizovanih.²⁰

Fenomen krijumčarenja migranata se često u teoriji i praksi teško razlikuje od trgovine ljudima.²¹ Razlika postoji, a analizom pojedinih međunarodnih akata, ona je više nego očigledna:

---

¹⁹ Neorganizovane ilegalne migracije čine tzv. *ilegalnu migraciju u „sopstvenoj režiji“ ilegalnih migranata*. To znači da oni samostalno planiraju i organizuju svoj ilegalni odlazak iz zemlje, ilegalni tranzit do zemlje destinacije ili ilegalni ulazak ili boravak u zemlji destinacije. Motivi ove kategorije ilegalnih migranata su prvenstveno egzistencijalne prirode, što im daje obeležje „delinkvenata iz nužde“. Njihova namera je da u inostranstvu steknu određene prihode ličnim angažovanjem na crnom tržištu rada, ili u sektoru kriminala, vršenjem prekršaja ili krivičnih dela (najčešće prosjačenje, prostituciju i krađe).

²⁰ Nađ, I. : Krijumčarenje osoba, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 5, broj 2, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, 1998, str. 578–579.

²¹ Trgovina ljudima podrazumeva vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija žrtve obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa; pristanak žrtve

- krijumčarenje ljudi podrazumeva postojanje želje ilegalnog migranta da pređe državnu granicu, od čega uvek može odustati (princip dobrovoljnosti)²², dok žrtva trgovine ljudima najčešće nema takvu mogućnost;
- lica koja žele ilegalan ulazak u drugu zemlju najčešće prva kontaktiraju krijumčare migranata, dok trgovci ljudima na razne načine regrutuju žrtve stupajući prve u kontakt sa njima²³;
- prokrijumčareni migranti su posle prelaska državne granice slobodni, a žrtve trgovine ljudima nisu;
- prema licima kojima se trguje primenjuje se sila, odnosno prinuda, što nije slučaj sa krijumčarenim migrantima;
- žrtve trgovine ljudima su eksploatisane, što ne važi za prokrijumčarene migrante;
- krijumčarenje migranata nužno zahteva prelaženje državne granice, a trgovina ljudima se može odvijati unutar nacionalnih granica zemlje;
- krijumčarenje ljudi predstavlja krivično delo protiv države, dok je trgovina ljudima uperena prema licu, tako da je u prvom slučaju pasivni subjekt krivičnog dela država, a u drugom pojedinac;
- trgovinom ljudima krše se ljudska prava žrtava, dok se krijumčarenjem migranata povređuju propisi o prelaženju državne granice (što ne isključuje mogućnost kršenja ljudskih prava ilegalnih migranata);

---

trgovine ljudskim bićima na nameravanu eksploataciju je bez značaja u slučajevima u kojima je korišćena bilo koja mera izneta u podstavu (a); vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje deteta za svrhe eksploatacije smatra se trgovinom ljudskim bićima čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava iznetih u podstavu (a) ovog člana; dete je bilo koja osoba mlađa od 18 godina. Član 3 Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001.

²² Salt, J. ; Hogarth, J. : The dichotomy between „Trafficking“ and „Smuggling“, *Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe*, IOM, Geneva, 2000, pr. 20–23.

²³ *Trgovina so luge* (osnoven materijal), Nacrt (ažurirana verzija od 14-ti Januari 2003), Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope – Radna grupa za trgovinu ljudskim bićima (Ocena vladinih struktura i politika za borbu protiv trgovine ljudskim bićima u zemljama Jugoistočne Evrope), Skopje, 2003, str. 48.

- krijumčarena lica su (u materijalnom smislu) prestupnici propisa o prelaženju državne granice koje, prema aktuelnim tendencijama u međunarodnom pravu, ne treba sankcionisati (jer su žrtve loših egzistencijalnih uslova ili diskriminacije u zemljama iz kojih nastoje da odu). S druge strane, nesporno je da su žrtve trgovine ljudima žrtve krivičnog dela u pravom smislu reči;
- pojam krijumčarenje ljudi je uži od pojma trgovine ljudima. Krijumčarenje migranata može biti faza u procesu trgovine ljudima, a može i prerasti u trgovinu ljudima ukoliko krijumčari prodaju prokrijumčarene osobe ili nad njima zasnuju ropski odnos.

Nesporno je da između trgovine ljudima i krijumčarenja migranata postoji uzročna veza: obrasci kretanja su slični, isti pojedinci i grupe uključeni su u raznim aspektima njihove realizacije, ali obrasci događanja i izlaganja nasilju su potpuno različiti, te se trgovina ljudima ne sme posmatrati isključivo kao oblik ilegalne migracije, već i kao ozbiljan zločin i teško kršenje ljudskih prava eksploatacijom žrtava.²⁴

Modus operandi krijumčarenja migranata

Oblici ispoljavanja, odnosno izbor načina krijumčarenja migranata zavisi od više faktora: udaljenosti mesta destinacije migranata od mesta njihovog porekla, saobraćajnih veza tih mesta i tranzitnih tačaka, broja migranata koji se krijumčare, stepena organizovanosti, veličine i opremljenosti kriminalnih grupa, efikasnosti reakcije sistema bezbednosti na organizovane ilegalne migracije, stepena i efikasnosti obezbeđenja državne granice i drugih. Načelno, krijumčarenje migranata realizuje se kroz četiri faze: fazu „regrutovanja“, fazu „transportovanja“, fazu „destinacije“ i fazu „eliminacije“.

Lica se najpre regrutuju, što podrazumeva primenu više različitih metoda, postupaka i sredstava s ciljem njihovog uvlačenja u

---

²⁴ Opširnije, u – Obradović, V. : *Trgovina ženama u Bosni i Hercegovini*, Ambasada SAD i Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004, str. 90–91.

krijumčarsku mrežu. Ukoliko budući ilegalni migranti nisu prethodno tražili pomoć krijumčara, najčešće se koriste nenasilne metode, usmerene ka psihološkom integritetu ličnosti, s ciljem prihvatanja ponude odlaska u inostranstvo na nezakonit način.

Faza transportovanja je suština krijumčarenja migranata. Ogleda se u omogućavanju da se državna granica pređe na *ilegalan* način. Načelno, ilegalni migranti se mogu prokrijumčariti preko zvaničnog graničnog prelaza, van njega ili kombinovano, na kopnu, preko vodenih površina ili sredstvima vazdušnog saobraćaja.

Krijumčarenje migranata preko zvaničnog graničnog prelaza nije retka pojava. Krijumčari najčešće poseduju uredna dokumenta neophodna za prelazak državne granice, što ne važi za krijumčarene migrante.

Ovaj vid krijumčarenja migranata realizuje se na više načina:

- *falsifikovanim putnim ispravama*, odnosno falsifikovanim pasošem ili vizom. Povećanje krivotvorenja putnih isprava danas se vezuje za povećanje obima krijumčarenja migranata i žrtava trgovine ljudima. Najčešće je reč o falsifikatima visokog kvaliteta.²⁵ Lažni putni ili identifikacioni dokument je krivotvoren ili menjan na neki materijalan način od strane bilo koga osim lica ili organa zakonom ovlašćenog da izrađuje ili izdaje putna ili identifikaciona dokumenta u ime države, koji je na neodgovarajući način izdat ili pribavljen na osnovu pogrešnog predstavljanja, korupcije, prinude ili na bilo koji drugi nezakonit način ili koji koristi lice koje nije zakonit nosilac²⁶;

²⁵ Sve falsifikovane isprave mogu se klasifikovati kao sledeći *tipovi*: izmenjeni originalni pasoš; izdavanje potpuno falsifikovanog pasoša; popunjeni ukradeni prazni pasoši; fantomski pasoši (izmišljene verzije nacionalnih pasoša koje nemaju veze sa originalnim pasošima); pasoši izdati na osnovu falsifikovanih ličnih dokumenata. Bojanić, N. : Krivotvorenje putnih isprava – kriminalistički aspekt, *Kriminalističke teme*, broj III–IV, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2002, str. 173–174.

²⁶ Član 3 Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom. Materijalna falsifikovanja mogu biti totalni falsifikati (falsifikovanje cele isprave) i delimični falsifikati (falsifikovanje samo nekih delova putne isprave). Vodinelic, V. : Metodika isleđivanja falsifikata isprava, *Bezbednost*, broj 5, Beograd, 1963, str. 434–444.

- *skrivanjem lica u tajne prostore prevoznih sredstava*, tako što se na karoserijama vrše izvesne izmene koje omogućuju skrivanje lica i njihovo ilegalno transportovanje preko državne granice. Reč je o prostorijama tipa dupli zid, dno ili plafon, posebnim pregradama u prtljažniku ili tovarnom sanduku, bunkerima i slično, u koje se mogu smestiti lica²⁷;
- *korupcijom javnih službenika zaduženih za kontrolu prelaženja državne granice*, pri čemu se migranti nalaze u prevoznom sredstvu ili u tajnim prostorima prevoznih sredstava;
- *dovođenjem u zabludu pripadnika službi za kontrolu prelaženja državne granice*, najčešće prilikom grupnog prelaženja granice kolektivnim pasošem. Službenik usled žurbe, nemara ili rutinskog obavljanja poslova ne konstantuju da su u vozilu lica čiji podaci nisu uneseni u kolektivni pasoš;
- *primenom prinude prema pripadnicima službi za kontrolu prelaženja državne granice ili njima bliskih lica* i
- *na ostale „neobične i nesvakidašnje“ načine.*²⁸

Van graničnog prelaza migranti se takođe mogu krijumčariti na razne načine, što zavisi od načina i mesta prelaska državne granice:

- *na kopnu*, državna granica se ilegalno prelazi na mestima koja su za to pogodna. Nekada je to na samo nekoliko stotina metara od zvaničnog graničnog prelaza. Putnici u neposrednoj blizini graničnog prelaza skreću s puta i utvrđenim stazama, predvođeni iskusnim vodičima, ilegalno prelaze granicu. Za to vreme njihovo prevozno sredstvo legalno prelazi granicu, i na teritoriji susedne

---

Intelektualni falsifikati su isprave lažnog sadržaja koje je iz raznih motiva (prijateljski odnosi, korupcija, pretnja i sl.) izdao nadležni državni organ.

²⁷ Takve prostorije je najlakše napraviti u prevoznim sredstvima velikih gabarita (brodovi – teretni, putnički, trajekti), pri čemu su najpogodniji TIR kamioni.

²⁸ Na primer, krijumčari su smeštali lica u putne torbe i prenosili ih sa sobom preko graničnih prelaza. U želji da se preko teritorije Kine ilegalno domognu Hong Konga, Indusi i Pakistanci sve češće koriste usluge tzv. „kofer sindikata“. „Imigranti iz kofera“, *Politika* od 6. decembra 2003; kriminalne grupe iz Latinske Amerike krijumčare lica u mrtvačkim sanducima koje, uz lažnu dokumentaciju, transportuju do mesta destinacije. Na isti način u leševima ilegalnih migranata krijumčare narkotike. *MAFIA*, A Film 90 Production (serijal dokumentarnih filmova o organizovanom kriminalu, bez godine proizvodnje).

zemlje čeka svoje „putnike“, ili ih tamo čeka strano vozilo.

Često se koriste i staze po teško pristupačnim i prohodnim predelima za koje zna mali broj ljudi. Njima se krijumčari oružje, droga, umetnički predmeti i druge skupocenosti, uz korišćenje primitivnih transportnih sredstava: kolskih zaprega, konja, magaraca;

- *preko vodenih površina*, migranti se krijumčare tako što se izbegavaju susreti s nadležnim vojnim ili policijskim snagama. Šablonsko i rutinsko obavljanje poslova graničnih službi krijumčarima pruža mogućnost da neopaženo pređu državnu granicu.²⁹ Plovila koja se često koriste za transportovanje žrtava stalno menjaju svoje nazive, registarske oznake i zastavu pod kojom plove kako bi odagnali svaku sumnju. Državna granica se može preći *plovnim objektom* (splavom ili čamcem što je tipično za rečnu i jezersku plovidbu ili čamcem i brodom što je tipično za prekookeanske i prekomorske plovidbe) ili *plivanjem* preko vodene površine (što je tipično za reke, jezera ili moreuze na moru) i

- *sredstvima vazdušnog saobraćaja*, migranti se krijumčare do mesta sa određenim površinama pogodnim za sletanje i uzletanje. Najčešće su daleko od urbanih sredina i na delovima teritorija koje su pod minimalnom kontrolom subjekata bezbednosti zemalja destinacije. Pošto je najčešće reč o malim (sportskim ili poljoprivrenim) avionima, nije veliki problem pronaći adekvatnu površinu za sletanje. Odatle se migranti upućuju da samostalno nastave putovanje ili se organizuje njihov dalji transport do mesta konačne destinacije ili neke usputne tačke.

---

²⁹ Ukoliko se patrole okeanskih, pomorskih, jezerskih ili rečnih policija smenjuju uvek u isto vreme, ili na istom mestu, ili se određene oblasti obilaze periodično (uvek istog dana u nedelji ili u isto doba dana) krijumčari mogu uočiti sklonosti i navike pripadnika graničnih službi pri obavljanju poslova, i to iskoristiti za neopažen prelazak preko državne granice.

Osim navedenog, postoji i tzv. *kombinovano krijumčarenje migranata* pri čemu se granice nekih tranzitnih zemalja prelaze legalno, a drugih ilegalno.³⁰

Faza „destinacije“ je treća faza krijumčarenja migranata koja se odvija u zemlji destinacije. Prokrijumčareni migranti su posle prelaska državne granice slobodni i upućuju se da se samostalno snalaze. Ukoliko je unapred dogovoreno, oni se dalje sprovode do mesta konačne destinacije. Tu obavezu može da preuzme i druga kriminalna grupa. Međutim, mnogi od njih nikad ne stignu na željenu destinaciju jer bivaju prevareni, odnosno odvedeni na neko drugo mesto, ostavljeni u nekoj drugoj zemlji, ostavljeni da sačekaju vodiča koji se uopšte ne pojavi, bivaju predati policiji ili se nad njima zasniva ropски odnos i postaju predmet trgovine itd. Oni „najsrećniji“ stignu na željeno mesto, gde se angažuju u nekom sektoru sive ekonomije, u prostituciji, u kriminalu i slično.

Najzad, pod „eliminacijom“ prokrijumčarenih migranata podrazumeva se otkrivanje njihovog ilegalnog statusa, odnosno prestanak ilegalnog boravka. Do toga dolazi na više načina: samoprijavlivanjem ilegalnih migranata državnim organima, otkrivanjem od strane državnih organa, prijavom građana, prijavom pripadnika kriminalnih grupa, povratkom migranta u zemlju porekla ili prirodnom ili nasilnom smrću migranata.

Posledice krijumčarenja migranata po bezbednost krijumčarenih lica

Ugrožavanje bezbednosti krijumčarenih migranata u direktnoj je korelaciji sa stepenom zaštićenosti njihovih osnovnih ljudskih prava. Kršenje ljudskih prava je posledica, ali i uzrok ugrožavanja bezbednosti pojedinca ilegalnim migracijama: lična bezbednost pojedinca postoji kada su život, fizički integritet, dostojanstvo,

---

³⁰ Iskustva iz domaće prakse pokazuju da žrtve iz zemalja bivšeg SSSR-a često u Srbiju dospevaju legalno, gde se snabdevaju falsifikovanim pasošima Rumunije ili Bugarske (koje su na tzv. *beloj Šengen listi*) pomoću kojih ilegalno ulaze u Italiju.

zdravlje, socijalni i ekonomski položaj, pravna sigurnost i drugi relevantni činioci u tom stepenu zaštićeni da se ljudsko biće može nesmetano razvijati i slobodno ispoljavati svoju ličnost.³¹ Posledice po bezbednost krijumčarenih migranata vidljive su u stadijumu primarne, sekundarne i tercijalne viktimizacije.³² *Primarna viktimizacija* je proces u kome lice postaje krijumčareni migrant. *Sekundarna viktimizacija* podrazumeva pooštavanje primarne viktimizacije zbog negativnog, osuđujućeg i stigmatizujućeg reagovanja socijalne sredine ili namernog ili slučajnog tretiranja prestupnikom od strane organa gonjenja. Najzad, otkrivene krijumčarene migrante često po povratku u svoju zemlju opet regrutuju ili na drugi način ugrožavaju iste kriminalne grupe koje su ih i primarno viktimizirale (*tercijalna viktimizacija*).

Bezbednost krijumčarenih migranata ugrožena je od trenutka njihovog regrutovanja. Iako naizgled bezopasne, najčešće metode vrbovanja jesu razni modaliteti korišćenja apsolutne neistine, tj. prikazivanja potencijalnoj žrtvi apsolutno lažnih činjenica i okolnosti o uslovima njenog budućeg života i rada, ili metode vrbovanja poluistinom, serviranjem neistina o uslovima života i rada, ne i o vrsti njenog rada, tako da ona prihvata ponudu regrutera. Reč je o psihološkim manipulacijama čije posledice po zdravlje žrtava nastupaju tek nakon njenog uvlačenja u lanac eksploatacije, a koje se ogledaju u traumi izazvanoj osećajem krivice i opšte neverice.

Narušavanje zdravlja i ugrožavanje života ilegalnih migranata nastavlja se kroz njihovo transportovanje. Naime, dešava se da lica, često i čitave grupe, budu skriveni u tajnim prostorijama prevoznih sredstava u kojima moraju da provedu duže ili sve vreme transportovanja. Poznati su slučajevi gušenja žrtava usled nedostatka

---

³¹ Ljudska prava su prirodna, izvorna, univerzalna i neutuđiva prava koja pojedinac poseduje samim tim što je ljudsko biće. To je „skup principa, standarda i normi, kojima je cilj zaštita čoveka, njegovog dostojanstva i obezbeđenje životnih uslova koji mu omogućavaju da zadovolji i razvije svoje duhovne i biološke potrebe“. Avramov, S. ; Kreća, M. : *Međunarodno javno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1999, str. 305.

³² *Viktimizacija*, odnosno viktimogeneza je proces u kome neko ili nešto postaje žrtva. Ignjatović, Đ. : *Kriminologija*, Nomos, Beograd, 1998, str. 4.

kiseonika. Ili, dešava se da prilikom transportovanja preko vodenih površina dođe do potapanja plovila, ili do vazduhoplovnih nezgoda letelica kojima se vrši transportovanje, pri čemu žrtve smrtno stradaju. Na taj način se direktno krši njihovo pravo na život i fizički integritet, odnosno uzrokuju drastične zdravstvene posledice.³³

Najzad, u ovoj fazi se neretko nad ilegalnim migrantima zasniva ropski odnos i postaju predmet trgovine. Veza između vidova eksploatacije žrtava (radno; seksualno; ilegalnim usvojenjem dece; prinudnim sklapanjem brakova; trgovinom ljudskim organima ili delovima tela; prinudnim učešćem u oružanim sukobima; prinudom na vršenje određenih kriminalnih radnji i ostalim, nespecifičnim oblicima eksploatacije – vršenjem medicinskih eksperimenata, prisilnom trudnoćom, eksploatacijom u sportu, prinudom na snimanje određenih nasilnih i brutalnih scena u filmovima i slično)³⁴ i ugrožavanja njihovog zdravlja je očigledna, te je nepotrebno njeno obrazlaganje.³⁵

³³ Na primer, oko 60 ilegalnih migranata je nestalo pošto se brodić koji je plovio za Italiju u noći 8. marta 2003. godine prevrnuo u vodama južno od Sicilije. „Nestalo 60 ilegalnih imigranata“, *Politika* od 9. marta 2003; u Sredozemnom moru se utopilo 283 ilegalna migranta iz Indije, Pakistana i drugih zemalja sa Azijskog kontinenta prilikom pokušaja da se domognu obale Evrope. „Prošvercovaao 25 000 ljudi“, *Večernje novosti* od 15. oktobra 2003; u periodu od 1987–1993. godine oko 500 stranaca je izgubilo život utapanjem pri pokušaju da se ilegalno prebaci iz Dominikanske Republike u Portoriko. Jednom prilikom blizu jugozapadne granice SAD pronađene su 22 osobe koje su se ugušile za vreme transporta u zatvorenim teretnim vagonima. U blizini Njujorka se 1993. godine nasukao teretni brod koji je prevezio ilegalne migrante kojom prilikom se utopilo desetoro njih u pokušaju da se plivanjem domogne američkog tla. Većina transporta je leglo zaraznih bolesti poput rubeole ili hepatitisa. Za gotovo svako krijumčarsko prevozno sredstvo koje policija otkrije utvrđeno je da predstavlja pretnju za život i zdravlje putnika, te da je svaki krijumčarski poduhvat *humanitarna katastrofa u malom*. Nađ, I. : *isto*, str. 582–583.

³⁴ Detaljnije, u – Mijalković, S. : *Trgovina ljudima*, BeoSing, Beograd, 2005, str. 200–238.

³⁵ Navedene tvrdnje ilustruju i sledeći primeri: uslovi u kojima su živeli i radili ilegalni migranti, kasnije žrtve trgovine ljudima u tekstilnoj industriji *Daevousa Samoa Ltd* u blizini Pago Paga na Američkoj Samoju, vlasnika Kil-su Li, bili su očajni: obroci su se sastojali od neke vrste kaše, ponekad nekog komadića mesa, a veoma retko svežeg voća ili povrća; temperatura u fabrici dostizala je i do 34°; radnici su spavali u spavaonicama kolektivnog smeštaja, najčešće po dvojica u jednom krevetu. Kada su radnici protestovali, Li im je oduzeo pasoše kako bi sprečio njihovo bekstvo. Smanjio je porcije hrane i pretio da će ih deportovati u Vijetnam. Nekim radnicima je fizički

Najzad, status prokrijumčarenog migranta okončava se na različite načine. Najekstremniji su svakako prirodna smrt migranta koja nastupa usled starosti, bolesti ili preterane eksploatacije; njegovim samoubistvom, kao posledice nemogućnosti iznalaženja rešenja za izlaz iz teške ekonomske situacije i ubistvom, što je svakao najsureviji način eliminisanja migranata. U stadijumu sekundarne viktimizacije bezbednost krijumčarenog migranta biva ugrožena od strane subjekata bezbednosti, odnosno njegovog socijalnog okruženja. Naime, međunarodno pravo nalaže da se otkrivenim krijumčarenim migrantima pruže određeni vidovi zaštite, pomoći i podrške. S tim u vezi, države su u obavezi da:

- dekriminalizuju migrante zbog činjenice da su predmet krijumčarenja;
- preduzimaju odgovarajuće mere, uključujući i zakonske, da bi očuvale i zaštitile prava lica koja su bila predmet krijumčarenja saglasno međunarodnom pravu, posebno pravo na život i pravo da se ne bude predmet torture i drugih okrutnih, nehumanih i ponižavajućih postupaka i kazni;
- preduzimaju odgovarajuće mere radi zaštite migranata od nasilja koje mogu primenjivati pojedinci ili grupe, zato što su bili predmet krijumčarenja;
- dodeljuju odgovarajuću pomoć migrantima čiji je život ugrožen zato što su bili predmet krijumčarenja;

---

prećeno, a neki su kažnjavani bacanjem u bazen koji je bio zagađen istrulelim žabama. Jedna radnica je tako pretučena da je izgubila oko. Drugo dvoje je moralo na kratko da ostane u bolnici. Gitelson, Dž. : Sjedinjene Američke Države šalju jasnu poruku onima koji se bave trgovinom ljudskim životima, *Globalna pitanja: reagovanja na trgovinu ljudima*, Elektronski žurnal Ministarstva spoljnih poslova SAD, izdanje 8, broj 2, jun 2002, str. 12–15; drugi primer je iz domaće bezbednosne prakse: uslovi života i rada u „industriji seksa“ na Kosmetu su gnusni, eksploatorski i nalik ropstvu. Samo 13, 5% žena ilegalnih migranata i žrtava trgovine ljudima dobija redovne isplate za usluge koje pruža; 55% žena je fizički, a 55% seksualno zlostavljano; većina devojaka je prisiljeno na nezaštićeni seks, 40% žena je koristilo kondome samo povremeno; 36% žena je bilo lišeno medicinske nege, a samo 10% imalo je redovnu medicinsku negu. *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe – Current Situation and Responses to Trafficking in Human Beings in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, The Federal Republic of Yugoslavia, The Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Romania*, UNICEF – UNOHCHR – OSCE – ODIHR, 2002, p. 96.

- u slučajevima zadržavanja, bez odlaganja informišu žrtvu o načinima obaveštavanja i komunikacije sa konzularnim službenicima;
- uz uvažavanje potreba bezbednosti žrtve krijumčarenja, omogućće i učestvuju u njenom povratku u zemlju porekla.

Prilikom ispunjenja ovih zahteva, moraju se uzeti u obzir uzrast, pol i posebne potrebe žrtava, naročito specijalne potrebe dece, uključujući i odgovarajuće stanovanje, obrazovanje i brigu o njima.³⁶

Međutim, oni u praksi najčešće bivaju namerno ili pogrešno tretirani prestupnicima, sankcionisani i deportovani iz zemlje, bez pružanja bilo kakvih oblika pomoći i zaštite. Štetni efekti takvog postupanja su nesagledivi, prvenstveno po zdravlje migranata, imajući u vidu da su najzastupljeniji oblici narušavanja zdravlja ilegalnih migranata u 2003. godini bili SARS (*Severe Acute Respiratory Sindrome*), tuberkuloza, HIV/AIDS, fizičke povrede i razni oblici narušavanja mentalnog zdravlja, među kojima je najizraženija trauma.³⁷

Osim toga, okruženje migranta nakon njegovog povratka kući prema njemu zauzima specifične stavove. Najradikalniji su oni koji sadrže osećaj gađenja i prezira, koji misle da je „dobio ono što je zaslužio“ i smatraju da je lice samo krivo za položaj u kome se našlo. Žrtva je tada stigmatizovana i postaje predmet ogovaranja, izbegavanja, neprihvatanja i odbacivanja, što kod nje same stvara osećaj nepoželjnosti u datom okruženju. Novonastale probleme je često veoma teško rešiti. Tada se žrtva povlači u sebe i postaje sklona samougrožavanju, odnosno alkoholu, narkoticima i sličnim porocima. Takvo stanje kod žrtve često izaziva psihičke poremećaje, ali i dovodi do samopovređivanja, pa i samoubistva.

Ono što je takođe opasno, jeste da sekundarna viktimizacija može uzrokovati tercijalnu viktimizaciju lica, odnosno ponovni povratak u krijumčarsku mrežu. U takvim slučajevima bezbednost migranata

---

³⁶ Vidi čl. 2, 5, 16 i 18 Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom.

³⁷ *Migration Health Annual report 2003*, IOM, 2004, r. 3, 24.

biva ugrožena na isti način kao i pri primarnoj i sekundarnoj viktimizaciji. Međutim, ukoliko se sagleda efekat koji kulminira u ovoj fazi, onda on po obimu i raznovrsnosti posledica prevazilazi primarnu i sekundarnu viktimizaciju. Krijumčarenje migranata štetno deluje i na članove porodica krijumčarenih migranata, i to u domenu ugrožavanja psihofizičkog zdravlja, određenih oblika samougrožavanja, ugrožavanja bezbednosti od strane kriminalnih grupa, ugrožavanja finansijske sigurnosti (za lečenje članova od direktnih ili indirektnih posledica ilegalnih migracija, troškovi putovanja i potrage za nestalim članom itd.) i ugrožavanjem fizičke bezbednosti drugih lica (prvenstveno pripadnika kriminalnih grupa i organizacija) kao posledica osećaja ugroženosti, bezizlaznosti iz problema i nemoći njihovog rešavanja.

Umesto zaključka

Krijumčarenje migranata je ozbiljan rizik i pretnja po fizičku, mentalnu i ekonomsku bezbednost potencijalnih i aktuelnih krijumčarenih migranata i njihovih porodica. Umesto nekog posebnog zaključka o mogućnostima njihove zaštite i samozaštite, o čemu bi moglo da se napiše više studija, rad ćemo završiti jednom veoma poučnom konstatacijom: „Dok su trajali etnički sukobi na prostoru bivše SFRJ, kriminalne grupe se nisu sukobljavale, već saradivale. Tužna je činjenica da je na kraju svih ratova na Balkanu najefikasnija međuetnička saradnja između kriminalaca pri čemu su se razvile kriminalne organizacije koje su se uzdigle iznad moći vlada pojedinih zemalja, izrastajući tako u paralelnu internacionalnu silu. Prema oceni Ž. Ž. Klajna, šefa misije Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu, organizovani kriminal je samo u toj bivšoj jugoslovenskoj Republici ostvarivao godišnji prihod od pola milijarde maraka. Primer je apsurdan ukoliko se ima u vidu da je u pitanju područje koje se, u dobroj meri, nalazi pod kontrolom najmoćnijih svetskih sila i internacionalnih saveza. Slično stanje je i na Kosovu i Metohiji. U protekloj deceniji Balkan je postao „Eldorado“ za kriminalce u kojem je, umesto civilne, formirana mafijaška struktura koja hara i profitira u pet osnovnih sektora: krijumčarenje emigranata u Evropsku uniju;

trgovina prostitutkama i otvaranje bordela u Evropskoj uniji; ubacivanje neoporezovanih cigareta u Evropsku uniju; tranzit droge u Evropsku uniju i trgovina oružjem. "38 Nelegalno stečena sredstva organizovanim krijumčarenjem migranata i drugim delatnostima kriminalnih organizacija integrišu se u svetski sistem finansija pranjem novca. Velike količine, , opranog" novca koje poseduju kriminalne organizacije predstavljaju potencijalnu opasnost za korumpiranje u legalnom poslovanju i državnim organima, narušavaju integritet finansijskih institucija i omogućavaju uključivanje kriminalnih organizacija u legalno poslovanje. 39

Iz navedenog se može zaključiti da je uslov efikasnog suzbijanja krijumčarenja migranata i srodnih pojava ugrožavanja efikasna međunarodna saradnja subjekata bezbednosti zemalja porekla, tranzita i destinacije ilegalnih migranata. Međutim, veća pažnja bi se morala posvetiti prevenciji. Ostvarivanjem, zaštitom i unapređenjem ljudskih prava štiti se bezbednost pojedinaca i sprečava nastanak i razvoj ilegalnih migracija, a zaštitom ljudskih prava identifikovanih ilegalnih migranata sprečava se njihova sekundarna i tercijalna viktimizacija. Osnovni faktor prevencije krijumčarenja migranata je, pored prevencije konflikata masovnih razmera, ekonomskog i socijalnog blagostanja i restriktivne imigracione politike tradicionalnih zemalja destinacije, razvijanje bezbednosne kulture stanovništva, prvenstveno potencijalnih ilegalnih migranata kroz adekvatne informativno-edukativne kampanje. Time bi im se servirale informacije o uslovima legalne migracije, o životu i radu u inostranstvu, ličnim pravima i dužnostima, načinu dobijanja legalne radne dozvole, mogućnostima zaposlenja i visini prihoda, opasnostima rada na „crnom tržištu“ i slično, što bi sprečilo olako donošenje odluka za ilegalnu migraciju uz posredovanje krijumčara migranata.

---

³⁸ *Limes, Rivista Italiana di Geopolitica*, Rim, No 1/1999, p. 69. Navedeno prema – Marković, S. : *isto*, str. 55–56.

³⁹ Bošković, G. : *Organizovani kriminalitet i legalno poslovanje*, Zbornik radova sa savetovanja, , *Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite*“, Beograd, 2005, str. 601.

Literatura

- Avramov, S. ; Kreća, M. : *Međunarodno javno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1999.
- Avramov, S. : *Trilateralna komisija*, Institut za međunarodno pravo i međunarodnu poslovnu saradnju, Banja Luka, 2000.
- Adžajlić, D. A. : *Prostitucija u Bosni i Hercegovini*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2003.
- Bojanić, N. : Krivotvorenje putnih isprava – kriminalistički aspekt, *Kriminalističke teme*, broj III–IV, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2002.
- Bošković, G. : *Pranje novca*, BeoSing, Beograd, 2005.
- Bošković, G. : Organizovani kriminalitet i legalno poslovanje, Zbornik radova sa savetovanja, , *Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite*”, Beograd, 2005, str. 594–602.
- Vodinelić, V. : Metodika isleđivanja falsifikata isprava, *Bezbednost*, broj 5, Beograd, 1963.
- Wijers, M. ; Lap. C. L. : *Trafficking in Women, Forced Labour and Slavery-like Practices (in Marriage, Domestic Labour and Prostitution)*, FATW and GAATW, Utrecht, 1997.
- Gitelzon, Dž. : Sjedinjene Američke Države šalju jasnu poruku onima koji se bave trgovinom ljudskim životima, *Globalna pitanja: reagovanja na trgovinu ljudima*, Elektronski žurnal Ministarstva spoljnih poslova SAD, izdanje 8, broj 2, jun 2002.
- Ghrib, A. : Trafficking in Unaccompanied Minors – France, *Trafficking in Unaccompanied Minors in the European Union*, IOM – IHESI (Brussels – Paris), 2002.
- Danailov, V. : *Trgovija so luge – kriminalen biznis so robovlastetelski lik (slučaj Makedonija)*, IOM, Skopje, 2001.
- Zalisko, W. : Russian organized crime: The foundation for trafficking, *Police*, Bobit Publishing Company, Redondo Beach, 2000.
- Ignjatović, Đ. : *Kriminologija*, Nomos, Beograd, 1998.
- Jolly, S. , Reeves, H. : *Gender & Migration, Overview Report*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton, 2005.

- Jolly, S. : *Gender & Migration, Supporting Resources Collection*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton, 2005.
- Kofman, E. ; Phizacklea, A. ; Raghuram, P. ; Sales, R. : *Gender and International Migration in Europe: Employment, welfare and politics*, Routledge, London and New York, 2000.
- *Mala politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1966.
- Marković, S. : *Moćniji od CIA*, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 2002.
- Masleša, R. : Organizirani kriminalitet – političko-sigurnosni i destabilizirajući faktor u razvoju društva u tranziciji, *Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite*, Policijska akademija, Beograd, 2005.
- *Migration Health Annual report 2003*, IOM, 2004.
- Mijalković, S. : Osvrt na oblike i pravce razvoja međunarodne policijske saradnje, *Bezbednost*, broj 2, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, 2003.
- Mijalković, S. : *Trgovina ljudima*, BeoSing, Beograd, 2005.
- Miko, F. T. : *Trafficking in Persons: The U. S. and International Response* (CRS Report for Congress), Congressional Research Service – The Library of Congress, January, 19, 2006.
- Milašinović, R. : *Američki pohod na svet*, ZAD, Beograd, 1996.
- Milašinović, R. : *Renesansa imperijalizma – savremena imperijalistička strategija*, Jugoart, Zagreb, 1987.
- Nađ, I. : Krijumčarenje osoba, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 5, broj 2, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, 1998.
- Obradović, V. : *Trgovina ženama u Bosni i Hercegovini*, Ambasada SAD i Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004.
- Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, koji dopunjava konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001.
- Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog

organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001.

- Salt, J. ; Hogarth, J. : The dichotomy between „Trafficking“ and „Smuggling“, *Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe*, IOM, Geneva, 2000.
- Srdić, Đ. Lj. : Uzroci i tipovi međunarodnih migracija, *Međunarodni problemi*, broj 4, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1997.
- *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe – Current Situation and Responses to Trafficking in Human Beings in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, The Federal Republic of Yugoslavia, The Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Romania*, UNICEF – UNOHCHR – OSCE – ODIHR, 2002.
- *Trgovija so luge* (osnoven materijal), Nacrt (ažurirana verzija od 14-ti Januari 2003), Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope – Radna grupa za trgovinu ljudskim bićima (Ocena vladinih struktura i politika za borbu protiv trgovine ljudskim bićima u zemljama Jugoistočne Evrope), Skopje, 2003.

Suad REDŽIĆ¹

Nihad MUMINOVIĆ²

Mahir HODŽIĆ³

Menadžer sigurnosti – razvoj i uticaj na sigurnost zaposlenika i imovine preduzeća

---

Sigurnost je osnovna ljudska potreba, osnov je privrednog razvoja i temelj razvoja poslovnih i upravljačkih sistema.

Sigurnost općenito podrazumijeva stepen zaštićenosti ljudi od različitih oblika ugrožavanja, dok u užem smislu predstavlja skup svih mjera, djelatnosti i postupaka usmjerenih ka unapređenju zaštite u svim njenim aspektima. Za provođenje mjera i postupaka potrebno je znanje, vještina i stručnost, posebno kada imamo u vidu da je zaštitna funkcija u svakom sistemu jedna od primarnih.

Za uspješno organiziranje funkcije zaštite zaposlenika i imovine potreban je uzajamni odnos i učesće menadžmenta firme, svih zaposlenika i rukovodioca poslova zaštite – menadžera sigurnosti.

Glavna odgovornost menadžera sigurnosti je uspješno organiziranje zaštite zaposlenika i imovine koje proizilaze iz samog procesa menadžmenta i njegove uloge u procesu informiranja, međuljudskih odnosa i donošenju odluka. Nije upitno da ovo relativno novo zanimanje ima svoj uticaj na unapređenje zaštite ljudskih života i materijalnih dobara kako kod poslodavaca, tako i u društvu općenito. Menadžer sigurnosti u tvornici, trgovačkom centru, banci, pošti ili

---

¹ Udruženje menadžera sigurnosti BiH

² Udruženje menadžera sigurnosti BiH

³ Udruženje menadžera sigurnosti BiH

drugom pravnom subjektu u državnom ili privatnom vlasništvu su samo neki od primjera potrebe za 'novim zanimanjem'. Možda je pravilnije reći da sva velika i neka od srednjih preduzeća imaju potrebu za menadžerom sigurnosti. Svakako da je djelatnost, broj zaposlenika i vrijednost imovine preduzeća ključni faktor u sistematizaciji ovog zanimanja.

Da bi se uvažili značaj i utemeljenost zanimanja „menadžera sigurnosti“, mora se prevashodno uzeti u obzir da je ostvarenje temeljnih funkcija zaštite izvodljivo samo uz učinkovit menadžment odnosno učinkovito provođenje svih faza menadžmenta kroz funkcije planiranja, organiziranja, upravljanja, vođenja i kontroliranja. Ako tome dodamo složenost sigurnosne problematike sa aspekta različitih uzročnih faktora nema sumnje da govorimo o zanimanju koje generiše znanje više nauka ka zajedničkom cilju boljitka čovjeka, organizacija i društva u cjelini.

Širina sigurnosne problematike sa aspekta novih rizika i područja zaštite zahtijeva i nove pristupe, metode i tehnike kao i nove zahtjeve u upravljanju.

To podrazumeva prihvatanje savremenog koncepta menadžmenta u polju sigurnosti koji u zemljama savremene tržišne ekonomije daje pozitivne rezultate. U savremenim uslovima poslovanja ova saznanja su neophodna za funkcionalno obezbjeđenje i zaštitu vrijednosti jednog subjekta od raznih oblika i izvora ugrožavanja. Oblast sistema sigurnosti je izuzetno složena i zahtjeva multidisciplinarna znanja i vještine koje lice koje rukovodi ovim poslovima mora poznavati.

Dakle, posmatrajući kroz prizmu osnovnih postulate menadžmenta ekspertnost za menadžment u oblasti sigurnosti ogleda se u sposobnosti da se analizira trenutni položaj, odnosno stepen ugroženosti u odnosu na okruženje, da se definišu ciljevi daljeg rada odnosno unapređenje sigurnosnog djelovanja, da se planira izbor aktivnosti kojima se ciljevi postižu, da se planiraju ulaganja za ostvarivanje tih ciljeva i očekivanih rezultata, da se vrši organizovanje ka što učinkovitijem djelovanju kao i da se vrši kontrola postignutih rezultata u kraćim vremenskim periodima.

Posao menadžera sigurnosti

Menadžer sigurnosti mora biti osposobljen da izvršava brojne poslove u oblasti sigurnosti. Kroz sljedeće primjere uvidjet ćemo o kojoj složenosti i obimu je riječ. To se prije svega odnosi na izradu studija, analiza, procjena i planova u obavljanju poslova zaštite. Na početku je neizostavan posao obezbjeđenja funkcionisanja fizičke zaštite imovine i zaposlenika (zaštite objekata, pratnje i prijevoza novca pješice i u vozilima, recepcionerski poslovi, obezbjeđenje javnih skupova, bliska zaštita ličnosti), zatim tehničke zaštite (protivprovala, video nadzora, vatrodojave, protuprepada, kontrola prolaza i evidencije radnog vremena). Neupitno je poznavanje osnova informacijske tehnologije i telekomunikacija (upotreba radio veze, sistema za globalno pozicioniranje), poznavanje rada u nadzornim centrima i organizacija istih, zaštite na radu (kontrolna ispitivanja, nabavku sredstava i opreme za ličnu zaštitu na radu, periodične zdravstvene preglede, utvrđivanje poslova za posebnim uslovima rada, sanitarnu zaštitu), zaštita od požara (kontrola aparata, hidranata, panik rasvjete, gromobranskih instalacija, kontrola vatrodojave) a uz sve to dobro poznavanje zakonskih propisa i provođenje stalne edukacije i obuke zaposlenika.

Dakle, kada je riječ o opisu posla teško je sublimirati sve aspekte zaštite i time odrediti uži djelokrug odgovornosti i obaveza menadžera sigurnosti. Možda je problematičniji aspekt položaja i funkcije u organizaciji. Primjetna je nedozrelost i nedostatak osjećaja privrednih subjekata u zemljama u tranziciji da ovom zanimanju daju mjesto koje mu i pripada.

Navodimo četiri (u praksi najčešće) situacije:

Menadžer sigurnosti – direktor firme

Menadžer sigurnosti – rukovodioc službe općih poslova

Menadžer sigurnosti – savjetnik menadžmentu firme

Menadžer sigurnosti – rukovodioc službe sigurnosti

Sigurnost i sve što dovodimo u vezu sa njom, mora biti upravljajući integrisana u osobi čije znanje počiva na jakoj naučnoj obrazovanosti, savremenom shvatanju, dinamičnom koncipiranju kao i konstantnom usavršavanju. Današnji menadžer sigurnosti u svom djelovanju mora da bude povezan sa svim strukturama sigurnosti, uključujući i one koji se bave savremenim oblicima ugrožavanja.

Zaključak

Uspješan menadžer sigurnosti morao bi biti upoznat sa:

- Principima i funkcijama menadžmenta (planiranje, organizovanje, rukovođenje, kontrola);
- Uvođenje sistema sigurnosti u organizaciju (načini uvođenja sistema sigurnosti, faze uvođenja sistema sigurnosti, primena i korišćenje sistema sigurnosti, upravljanje sistemom sigurnosti);
- Osnovni izvori i oblici ugrožavanja lica, imovine i poslovanja (spoljašnji, unutrašnji, kombinovani izvori ugrožavanja);
- Proaktivne i reaktivne mere u sklopu sistema obezbeđenja lica, imovine i poslovanja (implementacija, kontrola sprovođenja...);
- Upravljanje rizikom (identifikacija rizika, procjena rizika, odgovor na rizik, analiza rizika);
- Pravna regulativa djelatnosti sistema obezbeđenja lica, imovine i poslovanja pravnih lica (međunarodni, državni i interni propisi, politike, procedure...);
- Dizajniranje sistema sigurnosti (oblikovanje podsistema, analiza adekvatnosti, analiza troškova);
- Oblici saradnje sistema obezbeđenja lica, imovine i poslovanja sa drugim organima i organizacijama (državnim službama sigurnosti, stručnim službama...);
- Standardi sigurnosti informacija, zaštita tajne kao i etički kodeks;
- Metodologija analitičke djelatnosti (kvalitetna analiza kao osnova za korekciju odnosno pripremu budućih koraka)

I na kraju, poruka opće poznata svima nama a upućena prema obrazovnim institucijama, organima državne vlasti, državnim

službama sigurnosti da sigurnost u novim postulatima posmatramo tako da i pojedinac i društvo uspješno mogu da se bave sigurnosnim problemima. Ne samo država, već i drugi subjekti u društvu pojavljuju se kao aktivni učesnici stvaranja sigurnosnog ambijenta. A značaj koji bi zemlje u tranziciji trebale da pridaju sigurnosti i svim njenim aspektima, danas je htjeli mi to priznati ili ne, mjerilo njihovog stepena razvijenosti.

Aleksandra Ljuština¹

Bezbednost građana i ekološki kriminalitet

"Što priroda zabranjuje, nijedan zakon ne može odobriti."

Celzus

Uvod

U svakodnevnom komuniciranju, u svim oblastima života i rada često se čuje pojam bezbednost, ali se on različito upotrebljava. Čuje se da je životna sredina ugrožena i da je neophodno preduzeti odgovarajuće bezbednosne mere u cilju njene zaštite. Međutim, postavlja se pitanje šta se to podrazumeva pod pojmom bezbednosti? Nema pojma koji je tako često pominjan, a tako nedefinisan, kao što je pojam bezbednosti. To je zato što bezbednost spada u red životnih problema i interesa svakog čoveka i društvene zajednice u celini. Bezbednost je ideal i cilj kojem se stalno teži, ali se teško ostvaruje i postiže, bez obzira na uložene napore i date žrtve. Apsolutna bezbednost se ne može nikada ostvariti, jer nema područja u ljudskom i društvenom životu u kome vlada tolika promenljivost i nesigurnost kao što je područje bezbednosti.

Bezbednost se može istovremeno definisati kao funkcija i kao organizacija, ali i kao stanje, s tim što svaki od ovih elemenata čini celinu za sebe. Kao funkcija, bezbednost je nerazvojni atribut države i pokreta bez obzira na karakter uređenja, politički sistem ili oblik vlasti. Kao organizacija ili inaugurisani mehanizam zaštite, bezbednost može da ima razne oblike organizacionih formi (odgovarajućih organa) i različita ovlašćenja zasnovana i regulisana

---

¹ Mr. sci. Aleksandra Ljuština, Policijska akademija u Beogradu

ustavnim i zakonskim aktima i odlukama političkih vlasti. Ova dva oblika čine jedinstvenu celinu - sistem bezbednosti koji obuhvata organe i mere (delatnosti i aktivnosti) koje se sprovode radi zaštite određenih društvenih dobara utvrđenih ustavom i zakonskim aktima.

Uopšteno, pod bezbednošću se podrazumeva odsustvo opasnosti, odnosno nepostojanje uslova koji mogu dovesti do realnog i potencijalnog ugrožavanja čoveka, materijalnih i kulturnih dobara i prirode. Otuda se ekološka bezbednost razmatra kao kvantitativna ocena mogućih izmena prirodnih komponenti životne sredine i ekosistema pri kojima se ne narušavaju njihove osnovne strukture i funkcionalne karakteristike i odnosi.

Istorijski osvrt na bezbednosne delatnosti u zaštiti životne sredine

Istorijski gledano nastanak i razvoj zaštitne funkcije bezbednosne delatnosti vezan je za težnju čoveka da opstane, a razni oblici ugrožavanja uslovljavali su stihijsko, spontano, a kasnije i organizovano preduzimanje niza radnji, mera i aktivnosti u cilju zaštite. Nastankom klasne države pristupa se organizovanom obliku zaštite kroz formiranje državnih organa koji su svojom delatnošću ostvarivali zaštitnu funkciju države.

Za državu, kao najznačajniju društvenu tvorevinu, zaštita životne sredine je u funkciji sistema bezbednosti. Na nacionalnom planu pojedinih država preduzimane su određene mere u cilju zaštite životne sredine od davnina, pa su u vezi sa tim donošeni i odgovarajući pravni propisi. Koreni bezbednosne aktivnosti iz oblasti zaštite životne sredine mogu se naći u Hamurabijevom zakoniku, Starom zavetu, Riskim propisima o gradnji akvadukta i sanitarnih centara itd. Takvi propisi se javljaju u antičkoj Grčkoj, drevnoj Indiji, starom Egiptu, a susreću se i kasnije u statutima srednjovekovnih država, posebno na Mediteranu.

Kao jedan od prvih propisa o zaštiti životne sredine na području stare Srbije u literaturi se navodi čl. 123. Dušanovog zakonika kojim se zabranjuje prosipanje otpadnih voda i bacanje smeća na ulice. Bez obzira što se o ekološkoj problematici, kao aspektu bezbednosti pridavala pažnja u prošlosti, ipak se smatra da je početak zalaganja i intervencije u zaštiti životne sredine tj. bezbednosne aktivnosti lociran u Velikoj Britaniji. To je zemlja koja je šezdesetih godina prošlog veka nosila epitet industrijski razvijene zemlje, a samim tim njeni građani su osetili negativne posledice tog razvoja kroz kvalitet životne sredine, a to je samo po sebi nametnulo bezbednosne mere i aktivnosti.

U Velikoj Britaniji se još u 13. i 14. veku javljaju neki nagoveštaji zaštite životne sredine. U vreme vladavine Edvarda I (1272 - 1307) zabeležen je protest građana protiv uglja čijim sagorevanjem nastaje dim koji zagađuje vazduh, pa je Edvard I izdao edikt protiv upotrebe uglja za loženje. Kazna za neposlušne bila je smrt, i istorija beleži da je 1306. godine jedan građanin Londona suđen i pogubljen kao zločinac jer je kako stoji u sačuvanoj presudi sagorevao ugalj u gradu i zagađivao vazduh.

Iz prethodno izloženog uočava se da su u procesu razvoja ljudske civilizacije, promene u životnoj sredini bile neminovne, pa je tako kao nužnost nastajala i njena degradacija. Paralelno sa degradacijom životne sredine, kroz istoriju su se činili i naponi u cilju ostvarivanja njene bezbednosti. Najbolji i najefikasniji način u ostvarivanju bezbednosti životne sredine su pravne norme, a budući da je čovek deo prirode on je i društveno biće, te se tako pravnim normama obezbeđuje nesmetano odvijanje prirodnih zakonitosti.

Nateži oblici socijalne patologije vezane za životnu sredinu javljaju se u vidu ekološkog kriminaliteta. Ekološki kriminalitet, postao je posebno aktuelan brzim razvojem nauke i tehnike te uvođenjem novih tehnologija, korišćenjem novih moćnih izvora energije, izgradnjom ogromnog broja industrijskih postrojenja i razvojem velikih urbanih sredina.

Pojam i osnovne karakteristike ekološkog kriminaliteta

Ekološki kriminalitet, kao supstrat štetnog delovanja na sveukupni ekos, deo je ukupnog kriminaliteta, jedan od njegovih novoizraženih komponenti, proisteklih upravo iz društvenog razvoja. Uperen je protiv humano – ekoloških vrednosti, koje, u sklopu vrednosti što ih savremeno društvo izražava i štiti, zauzimaju sve istaknutije mesto jer su osnov opstanka čoveka – ne samo kao jedinke već i kao vrste. Ekološki kriminalitet je poseban vid kriminaliteta koji ima za posledicu zagađivanje vode, vazduha i zemljišta u većem obimu ili na širem području, čime se dovodi u opasnost život i zdravlje ljudi ili prouzrokuje uništenje biljnog ili životinjskog sveta većih razmera. Obeležja ekološkog kriminaliteta su:

- stalna ekspanzija;
- adekvatan stepen organizovanosti;
- inostranost;
- dinamičnost;
- brzo prilagođavanje izmenjenim uslovima;
- dobro poznavanje ekološke problematike;

Stalna ekspanzije ekološkog kriminaliteta prisutna je prvenstveno zbog savremenog načina života, rada i sve prisutnijeg potrošačkog mentaliteta. Kad se konstatuje da je ekološki kriminalitet u ekspanziji mora se naglasiti da je tamna brojka² u ovoj oblasti kriminaliteta veoma velika. Broj otkrivenih ekoloških krivičnih dela i njihova struktura ne odražava pravo stanje i u suštini predstavlja samo indikator stepena uspešnosti otkrivanja, odnosno delotvornosti i razvijenosti zaštitnih sistema. Zbog toga je nužna kolerativna procena međusobne zavisnosti tamne i svetle brojke, poznavanje elementarnog kauzaliteta i primena suptilnijih analitičkih metoda. Bez objektivne procene tamne brojke ne može se donositi bilo kakav zaključak o ekološkom kriminalitetu, a posebno ne o uspešnosti njegovog suzbijanja.

---

²Pod pojmom tamna brojka označavaju se krivična dela koja su ostala nepoznata organima gonjenja

Izvršioeci ekoloških krivičnih dela često se udružuju, i na taj način nastoje da osujete akcije državnih organa nadležnih za borbu protiv ekološkog kriminaliteta. Određeni stepen organizovanosti ekološkog kriminaliteta sa elementima inostranosti doprinosi vršenju ovog vida kriminaliteta kao organizovanog poslovanja. Ekološki kriminalitet se ne može ograničiti državnim granicama, njegova karakteristika je inostranost, a to podrazumeva koordiniranu delatnost pri izvršavanju ekoloških krivičnih dela na teritoriji više zemalja. Između ostalih obeležja ekološkog kriminaliteta, element inostranosti angažuje Međunarodnu organizaciju kriminalističke policije (Interpol) u njegovom suzbijanju. U domenu ekološkog kriminaliteta međunarodni ekološki kriminalitet je našao svoje mesto, pošto se posebne organizacije bave izvozom radioaktivnih i drugih opasnih materija u kom cilju se razvila jedna poslovna grana koja se bavi izvozom ovih materija, a koji posao donosi zaradu svim stranama učesnicima.

U tom smislu Stumper³ smatra da se radi o trgovcima, rukovodećem kadru i inženjerima srednjih i velikih preduzeća, koji vešto planiraju i suptilno izvode svoja nedela protiv životne sredine, koristeći pritom najmodernije kompjuterske i informacione tehnike. Oni, kako ih autor naziva inteligentni kriminalci, koji raspolažu snažnim argumentima, a često i izvesnom društvenom moći, rade odlično, maksimizirajući svoje zarade i ne obazirući se na štetu koju nanose životnoj sredini. Svakako da ovakav stepen organizovanosti i sam način rada stvara niz poteškoća u pokušajima da se dođe do relevantnih informacija koje bi omogućavale prikupljanje indicijalnih činjenica koje bi ukazivale na sumnju postojanja ekoloških krivičnih dela. Kad je reč o dinamičnosti ekološkog kriminaliteta mora se naglasiti da njegovoj dinamici doprinosi velika moć prilagođavanja novonastalim situacijama.

---

³ Stumper, A. : Die Rolle der Polizei bei der Bewältigung Ekologischer Probleme, Di polizei, Wisbaden, No12 /85, pp 366 – 370

Ekološki kriminalitet i tranzicioni procesi

Ekološki kriminalitet odlikuje veština prilagođavanja novonastalim društveno – ekonomskim i političkim odnosima. A upravo tranzicionim procesima u Srbiji, došlo je do primetnog razvoja novog vida ugrožavanja životne sredine – ekološkog kriminaliteta. Mada nema preciznih statističkih podataka, u Srbiji je najzastupljeniji vid ovog kriminaliteta usmeren na nanošenje štete životinjskim vrstama. O tome posredno svedoči nalaz o stepenu očuvanosti biodiverziteta sadržan u Izveštaju o stanju životne sredine u Srbiji, koji je Vlada Republike Srbije usvojila juna 2001. kao zvanični dokument. Analiza stanja pokazala je da preterano korišćenje lovne i ribolovne faune, uz odsustvo mera na njihovom obnavljanju, predstavlja jedan od najštetnijih uticaja na opstanak raznolikosti živog sveta u Srbiji.

Početak tranzicije, naglo se osnivaju brojne inostrano – domaće, lovno - turističke agencije posredstvom kojih se vrši organizovan krivolov. Te su tako i brojne lovne afere (poput afere Balkanske ptice, u kojoj je samo u jednom slučaju otkriveno 120 000 ubijenih jedinki, od kojih je 41 % u tovaru bilo sa liste prirodnih retkosti u Vojvodini) a to je jedan od najštetnijih uticaja na raznolikost živog sveta.⁴ Nedozvoljeni promet zakonom zaštićenih vrsta životinja dugo je prisutan na ovom prostoru, a otkriveni slučajevi su samo mali procenat u ukupnoj ilegalnoj trgovini ugroženim vrstama.

Na širenje ekološkog kriminaliteta podsticajno deluje postojanje značajne potražnje za pojedinim jestivim a retkim vrstama na legalnom i tzv. „ilegalnom“⁵ tržištu zemalja Evropske unije. Pošto visoka cena krajnjeg proizvoda u zemljama odredišta uslovljava

---

⁴ Italijanska agencija ANSA početkom januara 2004 godine objavila je da je u Italiji osuđena grupa od sedam ljudi koji su su u Italiju prokrijumčarili više od dva miliona ubijenih ptica iz Srbije i tako zaradili više od 10 000 000 evra.

⁵ Ptice iz Srbije najčešće su švercovane u Italiju, jer jer njihovi gurmani posebno cene paštetu od jezika slavuja ili „rižoto a la grdelin“. Ako se zna da svaka od tih ptica živa teži jedva oko pedeset grama, lako je izračunati koliko ih je potrebno samo za jednu večeru.

visoku otkupnu cenu, ilegalnim sakupljanjem ili lovom faune moguće je ostvariti ogroman profit. Prema podacima Društva za zaštitu divljih ptica, zarada koju kriminalne grupe svake godine ostvare na krivolovu i krijumčarenju zakonom zaštićenih divljih ptičijih vrsta iz Srbije procenjuje se na nekoliko miliona eura.

Ekološkom kriminalitetu u Srbiji, koji se javlja najčešće u vidu krivolova, pogoduje činjenica da je Srbija bogata nastanjenim životinjskim svetom, i spada u jedan od najznačajnijih centara raznolikosti živog sveta u Evropi⁶. Na ovoj teritoriji prisutan je veoma bogat genofond divljih i životinjskih vrsta i varijeteta. Raznovrsnost faune uslovljena je geološkom starošću, geološko – morfološkim i klimatskim odlikama, delom proističe iz funkcije pribežišta brojnih vrsta koju su područja Balkanskog poluostrva i Panonske nizije imala u vreme trajanja tzv. Ledenih doba. Pored toga, domaća fauna privlači ekološke kriminalce zato što je stepen brojnosti faune daleko veći nego u ostalim evropskim zemljama. Primera radi, ukupan broj sisara, ptica gnezdarica, gmizavaca i vodozemaca nastanjenih na domaćoj teritoriji čini oko 43% ukupnog broja ovih grupa životinja u Evropi⁷.

Heuristika ekološkog kriminaliteta je specifična, jer za razliku od „klasičnog“ kriminaliteta gde su na meti počinitelaca ljudi ili njihova imovina, u slučajevima ekološkog kriminaliteta nema potencijalnih svedoka niti žrtava koje bi mogle da pomognu u pronalaženju izvršilaca. Može se zaključiti da je jedini pouzdan način otkrivanja i sprečavanja krivolova efikasan nadzor državnih organa nadležnih za očuvanje životinjskih vrsta.

Ekološki kriminalitet stalno dobija nove forme, a industrijalizacija, urbanizacija, kao i savremene mogućnosti korišćenja prirodnih bogatstava reflektuju se u pojavi novih oblika ekološkog kriminaliteta, koji se vrlo brzo javlja u organizovanom obliku jer kroz organizovani oblik ovog kriminaliteta vrlo brzo se dolazi do uvećanja profita.

---

⁶ Diverzitet ekosistema, flore i faune, Izbor iz izveštaja o stanju životne sredine u Srbiji, Internet, <http://www.grida.no/enrin/htmls/yugo/serb/html/sflora/1sindex.htm>, 14. jun 2006.

⁷ Ibid.

Nažalost, nagli tehnološki i ekonomski razvoj dovoljno brzo ne prate životni tokovi društva, pa je upravo i to razlog što je ekološki kriminalitet uvek ispred adekvatne reakcije društva, a upravo zbog toga stvarna slika ekološkog kriminaliteta ograničenog je dometa.

Zaključna razmatranja

Bezbednost građana je relativan pojam, nemoguće je izvesti zaključak koji bi zahvatio bezbednost građana u svim aspektima, ili bezbednost u apsolutnom smislu, pa čak i ako se govori o bezbednosti samo u pojedinoj oblasti - ekološkoj bezbednosti. Ekološki problemi u Srbiji su jedan od ozbiljnih društvenih problema, iako su trenutno u senci ekonomskih i političkih problema. Trenutno stanje životne sredine izgleda tako da su na jednoj strani rezervati prirode i nacionalni parkovi uvršćeni u svetsku baštinu UNESCO- a, a na drugoj ekološke crne tačke", gradovi u kojima je nebezbedno i nezdravo živeti.

Ekološka bezbednost kao osnovna društvena vrednost shvata se tek kada je ugrožena lična bezbednost, a to je izraz upravo slabe bezbednosne i ekološke svesti. Svaki čovek - pojedinac mora biti svestan značaja i uloge životne sredine za nesmetan razvoj sadašnjih generacija ali i obaveze zaštite životne sredine za život i razvoj budućih generacija.

Srbija se, kao i sve druge zemlje u regionu, suočava sa ozbiljnim izazovima tranzicije, koji se pre svega odnose na konsolidovanje demokratije, vladavinu prava, socijalnu obnovu i jačanje ljudske bezbednosti. Ekološka bezbednost zahteva pažnju i napor jer u uslovima veoma slabe ekonomije neophodno je iznaći najefikasniji i najjeftiniji put za zaštitu prirodnih ekosistema koji postoje i koje treba očuvati. simbiotičke zajednice životinja i biljaka u pojedinim klimatskim uslovima, Takođe treba očuvati prirodne resurse kao deo čitave biosfere, jer jedino tako je moguć put ka savremenom i jakom društvu.

Jedan od oblika ugrožavanja ekološke bezbednosti je i ekološki kriminalitet. Ovaj oblik kriminaliteta na području Balkanu profitirao je od tranzicionih procesa i upostavio originalni predatorski sistem. Budući da sama priroda ekološkog kriminaliteta stvara niz poteškoća u nastojanjima da se otkrije i rasvetli, a imajući u vidu da su kriminalne mreže međunarodne, lokalne vlade ne mogu da se same bore protiv ekološkog kriminaliteta, već je potrebno uspostaviti partnerstvo za borbu protiv svega što ugrožava ekološku bezbednost.

Ekološki problemi ne poznaju bilo kakve lokalne interese ili administrativne granice, pa je potrebno jedinstveno i sinhronizovano praktično postupanje u borbi protiv ekološkog kriminaliteta, jer se praktično nijedno narušavanje ekološke ravnoteže ne može apsolutno izolovati i locirati na ograničenom prostoru. Preko problema vezanih za zaštitu, odnosno bezbednosnih aktivnosti iz oblasti životne sredine ne treba olako prelaziti, već ih treba rešavati i taj način će se povećati ekološka kultura i bezbednosna svest, pri tom je neophodna aktivnost svih faktora društva u oblasti zaštite životne sredine da bi se poboljšalo postojeće stanje i sprečila opasnost od eventualne ekološke katastrofe.

Literatura :

- Bošković, M. : Metodika otkrivanja i razjašnjavanja ekološkog kriminaliteta, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd 1993.
- Ljuština A. : Pojam i osnovne karakteristike organizovanog ekološkog kriminaliteta, Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite – naučno stručni skup sa međunarodnim učešćem, Beograd 2006.
- Sazdovska – Mališ, M. : Kriminalističkata policija i ekološkiot kriminalitet, Josfi – sken, Skopje 2005.
- Stumper, A. : Die Rolle der Polizei bei der Bewältigung Ekologischer Probleme, Di polizei, Wisbaden, No12 /85, pp 366 – 370
- Diverzitet ekosistema, flore i faune, Izbor iz izveštaja o stanju životne sredine u Srbiji, Internet, <http://www.grida.no/enrin/htmls/yugo/serb/html/sflora/1sindex.htm>, 14. jun 2006.
- Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji – izveštaj za 2004. Fakultet Civilne Odbrane Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2005.

Renata SAMARDŽIĆ¹

Organizovani kriminal i nelegalne aktivnosti u vezi sa kulturnim dobrima - Primer Rusije

---

Prema podacima Interpola krađama kulturnih dobara najviše su ugrožene Francuska, Italija, Ruska Federacija i Nemačka, a privilegovane mete su muzeji i sakralni objekti. Ruski autori Приданов и Щерба (2002) ističu da se po broju krađa Rusija danas nalazi iza Italije, Francuske i Iraka. Nelegalna trgovina ikonama i predmetima religioznog kulta razvija se od 80-tih godina 20. veka. Skoro da u Rusiji ne postoji crkva ili muzej koji su odoleli krađama "кдюквенника"² Ukradeni predmeti putovali su vagonima i kamionima prema Zapadnoj Evropi, a granice sa Finskom, Belorusijom i Ukrajinom su to omogućavale. Tržište su preplavile ikone, a mnogobrojna dela vizantijske umetnosti prodavala su se otvoreno na američkom i evropskom tržištu, u aukcijskim kućama i u reputiranim antikvarnicama. U regionu Sankt Peterburga meta kriminalaca bile su i relikvije 14 svetitelja. Oni retko rado pojedinačno, i u devet od deset slučajeva deo su organizovanih kriminalnih bandi specijalizovanih za krađu umetničkih dela i antikviteta, kojih ima na stotine, možda čak i na hiljade. Oni održavaju veze sa osobama u Zapadnoj Evropi, koje prikrivaju i čuvaju ukradena dela.

---

¹ Renata Samardžić, dipl. istoričar umetnosti, Policijska akademija u Beogradu

² Кдюквы – borovnice; u žargonu kriminalnog miljea asocijacija na pravoslavne bazilike sa njihovim kupolama koje podsećaju na bobice i grozdove borovnica. Krađa i trgovina ikonama, naziva se u žargonu kriminalaca **соби́рание кдюквы**.

Nakon raspada istočnoevropskog komunističkog bloka, kriminalne organizacije izvukle su korist od liberalizacije. Svake godine, više od 200. 000 umetničkih dela nestane iz bivših istočnih zemalja (Bourguignon i Choppin, 1994:196). Krađe umetničkih dela i antikviteta favorizovane su potražnjom kolekcionara na Zapadu, potrebom za stranim devizama, nedovoljnom zaštitom kulturnog nasleđa, jedva inventarisanog³, kao i odsustvom pravne reglamentacije umetničkog tržišta. Skoro 27 miliona ikona nestalo je u periodu od deset godina (Guillotreau, 1999:64). Po oceni Interpola a i prema podacima MUP-a Rusije, oko 40 kriminalnih organizacija, specijalizovanih za krađu i krijumčarenje kulturnih dobara iz postsovjetskih država, povezano je sa trgovcima na Zapadu, birokratijom i bivšim funkcionerima sovjetske države spremnih na lako bogaćenje. "To nije slučajnost, jer među mestima koja se najviše pustoše, osim crkava, su lokalni muzeji koji su pripadali Komunističkoj partiji SSSR" (Bourguignon i Choppin, 1994:193). Prema procenama stručnjaka, iz Rusije je izvezeno oko 80% ikona.

Mafija Istoka investira stavljanje u torbu umetničkog nasleđa i krivotvorenje ikona. Krađa i nelegalna trgovina kulturnim dobrima su među njenim najvažnijim aktivnostima. Ruska mafija aktivno učestvuje u sistemskoj krađi kulturnog nasleđa. Italijanski nedeljnik *Il Mondo* objavljuje da je trgovina umetničkim delima njen novi biznis. Ona ne samo da investira u korupciju funkcionera, već se uvlači i u sfere političke i ekonomske moći kao i svet kulture i estrade. Ruske tajne službe ne oklevaju da potvrde da trgovinu "vodi" organizovani kriminalitet, koji je umešan u 95% slučajeva (Guillotreau, 1999). Od nezakonite prodaje kulturnih dobara nelegalno tržište profitira od 80-100 miliona dolara (Комсомольская правда, 16. 04. 2003).

---

³ Kada policija traga za ukradenim delom, detaljan opis (tip predmeta, materijal i tehnika, dimenzije, naslov, autor, period. . .), kao i postojanje fotografije, olakšavaju njegovu identifikaciju u slučaju krađe (opis dela treba da bude u skladu sa uputstvom za opis umetničkih dela Object ID: Guidelines for Making Records that Describe Art, Antiques, and Antiquities).

U ruskim kriminalnim organizacijama preovlađuju bivši građani Rusije, nastanjeni u zemljama Evropske unije. Krađe su uglavnom naručene od strane art dilera i kolekcionara iz inostranstva. Policijski agenti ne otkrivaju imena "naručilaca", ali poznato je da se neki privatni kolekcionari, poznati u antikvarnim krugovima na Zapadu, skrivaju pod nadimcima "Святой" (koji sakupljaju stare ruske ikone) i "Питер" (kolekcionari ruskog slikarstva i carskog novca) (Корачева и Христофорова, 2004). U SAD, Italiji, Izraelu, Francuskoj i Engleskoj, predmetima ruske kulture trguje više od 100 antikvarnica. Samo u Nemačkoj otkriveno ih je više od 6000⁴ (Приданов и Щерба, 2002:282). Interesovanje za ruske starine pokazuju u poslednje vreme posebno "turisti" - krijumčari iz Japana i Južne Koreje. Osim u Evropu, u poslednje vreme učestali su slučajevi nelegalnog izvoza kulturnih dobara iz Rusije kroz istočne u južne granice zemlje u arapske i azijske zemlje.

Kriminalne organizacije aktivno se služe funkcionerima i korumpiranim državnim službenicima, i nesporno su u vezi sa legalnim vlastima. ⁵ Između 1989-1991, zabeleženo je više od hiljadu krađa, koje je pratio nelegalni izvoz, a zaustavljeno je i optuženo više od 2500 lica, iz 25 kriminalnih organizacija kojima su pripadala. Jedan od najaktivnijih u ovoj istrazi, Anatoli Sviridenko, ubijen je 1993. i pronađen na napuštenoj železničkoj stanici u predgrađu Moskve. Ovaj funkcioner otkrio je da je više od 16. 500 ikona i slika iz manastira Sv. Trojice iz Sergijevog Poseda (bivši Zagorsk) bilo kopija, dok su originali, po njegovom tvrđenju, krijumčarskim kanalima otpremljeni u inostranstvo. Njegova istraga umešala se među funkcionere partije, koji su vršili funkciju posrednika za francusko tržište (Guillotreau, 1999).

---

⁴ Ruski trezori umetnosti najčešće završavaju u Nemačkoj, gde u Berlinu specijalizovane antikvarnice za prodaju ukradenih ikona i umetničkih predmeta drže najčešće ruski vlasnici.

⁵ Primer generala Jakubovskog, koji je bio posrednik u pokušaju krijumčarenja iz Rusije starih evropskih rukopisa, ukradenih iz Ruske nacionalne biblioteke u Sankt Peterburgu.

Federalna kontraobaveštajna služba (FSK - preimenovani KGB), u junu 1994. razotkrila je trgovinu starim ikonama, organizovanu između Sankt Peterburga i baltičkih zemalja, u smeru Nemačke. Dela, među kojima i ikona Tihvinske Bogorodice, uspešno su vraćena⁶ (Guillotreau, 1999). To je slučaj i sa ikonom "Preobraženja Hristovog" iz 16. veka, ukradenom 1957. godine u Rogožskoj opštini, koja je iznesena krijumčarskim kanalima i pronađena u jednoj od antikvarnica u Njujorku.

Diplomatija i ilegalna trgovina

Sve veći broj službenika diplomatskih službi, pogotovu onih koji dolaze iz zemalja trećeg sveta, umešano je u ilegalnu trgovinu. Vlasti su 1991. razotkrile 41 pokušaj diplomata da izvezu umetnička dela, najčešće preko aerodroma Šeremetjevo 2 iz Moskve. Tokom prva tri meseca 1992, zabeležen je 21 pokušaj ove vrste. Jedan visoki funkcioner Svetske zdravstvene organizacije, sprečen je u pokušaju da prokrijumčari šest vrednih ikona, dok je u prtljagu diplomate iz Nove Gvineje otkriveno 13 ikona. Velikim delom, odgovornost snose zaposleni u muzejima i arhivima, ali trgovinu olakšavaju i carinici, spremni da za male sume novca (150-200 dolara) odustanu od detaljnog pregleda prtljaga (Guillotreau, 1999:143).

U Rusiji postoji više od 20. 000 crkava, 2500 muzeja i oko 49. 000 biblioteka i 6000 drugih institucija koji poseduju kulturna dobra. Situacija je i dalje zabrinjavajuća. Zbog skoka cena na unutrašnjem tržištu, oseća se ponovni nalet krađa. Novi bogataši traže stare ikone i

---

⁶ Krajem sedamdesetih godina, u Ministarstvu unutrašnjih poslova SSSR poznat je slučaj nazvan *Antikvarnoe delo no. 364*, u kome je otkrivena mnogočlana kriminalna grupa Anatolija Dejnehovskog, koja se profesionalno bavila krađom i nedozvoljenom trgovinom ikonama. Ova kriminalna grupa izvršila je na desetine krađa u crkvama Moskovske, Vladimirske, Gorkovske, Kostromske, Jaroslavske i drugih oblasti, u periodu od 1978-1981, u vrednosti od 117 hiljada rubalja. Istraga ovog slučaja trajala je nekoliko godina, i završena je u februaru 1983. Istragom je potvrđeno postojanje organizovanog kriminaliteta u okviru sovjetske vlasti, na samom njenom vrhu. Samo jedna od ukradenih ikona "Svih žalosnih radost", sa unikatnim srebrnim okovom, procenjena je na 15 hiljada rubalja (Plužnikov i Sokolov, 1999).

slike starih ruskih umetnika. Sedamdesetih godina ruski kolekcionari ikone su kupovali u provinciji, pogotovo od starih vernika koji su ih najčešće prodavali za male sume novca. Vremena su se promenila, nelegalna trgovina u Rusiji postala je strukturisana delatnost. Razvijeno je i krivotvorenje ikona. Krivotvorene ikone putuju u pravcu Zapadne Evrope gde dobijaju lažne sertifikate u aukcijskim salama, i potom se vraćaju u Rusiju i prodaju kao stare.

Postojanje organizovanih kriminalnih grupa koje su se bavile krađom i nedozvoljenom trgovinom umetničkih dela, antikviteta i drugih predmeta, a koje su već tada radile za naručioce sa Zapada u Rusiji je zabeleženo 80-tih godina. Crkve u ruskim selima opustošene su jedna za drugom u periodu 80-90-tih, a povećao se i broj krađa u muzejima. Na umetničkom tržištu bile su **aktuelne slike Rjepina, dela slikara ruske avangarde s početka 20. veka i stari predmeti iz privatnih kolekcija**. U poslednjih nekoliko godina MUP Rusije otkrio je ukradene i u inostranstvo izvezene slike Maljeviča, Šagala, Kandinskog i drugih slikara u vrednosti više od 5 miliona američkih dolara. U okviru operacije "Nasleđe", kao rezultat saradnje GTK Rusije i MUP-a, sprečen je nezakoniti izvoz iz Rusije slika Kandinskog, Kljuna i Šagala, u vrednosti od 2 miliona američkih dolara. Presečen je i krijumčarski kanal za iznošenje slike Kazimira Maljeviča "Dve hrišćanke na putu", u vrednosti od 350. 000 dolara (ФТС России, О борьбе с незаконным вывозом культурных ценностей, 2005).

Umetnički predmeti i slike ukradeni iz moskovskih ili peterburških muzeja, ne mogu se lako prodati na zvaničnim aukcijama, niti na "crnom tržištu", jer su uglavnom publikovani u specijalnim katalozima. Kada je reč o muzejima, problem je što veliki broj krađa nije prijavljen (ili muzeji nisu ni ustanovili da su ona nestala iz depoa ili su osobe koje su bile zadužene da ih čuvaju učestvovala u organizaciji krađa), i što se za njih sazna tek kad se ukradena dela nađu na zapadnom tržištu. .

Karakteristike ove vrste krivičnih dela u Rusiji, i u drugim evropskim zemljama imaju nekih sličnosti, ali i specifičnosti, posebno kada je u pitanju predmet izvršenja krivičnih dela. Dok se u Rusiji najveći broj krivičnih dela izvrši u odnosu na ikone i predmete religiozne umetnosti, u zemljama Zapadne Evrope na prvom mestu su slike, grafike i crteži, stari nameštaj, crkveni predmeti, gobleni, kolekcije oružja, skulpture i satovi. Ova razlika objašnjava se specifičnim razvojem ruske kulture, koji se u ogledao u veoma kasnom prihvatanju ideja zapadne Renesanse i kasnom uključivanju u opšte tokove zapadnoevropske umetnosti. To ustvari znači da su u periodu 14-17. veka na Zapadu najvrednija umetnička dela bile slike i skulpture (većinom religiozne tematike), dok je u Rusiji to bio ikonopis. U 17. veku u Rusiji se završava jedan celoviti ciklus, u istoriji umetnosti poznat kao Stara ruska umetnost. Proces modernizacije, koji je za Petra I i njegove naslednike značio potpuno prihvatanje tokova zapadne kulture, doneo mu je nadimak Reformator ali i Antihrist. Reforme Petra Velikog raskinule su sa svim što je ranije postojalo, što je oslabilo rusku nacionalnu kulturu. Afirmisala se opasna tendencija kopiranja Zapada i svega drugog što je dolazilo iz Francuske, Italije i Nemačke. Ni u jednom delu Evropu prelaz iz Srednjeg veka u Moderno doba nije bio tako brutalan i tako autentičan, skoro tragičan, kao u Rusiji.

Krajem 19. veka ponovo će biti stvoren san o "ruskoj renesansi, o preporodu odavno zaboravljene umetnosti Dionosija i Andreja Rubljova" (Uspenski, 2000: 325). Na razmeđu 19. i 20. veka započinje ponovno vraćanje ruske inteligencije Crkvi. Izložba ikona iz 1913. po pisanju Lazareva otkrila je da je "ta umetnost jedno od najsavršenijih dela ruskog genija". Ali, država već 1918. nacionalizuje hramove, ikone i lične zbirke. Vladajući pogled na svet u neprijateljstvu je sa Crkvom i svemu što se na nju odnosi, uključujući i ikonu. "Iako je u 18. i 19. veku vandalizam proizilazio iz ravnodušnosti i nerazumevanja, sada masovno uništavanje crkava i ikona proishodi iz ideoloških razloga. Sa tačke gledišta zvanične ideologije, rad

ikonopisaca postaje ne samo beskoristan, već i štetan po društvo"⁷(Uspenski, 2000:339).¹

Nakon pobeđe oktobarske revolucije u Rusiji, i nastanka prve rezolutno ateističke države, ukidaju se stotine i stotine manastira i crkava. Od 1917. komunizam u Sovjetskom Savezu nastoji da sebe vizuelizuje pod uticajem pravoslavnme ikone, koja nastavlja da živi kao model za masovnu indoktrinaciju. Slike Lenjina u fabrikama i na javnim mestima, zamenile su ikone Hrista i Bogorodice. S druge strane, agonija ruske avangarde biće okončana 1932. kada je Centralni komitet boljševičke partije doneo odluku *O reorganizaciji literarno-umetničkih organizacija*, čime je položen temelj socijalističkom realizmu, koji je na Harkovskom kongresu proglašen zvaničnom ideologijom u oblasti kulture. Tada su umetnička dela avangarde prebačena u depoe muzeja, a umetnici, na surov način, poništeni kao ličnosti i stvaraooci.

Zaštita kulturnih dobara u Rusiji

Ruska Federacija ima 20. 000 crkava i preko 2500 muzeja. U svemu, smatra se da je rusko kulturno i istorijsko nasleđe raspolaže bogatstvom više od 80 miliona umetničkih dela i antikviteta. Oko 1143 muzeja u Rusiji ne poseduje ni inventare⁸ kulturnih dobara, ni kataloge. Prema shvatanju Ministarstva unutrašnjih poslova, krađama ide u prilog elementarni nedostatak fizičke zaštite, a 57% muzeja ispunjava minimum u odnosu na međunarodne standarde. Nedostatak odgovornosti službenika, kao i policije (posebno slaba

⁷ Dok se s jedne strane podvrgava uništavanju, ikona s druge strane prodire u svet zapadne kulture, masovno se izvoze i pojavljuju u muzejima. Rasprostranjuju se lične zbirke i priređuju izložbe u raznim gradovima zapadnog sveta. Pravoslavna ikona privlači i vernike i nevernike. Interesovanje za nju je različito, oduševljenje za starinu i strast za sakupljanjem uopšte, ili na religioznoj ravni.

⁸ Kada su italijanski carinici 2002. godine, među cigaretama i alkoholom u teretnim vozilima iz Sankt Peterburga pronašli 800 starih ruskih ikona novgorodske i moskovske ikonopisne škole, bilo je teško dokazati da su sve (osim jedne) prokrijumčarene iz Rusije, zato što u ruskim muzejima, galerijama i bibliotekama, mnogi eksponati ne samo što nisu fotografisani, već nisu ni inventarisani, da bi mogli da budu identifikovani i vraćeni (Koračeva i Hristoforova, 2004).

kontrola na graničnim prelazima), doprinose povećanju broja krivičnih dela⁹.

Ministarstvo unutrašnjih poslova formiralo je specijalni odsek za borbu protiv organizovanog kriminaliteta. Od 2002. godine pojačane su akcije za borbu protiv nedozvoljene trgovine i krijumčarenja kulturnih dobara, a preduzimaju ih MUP, Federalna služba bezbednosti, Ministarstvo za kulturu i Državni carinski odbor (GTK) Rusije. Njihovom saradnjom sprovedene su operacije pod nazivom *Antikvarijat, Raritet, Nasleđe, Dobro*. I pored toga, rasvetli se samo 2 - 5% krivičnih dela.

Приданов и Щерба (2002) tokom sprovedene analize izvršilaca ove vrste krivičnih dela u Rusiji, došli su do zaključka da su organizatori ove vrste kriminalne delatnosti na visokom stepenu obrazovanja, i da su po pravilu veliki poznavaoци umetnosti, jer oni su prinuđeni da izučavaju stručnu literaturu, da posećuju muzeje, galerije slika, i da budu u toku sa svim zbivanjima na tržištu antikviteta. Osim visokog stepena obrazovanja, za ovu vrstu izvršilaca karakterističan je i visok društveni status. Prema istom izvoru, među organizatorima i nakupcima bilo je 22% - naučnih radnika, 17%- radnika inženjersko-tehničke struke, 21% - umetnika, 4% - crkvenih službenika. Analiza broja članova kriminalnih grupa dala je sledeće rezultate: 2-3 izvršioca (47, 3%), 4-6 izvršioca (15, 8%), 7-10 izvršilaca (15, 8%) i više od 10 izvršilaca (21, 1%).

Kulturna dobra imaju univerzalnu vrednost, zbog čega su borbi protiv ove vrste krivičnih dela svojstvena neka opšta mesta – stvaranje specijalizovanih jedinica koje će se baviti ovim problemom. U okviru MUP, UVD nisu izdvojene specijalne službe za otkrivanje ove vrste krivičnih dela. U drugim jedinicima takva specijalizacija ostvarena je formalno, a njeni službenici u osnovi angažovani su i na drugim poslovima. Specijalna obuka kadrova za borbu protiv nelegalnih aktivnosti u vezi sa kulturnim dobrima sporovodi se samo u Moskvi, Sankt Peterburgu i Nižnem Novgorodu. Ruski autori ukazuju i na

---

⁹ 2001. iz Nemačke je vraćeno 180 ikona i 100 ikona iz SAD. Postignut je dogovor o vraćanju iz Italije u Rusiji 718 ukradenih ikona (Досье).

nedostatak iskustva i znanja vezanih za metodiku otkrivanja ovih krivičnih dela, kao i na odsustvo istoričara umetnosti među kadrovima kriminalističke struke (Приданов и Щерба, 2002).

Stanje je sasvim drugačije u SAD, gde su zaposleni u Odeljenju za umetnička dela FBI, u obavezi da pohađaju specijalni program obuke. Ona obuhvata sledeća pitanja: metodiku otkrivanja ovih krivičnih dela, istoriju umetnosti, tržište umetničkih dela, razvoj sposobnosti razlikovanja određenih vrsta umetničkih dela, saradnju policije sa licima koja se bave umetnošću, vrbovanje informatora među kriminalcima i među licima koja se bave umetnošću, probleme zaštite i čuvanja umetničkih dela, standarde u opisivanja umetničkih dela. Slična specijalna obuka sprovodi se i u drugim zemljama. U većini slučajeva u njenoj organizaciji učestvuju radnici muzeja, univerziteta, poznati aukcionari i druge umetničke institucije.

Razvijena saradnja organa za zaštitu prava sa institucijama i licima koje se bave umetnošću, izražava se u tome da specijalizovane policijske jedinice pažljivo prate konjunkturu umetničkog tržišta. Odeljenje za antikvite Scotland Yard-a je 1994. , zajedničkom akcijom sa aukcijskim kućama Christie's i Sotheby's, dobilo prognozu eksperata o predstojećem naglom skoku cena starih satova. Scotland Yard je pošao od pretpostavke da će se, shodno tome, povećati broj krivičnih dela krađa ovih predmeta, razradio i preduzeo preventivne mere, što je dovelo do uspešnog suprotstavljanja povećanom broju krivičnih dela krađa ovih predmeta. Saradnja policijskih organa u tesnoj je vezi sa profilaktikom ovih krivičnih dela. Ovo britansko iskustvo prognoziranja i preduzimanja preventivnih mera, prema mišljenju Приданова и Щерба (2002), moguće je primeniti i u Rusiji.

Značajna je uloga policijskih i kulturnih institucija. **Međunarodni savet muzeja (ICOM)**, osnovan 1946. , izdao je *Kodeks deontologije* (1986), koji vizira osnovne deontološke principe koje treba da poštuju muzeji pri kupovini dela za svoje kolekcije. **Međunarodni odbor za dokumentaciju** u okviru ICOM-a, pomaže muzejima u formiranju inventara, koji čine jedan od prvih koraka u bezbednosti muzejskih kolekcija. **Odbor za bezbednost muzeja** u okviru ICOM-a, posvetio se

publikovanju međunarodnih direktiva za bezbednost muzeja, misiji obuke kadrova, i analiziranju sistema zaštite muzeja. Ove misije usmerene su na edukaciju o značaju kulturnog nasleđa, kao znaka kulturnog identiteta jednog naroda - profesionalci i stručnjaci treba da se približe zajednici, i da pokušaju da uspostave saradnju. To je jedan od zadataka **Odbora za edukaciju i kulturu**, koji je zadužen za interpretacije i medijsku prezentaciju umetničkih dela pred publikom. **Nacionalni odbor ICOM-a**, zadužen je za razvoj programa na nacionalnom nivou, za borbu protiv nedozvoljene trgovine kulturnim dobrima. Da bi se ova akcija pojačala, ICOM je pokrenuo izdavanje serije publikacija pod naslovom *Sto nestalih predmeta*, namenjenih muzejskim stručnjacima, policijskim i carinskim službama, stručnjacima na umetničkom tržištu, aukcijskim kućama i galerijama. Još jedan novi instrument pojavio se nakon aprila 2000 - ICOMO-ve Crvene liste afričkih, latinoameričkih i iračkih antikviteta koji su u opasnosti, kao pomoć službenicima carinskih službi u njihovom prepoznavanju.

U saradnji sa Uneskom, ICOM objedinjuje profesionalce iz muzeja, policiju i radnike carinskih službi da na regionalnom nivou razrade efikasne mere u borbi protiv krađa. Organizovani su posebni "ateljei" za edukaciju u oblasti zaštite kulturnog nasleđa (u Maliju, Kolumbiji, Tanzaniji i ostalim ugroženim zemljama). Svakako da muzeji ne mogu delovati samostalno u borbi protiv nedozvoljene trgovine, zbog čega je ICOM 2000. godine potpisao saradnju sa Svetskom carinskom organizacijom¹⁰ (OMD) i Interpolom. I ICOM je angažovan na promovisanju Konvencije Uneska iz 1970. i Konvencije UNIDROIT iz 1995. , koje su ipak jedini pravni instrumenti na međunarodnom nivou, za borbu protiv nedozvoljene trgovine kulturnim dobrima. ICOM poseduje svoj web sajt, na kome je dostupan veliki broj njegovih publikacija.

U borbi protiv nedozvoljene trgovine umetničkim delima, **Interpol** se angažuje na zahtev Centralnih nacionalnih biroa (BCN-Les Bureaux centraux nationaux), i sprovodi analizu ove vrste kriminaliteta. Uloga

---

¹⁰ Ovom saradnjom posebno je predviđena obuka radnika carinskih službi, kao i dostavljanje ovim službama ICOM-ovih publikacija o nedozvoljenoj trgovini.

Interpola je fundamentalna kada je reč o edukaciji i profesionalnoj obuci policijskih službenika, razmeni i saradnji (posebno sa Uneskom). Da bi olakšao objavu krađa na međunarodnom nivou, kao i identifikaciju nestalih predmeta, Interpol je kreirao formular nazvan "CRIGEN/ART", na engleskom, francuskom, španskom, i od skora, na arapskom jeziku. On omogućava policijskim službenicima, čija znanja iz oblasti umetnosti obično nisu ekspertska, da detaljno opišu ukradeni predmet. Svakako, da je postojanje jedne fotografije mnogo efikasnije od bilo kakvog opisa. Ovaj formular (uz fotografiju ukoliko ona postoji) prosleđuje se Generalnom sekretarijatu Interpola u Lionu, gde se uvodi u bazu podataka ASF (Automated Search Facility, Système de recherche automatique).

Danas, sve zemlje članice mogu konsultovati ovu bazu podataka, koja pruža detaljan opis ukradenog objekta (podrazumevajući, ukoliko je moguće, njegovu reprodukciju, eventualno u boji) kao i detalje vezane za okolnosti pod kojima je krađa izvršena. Podaci se zatim šalju svim zemljama članicama, uz obavezu da budu prosleđeni u aukcijske kuće, antikvarnice, carinske službe, Podaci se takođe šalju Unesku, ICOM-u i ICEFAT-u (International Organization of Fine Art Transporters). Isti je postupak i sa plakatom, koji predstavlja šest najtraženijih ukradenih dela za kojima se traga. Od značaja je i Interpolova baza podataka ukradenih umetničkih dela. U skladu sa članom 4, stav 4. Konvencije UNIDROIT (1995), "prilikom utvrđivanja da li je vlasnik postupao s dužnom pažnjom, uzeće se u obzir okolnosti sticanja, uključujući i svojstvo stranaka, plaćena cena, činjenica da li je vlasnik obavio uvid u ijedan razumno dostupan registar ukradenih kulturnih dobara, kao i svi drugi bitni podaci i dokumentacija, koje je mogao razumno da pribavi, kao i činjenica da li se vlasnik savetovao s dostupnim posrednicima ili preduzeo bilo koju drugu radnju koju bi razumna osoba preduzela u datim okolnostima", Interpol je radi primene ove konvencije stvorio CD-rom o ukradenim umetničkim delima, namenjen policijskim i carinskim službama, muzejima, aukcijskim kućama, antikvarima, kolekcionarima i uopšte amaterima u umetnosti.

Važnu ulogu u borbi protiv krađa kulturnih dobara imaju i osiguravajuće kompanije, koje primoravaju vlasnike osiguranih vrednosti da izrade njihov opis, video zapis i fotografije, a preduzimaju i druge mere za njihovo obezbeđenje. Veliku pomoć policiji pružaju i druge specijalizovane organizacije i njihove baze podataka. Jedna od njih je **Active Crime Tracking System (ACTS)**, rival **Art Lossa**, britanska baza podataka, osnovana 1988. ACTS publikuje magazin *Trace*, takođe posvećen krađama. *Trace* je britanski mesečnik, koji je 1988. pokrenuo jedan stari trgovac slikama. U svakom broju publikuje se oko 300 objava krađa i potraga, a svakih šest meseci radi se rekapitulacija ukradenih dobara. Do danas, zahvaljujući ovom magazinu izvršen je povraćaj umetničkih dela u vrednosti od 20 miliona dolara.

Krajem 90-tih godina prošlog veka svoje predstavništvo i u Sankt Peterburgu otvorila je britanska služba **Art Loss Register**, koja stvara bazu nestalih umetničkih dela. Stvorena je 1991. , kada su u Londonu, osiguravajuća kompanija **Lloyd's** i četiri aukcijske kuće (**Christie's**, **Sotheby's**, **Philipps** i **Bonhams**), kao i evropska udruženja trgovaca, ujedinili snage u borbi protiv krađa. Osim **Lloyds's-a**, njeni glavni akcionari su kompanije **Nordstern** i **IFAR**. Baza sadrži više od 80. 000 ukradenih ili nestalih objekata (slike, skulpture, nakit, nameštaj, novac, stare knjige). **ALR** sistematično studira kataloge desetina aukcijskih kuća, velikih i malih, kao i velike izložbe, i signalizira sve anomalije. Zahvaljujući ovoj bazi, vraćeno je više od 900 objekata u vrednosti od 50 miliona dolara. Opis ukradenog dela sa fotografijom moguće je poslati elektronskom poštom. Takođe, trgovci umetničkim delima, kolekcionari, osiguravajuće kompanije, policija, ukoliko postoji sumnja o poreklu objekta, mogu tražiti verifikaciju, iako za ovaj način ne postoji direktni pristup putem Interneta.

Registar ima tri cilja: da identifikuje i povrati ukradena dela; 2. sprečavanje krađa; 3. da ograniči trgovinu ukradenim predmetima. Jedno osiguravajuće društvo iz Švajcarske, registrovalo je 1996. krađu nakita u vrednosti od 5 miliona švajcarskih franaka, koji je zahvaljujući registru pronađen u katalogu **Sotheby's-a** u Hong Kongu. Osim u Sankt Peterburgu, registar je otvorio biroe u Njujorku (sa

IFAR-om), Dizeldorfu. . . Art Loss saraduje sa Scotland Yardom, FBI, i italijanskim karabinjerima. U poslednje vreme uspostavljena je saradnja sa IFAR-om (International Foundation for Art Research), privatnom fondacijom sa sedištem u Njujorku, koja je u početku tražila predmete ukaradene u SAD, ali čije istraživanje se proširilo na ceo svet. Od 1985. , fondacija publikuje informativni bilten *IFAR Reports*, o ukradenim delima, kao i članke o krađama i utvrđivanju autentičnosti umetničkih dela. IFAR-ova baza podataka integrisana je u bazu podataka Art Loss Register.

Baze podataka su neophodne, jer je cirkulacija umetničkih predmeta na tržištu toliko brza, da ih "u utorak ujutro nalazimo na sajmovima antikviteta u Briselu (u Tongru) ili u Minhenu i Amsterdamu, a za vreme vikenda u Francuskoj, Poljskoj ili Čehoslovačkoj", kako saopštava belgijska policijska služba (Roux i Paringaux, 1999:36). Mnogobrojne zemlje stvorile su nacionalne baze podataka o ukradenim umetničkim delima, među kojima Nemačka, Belgija, Kanada (*Rosa*), SAD, Francuska (*Treima, Judex*), Italija, Češka i Velika Britanija (*Thesaurus trace*). **Getty Information Institute** (SAD) razradio je projekat za deskripciju predmeta u jedinstvenom formatu (International documentation standards for the protection of cultural objects). Ova inicijativa ima podršku Saveta Evrope, Uneska i ICOM-a.

Приданов и Щерба (2002) ukazuju na inostrana iskustva sve intenzivnijeg korišćenja mogućnosti informatora u kriminalnoj sredini i među licima koje se bave umetnošću, a takođe i na tajne agente, koji rade među licima ovih kategorija prikriveno ("undercover"). U saradnji sa Ruskom pravoslavnom crkvom, radi se na sprovođenju posebnih mera zaštite predmeta religiozne umetnosti (njihovo videofiksiranje i specifično markiranje ikona, koje će biti obavezno za crkve). .

Iskustva Francuske i Italije

Smatra se da najbolji model za organizaciju rada specijalizovanih policijskih službi predstavljaju Francuska i Italija. Italijansko iskustvo posebno je interesantno zbog toga što specijalizovana policijska služba – državna uprava za potragu umetničkih vrednosti, ne samo da otkriva izvršioce ovih vrsta krivičnih dela, već i kontroliše njihovo premeštanje, izdaje rešenja za uvoz ili izvoz, licence za antikvarnu trgovinu, osiguranja i druge delatnosti u ovoj sferi. U sastav službe uključeni su eksperti-istoričari umetnosti, zbog čega nije neophodno obraćanje drugim organizacijama radi sprovođenja ekspertize.

U Francuskoj, još 1975. u okviru MUP-a, stvoren je Centralni biro za borbu protiv krađa umetničkih dela i predmeta, koji radi na prevenciji krađa, koordinira delatnosti usmerene na borbu protiv krađa, prikrivanja i zakupa ukradenih predmeta, na centralizaciju odgovarajućih informacija i specijalnu pripremu kadrova za sve zemlje. Po strukturi, ovaj biro ulazi u sastav Interpola u Francuskoj, zbog čega mu je omogućen pristup svim međunarodim informacijama koje se odnose na umetnička dela, i kulturna dobra uopšte. U poslednjih nekoliko godina ovaj biro saraduje sa zemljama Istočne Evrope. Prema ocenama mnogih eksperata, na ruskom i inostranom umetničkom tržištu prisutna je tendencija pada potražnje ikona i drugih predmeta religiozne umetnosti, i porasta potražnje slika ruskih umetnika s početka 20. veka. Zbog toga je neophodno da organi za zaštitu prava i druge organizacije koje imaju veze sa ovim slikarskim delima, preduzmu mere njihove zaštite.

Literatura:

Knjige:

- Alpatov, M. : *Histoire de l'art Russe: des origines à la fin du 17. siècle*, Paris: Flammarion.
- Bourguignon, A. ; Choppin, J. E. (1994). *L'art vole: Enquête sur le vol et le trafic d'objets d'art*. Paris : Éditions la Découverte.
- Guilloreau, G. (1999). *Art et crime : la criminalité du monde artistique et littéraire*. Paris : P. U. F.
- Ignjatović, Đ. (1998). *Organizovani kriminalitet: drugi deo: kriminološka analiza stanja u svetu*. Beograd: Policijska akademija.
- *Impérial Saint-Petersbourg: de Pierre le Grand à Catherine II* (2004), Milano: Skira; Monaco: Grimaldi Forum.
- *Interpol, Revue internationale de police criminelle*. (1994 mai-juin/juillet-août). Numéro spécial consacré à la sauvegarde du patrimoine artistique. n° 448/449, 49ème année (versions françaises).
- Krivokapić, V. (2004). *Prevenција kriminaliteta*. Beograd: Policijska akademija.
- Popova, O. ; Smirnova, E. ; Cortesi, P. (1996). *Les icônes: L'histoire, les styles, les thèmes des origines à nos jours*, Paris: Éditions Solar.
- Приданов, С. А. ; Щерба, С. П. (2002). *Преступления, посягающие на культурные ценности России: квалификация и расследование*. Москва: Юрлитинформ.
- Roux, E. ; Paringaux, R. P. (1999). *Razzia sur l'art*. Paris : Fayard.
- Singer, M. (1996). *Kriminologija*. Zagreb : Nakladni zavod Globus.
- Hoog, M. ; Hoog, E. (1995). *Le marché de l'art*. Paris : Presses Universitaires de France.
- Успенски, Л. (2000). *Теологија иконе*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар.

Članci:

- Berouiguet, B. (1998). La contribution de l'O. I. P. C. : Interpol à la lutte contre le vol des objets d'art. *Interpol, Revue internationale de police criminelle*. n° 469-471: 205-212.
- Ignjatović, Đ. (2001). Zemjite vo tranzicija i organiziraniot kriminalitet. *Godišnik na fakultetot za bezbednost (Skopje)*. 19 (1):77-90.
- Корачева, Е. : Христофорова, Ф. В. (2004). С иконой за пазухой. *Сайт Издательского Дома "Аргументы и факты"*. (21. april 2004).
- Kursar-Trček, A. (2002). Vrste kaznivih dejanj zoper umetnine. *Slovenski dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Kursar-Trček, A. (2003). Preiskovanje kaznivih dejanj zoper umetnine. *Varstvoslovje*. 5 (1): 37-48.
- Plužnikov, S. , Sokolov, S. (1999). Kak brali Petroviča ili "Antikvarnoe delo" No. 364. *Soveršeno sekretno: meždunarodnyj ežemesjačnik*. 2.
- Roux, E. de (2005). Une icône copiée, volée, agressée et adultérée. *Le Monde*. 6. 04. 2005
- Chatelain, J. (1990 juillet-aôut). Les convetions internationales dans la lutte contre le trafic des biens culturels. *Revue internationale de police criminelle*, no. 425.

Irma DELJKIĆ¹

Demokratska kontrola službi sigurnosti u Bosni i Hercegovini – stanje i poželjnost

---

Uvod

Službe sigurnosti jedne države obuhvataju sve službe koje su zakonski ovlaštene da koriste silu ili da prijete upotrebom sile u zaštiti društva i slobode njenih građana. U demokratskim državama, ovlasti službi sigurnosti moraju se temeljiti na zakonskom okviru. Jasan i izričit zakonski okvir daje službama sigurnosti legitimnost, a demokratskim predstavnicima ovlasti da uspostave mehanizme kontrole rada službi sigurnosti, a sve u cilju održavanja pravilne ravnoteže između zaštite individualnih prava pojedinaca i aktivnosti ovih službi.

Postojanje i djelatnost službi sigurnosti sa svim njihovim aktivnostima i ovlaštenjima u većini država legalizirano je Ustavom. Naime, ovlasti za kontrolu nad službama sigurnosti proizilaze iz same ustavnosti, obzirom da su ustavima gotovo svih savremenih demokratskih država zagarantovana osnovna ljudska prava i slobode (pravo na privatnost, sloboda izražavanja, nediskriminacija, pravično suđenje, itd). Međutim, treba znati da ta ista prava i slobode mogu biti suspendirana, pa čak i oduzeta, ukoliko je djelatnost pojedinaca ili grupa usmjerena upravo ka ugrožavanju osnovnih ljudskih prava i sloboda najvećeg broja građana (Abazović, 2002).

---

¹ Mr. sci; Asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Promišljanja o ovim pitanjima bit će prezentirana u ovom radu, s ciljem da se ukaže na osnovne karakteristike demokratske kontrole službi sigurnosti, kojom prilikom će kao studija slučaja biti uzeta Obavještajno-sigurnosna agencija Bosne i Hercegovine.

Službe sigurnosti i demokratska kontrola

Svaka država ima sigurnosni aparat određenih ciljeva i mogućnosti. Sigurnosni sektor ima veoma važnu ulogu u savremenim društvima, obzirom da je potrebno osigurati unutrašnju i vanjsku sigurnost, odnosno zaštititi državu od mnogih prijetnji i rizika. Imajući ovo u vidu, važno je da su agencije i službenici koji sprovode ove poslove pod demokratskim nadzorom izabranih političara, prije nego da su odgovorni sami sebi.

U pojam službi sigurnosti kao sastavnog dijela sigurnosnog aparata, ulazile bi sve institucije državne vlasti, koje u skladu sa zakonom datim ovlaštenjima štite postojeće državno i društveno uređenje od svih vrsta ugrožavanja. Stoga, imajući navedeno u vidu, mogli bismo govoriti o pojmu službi sigurnosti u užem i širem smislu. Pa tako, u širem smislu, službe sigurnosti bi obuhvatale organizacije obavještajnog i kontraobavještajnog karaktera (sa svojim aktivnostima i ovlastima), policijske agencije, privatne sigurnosne organizacije, kao i sve druge organizacije koje treba da štite državu od svih oblika ugrožavanja. To znači da službe sigurnosti svojim djelovanjem moraju omogućiti očuvanje vanjske sigurnosti; unutrašnje sigurnosti, stabilnosti i razvoj pravne države, kroz sudjelovanje u zaštiti javnog reda i pravne sigurnosti građana, privatne i javne imovine; suprostavljanje svim oblicima terorističkog djelovanja i aktivnostima koje ugrožavaju nacionalnu sigurnost. Nadalje, službe sigurnosti treba konstantno da jačaju vlastite sposobnosti u cilju zaštite nacionalne sigurnosti svoje države, i osiguraju spremnost i djelotvornost sistema za pravovremeno reagovanje na izazove i sigurnosne prijetnje nacionalnim interesima.

U užem smislu, pojam službe sigurnosti bi obuhvatao sve one institucije državne vlasti, koje u skladu sa zakonom datim ovlaštenjima, te korištenjem legalnih i tajnih metoda i sredstava na sistemski način prikupljaju štícene relevantne obavještajne podatke o planovima i namjerama drugih država ili njihovih obavještajno-sigurnosnih i drugih institucija, koji su potrebni za oblikovanje, kreiranje i vođenje globalne politike, posebno na vanjsko-političkom planu (obavještajna komponenta). Istovremeno, službe sigurnosti treba da zaštite vitalne interese vlastite države tako što prate, izučavaju, otkrivaju i onemogućavaju djelovanje stranih obavještajnih struktura, koje se na taj način bave raznim vidovima nedozvoljenih aktivnosti (kontraobavještajna komponenta) (Masleša, 2001).

Demokratska kontrola podrazumijeva korištenje specifičnih instrumenata kako bi se osigurala politička odgovornost i transparentnost sigurnosnog sektora. Ovi instrumenti obuhvataju ustavne principe, zakonska pravila, institucionalne odredbe, kao i aktivnosti koje su usmjerene na uspostavljanje dobrih odnosa između različitih dijelova sigurnosnog sektora s jedne strane, i političkih ovlasti i predstavnika civilnog društva, s druge strane. Veoma je važno da sigurnosni sektor kome je tradicionalno nedostajala transparentnost, bude prožet demokratskim institucijama i procedurama.

Sve veći zahtjevi za sigurnošću doveli su do toga da su vlade mnogih država prihvatile mjere kojima se u određenim situacijama narušava i privatnost i ljudsko dostojanstvo, pa se tako javio problem uspostavljanja ravnoteže između koncepta slobode i potrebe za sigurnosti. Kako bi se uspostavila ova ravnoteža neophodna je demokratska kontrola koja bi osigurala zakonitost mjera koje su usvojile mnoge države.

U demokratskoj kontroli učestvuju državna tijela (vlada, parlament i sudstvo), ali i civilno društvo, koje uvijek može upoznati javnost sa informacijama koje im nisu poznate. Svaka od ovih institucija ima zasebnu ulogu u okviru demokratske kontrole. Međutim, veoma je važno da se uspostavi pravilna demokratska kontrola nad službama

sigurnosti i spriječiti politička manipulacija, na način da se uspostave jasne zakonske granice i nezavisni mehanizmi. Stoga, službe sigurnosti bi trebale biti odgovorne svakoj od osnovnih grana državne vlasti: “

- Izvršnoj, koja vrši direktnu kontrolu sa središnjih, regionalnih ili lokalnih nivoa vlasti, opće smjernice i prioritet aktivnosti službama sigurnosti;
- Zakonodavnoj, koja vrši parlamentarni nadzor putem donošenja zakona kojim se definiraju i reguliraju službe sigurnosti i njihove ovlasti i putem usvajanja odgovarajućeg budžeta. Takva kontrola može također obuhvatiti i uvođenje parlamentarnog ombudsmena ili komisije koja ima pravo pokrenuti istrage u vezi sa pritužbama javnosti;
- Sudskoj, koja i prati sektor sigurnosti i pokreće građanskopravne i krivičnopravne postupke protiv pripadnika oružanih snaga, kad god je to potrebno“ (Interparlamentarna unija, Centar za demokratsku kontrolu nad oružanim snagama, 2003:29).²

Kao što je već navedeno, u nadzoru sektora sigurnosti, odnosno službi sigurnosti, važnu ulogu ima i građansko društvo. Nevladine organizacije i zavodi za istraživanje mogu jačati demokratsku kontrolu nad sektorom sigurnosti putem distribucije neovisnih analiza i informacija o sektoru sigurnosti, vojnim pitanjima i pitanjima odbrane parlamentu, medijima i javnosti; praćenje i podsticanje poštivanja vladavine prava i ljudskih prava unutar sektora sigurnosti; uvrštavanje u politički program pitanja sigurnosti koja su bitna za cjelokupno društvo; doprinos parlamentarnoj kompetentnosti i izgradnji kapaciteta putem kurseva obuke i seminara; alternativno stručno mišljenje o vladinoj sigurnosnoj politici, vojnim budžetima, nabavci i opcijama resursa, podsticanje javne debate i formulisanja mogućih strateških opcija; pružanje povratnih informacija o odlukama u vezi s državnim sigurnosnom politikom i načinom njegovog realiziranja; educiranje javnosti i omogućavanje alternativnih debata u javnom domenu“ (Interparlamentarna unija, Centar za demokratsku kontrolu nad oružanim snagama, 2003:48).

---

² Ovdje je nužno napomenuti da se građanskopravni i krivičnopravni postupci pokreću i protiv pripadnika ostalih službi sigurnosti, a ne samo protiv pripadnika oružanih snaga.

Službe sigurnosti i demokratska kontrola u BiH

Obzirom da u Bosni i Hercegovini trenutno ne postoji Zakon o službama sigurnosti, mogli bismo reći da se pojam službi sigurnosti u slučaju naše države uzima u širem smislu riječi, odnosno, u pojam službi sigurnosti Bosne i Hercegovine ulazile bi sve institucije državne vlasti, koje su u skladu sa zakonom ovlaštene da štite postojeće državno i društveno uređenje BiH od svih vrsta ugrožavanja.³ Pa tako, na državnom nivou egzistiraju obavještajno-sigurnosne agencije: Agencija za istrage i zaštitu BiH, Obavještajno-sigurnosna agencija BiH i Državna granična služba BiH. Lokalni policijski organi ustrojeni su na osnovu entitetskih zakona u Republici Srpskoj, a kantonalnih/županijskih zakona u Federaciji BiH, sa svrhom pružanja policijskih usluga unutar administrativnih oblasti utvrđenih entitetskim i kantonalnim/županijskim zakonima. Unutar Distrikta Brčko kao posebnog dijela sa autonomnom upravom, djeluju policijske strukture i službe koje obavljaju policijske poslove za potrebe građana, a na način utvrđen Statutom Distrikta Brčko.

Pomenute službe, s izuzetkom Obavještajno-sigurnosne agencije BiH, najvećim dijelom su pod kontrolom izvršne vlasti. Stoga, ukoliko se želi osigurati efikasna demokratska kontrola službi sigurnosti Bosne i Hercegovine, onda je neophodno da sve sigurnosne strukture u BiH podliježu i parlamentarnom nadzoru putem nadležnih parlamenata i budu lišene bilo kakvog političkog uticaja u obavljanju svojih operativnih poslova. Parlamentarni nadzor bi se sastojao od nadzora nad obavještajno-sigurnosnim agencijama Bosne i Hercegovine (Agencija za istrage i zaštitu BiH, Obavještajno-sigurnosna agencija BiH i Državna granična služba BiH) koji bi vršila Parlamentarna

---

³ Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske osniva tri sigurnosne službe: (1) Obavještajna agencija (OA), (2) Protuobavještajna agencija (POA) i (3) Vojna sigurnosna agencija (VSA). Za razliku od Hrvatske, Bosna i Hercegovina nema Zakon o službama sigurnosti, pa se da zaključiti da se u Bosni i Hercegovini po pojmom službi sigurnosti podrazumijevaju sve one službe i agencije koje se bave zaštitom unutrašnje i vanjske sigurnosti (obavještajno-sigurnosne i policijske agencije).

skupština BiH, entitetskog nivoa nadzora (ovaj nadzor obuhvata Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske i Federacije BiH, te kantonalna/županijska ministarstva unutrašnjih poslova), kojeg bi vršili entitetski parlamenti, a u Distriktu Brčko nadzor bi vršila Skupština Distrikta.

Međutim, iako se za parlamente kaže da su stubovi demokratije i da je parlamentarna kontrola sigurnosnog sektora *conditio sine qua non* za demokratiju, moramo biti svjesni činjenice da i sam parlamentarni nadzor ima određene nedostatke. Naime, može se desiti da i sami parlamentarci budu manje zainteresirani za kontrolu sigurnosnog sektora, a razlog tome bi bio stranačka politika. Pa se stoga može opravdano postaviti pitanje da li bi parlamentarne političke stranke stvarno bile spremne da nadgledaju svoje predstavnike u vladi u kritičnim trenucima? Ili pak, da li je sigurnosni sektor interesantan ili krucijalan za glasače, ili će parlamentarci svoju pažnju usmjeriti na druge vladine sektore? Imajući navedeno u vidu, da se zaključiti da sam parlament ne može garantovati efikasnu kontrolu i držati vladu odgovornom za sve aktivnosti i politike unutar sigurnosnog sektora. To znači da ukoliko istinski želimo da naši parlamenti vrše efikasnu demokratsku kontrolu nad službama sigurnosti treba propisati da isti koriste izvještaje i drugih državnih institucija koje su odgovorne za nadgledanje sigurnosnog sektora (npr. sudstvo), te da pozivaju stručnjake iz civilnog društva da učestvuju u parlamentarnim saslušanjima. Veoma je poželjno da parlamenti imaju i nezavisne istražne kapacitete, kao i da se predvidi mogućnost angažovanja neovisnih instituta za pružanje intelektualnih usluga, istraživačkih instituta i univerziteta da sprovedu određena istraživanja. Potrebno je osigurati da nevladine organizacije imaju pristup svim relevantnim političkim dokumentima, i općenito podržavati rad ovih organizacija. Za demokratsku kontrolu bitno je i informirano građansko društvo. Sa informiranim i upozantim građanstvom i odgovornim kritičko-istraživačko angažiranim novinarima, manja je mogućnost da službe sigurnosti sprovedu nezakonite aktivnosti i izmaknu kontroli. Zato je bitno da parlamenti podrže inicijative koje su korisne za educirano civilno društvo.

Kako demokratska kontrola obuhvata ne samo državne, već i privatne sigurnosne agencije treba istaći da trenutno u Bosni i Hercegovini ne postoje zakonske odredbe kojima se uspostavlja demokratska kontrola nad radom privatnih sigurnosnih agencija, ali u okviru Ministarstva sigurnosti egzistira Radna grupa koja razmatra zakonske opcije za izradu propisa koji će regulisati rad ovih preduzeća. Odgovornost za nadzor trenutno imaju Ministarstvo unutrašnjih poslova Federacije BiH i Republike Srpske, i kantonalna/županijska ministarstva unutrašnjih poslova u Federaciji BiH.

4

Obavještajno-sigurnosna agencija Bosne i Hercegovine

I dok se u demokratskim državama pojam nacionalne sigurnosti označava kao pojam državne sigurnosti, pa se u skladu s tim organizuju obavještajne službe na nivou države, u Bosni i Hercegovini je nacionalna sigurnost dugo vremena bila shvaćena i organizirana kao sigurnost tri konstitutivnih naroda. Sve do formiranja Obavještajno-sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine u našoj državi su egzistirale dvije⁵, a ne tako daleko i tri zasebne organizirane obavještajno-službe sigurnosti koje su uglavnom, manje ili više radile jedna protiv druge, a najmanje u korist Entiteta i države Bosne i Hercegovine. Navedene službe su za svoj rad odgovarale samo entitetskim vlastima, te su tako ostale van stvarne kontrole države. Ovakvo stanje bilo je neodrživo, te se javila hitna potreba za formiranjem obavještajne službe na nivou države koja će biti direktno pod kontrolom države. S tim u vezi, usvojen je državni Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine, te je otpočela službeno s radom Obavještajno-sigurnosna agencija BiH (u daljem tekstu Agencija), dok su službeno prestale postojati dotadašnje Federalna obavještajno-sigurnosna služba i Obavještajno-sigurnosna služba Republike Srpske.

⁴ Kržalić Armin, Izlaganje na temu "Privatne sigurnosne agencije u Bosni i Hercegovini: uzrok ili posljedica nesigurnosti?", Konferencija o zaštiti lica i imovine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2005.

⁵ Spajanjem bošnjačke obavještajne službe AID-a (Agencija za istraživanje i dokumentaciju) i SNS-a (Služba nacionalne sigurnosti), koji je radio kao obavještajna služba sa hrvatskim predznakom, stvorena je Federalna obavještajno-sigurnosna služba, poznata pod imenom FOSS. U Republici Srpskoj egzistirala je Obavještajno-bezbjednosna služba (OBS).

Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Zakon) uspostavio je demokratsku kontrolu nad radom Agencije, koja proizilazi iz ustavno-pravnih rješenja, obzirom da ova Agencija obavlja svoj rad u skladu sa odredbama Ustava Bosne i Hercegovine, uključujući i odredbe Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenih protokola, te međunarodne ugovore i sporazume koje je Bosna i Hercegovina potpisala ili im je pristupila.⁶ Zakonom o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine uspostavljena je izvršna (Predsjedavajući Vijeća ministara Bosne i Hercegovine⁷), paralamentarna (Sigurnosno-obavještajna komisija), sudska i unutrašnja kontrola nad radom Agencije.⁸

Međutim, iako pomenuti Zakon predstavlja "veoma važan korak ka izgradnji Bosne i Hercegovine kao moderne, evropske države, države koja neće biti ni kontinuirani niti latentni generator unutarnjih, regionalnih i evropskih faktora sigurnosnih rizika,. . ." (M. D. Abazović, 2004:1), mišljenja smo da isti ima određene nedostatke. Naime, kada je u pitanju demokratska kontrola nad obavještajnom službom, smatramo da naša država treba da ima poseban zakon po ovom pitanju kao što je to slučaj u mnogim demokratskim državama, koji bi što detaljnije i preciznije uredio pitanja parlamentarne, vladine, sudske i civilne kontrole nad Agencijom. Ipak, mogli bismo reći da ovakvo stanje ima i svoju drugu stranu, a to je da iako postojeće zakonske procedure o demokratskoj kontroli u BiH mogu izgledati nezamislive, ili bolje reći neadekvatne u nekoj drugoj državi, smatramo da je upravo ta raznovrsnost demokratskih praksi i sistema suština demokratije. Odnosno, svaka država ima pravo da izabere svoj vlastiti način postupanja u odnosima između političkih vođa i vođa sigurnosnog sektora. No, bez obzira na različite demokratske prakse, za potrebe ovog rada ćemo ukazati na određene nedostatke u odredbama Zakona o obavještajno-sigurnosnoj Agenciji.

---

⁶ Član 1. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH. Službeni glasnik BiH 12/04.

⁷ Predsjedavajući Vijeća ministara uspostavlja Izvršni obavještajni odbor, s ciljem savjetovanja predsjedavajućeg Vijeća ministara i olakšavanja koordinacije obavještajno-sigurnosnih pitanja.

⁸ Više o demokratskoj kontroli Obavještajno-sigurnosne Agencije BiH u: Irma Deljković (2005). Demokratski nadzor obavještajnih službi – parlament, vlada i sudstvo kao institucije za vršenje nadzora. *Kriminalističke teme*, 1-2, str. 263-274.

Kada je u pitanju parlamentarni nadzor, određenije, nadležnosti Sigurnosno-obavještajne komisije (u daljem tekstu Komisija), propisano je između ostalog da Komisija analizira način trošenja budžetskih sredstava i daje mišljenje o detaljnom prijedlogu budžeta Agencije. Imajući u vidu važnost budžetske kontrole u sistemu demokratske kontrole, proizilazi da su pomenute odredbe nedovoljne i dosta površno tretiraju navedenu problematiku. Radi se o tome da parlament treba da ima ovlasti da (ne) odobrava ili poboljšava budžet. Revidirajući vladine budžetske prijedloge, parlament je u mogućnosti da redefiniše prioritete obavještajnih službi, kao i da onemogućiti obavještajnim službama da sprovede određene aktivnosti uskraćujući fondove. Smatramo da je i odredba člana 18. u kojoj se navodi da "kandidati koji su predloženi za članstvo u Komisiji prolaze sigurnosnu provjeru koju vrši Agencija" dosta sporna. Ovdje se postavlja pitanje da li je normalno, odnosno moguće, da Agencija vrši provjeru onih istih ljudi koji u kasnijem vremenu treba da vrše kontrolu nad njenim radom?

Nadalje, mišljenja smo da je ne primjenjivanje odredaba Zakona o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine na zaposlene u Agenciji veoma upitno, jer se tim omogućuje politički uticaj na rad ove Agencije, odnosno postavljanje kadrova od strane političkih stranaka. Takvo stanje je nedopustivo u bilo kojoj demokratskoj državi, a posebice u Bosni i Hercegovini, u kojoj je politička situacija dosta delikatna, obzirom na trenutnu vladavinu tri nacionalne stranke i njihova konstantna međusobna previranja. To se najprije odnosi na izbor generalnog direktora i njegovog zamjenika, koje prema Zakonu o obavještajno-sigurnosnoj agenciji imenuje i razrješava dužnosti Vijeće ministara, na prijedlog predsjedavajućeg i u konsultacijama s članovima Predsjedništva, Izvršnog odbora i Sigurnosno-obavještajne komisije. Ukoliko se želi eliminisati politički uticaj, onda bi generalni direktor i zamjenik generalnog direktora trebali biti izabrani na osnovu otvorenog i transparentnog postupka, drugim riječima, javnog konkursa. U protivnom, moglo bi se desiti da i ovu Agenciju "profiliraju političke volje ili pragmatski interesi aktualnih vlasti a ne stvarna suština potrebe za njihovim postojanjem i kvalitetnom organizacijom u funkciji države" (Abazović, 2002:13).

Također, pomenuti Zakon ne sadrži adekvatne odredbe o civilnoj kontroli nad radom Agencije, jer odredba iz člana 68. kojom je propisano da "svaka osoba u Bosni i Hercegovini može podnijeti žalbu generalnom direktoru u vezi s radnjama Agencije" nije dovoljna da bi se govorilo o ovoj vrsti kontroli. Stoga, ukoliko se želi uspostaviti ovaj vid kontrole, onda bi se u postojeći ili u novi zakon trebale uvrstiti odredbe o osnivanju i radu Biroa za žalbe građana. Biro bi omogućio da građani podnesu žalbe na rad Agencije, kako bi se osigurao javni nadzor nad unutrašnjim istragama povodom žalbi.

Navedeno jasno ukazuje da efikasna demokratska kontrola sigurnosnog sektora predstavlja dosta težak posao, obzirom da je neophodno uspostaviti ravnotežu između pravilne demokratske kontrole i prevencije političke manipulacije. Pa tako sada, kada je Bosna i Hercegovina nakon mnogih godina opstruiranja ipak dobila obavještajnu službu na nivou države, i kada je uspostavljen demokratski nadzor nad istom, ona ne bi trebala da bude izložena raznim pritiscima i uticajima jakih neformalnih centara moći, već da ostane nezavisna služba pod kontrolom državnih struktura, bez mogućnosti zloupotrebe od strane političara.

Iako Zakon o obavještajno-sigurnosnoj agenciji ima određene nedostatke, koje treba što prije otkloniti, Bosna i Hercegovina je ipak napravila veliki korak uspostavljanjem demokratske kontrole nad državnom obavještajnom službom kao sastavnim dijelom njenog sistema sigurnosti kako bi osigurala što veći stepen sigurnosti svojih građana. Međutim, od sušinske važnosti je da se ta kontrola stvarno i vrši, a ne da predstavlja zakonske odredbe koje će kao i mnoge druge u Bosni i Hercegovini predstavljati samo mrtvo slovo na papiru. Da bi se to osiguralo, neophodna je politička volja svih onih predstavnika vlasti koji su zakonom ovlašteni da vrše kontrolu nad Agencijom (i općenito sektorom sigurnosti) kako bi koristili instrumente i mehanizme koji im stoje na raspolaganju. I svakako, treba znati da demokratska kontrola ne znači samo komande i naredbe, već također obuhvata dijalog i komunikaciju između političkih lidera i lidera sigurnosnog sektora.

Zaključak

Demokratska kontrola sigurnosnih službi neophodna je u svakoj demokratskoj državi, pa tako i u našoj, ali samo pod uslovom da je ona u skladu sa interesima Bosne i Hercegovine i svih njenih građana. Bosna i Hercegovina, kao država koja se nalazi u procesu tranzicije, sa svim svojim političkim, ekonomskim, socijalnim i drugim proturječnostima, mora permanentno raditi na demokratizaciji svih njenih institucija, pa tako i onih sigurnosnog karaktera, kako bi išla u korak sa savremenim demokratskim društvima. Stoga, najvažnija karika u procesu demokratizacije su ustavna rješenja kojima se obezbjeđuje demokratski okvir za izgradnju Bosne i Hercegovine kao moderne pravne države "(. . .) pri čemu njena sigurnosna komponenta predstavlja jednu od najvažnijih odrednica za razvoj i uključenje u sve regionalne, međunarodne političke, ekonomske, vojno-sigurnosne i druge integracione procese"(Masleša, 2001:654). To znači da sve službe sigurnosti koje djeluju u Bosni i Hercegovini treba da izvršavaju svoje ovlasti u skladu sa Ustavom, zakonima i drugim propisima Bosne i Hercegovine, i da su podvrgnute demokratskoj kontroli. Ovo se odnosi kako na državne, tako i na privatne sigurnosne agencije.

Literatura

- Abazović, M. D. (2002). *Državna bezbjednost: uvod i temeljni pojmovi*, Sarajevo: FKN.
- Abazović, M. D. (2004). Povodom Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine. *Kriminalističke teme*, br. 1-2, str. 1-6.
- Born, H. , Leigh, I. (2005). *Making Intelligence Accountable: Legal Standards and Best Practice for Oversight of Intelligence Agencies*. Norwegian Parliament Printing House. www.dcaf.ch/publications/books.
- Caparini Marina. (2002). Civil Society and Democratic Oversight of the Security Sector: A Preliminary Investigation. *Fifth International Security Forum, Zurich, 14-16 October*, http://www.isn.ethz.ch/5isf/5/Papers/Caparini_paper_V-2.pdf.
- Caparini, M. , Fluri, P. & Molnar, F. (eds)(2006). *Civil society and the Security Sector: Concepts and Practices in New Democracies*. www.dcaf.ch/publications/books.
- Geneva Centre for The Democratic Control of Armed Forces (2002). *Parliamentary Oversight of Intelligence Services: The Need for Efficient and Legitimate Intelligence*. Paper presented at the Workshop on Democratic and Parliamentary Oversight of Intelligence Services in Geneva. www.dcaf.ch.
- Grizold Anton, Tatalović Siniša, Cvrtić Vlatko (1999). *Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti*, Zagreb : Fakultet političkih znanosti.
- Hajrulahović Mustafa Talijan. (1995). *Osnove obavještajnog rada u vojsci*, Sarajevo: Generalštab Armije Republike BiH – Obavještajna uprava.
- Hastedt, G. (1991). Controlling Intelligence: Defining the Problem. *In Controlling Intelligence*. London:Frank Cass.
- Leigh, I. (1996). Secret Proceeding in Canada. *Osgoode Hall Law Journal*, 34, 113-173.
- Lowenthal, M. (2000). The Intelligence Process-Oversight and Accountability. In *Intelligence: From Secrets to Policy*. Washington, D. C. : CQ Press.

- Interparlamentarna unija, Centar za demokratsku kontrolu nad oružanim snagama. (2003). *Parlamentarni nadzor nad sektorom sigurnosti: Principi, mehanizmi i prakse*. Sarajevo: OSCE.
- Milošević Milan. (2001). *Sistem državne bezbednosti*, Beograd : Policijska Akademija.
- Masleša Ramo (2001). *Teorije i sistemi sigurnosti*. Sarajevo:Magistrat.
- Savić Andreja (2000). *Uvod u državnu bezbednost*, Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova.
- Stajić, Lj. (1999). *Osnovi bezbednosti*. Beograd: Policijska akademija.
- Sturtevant, M. (1992). Congressional Oversight of Intelligence: One Perspective. *American Intelligence Journal, National Military Intelligence Association*. www.fas.org/irp/eprint/sturtevant.html.
- Žunec Ozren, Domišljanović Darko. (2000). *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

PRAVNI IZVORI:

- Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH. Službeni glasnik BiH 12/04.

Zenaid DELMO¹

Posebno upravno pravo u okviru sistema regulacije odbrane i sigurnosti u Bosni i Hercegovini

---

1. Uvod

U teorijskoj nauci o državi i pravu potpuno je nesporno da država kao politička i društvena zajednica može osigurati unutrašnju, ali i vanjsku stabilnost, samo ukoliko zadovoljava stvarne potrebe svojih građana (stanovnika). Država tada egzistira kao uobličena cjelina u kojoj postoji izvjesni sistem dijelova koji se može označiti kao ambijent u kojem se ostvaruje i razvija proces državno-pravne konstitucionalizacije. Opći smisao toga procesa jeste stvaranje uslova za nadvladavanje svega što oneomogućava razvoj i opstanak države kao političke zajednice koja vrši suverenu vlast nad državljanima određenog područja.

Bosna i Hercegovina, kao država i, kao zajednica naroda ili, svojih etnički određenih pripadnika, a samo formalno, kao zajednica građana, još uvijek nije postala emanacija njihovih interesa. Pod okolnostima kakve su sada, ona veoma dugo to neće ni postati, jer proces državne konstitucionalizacije uvijek znači stvaranje i funkcionisanje dviju komplementarnih tvorevina, s jedne strane, organizacije koja nije ništa drugo nego izvjestan dio pripadnika zajednice koji su relativno čvrsto povezani i čije se djelatnosti koordiniraju tako da se putem njih može ostvariti jedan opći rezultat, a, s druge strane, ona znači stvaranje normativnog poretka koji se sastoji od određenog sistema spontano ili organizovano ustanovljenih

---

¹ Doc. Dr. sci., Fakultet kriminalističkih nauka u Sarajevu

normi, odredaba ili ideja, odnosno, situacija i ponašanja većine pripadnika zajednice da državu učine stabilnom. Pritom je važno da se ogromna većina njih pozitivno ponaša, a samo manji dio da, eventualno odstupa od ustanovljenog normativnog poretka. Samo u tom slučaju, organizacija se javlja kao sredstvo, a normativni poredak predstavlja formu konstitucionalizacije političke zajednice. Politička zajednica u Bosni i Hercegovini djeluje kao aparat koji svojom spoljašnjom pojavom predstavlja organizaciju političke vlasti koja predstavom o legitimnosti nije vezana za poslušnost prema vlastodršcu. Ne može se onda govoriti o suverenitetu, a samim tim ni o državi u kojoj su organizacija i normativni poredak odvojene cjeline koje, skupa sa zajednicom, djeluju kao tri entiteta. U takvim uslovima izostao je proces političkog konstituisanja države u kojoj djeluju posebno uobličene grupe koje onemogućavaju djelovanje institucija u okvirima normativnog poretka. Uspostavljena je organizacija vlasti koja je, još uvijek, daleko od one koja u svakom pogledu nadmašuje sve druge organizacije koje u njoj postoje na ovaj ili onaj način (entitetske, vjerske, pa i kantonalne u FBiH). Ne postoji organizacija vlasti koja se može označiti primarnom, čak i u segmentima koji su primarni po svojoj prirodi, kao što je oblast odbrane i sigurnosti koje su stajne tačke svake države. Nakon što je odbrana bitno reducirana i premještena sa entiteta na nivo države, gdje se nalazi i oblast sigurnosti čija je jurisdikcija minorna i ne zadire u unutrašnje poslove države, imamo stanje koje upućuje na činjenicu da proces konstitucionalizacije Bosne i Hercegovine nije završen.

Da li onda proces dalje konstitucionalizacije Bosne i Hercegovine obuhvata i ove navedene oblasti tzv. posebne uprave?

Odgovor na pitanje kako dalje, prije svega treba tražiti u dva pravca. Prvo, moramo imati u vidu, da u Bosni Hercegovini ne postoji politički konsenzus, bez kojeg se ne može postići simbioza između zajednice (naroda i građana), organizacije i normativnog poretka. Stoga, ovaj rad ne doseže dalje od naše sumorne stvarnosti u kojoj društveno biće bitno određuje društvenu svijest koja i dalje počiva na, ne zatomljenoj ideologiji u kojoj izostaju društvene vrijednosti koje su odavno poznate, a moral se javlja kao heterogena i fluidna kategorija.

2. Osnovne naznake posebnog upravnog prava

Savremena pravna nauka i doktrina mnogo više pažnje posvećuju općem u odnosu na posebno upravno pravo. Poznato je, uglavnom, da opći dio upravnog prava obuhvata osnovna načela organizacije i djelatnosti javne uprave, kontrolu njenog rada, kao i propise i institute koji su zajednički za sve ili više oblasti upravnog djelovanja.² U sklopu njega, pored organizacije izučavaju se sredstva s kojima ona raspolaže, kontrola zakonitosti obavljanja poslova iz njene nadležnosti, dok je procesni dio specifičan u pogledu upravnog postupka, posebno, radi zaštite prava građana i zaštite javnog interesa. Ova i druga navedena pitanja izučavaju se u posebnom dijelu upravnog prava, s tim što u njega spadaju normativno-pravni propisi kojima se uređuje organizacija, funkcije i djelatnost u okviru pojedinih upravnih oblasti koji ne spadaju u neku drugu granu prava. Njima se vrši regulacija u okviru pojedinih oblasti, kao što su unutrašnji poslovi, odbrana, vanjski poslovi, zdravstvo, socijalna zaštita, boračka zaštita i dr. Stoga je očigledno, da opći i posebni dio upravnog prava imaju sličan predmet izučavanja, ali da postoje i određene specifičnosti, zbog kojih se razlikuju. Osnovna razlika je u tome što materija općeg dijela upravnog prava izučava i analizira pravne norme upravnog prava, primjenjujući jedna opća, rekli bismo, univerzalna načela koja vrijede za sve upravne oblasti,³ dok, s druge strane, posebno upravno pravo primjenjuje upravne norme kojima se u sadržajnom smislu uređuje specifična organizacija konkretne upravne oblasti, kao i oblici upravne djelatnosti. U posebnom upravnom pravu primjenjuju se materijalno-pravni propisi koji važe

---

² "Ogromna djelatnost državne uprave dijeli se na upravne grane. U toj diobi dolazi do izražaja sadržajni momenat – a iz njega vidimo i značenje, koje pojedini državni daje određenoj državnoj djelatnosti. i baš je sadržaj upravne djelatnosti podvrgnut velikim promjenama. Razvitkom i izmjenom društveno-ekonomskih i političkih odnosa mijenja se i sadržaj upravne djelatnosti. (Akademik Ivo Krbeč, Osnovi upravnog prava FNRJ, Izdavački zavod JNU, Zagreb, 1950., str. 82.).

³ Procjenjuje se, da uprava u Bosni Hercegovini (organi državne uprave i institucije koje raspolažu javnim ovlaštenjima), godišnje riješi nekoliko miliona predmeta. To, zapravo, znači da svaki građanin (stanovnik), po nekoliko puta u toku godine učestvuje u postupcima pred organima državne uprave.

za tu upravnu oblast (npr., kao što je oblast unutrašnjih poslova, odbrane i dr.). U skladu s njima, nastaju, mijenjaju se i prestaju upravno-pravni odnosi koje reguliše jedna upravna oblast (npr. oblast unutrašnjih poslova.).

Dakle, posebni dio upravnog prava sadrži pravne norme koje se odnose na pojedine upravne podgrane (upravne oblasti),⁴ s tim što je, bez obzira na naziv, nemoguće izvršiti njihovu potpunu sistematizaciju kojim bi obuhvatili svaki organ ponaosob ili neku njegovu autoritativnu djelatnost, a da se to ne odrazi na neki drugi upravni organ. Između njih postoji mnoštvo zajedničkih elemenata i svi oni su funkcionalno donekle povezani. Poznato nam je, da je za nastanak upravno-pravnog odnosa putem upravnog akta, potrebno postojanje najmanje dvije vrste pravnih normi (materijalno-pravne i formalno-pravne norme), s tim što su formalno pravne norme sadržane u odredbama ZUP-a, a materijalno-pravne u brojnim zakonskim propisima kojima je uređena pojedina oblast društvenog života.

Cijenimo, potpuno opravdanim postaviti pitanje primjene takvih normi u posebnom upravnom pravu koje sadrži i jedne i druge vrste pravnih normi. Kao što I. Krbek ističe «administrativni odnosi uistinu su glavna srčika upravnog prava i oni predstavljaju centralnu točku te pravne grane».⁵ Bez obzira što se, upravno pravo ne može svesti samo u okvire upravno-pravnog odnosa, jer bi onda izvan njega izostale mnoge njegove funkcije organizacijske prirode, upravna kontrola, službenički odnosi i dr., posebni dio upravnog prava ne bi imao nikakvu svrhu, ako bi se upravno-pravni odnosi i dalje rješavali primjenom normi općeg upravnog prava. Tada bi izostale sve njegove specifičnosti kojima raspolaže u materijalnom i u organizacionom. U

---

⁴ "S posve drukčije točke posmatranja, naime, s gledišta zaokruženosti izvjesnih pravnih materija, može se razlikovati tzv. opće upravno pravo od posebnog. Teoretski se može toj užoj klasifikaciji, odnosno, sistematiziranju pristupiti prema različitim kriterijima, od kojih je prema stanju u nas najupadljiviji onaj po kojem se gleda, vrši li izvjesni organ upravne poslove autoritativno ili ne, pri čemu može neautoritativna uprava biti i sekundarna djelatnost". (Velimir Ivančević, *Institucije upravnog prava* - knjiga I, Zagreb, 1983., str. 23.).

⁵ Akademik Ivo Krbek, *Osnovi upravnog prava FNRJ*, Ibid., str. 122.

pitanju su takve procesne odredbe kojima se u nekoj pravnoj materiji propisuje poseban upravni postupak koji zahtijeva dosljednu primjenu pravnog principa *lex specialis derogat legi generali*. Njim se derogiraju se opće odredbe ZUP-a, po svim pitanjima koja su vezana za konkretnu upravnu oblast i pravnim normama koje su sadržane u postupku koji je, inače, propisan materijalnim zakonom. Naročito je značajno imati u vidu da su upravne oblasti posebnog upravnog prava postavljene prema stvarnim državnim funkcijama i njenim bližim zadacima koji su utvrđeni postupovnim pravilima o nadležnostima.⁶ Te upravne funkcije nisu stalne, nego su promjenljive u skladu sa promijenjenim zadacima koje organi državne uprave obavljaju u svom radu. Njihov predmet njihovog izučavanja javlja se kao operativna djelatnost državne uprave koja je postavljena tako da je sačinjavaju posebni propisi, instituti, načela i pojmovi, organizacija kao i specifična djelatnost pojedinih organa uprave u sadržajnom smislu. U takvim organima formiraju se posebni resori u okviru kojih se određuju upravne funkcije preko kojih se ostvaruje upravno djelovanje u pojedinim oblastima društvenog života koji zahtijevaju posebnu regulaciju.⁷

Imajući u vidu gledišta na kojima se temelji resorska podjela, posebno upravno pravo se može definisati «kao skup pravnih propisa kojim se uređuje organizacija, funkcije, međusobni odnosi i odnosi prema drugim organima, organizacijama i građanima, te posebni postupci i metode rada u okviru pojedinih grana uprave i društvenih djelatnosti,

⁶ "Pod upravnom granom podrazumijeva se šira skupina upravnih poslova koji su međusobno srodni li funkcionalno povezani tako da oni čine jednu cjelinu u okviru sektora". (Sead Dedić, *Upravno pravo*, Ibid., str. 338.).

⁷ U administrativnom pravu Evtihiev –Vlasov postavljaju se četiri osnovne upravne grane : a) odbrana zemlje, uprava vanjskim poslovima i vanjskom trgovinom; b) uprava osiguranja državne bezbjednosti i društvenog poretka, kao i uprava pravosuđa; c) uprava narodnom privredom (industrija, seoska privreda, nabavke transport i veza, trgovina, komunalna privreda i izgradnja naseljenih mjesta; i d) uprava socijalno kulturnom-izgradnjom (narodna prosvjeta, nauka i umjetnost, zaštita narodnog zdravlja, scijalno osiguranje). (Akademik Ivo Krbeć, Ibid., str. 83.). Njemačka upravna nauka dijeli upravu na pet resora u koje spadaju: vanjski poslovi, vojska, finansije, pravosuđe i unutrašnji poslovi. Dok se prva četiri resora određuju pozitivno, u unutrašnje poslove spadaju svi poslovi koji nisu izričito svrstani u neki prva od četiri resora. (op.a.).

odnosno, drugih organizacija koje u vršenju javnih ovlaštenja obavljaju upravne poslove, a koji ne spadaju u neku drugu granu prava».⁸ Veoma značajan dio upravnih poslova danas se prenosi na organe koji su bliži čovjeku kao osnovnom subjektu društva. Država preko njih mnogo neposrednije djeluje, a i sam način postupanja u konkretnoj upravnoj stvari mnogo je specifičniji i zahtijeva postupanje koje je obuhvaćeno posebnom pravnom normom materijalno-pravnog i formalno-pravnog karaktera.

Sve značajniju ulogu posebnog upravnog prava u odnosu na opće postupovno pravo moramo tražiti u sve većoj intenciji razvoja demokratije i ljudskih prava koja nastoji smanjiti autoritativni karakter djelovanja državnih organa. U skladu sa ovakvim stavovima, određeni segmenti rada i djelovanja pojedinih organa državne uprave (kao što su unutrašnji poslovi u oblasti privatne sigurnosti, privreda, urbanizam i građevinarstvo, obrazovanje, nauka kultura i sport), zatim poslovi pojedinih organizacija koje obavljaju poslove od interesa za političko-teritorijalnu zajednicu (društveno planiranje, statistika, katastar i sl.), sve se više prenose iz sfere državnog u sferu privatnopravnog odlučivanja.⁹ Bez obzira na to, uloga (ne)državne uprave, ne može se odvojiti od uloge države koju ona ima u društvu. Ona uvijek ostaje vezana određenim poslovima kao što su odbrana, vanjski poslovi, unutrašnji poslovi, finansije i dr. Međutim, kada se uprava javlja kao sistem javnih službi, tada do izražaja dolaze razne vrste poslova u kojima se smanjuje intervencija države.¹⁰ Stoga se upravno i posebno pravo javljaju kao dio pravnog sistema u kojem su sadržane pravne norme kojima su uređene različite oblasti društvenog života. U nekim od njih, kao što su odbrana, unutrašnji poslovi, vanjski poslovi, socijalno staranje, finansije i dr., do izražaja dolazi strogo autoritativni karakter uprave, dok u nekim koji su sastavni dio nabrojanih (privatna sigurnost kao oblast sigurnosti), autoritativnost državne vlasti je prenesena u sferu javno-privatnih ovlaštenja.

---

⁸ Dr. Đuro Gatarić, *Ibid.*, 5. str.

⁹ E. Pusić dijeli upravnu djelatnost na oblast u kojoj se uprava javlja kao instrument vlasti, u kojoj do izražaja dolazi kriterij autoritativnosti prema kojem se određuje da li se određeni poslovi vrše autoritativno ili neautoritativno. (Eugen Pusić, *Upravni sistemi*, Zagreb, 1997.).

¹⁰ *Ibid.*

3. Posebno upravno pravo u sistemu sigurnosti Bosne i Hercegovine

Upravo zahvaljujući dosadašnjim iskustvima, nesumnjivo je da se u najskorijoj budućnosti policijski poslovi moraju organizovati na nivou Bosne i Hercegovine. To bi značilo, da se na državni nivo prenesu poslovi koji su trenutno u nadležnosti entiteta RS BiH i Federacije BiH,¹¹ kao i unutrašnji poslovi koji su u nadležnosti kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova u Federaciji Bosne i Hercegovine. Posebno pada u oči da su neki srodni poslovi iz djelokruga organa unutrašnjih poslova različito regulisani od strane pojedinih organa uprave, kao što su npr. poslovi koji su vezani za državljanstvo. Oni su stavljeni u nadležnost pojedinih državnih organa uprave na entitetskom i državnom nivou koji nisu organizovani po istom principu, niti su nadležni za obavljanje iste vrste upravnih poslova. Tako je za poslove državljanstva BiH nadležno Ministarstvo civilnih poslova, dok je za rješavanje u upravnim stvarima koje se odnose na državljanstvo Federacije u skladu sa federalnim zakonom, nadležno Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova.¹²

---

¹¹Prema članu 2. Zakona o unutrašnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine («Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine», broj:49/05), unutrašnji poslovi iz nadležnosti Federalnog ministarstva su:

1. sprečavanje i otkrivanje krivičnih djela terorizma, međukantonalnog kriminala, stavljanja u promet opojnih droga i organizovanog kriminala, te pronalaženje i hvatanje učinilaca tih krivičnih djela i njihovo privođenje nadležnim organima;
2. osiguranje određenih ličnosti i zgrada Federacije;
3. školovanje, stručno osposobljavanje i usavršavanje;
4. državljanstvo Federacije.

Unutrašnji poslovi iz zajedničke nadležnosti Federacije i kantona su provođenje zakona i drugih propisa o državljanstvu i putnim ispravama državljana Bosne i Hercegovine sa teritorije Federacije, i o boravku i kretanju stranaca na teritoriji Federacije.

Kad se zakoni i drugi propisi provode od strane kantonalnih organa u skladu sa prethodnim stavom, Federalno ministarstvo može donijeti propise i upute za provođenje zakona i inače koordinira aktivnost kantonalnih organa u toj oblasti, ukoliko drugim relevantnim federalnim zakonom nije drugačije propisano.

¹² U obavljanju poslova iz svoje nadležnosti, Federalno ministarstvo naročito:

- 1) neposredno sprovodi federalnu politiku i izvršava federalne zakone iz okvira svoje nadležnosti i o tome izvještava premijera Vlade Federacije, predsjednika

Organizaciona šema Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine postavljena je tako da se u njegovom sastavu kao upravne organizacije nalaze:

1. Državna granična služba BiH;
2. Agencija za informacije i zaštitu BiH, i
3. Ured za saradnju sa Interpolom

Entiteti Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine, svojim Zakonima o unutrašnjim poslovima uredili su organizaciju ministarstva tako da se u njihovom sastavu nalazi Uprava policije koja obavlja operativne poslove. Slično, kao u entitetima, uređeni su unutrašnji poslovi u kantonima u Federaciji Bosne i Hercegovine. Njihova organizacija postavljena je tako da obuhvata organizaciju, rukovođenje i nadležnost ministarstva unutrašnjih poslova, uključujući tu i organizaciju, rukovođenje i način vršenja poslova policije, dužnosti i prava ovlašćenih službenih lica, međusobne

---

Federacije Bosne i Hercegovine i Parlament Federacije Bosne i Hercegovine, obavezno dva puta godišnje, a po potrebi i češće;

- 2) rješava u upravnim stvarima o državljanstvu Federacije utvrđenim federalnim zakonom;
- 3) obavlja nadzor nad sprovođenjem federalnih zakona;
- 4) priprema i predlaže zakone i druge propise iz nadležnosti Federalnog ministarstva;
- 5) obavlja nabavku naoružanja, opreme i materijalno-tehničkih sredstava za svoje potrebe;
- 6) donosi i realizuje program školovanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja službenika Federalnog ministarstva;
- 7) stara se o primjerni stručnih i naučnih metoda u svom radu;
- 8) organizuje i neposredno, ili u saradnji sa odgovarajućim ustanovama, ili privrednim društvima obavlja naučnoistraživačke poslove neophodne za unapređivanje djelatnosti policije i kriminalističko-tehničkih istraživanja i vještačenja;
- 9) osigurava jedinstvenu obradu podataka iz nadležnosti Federalnog ministarstva;
- 10) obavlja organizovanje, razvoj, modernizaciju i održavanje funkcionalnog sistema veza i obavlja poslove prenosa zaštićenih informacija Federalnog ministarstva;
- 11) obavlja organizovanje jedinstvenog sistema izvještavanja potrebnog za ispunjavanje svojih nadležnosti prema ovom zakonu;
- 12) vodi statističke i operativne evidencije potrebne za obavljanje poslova iz svoje nadležnosti. (Član 13. Zakona o unutrašnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine. «Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine», broj:49/05).

odnose i saradnju bilo kojeg kantonalnog ministarstva sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno, ministarstvima unutrašnjih poslova drugih kantona i općina unutar kantona, zatim radne odnose, disciplinsku odgovornost i stručno osposobljavanje i usavršavanje službenika kao i druga pitanja od značaja za rad pojedinog kantonalnog ministarstva unutrašnjih poslova. Kao što vidimo, unutrašnji poslovi u kantonima, uglavnom su slični i proizilaze iz ustavnih nadležnosti i položaja kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine. Oni se odnose na provođenje Ustava i zakona Kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine u vezi sa unutrašnjim poslovima, zatim poslovi i zadaci policije, osim onih koji su u nadležnosti ministarstva unutrašnjih poslova Federacije Bosne i Hercegovine, kao i poslovi koje kantonalno ministarstvo unutrašnjih poslova povjeri Federalnom ministarstvu, poslovi osiguranja određenih lica, registracije vozila, držanja i nošenja oružja, kretanja i boravka stranaca, izdavanja putnih isprava itd.

3.1. Poslovi iz oblasti sigurnosti na nivou Bosne i Hercegovine

Dejtonskim mirovnim sporazumom za Bosnu i Hercegovinu,¹³ zaustavljen je oružani sukob u Bosni i Hercegovini, nakon čega je uspostavljena decentralizirana vlast na više nivoa. Posebno se to odnosi na policijske snage koje su potpale pod nadležnost entitetskih ministarstava unutrašnjih poslova. U skladu sa Ustavom BiH, odnosno, Aneksom IV Dejtonskog mirovnog sporazuma, državni nivo je odgovoran za «međunarodno i međuentitetsko provođenje krivičnog zakona, uključujući odnose sa Interpolom». Kako bi se u državi osigurale institucije koje su neophodne za ispunjavanje ustavom utvrđenih zadataka na državnom nivou, 2004. godine formirana je Državna agencija za informiranje i zaštitu (SIPA). Njen zadatak je razmjena informacija koje se tiču provođenja zakona, kao i

---

¹³ Dejtonski mirovni sporazum nalaže slijedeće: "Bosna i Hercegovina će preuzeti odgovornost za druge stvari kao što su one koje su neophodne za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodne osobnosti Bosne i Hercegovine. Dodatne institucije mogu biti ustanovljene kao neophodne za ispunjenje ovih dužnosti". (Dejtonskog mirovni sporazum, Aneks IV, Član III, 5 (a).

pružanje zaštite državnim institucijama i njenim predstavnicima. Tako je politička odgovornost za provođenje zakona podijeljena. Na nivou države, Ministarstvo civilnih poslova je od 1996. do formiranja Ministarstva sigurnosti, bilo između ostalog odgovorno i za alokaciju sredstava i zakonodavstvo DGS-a, za pitanja Interpola, za pasoše i druge mjere provođenja zakona. Formiranjem Ministarstva sigurnosti 2003. godine, nastojalo se osmisliti dalje centraliziranje i konsolidiranje unutrašnjih poslova. U sadašnjoj situaciji, postoji veoma loša vertikalna i horizontalna komunikacija između pojedinih nivoa vlasti, pa čak i na samim nivoima.

U Republici Srpskoj policija je centralizovano organizovana, dok je u Federaciji decentralizovana na kantonalna ministarstava unutrašnjih poslova. U takvim odnosima, Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova ima vrlo ograničenu moć koja se svodi na međuentitetsku koordinaciju i međukantonalnu saradnju, dok su svi ostali aspekti provođenja zakona iz ove oblasti stavljeni u nadležnost kantona. Na drugoj strani, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, odgovorno je za sve tipove prevencije kriminala i provedbu zakona u tom entitetu. Također, Brčko Distrikt ima policiju sa vlastitom organizacionom strukturom i ovlaštenjima koja proizilaze iz Statuta, u skladu sa Dejtonskim mirovnim sporazumom i arbitražnom odlukom.

U okviru sadržaja i djelokruga poslova organa unutrašnjih poslova, postoji osnovna podjela na upravne i stručne poslove. Postavlja se pitanje, koji poslovi spadaju u upravne, a koji u stručne poslove, određeno je zakonima o unutrašnjim poslovima.

Zakonom o unutrašnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine utvrđuje se organizacija, rukovođenje i nadležnost Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, uključujući organizaciju, rukovođenje, nadležnost federalne uprave policije i utvrđuju međusobni odnosi Federalnog ministarstva i uprave policije sa kantonalnim organima i drugim organima u BiH.

Također, njim se uređuju i dužnosti i prava policajaca i drugih službenika i namještenika u Federalnom ministarstvu, radni odnosi, stručno osposobljavanje i disciplinska odgovornost, kao i druga pitanja od značaja za ostvarivanje funkcija Federacije u oblasti unutrašnjih poslova.

U teorijsko-pravnom smislu upravni poslovi u okviru unutrašnjih poslova, grupisani su prema resorima u skladu sa principima organizovanja. Tako, S. Dedić pravi podjelu prema kojoj unutrašnje poslove svrstava u četiri grupe i to: 1.unutrašnji poslovi koji spadaju u djelokrug službe za zaštitu ustavnog poretka; 2. unutrašnji poslovi u vezi sa zaštitom državne granice i aerodroma; 3. unutrašnji poslovi koje obavlja policija; 4. drugi upravni i stručni poslovi koji su uvršteni u unutrašnje poslove».¹⁴ Iako je teško generalno odrediti oblast unutrašnjih poslova u Bosni i Hercegovini zbog njene veoma složene ustavne strukture i organizacije vlasti na pet nivoa i Brčko Distrikta, ipak se može reći da se pozitivno-pravna klasifikacija unutrašnjih poslova, kao upravnih i stručnih poslova sastoji od djelatnosti koja se odnosi na zaštitu ustavom utvrđenog poretka, zaštitu života i lične sigurnosti ljudi, spriječavanje i otkrivanje krivičnih djela, pronalaženje i hvatanje učinilaca krivičnih djela i njihovo predavanje nadležnim organima, održavanje javnog reda i mira, zaštita određenih ličnosti objekata, vršenje kriminalističko-tehničkih poslova, sigurnost saobraćaja na cestama, kontrolu kretanja na granici, kontrolu putničkog prometa preko državne granice, utvrđivanje i rješavanje graničnih incidenata i drugih povreda granice, pružanje pomoći u slučaju opće opasnosti (javna sigurnost), udruživanje građana, javne skupove, držanje i nošenje oružja, protupožarna zaštita, državljanstvo, putne isprave za prelaz preko državne granice, kretanje i boravak stranaca, matične knjige, lična imena,

Kao što vidimo, upravni propisi koji organizaciono i funkcionalno čine predmet posebnog upravnog prava unutrašnjih poslova, kao posebne nastavne discipline, metodski nisu odvojeni od općeg upravnog prava. Istina, oni su postavljeni, bilo u okviru pojedinih

---

¹⁴ Sead Dedić, *Ibid.*, str. 350.

srodnih upravnih organa iz oblasti unutrašnjih propisa, bilo iz domena drugih organa i organizacija. Unutrašnji poslovi na nivou Bosne i Hercegovine nalaze se u nadležnosti Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine i, u materijalnom i formalno-pravnom smislu (organizacijskom), postavljeni su tako da djeluju kao upravne organizacije. To su:

1. Agencija za informacije i zaštitu BiH;
2. Državna granična služba BiH; i
3. Ured za saradnju sa Interpolom

3.1.a) Agencija za informacije i zaštitu BiH

Rješenja koja su bila sadržana u Ustavu Bosne i Hercegovine nisu podrazumijevala postojanje takvog organa uprave koji bi obavljao upravne i stručne poslove iz oblasti unutrašnjih poslova na nivou Bosne i Hercegovine koji bi u jednom ili više srodnih područja osiguravao primjenu zakona i drugih propisa, te bio odgovoran za njihovo izvršavanje. Tako su mnoga važna pitanja iz domena unutrašnjih poslova ostajala po strani. Posebno se to odnosilo na organizovani kriminal, terorizam, ratne zločine, trgovinu ljudima, prelazak državne granice, saradnju sa međunarodnim organizacijama iz ove oblasti i dr.

Nakon osnivanja Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine, u njegovom sastavu su stvorene tri samostalne upravne organizacije koje smo već spomenuli čija su prava i obaveze, kao i operativna samostalnost uređene, uređene posebnim zakonom. Jedna od organizacionih cjelina koja se nalazi u sastavu Ministarstva je Agencija za istrage i zaštitu BiH (SIPA).¹⁵ To je upravna organizacija s operativnom samostalnošću koja je osnovana radi obavljanja policijskih poslova. Na njenom čelu je direktor koji rukovodi Agencijom i koji ima najviša policijska ovlaštenja. S obzirom da je Agencija za istrage i zaštitu BiH upravna organizacija, proizilazi da ona pored strukture koju čine ljudi i sredstava, ima veoma jasne zadatke kako bi ostvarila postavljene ciljeve.

¹⁵ Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) osnovana je Zakonom o državnoj agenciji za istrage i zaštitu ("Službeni glasnik BiH", broj: 27/04).

Regulacija kojom se pokriva policijsko djelovanje, svakako je jedno od najmoćnijih nezavisnih regulativnih organa. Poslijeratna izgradnja sistema vlasti i institucija Bosne i Hercegovine, između ostalog, bila je opterećena dominantnim diskursom koji se odnosi na deregulaciju na državnom nivou. Nepostojanje sistema i nedovoljan razvoj upravljanja svodio se na stvaranje odluka kojima bi se uskladile djelatnosti različitih sudionika. Iz toga razloga izostala je organizovana aktivnost na spriječavanju nastanka i otkrivanju najtežih oblika svih vrsta kriminala. Osnivanjem Agencije za istrage i zaštitu stvoren je institucionalni nivo upravnog djelovanja na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. Nadležnosti i organizacija Agencije za istrage i zaštitu, odnosno, SIPE kao policijskog organa Bosne i Hercegovine utvrđene su Zakonom.

U njih spada:

1. spriječavanje, otkrivanje i istraga krivičnih djela iz nadležnosti suda Bosne i Hercegovine, a posebno: organizovanog kriminala, terorizma, ratnih zločina, trgovine ljudima i drugih krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, te teškog finansijskog kriminala;
2. prikupljanje obavještenja i podataka o krivičnim djelima iz tačke 1., te praćenje i analiza sigurnosne situacije i pojava koje pogoduju nastanku i razvoju kriminaliteta;
3. pružanje pomoći Sudu Bosne i Hercegovine i Tužilaštvu u prikupljanju obavještenja, te izvršavanje naloga Suda i Glavnog tužioca BiH;
4. fizička i tehnička zaštita lica, objekata i druge imovine zaštićene po ovom zakonu;
5. zaštita svjedoka;
6. provođenje međunarodnih sporazuma o policijskoj saradnji i drugih međunarodnih instrumenata u njenoj nadležnosti
7. kriminalistička ekspertiza;
8. ostali poslovi propisani zakonom i drugim propisom.

SIPA je upravna organizacija koja je organizaciono uređena tako da ostvari one djelatnosti za koje je Zakonom ovlaštena. Organizacija

SIPA-e sastoji se od upravljačke i organizacione strukture. Kao što smo naprijed naveli, SIPA-om rukovodi direktor koji ima jednog zamjenika i pomoćnike direktora za Kriminalističko-istražni odjel, kao i Odjel za unutrašnju kontrolu. Direktor je za svoj rad i rad SIPA-e, kao i za situaciju na područjima za koje je SIPA nadležna, odgovoran ministru sigurnosti i Vijeću ministara Bosne i Hercegovine.

Što se strukture SIPA-e tiče, ona u svom sastavu ima odjele i organizacione jedinice koje imaju posebne zadatke.¹⁶

U njih spadaju:

1. Kriminalističko-istražni odjel;¹⁷
2. Finansijsko-obavještajni odjel;¹⁸
3. Odjel za zaštitu ličnosti i objekata;¹⁹
4. Odjel za zaštitu svjedoka;²⁰
5. Jedinica za specijalnu podršku;²¹

¹⁶ Član 11. Zakona o državnoj agenciji za istrage i zaštitu, *Ibid.*

¹⁷ Prema članu 12. Zakona o državnoj agenciji za istrage i zaštitu, Kriminalističko – istražni odjel.

- a) radi na otkrivanju i istrazi krivičnih djela iz nadležnosti Suda, pronalaženju i hapšenju počilaca tih krivičnih djela i njihovom dovođenju Tužiocu, pod nadzorom, smjernicama i nalogima Tužioca u skladu sa zakonom o krivičnom postupku;
- b) radi na spriječavanju krivičnih djela;
- c) pruža operativnu pomoć Finansijsko-obavještajnom odjeljenju;
- d) prikuplja obavještenja i podatke o krivičnim djelima, prati i analizira sigurnosnu situaciju i pojave koje pogoduju nastanku i razvijanju kriminaliteta;
- e) organizuje i obavlja kriminalističko-stručne poslove.

¹⁸ Finansijsko-obavještajno odjeljenje:

- a) prima prikuplja, evidentira, analizira, istražuje i prosljeđuje Tužiocu informacije, podatke i dokumentaciju primljenu u skladu sa zakonom i drugim propisima BiH o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti;
- b) ostvaruje međunarodnu saradnju na polju spriječavanja i istrage pranja novca i finansiranje terorističkih aktivnosti;
- c) pruža tužiocu stručnu podršku iz područja finansija. (Član 13. Zakona)

¹⁹ U skladu sa članom 14. Zakona, zadaci odjeljenja za zaštitu ličnosti i objekata su «sprovođenje fizičke ili tehničke zaštite lica zaštićenih po ovom Zakonu, kao i zaštićenih objekata i druge zaštićene imovine».

²⁰ Prema članu 17. Zakona, «Odjeljenje za štitu svjedoka sprovodi zaštitu svjedoka u skladu sa zakonima i drugim propisima BiH o zaštiti svjedoka».

²¹ Prema članu 18. Zakona :

6. Odjel za unutrašnju kontrolu;²²
7. Niže organizacijske jedinice uspostavljene Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji.

Kako bi SIPA ostvarila svoje ciljeve, Zakonom je izričito određeno da su organi uprave i druga tijela, službe i druge institucije u Bosni i Hercegovini, entitetska i kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova, carinske i poreske vlasti, finansijska policija, tijela u vezi sa Interpolom, nadležna tijela Brčko Distrikta BiH i druga odgovarajuća tijela dužna saradivati sa SIPA-om i na njen zahtjev pružiti pomoć SIPA-i u obavljanju poslova iz njene nadležnosti, te koordinovati djelatnosti iz svoje nadležnosti, u skladu sa zakonom i drugim propisima o zaštiti izvora, metoda i ostalih nejavnih informacija.

3.1.b. Državna granična služba BiH

Državna teritorija i državna granica su internacionalni pojmovi koji, da bi postojali moraju biti uređeni međunarodnim pravom. Osnovni pojam određenja granice podrazumijeva da ona odvaja omeđeni prostor između država na kopnu, moru i u zraku. Takav prostor naziva se državna teritorija. Jedan od najvažnijih problema današnjice vezan je za problem teritorije i u neposrednoj je vezi sa svjetskim mirom. Svakodnevno se događaju povrede granica koje uslovljavaju

-
1. Jedinica za specijalnu podršku pruža pomoć drugim odjeljenjima osiguravajući dodatnu policijsku taktiku, opremu i osoblje, kada su potrebne pojačane mjere sigurnosti;
  2. Jedinica za specijalnu podršku obavlja najzahtjevnije i najsloženije taktičke i operativno-tehničke policijske radnje, primjenjujući policijska ovlaštenja u visokorizičnim situacijama kada su neophodne posebne vještine, obučenosť i oprema.

²² Uloga odjeljenja za unutrašnju kontrolu je:

- a) interne istrage po predstavkama o nepriličnom ponašanju zaposlenih SIPA-e;
- b) istrage upotrebe sile, naročito vatrenog oružja, korupcije i zloupotrebe ovlaštenja od strane policijskih službenika u skladu sa Zakonom o policijskim službenicima BiH;
- c) interne kontrole postupaka unutar odjeljenja, kako bi se osiguralo propisno postupanje po zakonu, pravilnicima, policijskim priručnicima i pisanim naredbama;
- d) razvoj stručnih standarda i politike postupanja.

brojne sukobe koji zahtijevaju rješavanja, bilo pregovorima, a često se pribjegava i upotrebi sile koja je zabranjena međunarodnim pravom. To sve skupa jasno govori da zaštita državnih granica predstavlja izuzetno važno pitanje za međunarodne odnose u vezi teritorije. Danas najveći broj država u svijetu ima međusobno uređene granice i nespornu teritoriju. Da nije tako, teško da bi se međunarodni mir zadržao, a bez njega i ostali elementi koji čine državu prema međunarodnom pravu, bili bi dovedeni u pitanje.

Poznato je da je teritorija jedan od osnovnih elemenata državnosti. Da bi država postojala ona mora imati teritoriju kao oblast na kojoj se prostire suverena vlast.

Prema međunarodnom pravu, pod državnom teritorijom se podrazumijeva onaj dio zemljine površine koji potpada pod suverenitet određene države. Međutim, ni danas ne postoji saglasnost u definiranju teritorije. Na nju su uticala različita učenja unutrašnjeg i međunarodnog prava koja su se sporila, uglavnom, zbog pravne prirode državne teritorije. Bez namjere da se upuštamo u razjašnjavanje navedenih pitanja koja su teoretske naravi, možemo napraviti distinkciju između između političkih i pravnih shvatanja ovog pitanja. Prema političkom određenju, teritorija se može shvatiti kao atribut države, nešto bez čega ona ne može postojati. Na žalost, danas imamo slučaj postojanja države bez vlastite teritorije (Palestina). Na drugoj strani, pravna teorija o shvata teritoriju kao oblast prostiranja državne nadležnosti. Da bi određena oblast predstavljala teritoriju ona mora biti određena državnim granicama unutar kojih bi postojalo ovlaštenje državnog aparata za vršenje suverene nadležnosti. Različito definiranje državne granice, izraz je različitog shvatanja pojma države, zbog čega pojedini autori tom pojmu prilaze sa raznih aspekata, prije svih historijskih, geopolitičkih, pravnih, ideoloških i dr.²³

---

²³"Pod državnim granicama podrazumevaju se ravni koje dele vertikalno, uključujući tu vazдушnu oblast i zemljinu utrobu, područja dvaju država ili područje jedne države od slobodnog mora". Dr. Smilja Avramov, *Međunarodno javno pravo*, Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Savremena administracija, Beograd, str. 204.

Pitanje teritorijalnih promjena i promjena državnih granica predstavlja danas jedno od suštinskih pitanja međunarodnog prava. Za njega je vezano pitanje međunarodnog mira i sigurnosti između država, pa promjena suvereniteta nad teritorijom ne predstavlja samo stvar onih država između kojih te promjene nastaju. Stoga je to veoma ozbiljno pitanje ne samo međunarodnog prava nego i njegovih organa i institucija sadržanih u Povelji UN-a. Prva činjenica koja se nameće u vezi teritorije i državne granice jeste postojanje države, a ona može postojati ako je u stanju sačuvati teritoriju. Štiteći nju, međunarodno pravo na isti način štiti državne granice kojima je određena cjelovitost država.

Najčešće su državne granice postojane i stabilne unoliko koliko je stabilna i sama država. Međutim, i nestabilna država treba da ima stabilne granice u onoj mjeri u kojoj je to od uticaja na međunarodni mir. Međunarodno pravo štiti državne granice kako u pogledu njihovog uspostavljanja, tako i u pogledu njihovog mijenjanja. Regulacija je proceduralno postavljena tako da isključuje silu i prijetnju upotrebom sile, a forsira pregovore koji mogu rezultirati ugovorom. Nakon toga vrši se uspostava državnih granica koja se obavlja praktičnim postupanjem međudržavnih komisija na terenu u vidu njihovog obilježavanja. To je posao koji obavljaju mješovite

---

“Državne granice su brane koje dele i spajaju državne teritorije”. Prof. dr. Branimir Janković, *Međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1968., str. 116.

“U običnom govoru i dok gledamo zemljopisne karte, predočavamo sebi granicu kao crtu koja omeđuje državno područje. Ali područje države nije ploha Zemljine površine, nego prostor triju dimenzija koji se proteže iznad zemljine površine u visinu i isto tako ispod nje u dubinu. Prema tome granica zapravo nije crta nego ploha nepravilna oblika koja omeđuje samu površinu tla, zračni prostor i podzemlje koji su sastavni dio državnog područja”. Akademik Juraj Andrassy i dr., *Ibid.*, str. 154.

»Kao što ni područje (teritorij) države ne čini samo površinu njezina kopnenog i morskog prostora, nego zahvaća njegovo podzemlje i zračni prostor, tako niti državna granica nije jednodimenzionalna 'crta'. S obzirom da se spušta u dubinu, te razgraničuje zračni prostor između država, ona ima i drugu dimenziju. Ipak se u brojnim međunarodnim instrumentima i u znanstvenim raspravama gotovo redovito spominje 'granična crta', time da se druga dimenzija te 'plohe' podrazumjeva«. V.Đ.Degan, *Međunarodno pravo*, *Ibid.*, str. 563.

komisije ustanovljene na osnovu međunarodnih ugovora. Prilikom razgraničenja na terenu, ove komisije obično imaju ovlaštenja da odstupe od teksta ugovora,²⁴ do izvjesne mjere, kako bi se granica prilagodila mjesnim, geografskim i ekonomskim uslovima.²⁵ Državne granice određuju dvostranim ili višestranim ugovorima koji se nakon toga potpisuju i ratifikuju. Poštovanje međudržavnih granica znači poštovanje teritorijalnog statusa quo koji je uspostavljen nakon što komisije na terenu završe posao demarkacije. Svi slučajevi promjene državnih granica, a posebno onih koje su nastali teritorijalnim promjenama podrazumijevaju primjenu pravila međunarodnog prava prema načelu *uti possidetis iuris*.²⁶ To načelo moglo bi se označiti kao faktičko stanje posljednjeg posjeda. Iz razloga što se s njim prvobitno rješavalo pitanje granica između država koje su izlazile iz kolonijalnog statusa ono nesumnjivo upućuje na posjedovanje, pa se zaštita posljednjeg posjeda čini kriterijumom.

3.1.c. Unutrašnji poslovi u vezi sa državnom graničnom službom Bosne i Hercegovine

Radi vršenja poslova zaštite državne granice i sigurnosti njenog prelaženja na kopnu, moru i zraku, na nivou Bosne i Hercegovine u sastavu Ministarstva sigurnosti, kao posebna upravna organizacija, postoji Državna granična služba Bosne i Hercegovine (DGS).

Organi granične službe su u nadležnosti Bosne i Hercegovine, a njom upravlja direktor sa dva zamjenika iz reda različitih konstitutivnih naroda. Prema članu 1. Zakona o državnoj graničnoj službi Bosne i Hercegovine, služba se sastoji od glavnog ureda smještenog u

---

²⁴ Vidjeti šire o tome u: Juraj Andrassy, *Les Rapports de Frontiere et de Voisinage entre la Yugoslavie et les Etats limitrophes*, Jugoslavenska revija za međunarodno pravo, Beograd, br. 1., 1956., str. 52.

²⁵ Članom 5. Ugovora o miru sa Italijom, od 10. februara 1947., dozvoljeno je komisiji da odstupi 0,5 km, od linije utvrđene ugovorom. (M. Bartoš, *Međunarodni ugovori FNRJ*, Beograd, br. 4. 1947. str. 473.).

²⁶ "To znači da ako između novih država sljednica nema drukčijega sporazuma, između tih teritorijalnih cjelina koje su stekle neovisnost crta razgraničenja unutar države prethodnice, koja je bila na snazi na datum sukcesije država, postaje njihova državna granica prema međunarodnom pravu". (V.Đ.Degan, *Ibid.*, str. 566.).

Sarajevu i terenskih ureda. Sastav ukupnog osoblja u Graničnoj službi temelji se na popisu stanovništva iz 1991. godine, u skladu sa slijedećim kriterijima:

- glavni ured odražava strukturu stanovništva u BiH;
- terenski uredi odražavaju strukturu regiona ili kantona u kojima se nalaze;
- zastupljenost svakog od konstitutivnih naroda BiH na položajima na svim nivoima ni u kom slučaju ne može biti veća od od 2/3 niti manja od 10% ukupnog osoblja Granične službe. Ova odredba se ne odnosi na zastupljenost ostalih koji, u svim slučajevima, imaju pravo na zastupljenost prema popisu stanovništva iz 1991. godine i navedenim kriterijima;
- sve jedinice Granične službe su u potpunosti mješovitog sastava i svi pripadnici mogu obavljati dužnosti na svakoj tački duž granice.

Osnovni zadatak Granične službe je da vrši zaštitu i nadzor državnih granica, kontrolu saobraćaja na graničnim prelazima i u graničnom pojasu, prikuplja obavještenja i druge podatke u cilju spriječavanja svih vidova prekograničnog kriminala,²⁷ štiti sigurnost aerodroma,²⁸ uz istovremenu zaštitu života ljudi i materijalnih dobara.

---

²⁷ Granična služba je zadužena za zaštitu granica Bosne i Hercegovine. Zaštita granica uključuje slijedeće poslove:

1. nadzor granica;
2. kontrolu prometa na graničnim prelazima, u pojasu do 10 (deset) kilometara od međunarodne granice BiH, osim u onim slučajevima gdje je razdaljina do entitetske linije razgraničenja manja od 10 km u kom slučaju nadležnost Granične službe obuhvata polovinu razdaljine od međunarodne granice do entitetske linije razgraničenja;

Ova zadaća uključuje.

- a) pregledavanje dokumenata na graničnim prelazima i odobravanje prelaska granice;
- b) zaustavljanje odnosno, spriječavanje nedozvoljenog ulaska u BiH;
- c) traganje za osobama u graničnom pojasu.

(Član 2. Zakona o graničnoj službi Bosne i Hercegovine „Službeni glasnik BiH“, br. 2/2000).

²⁸ Na međunarodnim zračnim lukama Granična služba štiti i osigurava međunarodne granice Bosne i Hercegovine i civilni i zračni promet. Ova zaštita koju pruža Granična služba ograničena je na objekte zračne luke. (Član 3. Zakona o državnoj graničnoj službi).

3.1.d. Radno-pravni položaj zaposlenih u DGS

Poslove iz nadležnosti Državne granične službe Bosne i Hercegovine obavljaju službena lica i osoblje za podršku. Poslovi ove dvije kategorije pripadnika državne granične službe su striktno razgraničeni. Službenici koji rade u DGS imaju odgovornost za sprovođenje Zakona o državnoj graničnoj službi Bosne i Hercegovine, primjenu krivičnih zakona i zakona o prekršajima. Oni su ovlaštena službena lica koja raspolažu posebnim službenim ovlaštenjima koja su utvrđena Pravilima o općim i posebnim nadležnostima Državne granične službe Bosne i Hercegovine.

Na drugoj strani, osoblje za podršku čine zaposleni u DGS na poslovima stručno-operativne, računovodstvene i pomoćno-tehničke prirode.

Na rad u Državnoj graničnoj službi Bosne i Hercegovine može biti primljeno lice koje ispunjava opće i posebne uslove za rad u državnim organima uprave.²⁹

---

²⁹ Prema članu 8. Pravila o zaposlenim i radu („Službeni glasnik BiH“, broj: 2/2000), opći uslovi za rad u organima državne uprave su:

1. državljanstvo;
2. punoljetnost;
3. opća zdravstvena sposobnost;
4. školska sprema određene struke i stepen obrazovanja prema zahtjevu radnog mjesta;
5. da se protiv lica ne vodi krivični postupak, odnosno, da nije osuđivan za krivična djela protiv ustavnog poretka, protiv čovječnosti i međunarodnog prava, protiv slobode i prava građana, protiv službene i druge odgovorne dužnosti i protiv imovine, kao i lice osuđeno za drugo krivično djelo u trajanju od najmanje jedne godine.

Posebni uslovi za zaposlenje u državnim organima DGS, propisani su članom 9. Pravilnika. To su:

1. radno iskustvo;
2. stručni ispit;
3. uspješno završena polčetna i napredna obuka za rad u DGS;
4. posebni zdravstveni i psihofizički uslovi;
5. posebna specijalistička znanja i vještine.

Nakon što potrebu za prijem novih službenika odluči direktor DGS, popuna službenicima se vrši putem javnog konkursa u skladu sa Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji DGS.

3.2. Sudska policija

Organizacija, nadležnost, prava i obaveze zaposlenika u vršenju poslova iz djelatnosti sudske policije određeni su Zakonom o sudskoj policiji Bosne i Hercegovine.³⁰

U skladu s njim, Sudskom policijom rukovodi ministar pravde, a zapovjednik Sudske policije je odgovoran za njenu operativnu kontrolu. Unutrašnja organizacija Sudske policije uređena je podzakonskim aktima koje na prijedlog ministra pravde donosi Vijeće ministara.

Nadležnosti sudske policije su striktno određene Zakonom. S tim u vezi Sudska policija je ovlaštena da:

- 1) pruža pomoć Sudu Bosne i Hercegovine i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine, kao što je propisano zakonom, u smislu pribavljanja informacija, izvršenja naloga Suda za prinudno privođenje svjedoka, izvršenja naloga Suda za privođenje optuženih lica, sprovođenje osuđenih lica u ustanove za sprovođenje sankcija izrečenih presudama Suda, održavanje reda u sudnici, sigurnosti sudaca i dužnosnika Suda, kao i drugih lica unutar Suda, internog osiguravanja zgrade Suda, te izvršenja drugih naloga Suda.
- 2) pruža pomoć u osiguravanju uvida u zvaničnu dokumentaciju, uključujući sudske i upravne spise, a posebno prilikom pribavljanja neophodnih informacija, dokumenata i spisa u slučaju pružanja otpora ili nesaradnje od strane bilo kojeg dužnosnika u toklu istrage.
- 3) provodi naloge Suda koji se odnose na pretres imovine i lica, na privremeno oduzimanje predmeta, na osiguranje provođenja izvršnih naloga Suda, kao i drugih naloga Suda čiji je cilj preduzimanje koraka kojima se osigurava uspješno odvijanje izdatog sudskog naloga. Sudska policija u cilju ekspertize ili operativne potpore može zatražiti

³⁰ Zakon o sudskoj policiji Bvosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj: 21/2003).

pomoć službi za provođenje zakona Bosne i Hercegovine, entiteta ili Brčko Distrikta. Za vršenje poslova Sudske policije neophodno je da su njeni pripadnici naoružani i uniformisani iz razloga što su u vršenju svojih dužnosti i obavljanju svakodnevnih zadataka dužni štiti ljudske živote i dostojanstvo i na odgovarajući način reagovati uvijek kada su interesi ljudi i institucije koju štite ugroženi. To znači da su pripadnici Sudske policije ovlašteni primjenjivati sredstva prinude u skladu sa Zakonom. Prinuda se odnosi na upotrebu fizičke snage i vatrenog oružja i ona mora biti proporcionalna i mora biti primijenjena samo da bi se spriječio fizički napad na suce, tužioce i ostale dužnosnike suda, kao i druga lica za čiju su zaštitu pripadnici sudske policije zaduženi.

4. Organizovanje i funkcionisanje uprave u oblasti odbrane

Reformom u oblasti odbrane Bosne i Hercegovine započeo je proces ukupne reforme uprave u Bosni i Hercegovini. Složenost čitavog projekta naročito uslovljava postojanje dva entiteta sa dva odbrambena sistema u okviru kojih se vrši organizovanje i vođenog potencijala za eventualno vođenje odbrambenog rata. Teške posljedice rata ostavile su na ovu oblast veoma teške i tragične posljedice. Nakon završetka ratnih sukoba došlo je do stvaranja entitetskih vojski i njihovih štabova, kao i civilne komande koja je bila ustanovljena preko nadležnih ministarstava odbrane. Nepostojanje jedinstvenog odbrambenog sistema Bosne i Hercegovine i uspostavljanje lanca komandovanja sa civilnim nadzorom, radi zaštite suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine, predstavljalo je suštinski zadatak reforme odbrane u Bosni i Hercegovini koja se polako privodi kraju. Donošenje novog Zakona o odbrani Bosne i Hercegovine, sasvim je sigurno, u velikoj mjeri doprinijelo je jačanju državotvornih elemenata Bosne i Hercegovine. Na savremenim demokratskim osnovama utvrđena su prava, dužnosti i postupci institucija Bosne i Hercegovine, entitetskih organa i oružanih snaga Bosne i Hercegovine, radi odbrane suvereniteta i teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine, kao i pružanje pomoći civilnim vlastima.

U periodu koji je prethodio donošenju Zakona, odbrambeni sistem Bosne i Hercegovine sastojao se od dva posebna podsistema u okvirima entiteta u kojim se vršilo organizovanje i priprema entitetskih vojski u svrhu osiguranja pravovremenog i organizovanog spriječavanja vojnog napada ili drugih opasnosti na teritoriju određenog entiteta. Vojske entiteta bile su ustrojene primarno kao nacionalne vojske, s tim što se vojska Federacije BiH sastojala od dvije komponente (bošnjačke i hrvatske) koje su uspostavljene 1996. godine od jedinica Armije BiH i Hrvatskog vijeća obrane. Tako ustanovljena dva odbrambena sistema podrazumijevala su jedinstven blok formiranja i pripremanja vojske za ratno stanje koje je označeno kao predstojeći napad ili već otpočeti napad, a neposredna ratna opasnost označena je kao opasnost od napada ili drugog oblika spoljnog ugrožavanja entiteta. Odbrana Bosne i Hercegovine, očigledno, nije bila u prvom planu, jer nije sadržavala ni organizacionu strukturu za tu namjenu, niti je bila normativno uređena. Obje vojske u miru su vršile pripremu ljudskih snaga i materijalnih sredstava za odbranu entiteta i Bosne i Hercegovine, za slučaj ratnog stanja, elementarnih nepogoda ili nastanka vanrednog stanja, kao i za razne mirnodopske aktivnosti izvan Bosne i Hercegovine koje se odnose na izvršavanje međunarodnih obaveza i učešća operacija na uspostavljanju mira. Upotrebu vojske i kontrolu nad entitetskim vojskama vršilo je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine na konsezualnoj osnovi. Ono je vrhovna i operativna i administrativna komanda nad vojskom Federacije BiH i vojskom Republike Srpske. Određena prava i dužnosti pripadaju i entitetima, s obzirom da je cijeli sistem odbrane uređen na entitetskom nivou.

Zakonom o odbrani Bosne i Hercegovine,³¹ predviđeno je da on reguliše odbrambeni sistem Bosne i Hercegovine, uspostavi i definiše lanac komandovanja i ulogu svih elemenata kako bi Bosna i Hercegovina imala pun kapacitet u civilnom nadzoru i zaštiti njenog suvereniteta i teritorijalnog integriteta. U njemu su sadržana prava i dužnosti, kao i postupci institucija Bosne i Hercegovine, entitetskih organa i oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Pod oružanim snagama

---

³¹ Zakon o odbrani Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj: 43/2003).

se podrazumijevaju sve vojne snage u Bosni i Hercegovini, bez obzira da li su organizovane od državnih ili entitetskih institucija, čime se one sastoje od Vojske RS i Vojske Federacije BiH. U tom smislu, nadležnost Oružanih snaga Bosne i Hercegovine je:

- a) obavljanje vojne obuke za borbene ili druge oblike vojne odbrane;
- b) osiguravanje borbene gotovosti;
- c) pružanje vojne odbrane državi u slučaju napada;
- d) pomoć organima civilne zaštite u reagiranju na prirodne katastrofe i nesreće;
- e) ispunjenje međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine.³²

Cijenimo da su ovakva rješenja, prema kojima Oružane snage Bosne i Hercegovine podrazumijevaju sve vojne snage u Bosni i Hercegovini, bilo da su organizovane od strane državnih ili entitetskih institucija, loše rješenje koje je neodrživo iz razloga što jedna država ne može imati dvije vojske. To do sada nije bio slučaj nigdje u svijetu, a posebno tako nešto ne omogućava uključivanje Bosne i Hercegovine u Nato i Evro-atlantske integracije. Stoga, smatramo da su postojeća rješenja anahrona i prevaziđena, te da će vrlo brzo, donošenjem novog Zakona o odbrani Bosne i Hercegovine, biti napuštena. Cijenimo da reforma odbrambenog sistema treba da ide onim pravcem kojim će prihvatiti postojeće standarde u ovoj oblasti. To znači da Oružane snage Bosne i Hercegovine trebaju biti profesionalna, jedna vojna sila koju organizuje i kontrolira država Bosna i Hercegovina. U budućnosti, one će se sastojati or aktivne i rezervne komponente, a činit će ih pripadnici iz reda sva tri konstitutivna naroda i reda ostalih u skladu sa Ustavom i zakonima Bosne i Hercegovine.

4.1. Zadaci oružanih snaga Bosne i Hercegovine

Zadaci oružanih snaga Bosne i Hercegovine moraju imati naglašen mirnodopski i odbrambeni karakter, što znači da, osim pružanja vojne odbrane državi u slučaju napada, zadaci oružanih snaga na prvom mjestu moraju biti usmjereni na učešće u mirnodopskim operacijama radi kolektivne sigurnosti tamo gdje se za to ukaže potreba i gdje to

---

³² Član 4. Zakona o odbrani Bosne i Hercegovine, Ibid.

organi UN-a ocijene kao neophodno. U pitanju su o operacije koje imaju cilj, podršku miru i samoodbrani, uključujući i borbu protiv terorizma. Naglašen mirnodopski karakter oružanih snaga, također, proizilazi iz potrebe da one pružaju pomoć organima civilne zaštite u aktivnostima na spašavanju ljudi i materijalnih dobara u slučaju prirodnih nepogoda i nesreća. Uz ove aktivnosti spadaju i poslovi deminiranja na čišćenju terena od zaostalih neeksplozivnih minsko-eksplozivnih sredstava.

Vrhovnu komandu i kontrolu nad Oružanim snagama Bosne i Hercegovine ima Predsjedništvo Bosne i Hercegovine. Ono djeluje na principu konsenzusa. U vršenju administrativne kontrole Predsjedništvo je nadležno da: a) predlaže i zahtijeva proglašenje ratnog i vanrednog stanja koje je u nadležnosti Parlamentarne Skupštine Bosne i Hercegovine, b) uputi kontigent oružanih snaga izvan Bosne i Hercegovine radi učešća u mirovnim operacijama.

Uz navedene osnovne funkcije koje se tiču upotrebe Oružanih snaga, Predsjedništvo ima i vrhovnu komandu i kontrolu nad oružanim snagama, kao i određivanje i mijenjanje strukture i broja pripadnika Oružanih snaga, vodeći računa o nacionalnoj izbalansiranosti i zastupljenosti pripadnika svih konstitutivnih naroda i pripadnika iz reda ostalih. Također, uloga Predsjedništva vezana je za kadrovska rješenja i unapređenja u Oružanim snagama.

Pored predsjedništva kao vrhovne komande, značajnu ulogu ima i Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine. To je upravni organ civilnog karaktera koji je posebno nadležan za:

- a) stvaranje i održavanje odbrambenog kapaciteta kako bi se osigurala zaštita suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine;
- b) predlaganje budžeta za odbranu Bosne i Hercegovine i izdavanje odobrenja za rashode iz državnog budžeta za odbranu;
- c) organizaciju, opremanje i snabdijevanje Oružanih snaga;

- d) reguliranje organizacije i vođenje pukova,³³njihovih komandi i osoblja;
- e) provođenja definiranih politika i smjernica i osiguranje provođenja zakona, ostalih propisa i općih akata iz oblasti odbrane;
- f) izvršavanje obaveza u vezi sa izgradnjom i održavanjem vojnih i drugih objekata, kao i objekata od posebnog značaja za odbranu Bosne i Hercegovine.
- g) upravljanje i korištenje sredstava namijenjenih za potrebe Oružanih snaga;
- h) nabavljanje, čuvanje i obnavljanje rezervnih proizvoda posebne namjene za potrebe Oružanih snaga;
- i) izrađivanje kriterija o uvjetima i načinu skladištenja, čuvanja i održavanja naoružanja i vojne opreme i stara se o zaštiti materijalnih sredstava i objekata u oružanim snagama;
- j) ispitivanje, kontrola kvaliteta i verifikacija naoružanja i vojne opreme za potrebe Oružanih snaga;
- a) k)planiranje, izvođenje geodetskih, fotogrametrijskih i kartografsko-reprodukcijskih poslova od interesa za odbranu, provođenje nadzora nad izvođenjem tih poslova i staranje o čuvanju, skladištenju i distribuciji geodetskih, fotogrametrijskih i kartografskih materijala i dokumenata značajnih za odbranu,
- k) organiziranje veze, protivelektronskog osiguranja i kriptu – zaštite Oružanih snaga;
- l) organiziranje i vršenje inspekcijskog nadzora nad Oružanim snagama;
- m) organiziranje i provođenje mjera sigurnosti i zaštite odbrambenog sistema, kao i tajnih podataka odbrane,
- n) potpisivanje općih i osnovnih pravila za Oružane snage, a donosi i propise o školovanju, odgoju i obrazovanju uz Oružanim snagama, o vojnoj disciplini i druge propise predviđene Zakonom;

---

³³ Brigada je osnovna formacija Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Oružane snage Bosne i Hercegovine saastojaće se iz rodova organizovanih po sistemu pukova:. Postojaće tri tri pješadijska puka koji će odražavati identitet jedinica iz naroda iz kojih potiču. Komande brigada sastoje se od pripadnika više pukova. Manje jedinice od brigade su bataljoni. Brigade se sastoje od bataljona iz više od jednog pješadijskog puka.

- o) predstavljanje Bosne i Hercegovine u međunarodnim odnosima vezanim za pitanja odbrane;
- p) nadzor nad svim subjektima Oružanih snaga;
- q) upućuje prijedlog Vijeću ministara Bosne i Hercegovine sa inicijativom o učešću u operacijama podrške miru kao i druge nadležnosti propisane Zakonom o učešću pripadnika Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inostranstvu.³⁴
- r) izradu, pregled i ažuriranje Odbrambene politike Bosne i Hercegovine koju odobrava Predsjedništvo, a usvaja Parlamentarna skupština;
- s) izradu i odobravanje politika i propisa u pogledu organizacije, administracije, personala, obuke, opremanja i upotrebe Oružanih snaga;
- t) osiguravanje da Bosna i Hercegovina poštuje međunarodne obaveze vezane za pitanja odbrane;
- u) uspostavu postupka odobravanja vojne pomoći civilnim vlastima u slučaju prirodnih katastrofa i nesreća, po ovlaštenjima datim od Predsjedništva;
- v) osiguravanje transparentnosti funkcija Ministarstva odbrane;
- w) utvrđivanje politike stambenog zbrinjavanja pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga;
- x) planiranje i organizovanje naučno-istraživačkog rada od značaja za odbranu;
- y) davanje stručnih mišljenja o nastavnim programima koji se tiču isključivo vojnih aspekata civilne odbrane, a na zahtjev nadležnih institucija;
- z) ostale nadležnosti definirane u zakonu.

(2) Ministar odbrane donosi propise za koje je nadležan i izdaje stručna uputstva radi izvršavanja dužnosti navedenih u stavu (1) ovog člana.

---

³⁴ Zakon o učešću pripadnika Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inostranstvu («Službeni glasnik BiH», broj: 14/2005).

Ministar odbrane Bosne i Hercegovine ima organizacione i administrativne nadležnosti koje su vezane za predmet vrhovne komande i kontrolu od strane Predsjedništva. Ministar je posebno nadležan da:

- a) predlaže i donosi propise, izdaje direktive i naređenja koja se odnose na organizaciju, administraciju, personal, obuku, opremanje, razmještaj i upotrebu Oružanih snaga kako bi se osigurala maksimalna interoperabilnost unutar Oružanih snaga i interoperabilnost sa snagama NATO-a.
- b) obavlja ulogu međunarodnog predstavnika Bosne i Hercegovine za pitanja odbrane na ministarskom nivou;
- c) daje preporuke Predsjedništvu vezano za veličinu i strukturu Oružanih snaga;
- d) utvrđuje organizaciju i formaciju komandi i jedinica Oružanih snaga na prijedlog Zajedničkog štaba Oružanih snaga
- e) daje preporuke Predsjedništvu vezano za organizaciju vojnih snaga za zadatke i misije;
- f) uspostavlja strateško planiranje za oružane sukobe, operacije podrške miru i reagiranje u slučaju prirodnih katastrofa i nesreća;
- g) predlaže postavljanje, unapređenje i smjenu generala u skladu s odredbama ovog Zakona;
- h) planira i vrši nadzor nad provođenjem svih vojnoobavještajnih aktivnosti za Oružane snage;
- i) daje preporuke Predsjedništvu vezano za postavljanje vojnodiplomatskih predstavnika i vojnih predstavnika;
- j) angažiranje profesionalnog vojnog osoblja na popuni odobrenih upražnjenih mjesta u Oružanim snagama;
- k) unapređenja, postavljenja i razrješenja vojnih lica ispod čina generala ;
- l) regulira nabavku roba i usluga za Oružane snage koje su izuzete Zakonom o javnim nabavkama BiH («Službeni glasnik BiH», broj: 49/2004 i 19/2005).
- a) upravlja i donosi propise o korištenju pokretne i nepokretne imovine.

Osim navedenih ovlaštenja, ministar odbrane ima i svoje komandne nadležnosti koje su vojnog karaktera i vezane su za izdavanje

naređenja načelniku Zajedničkog štaba Opuštenih snaga Bosne i Hercegovine u pogledu upotrebe i razmještaja jedinica Opuštenih snaga u zemlji, aktiviranja jedinica rezervnog sastava, pomoći organima civilne zaštite, kao vršenje kontrole nad vojnoobavještajnim poslovima u Opuštenim snagama. Također, ministar odbrane, kao inokosni organ koji rukovodi radom Ministarstva odbrane ima ovlaštenja da nadgleda, prati i vrši inspekciju nad Opuštenim snagama kako bi se osiguralo poštivanje Zakona. On je ovlašten da izdaje naređenja, uputstva i direktive.

S obzirom da u Bosni i Hercegovini entiteti nemaju vlastite opuštene snage, postavlja se pitanje postojanja Stalnog komiteta za vojna pitanja. Kao što je poznato, to je poseban organ Predsjedništva Bosne i Hercegovine. On je stalnog karaktera i predviđen je članom V Aneksa IV. Dejtonskog mirovnog sporazuma. Ima veoma značajne ingerencije u odbrani zemlje, a uspostavljen je, kako bi svaki član Predsjedništva imao funkciju civilne komande nad opuštenim snagama.

Osnovni problem postojanja Stalnog komiteta za vojna pitanja jeste u tome što oblast odbrane nije Ustavom postavljena na državni nivo, dok su se pod opuštenim snagama Bosne i Hercegovine podrazumijevale vojne snage oba entiteta, bez obzira što su djelovale potpuno odvojeno.

Zakonom o odbrani Bosne i Hercegovine, predviđeno je da Stalni komitet za vojna pitanja obavlja tačno određene dužnosti, osim ukoliko Predsjedništvo Bosne i Hercegovine ne odluči drugačije. Prema odredbama Zakona, dužnosti Stalnog komiteta za vojna pitanja su da:

- a) razmatra i pruža savjete o Sigurnosnoj politici i Odbrambenoj politici Bosne i Hercegovine koje se pripremaju po uputstvu ministra odbrane;
- b) pruža savjete Predsjedništvu o postavljenju načelnika i zamjenika načelnika Zajedničkog štaba Opuštenih snaga Bosne i Hercegovine, komandanta i zamjenika Operativne komande i Komande za podršku Opuštenih snaga Bosne i Hercegovine;

c) razmatra žalbe na pojedinačne upravne akte o postavljenjima ili smjenama oficira s činom generala.

4.2. Radno-pravni položaj državnih službenika i zaposlenika u oblasti odbrane

Nesporno je da reforma odbrane u velikoj mjeri utiče na položaj državnih službenika i zaposlenika u oblasti odbrane iz razloga što je smanjenje njihovog broja, i do sada, bilo neophodno.

Socijalni program zbrinjavanja pripadnika entitetskih vojski i ministarstava odbrane provodio se isplatom otpremnina i penzionisanjem, dok je samo jedan mali broj ljudi uspio pronaći zaposlenje u drugim djelatnostima. Dodatno reduciranje broja zaposlenika nastalo je prestankom postojanja entitetskih Ministarstava odbrane i uspostavom Ministarstva odbrane na državnom nivou. U odnosu na pripadnike Ministarstva odbrane na koje se Zakon o državnoj službi ne odnosi, postoje izuzeća i te odredbe su identične onim koje se odnose na policijske službenike.

U svakom slučaju dosadašnji namještenici iz entitetskih Ministarstava odbrane postali su zaposlenici Ministarstva odbrane BiH i na njih se primjenjuje Zakon o radu u institucijama Bosne i Hercegovine. Pravilnici o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji ministarstava odbrane entiteta postali su sastavni dio Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine. Državni službenici i zaposlenici nastavili su obavljati ranije poslove i zadatke u onoj mjeri koliko to nije u suprotnosti sa poslovima u okviru Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine. Sva lica entitetskih Ministarstava odbrane zadržala su sva prava koja su ranije imala. Nakon izbora i rješenja konačnog statusa, svi državni službenici i zaposlenici Ministarstva odbrane koji su razriješeni dužnosti zbog tehnološkog viška, imaju pravo na otpremninu u visini od 6 mjesečnih plaća, odnosno, otpremninu od 12 mjesečnih plaća za državne službenike koji imaju najmanje 15 godina radnog staža. Proces izbora državnih službenika i zaposlenika vršio se tako što je ministar odbrane, na prijedlog Stručnog tima imenovao jednu ili više

komisija za izbor. Pri tome je vodio računa o srazmjernoj nacionalnoj zaposlenosti prema popisu stanovništva iz 1991. godine, spolu, stepenu stručne spreme i stručnim sposobnostima lica koja će biti imenovane u članstvo Komisije za izbor. Na Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine daje suglasnost.

5. Zaključak

Nesumnjivo je da se u Bosni i Hercegovini danas suočavamo sa jednim sasvim novim konceptom upravnog odlučivanja na državnom nivou koji pokazuje brojne slabosti i zahtijeva hitnu reformu. Ona je jednako potrebna i za organe javne uprave i posebne upravne organe, jer svi oni zahtijevaju značajne pomake u svim fazama odlučivanja. Također, nesporno je, da je javna vlast najvažnija u okviru globalnog društva samim tim što je uvijek različita od privatne vlasti, tj. ne vrši se neposredno u korist samog subjekta koji je njen nosilac, nego za račun i u ime države kao cjeline. Samo na taj način, može se vršenje vlasti od strane pojedinaca pretvoriti u vlast organizacione tvorevine. Suverenost javne vlasti kao materijalno i formalno manifestovanje samostalnosti i nezavisnosti državne vlasti važan je atribut legitimnog monopola prinude kao najvišeg i najmoćnijeg koncentrata prinude koji se može oformiti unutar političke zajednice. On mora biti u stanju da savlada i eliminiše svaki drugi oblik prinude.

Mi smo nastojali dati kraći kritički osvrt na dvije važne oblasti u vršenju državnih funkcija, oblast odbrane i oblast sigurnosti. Uočili smo, da za razliku od opće uprave koja vrši poslove koji nisu stavljeni u nadležnost posebnih organa i koji, po svojoj prirodi ne spadaju u bilo koju od oblasti koje sačinjavaju djelokrug drugih organa ili koji po svome obimu nisu toliki da bi opravdavali formiranje posebnog organa za takvu vrstu poslova, oblast posebnog upravnog prava obuhvata regulaciju odnosa koji su vezani za jedan veoma specifičan društveni odnos ili na manju grupu istorodnih društvenih odnosa, bez kojih država nije politička zajednica kakvu je poznaje teorijska pravna nauka i praksa. U teoriji se cilj države određuje na sintetički i

na analitički način. Prema prvom načinu, cilj države se određuje prema društvenoj cjelini, a prema drugom načinu, cilj države određuje njen normativni poredak, odnosno, konkretni zakoni u skladu sa ustavom. Ovakvo određivanja cilja države u pravno-teorijskom smislu proizilazi iz dviju monističkih teorija, od kojih prva pripada gledištu koje smatra da je cilj države zaštita općih društvenih interesa kao općeg dobra, odnosno, općeg blagostanja, solidarnosti itd. Drugoj grupi pripadaju ona gledišta po kojima je osnovni ili jedini cilj države zaštita posebnih društvenih interesa, među kojima posebno mjesto pripada odbrani i sigurnosti kao oblastima od kojih zavisi direktno zavisi njen suverenitet.

Usput da kažemo, da u okviru analitičkog načina postoji više dualističkih, tj. pluralističkih teorija o cilju države. One su za nas manje važne iz razloga što iz njih proizilaze neki drugi (ostali) ciljevi države koji imaju manjei značaj za njen opstanak. U praktičnom smislu cilj svake države identičan je općim pravno-teorijskim ciljevima. Kada je Bosna i Hercegovina u pitanju, onda se osnovni cilj izvodi iz organizacije vlasti, odnosno, strukture njenih organa koji su čvrsto povezani i čije se djelatnosti koordiniraju sa jednog nivoa kako bi se preko njih mogao ostvariti jedan opći rezultat. Analizirajući odbranu i sigurnost kao posebne upravne oblasti, jasno smo mogli povući distinkciju između unitarizma i majorizacije i pravne države. Da bi Bosna i Hercegovina zaista bila država njenih građana ona u svim segmentima mora djelovati u cilju postizanja općih ciljeva. Sve mora biti u okvirima normativnog poretka koji se sastoji od određenog sistema spontano ili organizovano ustanovljenih normi, odredaba ili ideja, kao i situacija i ponašanja najvećeg broja pripadnika zajednice koji državu Bosnu i Hercegovinu smatraju svojom. Mora se istrajati na tome, jer se ogromna većina građana Bosne i Hercegovine pozitivno ponaša, a samo manji dio da, eventualno, odstupa od toga.

Dušan DAVIDOVIĆ¹

Josip BOGIĆ²

Privredni kriminalitet i reakcija državnih organa i institucija - u korist ili na štetu građana?

UVOD

Srpsku demokratiju u povelju ugrožava razorni uticaj privrednog i finansijskog kriminala nasledenog iz prethodnog perioda, koji tešku političku i privrednu tranziciju čini još težom. Ova vrsta kriminala veoma je destabilizujući činilac u našem društvu s obzirom da je visoko razvijen i sofisticiran, a izvršiooci ovih krivičnih dela veoma se dobro snalaze u pravnom i privrednom okruženju. Oni veoma dobro koriste nestabilnost političkih i privrednih ustanova koje čine osnovu demokratskih društava.

Jedna od najvećih prepreka tranziciji jeste teška privredna situacija na putu ka tržišnoj privredi. Kao jedna od članica bivše Jugoslavije Srbija je bila u mnogo povoljnijem položaju od zemalja istočnog bloka. Međutim, period Miloševićeve vladavine koju je odlikovala ratna privreda, siva ekonomija, sprega kriminalaca i političara, oligarhija tajkuna na čelu velikih državnih i društvenih preduzeća, hiperinflacija, prisutno veliko krijumčarenje raznih vrsta akciznih roba, piramidalne štedionice, neefikasan fiskalni sistem kao i nedostatak investicija, embargo međunarodne zajednice, umnogome su doprineli kriminalizaciji kompletnog društva a naročito povećanju finansijskog i privrednog kriminala, koji je postao "normalan" i sastavni deo pravila privrednog života i deo vladajućeg režima. Na

---

¹ Centar za prevenciju kriminaliteta, Beograd

² Centar za prevenciju kriminaliteta, Beograd

vrhu piramide nalazio se sam predsednik Milošević, a u sistemu tajkuni na najvišim funkcijama u državnim i društvenim preduzećima. U policiji su takođe bili lojalni i režimu privrženi izvršioci koji su bili u funkciji zaštite takvog poretka, a kada je bilo potrebe i eliminisanju političkih protivnika u svakom smislu te reči uz ogromnu podršku tajnih službi. Ovo se sve odvijalo pod patronatom partijskih struktura SPS-a i JUL-a gde su se pojedinci učlanjavali kako bi zadžali funkcije.

Nakon demokratskih promena usledilo je samo preuzimanje mesta u hijerarhiji tako da su na mesta Miloševićevih ljudi došli tzv. demokratski kadrovi. Pri tome nije promenjen sistem tako da su ponašanja pojedinaca u takvom sistemu ostala ista, a neka su čak i "usavršavana". Mnogi tajkuni su pohitali u zagrljaj novoj vlasti nudeći joj podršku kako bi sačuvali stečene pozicije.

Na mnogim poljima nisu učinjeni pomaci u pravcu razvoja tržišne ekonomije sem malih pomaka na polju bankarskih i fiskalnih reformi koje su u većini slučajeva ostale nedorečene. Mnogi ratni profiteri su koristili naročito proces privatizacije kako bi prljavi novac stavili u legalne tokove, a tome je naročito pogodovao loš Zakon o sprečavanju pranja novca, jer se pod pranjem novca smatralo samo polaganje novca u domaće banke i druge finansijske institucije a svako iznošenje novca u inostranstvo nije se smatralo pranjem novca?!

Organizovani privredni i finansijski kriminal ušao je u sve političke strukture, javnu upravu, pravosudni sistem i dr. U suštini nisu urađene korenite promene, ili barem ne u potrebnom obimu, tako da se i na polju represije pokušavalo socijalističkim zakonima zaštititi tržišna ekonomija. Takođe je akcenat i dalje bio na represiji a ne na prevenciji ove vrste kriminala.

Neki međunarodni aspekti

Najznačajniji pomak u strategiji kontrole kriminaliteta poslednjih decenija bilo je ulaženje u trag i zaplena profita stečenih kriminalnom delatnošću. Ovaj 'princip' je prihvaćen kao posledica činjenice da tradicionalne metode sprovođenja zakona kroz krivični progon-proglašavanje krivim- i donošenje presude, nisu obeshrabrili kriminalce u svim vrstama kriminala, koje dovode do ekonomske dobiti, ukoliko tu dobit može da zadrži- kriminalac ili njegovi saradnici.

Na međunarodnom planu je u tom pogledu uveden pojam pranja novca u većinu pravnih sistema, za koje je najvažnije identifikacija sredstava koja potiču od kriminalne delatnosti. Vezano za ovo krivično delo, uvedene su mnoge obaveze pružanja informacija od strane finansijskih institucija, advokata i svih ostalih subjekata koji rade sa vrednosnim sredstvima. Drugi aspekt je uvođenje odredbi na osnovu kojih se vrši oduzimanje sredstava posle proglašenja krivim lica koja kod sebe drže, kontrolišu ili su stvorila ta sredstva. Međutim, ovakve odredbe se sve više šire i na oduzimanje indirektno materijalne dobiti, sredstava koja drže treća lica, ne bi li se omogućilo sudovima da izdaju naloge kojima se procenjuje iznos materijalnog dobra koje se može pripisati kriminalnoj aktivnosti. Treći aspekt je uvođenje građansko-pravnog oduzimanja imovinske koristi čime se ovakva sredstva mogu pratiti, ograničavati i oduzimati čak i ako nije bilo nikakvog krivičnog gonjenja ili osude za izvršena krivična dela a naročito u oblasti poreske politike.

U mnogim zemljama, svakodnevnom praksom ulaženja u trag sredstvima sumnjivog porekla i postupkom gonjenja u istragama, finansijske istrage sve više postaju uobičajeni način istražnih radnji. Savremeni načini komuniciranja, doveli su do toga da se profiti stečeni kriminalom mogu sticati veoma brzo i da se mogu preneti bilo gde u svetu bez traga i van jurisdikcije zemlje u kojoj se vrši istraga. U tom kontekstu veoma je važno poboljšati sposobnost policijskih i sudskih organa da oduzmu i povrate imovinu koja potiče od

kriminalne delatnosti, jer kada je reč o transferima novca uvek se dolazi do prelaska nacionalnih granica. Pored toga bitno je i da se međunarodna saradnja u pogledu oduzimanja kriminalom stečenih dobara učini što efikasnijom pa je u tom pogledu neophodno uskladiti nacionalna zakonodavstva.

Pravni procesi se sve više koncentrišu na sredstva stečena kriminalom, a ne na krivicu ili nevinost konkretnih izvršilaca krivičnih dela, što je u SAD praksa još od 80-tih godina. Dosadašnja praksa u našoj zemlji ukazuje na nedovoljnu efikasnost u borbi protiv finansijskog i ostalih vidova kriminala, a naročito kada je u pitanju organizovani kriminal. Ona je posledica nedovoljnog korišćenja postojećih kapaciteta i pozitivnopravnih rešenja u čijoj osnovi se nalazi finansijska istraga kao bitan segment celokupnog krivičnog postupka. Finansijska krivična istraga je dokazano efikasno istražno sredstvo koja omogućava javnom tužiocu da na pravi način obavlja svoj posao na polju utvrđivanja koristi koja je stečena kriminalnom delatnošću. Ovde se sa jedne strane akcenat stavlja na identifikaciju nelegalno stečene imovine i na njeno praćenje kao i na eventualnu zaplenu i oduzimanje. Ona predstavlja u stvari preliminarno ispitivanje ili običnu istragu u kojoj se mogu odrediti ograničenja raspolaganja sredstvima odnosno imovinom.

Organizovani kriminalitet sve više se ispoljava u međunarodnim razmerama, jer raspadom bivše Jugoslavije, na području kriminala, kriminalne strukture su zadržale neraskidive veze, pa je na tom polju neophodna efikasna međunarodna saradnja.

Svake godine je sve više zemalja koje usvajaju nove zakone o pranju novca i konfiskaciji, a u onim zemljama u kojima takvi zakoni postoje donose se dodatne izmene i dopune. Naročito na području korupcije gde se nezakonito podmićivanje i isplate mogu pretvoriti u „SIDU“ savremenog doba koja razara bezbednost i siguran život svih građana. Prljavi novac je postao najunosniji biznis savremenog doba gde su ulaganja minimalna a dobit ogromna. Stoga je od izuzetne važnosti da postoji saradnja sa svim organima, jer bez uzajamne saradnje i zajedničkog rada nema uspeha, budući da i kriminalci primenjuju

tinski rad, ne poznaju državne i međunarodne granice a ukoliko ih i poznaju oni ih ne poštuju. Kriminalci često puta prilikom pokušaja ozakonjenja nezakonito stečenog kapitala, stvaraju privid da je njihov profit zakonito stečen pa je njihov cilj često puta da ta nezakonita sredstva pomešaju sa sredstvima organizacija koje posluju u skladu sa zakonom ili sa aktivnostima koje su rezultat zakonitog poslovanja. Ranije su se te aktivnosti svodile na iznošenje novca iz jedne u drugu zemlju. Sada je međutim, reč o čitavom nizu aktivnosti u koje je uključen daleko veći broj ljudi. Gotovina veoma često predstavlja najveći problem kao produkt nezakonitih radnji, a i brigu kriminalaca. Kod nas ova vrsta „profita“ dolazi iz oblasti industrijske zabave, ugostiteljske delatnosti, maloprodajnih objekata, kockarnica, investicija i dr.

Međunarodni aspekt pranja prljavog novca započinje iznošenjem sredstava iz zemlje što se može izvesti lično ili teretnom pošiljkom ili putem finansijskih transakcija. Nakon toga sledi osnivanje firme u stranoj zemlji, otvaranje bankovnih računa i uključivanje u međunarodne korporacije. Kada se završi ova faza, sredstva se tada vraćaju nazad u posed prekršioca, tako da njegov način života izgleda da proističe iz legalnog poslovanja. To najčešće izgleda kao povrat kredita, zarada iz međunarodne trgovine, naknada za konsultantske usluge i dr. Savremenim tehnološkim dostignućima i razvojem novih sistema plaćanja kompjutersko bankarstvo, čip kartice, elektronski novčanici i razni drugi vidovi plaćanja preko interneta, zahtevaju nove i naprednije metode u istražnom postupku.

Procene svetski stručnjaka se kreću da je visina ostvarenog kriminala na svetskom nivou od 2% do 5% globalnog bruto društvenog proizvoda. Ovako ostvareni prihodi dostigli su neprihvatljiv nivo pa je stoga neophodno da se preduzmu odgovarajuće mere da se profiti ostvareni kriminalnim aktivnostima obuzdaju. To je izazvalo zabrinutost zbog štetnih posledica ovako investiranog novca u legalnu ekonomiju i moći i kontrole koji iz toga proizilaze. Kada organizovani kriminal investira u legitiman posao, on će nastojati da dominira na tom tržištu, nametnuće nerealne cene, a uvešće i

korupciju. On tada teži da maksimizira profit dozvoljenim i nedozvoljenim sredstvima.

Relevantni pojmovi

Finansijski kriminalitet zauzima visoko mesto u strukturi ukupnog kriminaliteta. Objekt napada kod ovih krivičnih dela jeste imovina drugog kako fizičkog tako i pravnog lica koja se može javiti u obliku pokretne i nepokretne imovine, ali i kao imovinska prava i imovinski interesi. Izvršioци ovih krivičnih dela svoju „delatnost“ preduzimaju u nameri da sebi ili drugima pribave protivpravnu imovinsku korist ili da se drugome nanese kakva šteta, oduzimanjem, prisvajanjem i pribavljanjem imovine imovinskih prava ili interesa.

U domaćoj i stranoj teoriji nema jedinstvenog stava o pojmu **privrednog kriminala**, Najčešće se pod ovim pojmom koriste izrazi: **privredni kriminalitet**, **kriminalitet belog okovratnika**, **kriminalitet korporacija**. Privredni kriminalitet čine sva deliktna ponašanja koja nastaju u ekonomskim odnosima i u vezi sa tim odnosima, od strane pravnih ili fizičkih lica, koja kao subjekti tih odnosa, raspolažu odgovarajućim ovlašćenjima prema imovini na kojoj se ti odnosi zasnivaju, a čijim se deliktним ponašanjima neposredno nanosi šteta toj imovini i povređuju ili ugrožavaju privredni odnosi.

U mnogim slučajevima dolazi do poistovećivanja ovih dvaju pojmova jer se u praksi ponekada teško može napraviti razlika. Finansijski kriminal bio bi širi pojam u odnosu na privredni kriminal.

Opšte karakteristike privrednog kriminaliteta su: prikrivenost odnosno njegova tamna brojka, specijalizacija i profesionalizacija izvršilaca, specifičnost tragova kao i dokazivanja i dokaznih sredstava, njegova dinamičnost i složenost i specijalizacija u njegovom suzbijanju. Kao neizbežni faktor koji prati privredni kriminalitet je i krivično delo falsifikovanje službenih isprava, što u najvećoj mogućoj meri otežava otkrivanje dela privrednog kriminala.

Policija

Suočeni sa novim pojavnim oblicima finansijskog, privrednog i organizovanog kriminala, policija i drugi represivni organi našli su se pred velikim izazovima. Otkrivanje krivičnih dela i izvršilaca iz ove oblasti na stari konvencionalni način, bez adekvatne tehničke podrške, nije mogao da da ohrabrujuće rezultate. Uvođenjem timskog rada dobio se novi kvalitet za razliku od dosadašnjeg pojedinačnog rada sa akcentom na statistici.

U privrednom, odnosno finansijskom kriminalu prisutan je visok stepen profesionalizma izvršilaca krivičnih dela i može se slobodno reći da su to "visoko sofisticirani kriminalci", koji često imaju velikog uticaja i na centre društvene moći. Pri tome neki od njih su često zaštićeni i imunitetom kao ustavnom kategorijom što umnogome otežava otkrivanje i dokazivanje. U nekim slučajevima bez primene specijalnih istražnih mera dokazivanje je gotovo nemoguće i postoje male šanse da se izvršioци otkriju. Za otkrivanje ovih krivičnih dela neophodan je specijalizovan i iskusan kadrovski potencijal, timski rad i tehnička i materijalna opremljenost. Iz policijskih, tužilačkih i pravosudnih struktura odlazili su međutim, najiskusniji kadrovi zbog lošeg materijalnog položaja koji je čini se namerno stvaran kako bi se otvorilo polje delovanja kriminalnim strukturama.

Zbog takvog stanja u organima otkrivanja i gonjenja prisutan je i selektivan pristup u otkrivanju krivičnih dela i izvršilaca pa se često dešavalo da operativci MUP-a i drugi državni organi nisu smeli da izvrše određene provere. Ovo iz razloga što je postojala sprega pojedinaca iz državnog i policijskog vrha sa organizovanim kriminalnim grupama i vođama paramilitarnih formacija, kao i velikim učešćem tajnih službi. Kriminalizacija policije dosegla je ogromne razmere na najvišem nivou, a ogledala se u sprezi policijskog vrha i vođa kriminalnih grupa. Uveden je izuzetno centarizovan policijski model sa strogo hijerarhijskim lancem komandovanja tako da policajci na nižim nivoima nisu mogli samostalno da donose odluke bez odobrenja "odozgo". Na

rukovodeće položaje umesto sposobnih policajaca postavljani su politički podobni i vadajućem režimu lojalni ljudi. Lojalnost je bila najvažniji kriterijum napredovanja. Pri tome je favorizovan uniformisani sastav policije na štetu kriminalističke policije, tako da su po primanjima bili izjednačeni policajac sa srednjom stručnom spremom i kriminalistički operativac sa diplomom fakulteta, koji je otkrivao dela privrednog kriminala. Pored toga, uniformisani deo policije opreman je najsavremenijom opremom a u isto vreme kriminalistički policajci su radili sa opremom starom i do 30 godina. U takvom odnosu snaga tužilaštvo je bilo samo nemi posmatrač, bez aktivnog učešća u progonu izvršilaca krivičnih dela. Osim kozmetičkih promena u ZKP-u ništa se značajnije nije promenilo niti u organizaciji tužilačkog aparata, niti u praktičnom delovanju. Iako rukovodioci pretkrivičnog postupka - tužioci su kao i ranije čekali šta će policija da uradi, pa se tek tada aktivno uključivala u svoj posao. Ovakav sistem nasledjen iz doba Slobodana Miloševića nastavio je da funkcioniše do današnjeg dana. Izuzetak od pravila predstavljaju određeni pomaci u oblasti suzbijanja organizovanog kriminala.

Karakteristike privrednog kriminala

Najveći broj krivičnih dela privrednog kriminaliteta odnosi se na **razne vrste prevara**, naročito u privrednom poslovanju i to u oblastima trgovine i uslužnih delatnosti. Ovim vrstama prevara naročito su doprineli liberalni uslovi za osnivanje i registraciju preduzeća Tako se dešavalo da su preduzeća registrovana na umrla lica, poslovno nesposobna lica, na lica čije su lične karte ukradene, na nepostojećim adresama, a često se dešavalo i da su pojedina lica primoravana: narkomani ili lica koja su uzimala pozajmice od "biznismena", koji nisu mogli da vrate novac, da svoje lične karte daju u zamenu za oprost duga, a zajmodavci su preko advokata registrovali preduzeća preko kojih su se vršile prevare. U najvećem broju slučajeva mete napada bila su društvena preduzeća, koja su imala velike zalihe roba, što je povećavalo troškove pa je mnogima bio cilj da se oslobode zaliha. Ovakvu situaciju su obilato koristili prevaranti, koji bi za preuzetu robu davali bezvredne akceptne

naloge, robu kasnije prodavali na "crnom tržištu" za gotov novac, a prodavac kada bi podneo akceptni nalog na realizaciju ostajao je kratkih rukava, jer na računu nije bilo nikakvih sredstava. Nakon toga mnogi su podnosili krivične prijave kako bi se pronašli izvršioци ovih prevarnih radnji i samo u malom broju slučajeva došlo je do otkrivanja izvršilaca. Medjutim, oštećeni nisu mogli da se obeštete u krivičnim postupcima, jer je krivični sud stranke upućivao na parnicu. Prevaranti bi vešto sakrivali protivpravno stečenu imovinu pa je oštećenima bilo teško da tu imovinu identifikuju i traže njezin povraćaj. Sa druge strane, stvarao se jedan novi sloj bogataša koji je, zbog opšteg stanja u društvu i slabog preventivnog i represivnog aparata pokazivao da se kriminal isplati, a sve na štetu građana.

Neminovni saputnik krivičnih dela privrednog kriminala jesu i krivična dela **falsifikovanja službenih isprava**, jer bez ovog krivičnog dela u nekim slučajevima nije moguće ni osnovno delo.

Kada je u pitanju društveni i državni sektor, najčešća krivična dela su **zloupotreba službenog položaja**. U periodu od donošenja Zakona o preduzećima 1989. godine, kada su formalno pravno izjednačeni društveni i privatni sektor, počelo je "čerupanje" društvenog sektora u korist privatnog. Spregom rukovodećih lica iz društvenog sektora sa ljudima iz privatnog sektora nastala je neraskidiva veza enormnog bogaćenja pojedinaca. U oblasti privatnog sektora osnivana su privatna preduzeća na bliske srodnike lica zaposlenih u društvenom sektoru. U poslovanju sa društvenim sektorom nosioci inicijative su bili ljudi iz društvenog sektora, a privatnici su bili samo maska. Na ovakav način počelo je fino prelivanje društvenog kapitala u privatni sektor. Naročito je bio omiljen uvoz raznih vrsta roba iz inostranstva, preko privatnih firmi kada su cene roba iz inofaktura uvećavane više puta. Ovome je pogodovalo i to što je zemlja dugo bila pod sankcijama. Mnogi su iz patriotskih razloga hteli da pomognu državi i narodu, ali su taj svoj patriotizam dobro naplatili. Veliki broj spoljnotrgovinskih preduzeća je u proteklom periodu ugašen ili je likvidiran u postupcima stečaja. Sa druge strane, nikao je veliki broj privatnih "giganata" čiji su vlasnici bili uglavnom eksperti iz ranijeg društvenog sektora. Pošto su svoja poslovanja uglavnom vezivali za

inostranstvo, postojala je veoma mala verovatnoća da budu otkriveni jer je naš pravosudni sistem koncipiran tako da je za međunarodnu pravnu pomoć bio nadležan istražni sudija, a u ovakvim slučajevima nije se realno ni moglo doći do dokaza iz inostranstva, niti podneti krivična prijava nadležnom tužiocu.

Mnogo novca je u tom periodu izneto iz Srbije i on se sada na razne načine unosi najčešće kroz proces privatizacije. Ukoliko se sada i otkrije kriminalna delatnost pojedinaca iz tog perioda, često puta je slučaj da je krivično delo zastarelo, da je preduzeće likvidirano i nema oštećenog, a za pranje novca odgovornost je predviđena tek od decembra meseca 2005 godine. I ovo sve pokazuje da se kriminal isplati: na štetu građana, a u korist malog broja pojedinaca.

Osiromašenje građana, ostanak bez posla gašenjem preduzeća i radnih mesta sigurno nisu pozitivno uticale na bezbednost građana, na njihovo bogaćenje već isključivo na štetu većine građana.

Privatizacija je takođe polje u kome su se dešavale i dešavaju se razne vrste zloupotreba. U oblasti svojinske transformacije najčešće se obezvređuje društveni i državni kapital i njegovo prelivanje u privatni sektor, odnosno u privatne džepove malog broja pojedinaca.

To se najčešće radi svesnim i namernim umanjenjem vrednosti kapitala koji se kasnije kupuje prljavim novcem za male pare. Kod procene kapitala moguće su razne vrste zloupotreba; kapital se procenjuje na mnogo niže vrednosti od realnih, pravdajući to činjenicom tržišne privrede. Kod donošenja odluka takođe se dešavaju zloupotrebe, naročito u preduzećima koja neredovno rade, u kojima je veći broj radnika na prinudnim odmorima, kada se objavljuju ili ne objavljuju oglasi za upis akcija i dr.

Naročito je pogubno bilo ukidanje društvenog pravobranioca koji je, makar i formalno štitio društvenu svojinu, tako da i kada se dokaže nezakonitost u postupanjima pojedinaca, po pravilu nema oštećenih. Logično bi bilo da su ingerencije društvenog pravobranioca prešle u nadležnost javnog pravobranioca što kod nas nije slučaj. Da li je ovo

urađeno slučajno ili namerno ostaje da se vidi. Činjenica je da nije urađeno na dobrobit ili korist većine građana, a na štetu sigurno jeste.

U periodu međunarodne izolacije uvedene su razne vrste kvota i dozvola za uvoz roba, ali i druga sistemska rešenja koja su ustvari usklađivana prema pojedincima iz vlasti. To je dovelo do povećanja šverca u nelegalnom prometu **akciznih roba** i bujanju sive ekonomije ili "paralelne ekonomije" u koji su često puta bili uključeni i državni organi, carina i ministarstvo finansija. Lica bliska vlasti su se za kratko vreme enormno obogatila, a ovome je pogodovalo i ukidanje zakona o poretku imovine, tako da ova lica nisu morala da dokazuju odakle im imovina iako nigde nisu radila.

Kao jedan specifičan vid prevare, a prisutan je i danas jeste **poreska utaja** gde se u velikom broju slučajeva kao oštećena strana pojavljivala država. Kod ovog krivičnog dela po pravilu je uključeno više lica pa bi u budućnosti ovo krivično delo potpadalo pod dela organizovanog kriminala. U mnogim razvijenim zemljama Evrope i sveta uspešnost mnogih pravnih subjekata ogleda se u plaćanju poreza gde ovakav način predstavlja čast za pojedinca, jer time jača državu.

Za razliku od takvog ponašanja kod nas je tajna uspeha mnogih pravnih subjekata upravo u tome što su izbegavali plaćanja poreza i drugih dažbina državi. Kriterijum za uspešnost ogledao se u tome ko je više izbegao plaćanje poreza i ko se brže obogatio. Ovome je pogodovala česta izmena poreskih propisa zbog nestabilnog privrednog ambijenta. Pri tome je moral poreskih obveznika bio na veoma niskom nivou. Kada bi se i donosili novi propisi paralelno su se pojavljivali i "stručnjaci" koji su pronalazili rupe u zakonu i svoje usluge bogato naplaćivali. Ponekad se dešavalo da su i zakoni, podzakonski akti i uredbi donošeni po meri i volji moćnih pojedinaca, pa je i ovo doprinelo izbegavanju poreza pojedinaca kako bi bili konkurentni na tržištu.

Ovome je doprinosa i selektivni pristup poreskih represivnih organa, najčešće instrumentalizovan spregom političara i moćnika, koji su vršili kontrole samo poreskih obveznika koji su bili konkurencija preduzećima moćnika.

U tom periodu naročito je bio izražen vid izbegavanja poreskih obaveza preko tzv. **fantomskih firmi**, a taj trend je nastavljen i danas. Putem fiktivnih preduzeća utajene su ogromne svote novca, naročito kada su u pitanju robe iz uvoza ali i domaći proizvodi. U slučajevima kada su i identifikovani stvarni korisnici pečata i druge dokumentacije, tužlaštva su se opredeljivala da progon vrše za falsifikovanje isprava, čime suštinsko delo nije ni dirnuto. Ogromne svote novca umesto da se sliju u budžet, završile su u privatnim džepovima, a uloga javnog pravobranioca za povraćaj ove imovine - ostala je minorna, gotovo beznačajna. Retki su slučajevi traženja povraćaja novca ili imovine koja je kupljena od poreskih utaja. Koristi od ovoga su imali samo pojedinci a nikako država i građani.

Nerazdvojni i sastavni deo svih vrsta finansijskog i privrednog kriminala jeste **korupcija** kao tačka vezivanja. Gotovo da ne postoji ozbiljnije delo iz ovih oblasti a da nije bitno povezano sa korupcijom. Otvaranje naše zemlje za strana ulaganja imalo je za posledicu i povećanje kriminala u oblasti javnih nabavki. Osiromašenje većeg dela državnog sektora padom standarda i zarada, nemogućnost zaposlenja i rada državnih službenika i radnika koji se finansiraju iz budžeta, doveli su do enormnog povećanja korupcije. Ne postoji gotovo ni jedan posao koji se može normalno završiti u redovnom postupku, a da se ne traži protivusluga. Ovo je postao sastavni deo života i ponašanja. Zbog toga je naša država svrstana u sam svetski vrh zemalja po korumpiranosti.

Veći problem predstavlja tzv. "visoka korupcija" putem koje mali broj moćnika utiče na zakonodavnu i sudsku vlast, kako bi na "legalan" način uvećavali i zaštitili kapital. Na tom polju predstoji najveća borba. Represivni aparat nije u mogućnosti da se adekvatno nosi sa ovim zlom iz prostog razloga jer je pod direktnom i indirektnom kontrolom izvršne vlasti, koja je i najveći generator visoke korupcije.

Kaznena politika

Sudeći po efikasnosti kaznene politike u proteklom periodu, bavljenje finansijskim i privrednim kriminalom postao, posle politike, najunosniji posao. Dovoljno efikasan način da se kriminalom stečena imovina/bogatstvo vrati oštećenima, jednostavno nije postojao. Zadatak kompletnog krivičnog postupka i sudova bio je da se izvršilac kazni vremenskom kaznom, tj. da se zadovolji forma, a suština - da se oduzme imovinska korist, ostajala je u drugome planu. Kriminalci su u većini slučajeva bili svesni da je šansa da budu uhvaćeni minimalna, a ako se to i desi, u krajnjoj instanci kriminalci su imali korist.

Kaznena politika je bila veoma blaga prema izvršiocima i u pogledu vremenskih kazni jer je za ovakva krivična dela u proteklih pet godina izrečeno svega oko 20 % osuđujućih presuda, od kojih je polovina bilo uslovnih kazni. Prilikom donošenja novog Krivičnog zakonika kod mnogih krivičnih dela iz oblasti finasijskog i privrednog kriminala smanjeni su maksimumi kod kvalifikovanih oblika krivičnih dela sa 15 na 12 godina - pa ostaje nejasno koji su motivi naveli zakonodavca na ovakve promene. U najgorem slučaju trebalo je zadržati gornji maksimum na 15 godina.

Organi

Zakon o krivičnom postupku koji reguliše rad policije i tužilaštva u velikoj meri je prevaziđen i ne može da da adekvatne odgovore na finasijski, privredni i organizovani kriminal. Izmenama ovog zakona od 2002 godine, prekrivičnim postupkom - odnosno radom policije rukovodi nadležni tužilac. To je jedna od novina u odnosu na ranija rešenja, kada je policija bila prepuštena sama sebi. U praksi je ponašanje tužilaca i dalje ostalo isto, sem za područje organizovanog kriminala. U ranijem periodu policija je izvršavala provere, prikupljala dokaze i ukoliko se radilo o krivičnom delu koje se goni po službenoj dužnosti, podnosila je krivičnu prijavu nadležnom

tužilaštvu. Tada se tužilac prvi put susretao sa predmetom odnosno događajem koji se desio. Nakon prijema krivične prijave tužilac je procenjivao da li ima elemenata krivičnog dela, pa ukoliko je ocenio da se radi o krivičnom delu, podnosio je zahtev za sprovođenje istrage nadležnom istražnom sudiji. Posle sprovedene istrage, istražni sudija je vraćao predmet tužiocu radi podizanja optužnice ili odustajanja od krivičnog gonjenja. Često puta se tokom istrage dešavalo da su veštaci svojim nalazima presuđivali u krivično pravnoj stvari.

Ovakav postupak je bio dosta spor i dugotrajan. Faktički sadašnji koncept istrage je takav da se istraga vodi o policijskim dokazima odnosno potvrđuje se validnost prikupljenih dokaza. Najveći broj dokaza prikuplja policija, pa ukoliko tužilac preko policije može da dođe do validnih dokaza, istraga je suvišna. Po sadašnjem konceptu - tužilac kao organ gonjenja nema mogućnost da angažuje veštaka, već mora da podnosi zahtev za sprovođenje istrage, a istražni sudija ima tu mogućnost. Istražni sudija međutim, nikada ne može da ima realan uvid u životnu situaciju u kojoj se kriminal događa, obzirom da svoj posao ne obavlja u toj i takvoj životnoj situaciji, dakle, na terenu.

Mnogo bolji i aktivniji pristup jeste koncept tužilačke istrage, gde bi tužilac imao aktivniju ulogu od početka do kraja krivičnog postupka. Ovakav način bi zahtevao usku specijalizaciju tužilaca, koji bi se bavili samo ovim vrstama kriminaliteta, a ne kao do sada svim vrstama kriminaliteta. Tada bi tužilac mogao da angažuje određenog veštaka i pre pokretanja istrage i time bi se uštedela značajna sredstva, a nekada vođeni besmisleni postupci bi bili prošlost. Specijalizacija tužilaca je potrebna i zbog toga što tužilac kao rukovodilac prekrivičnog i krivičnog postupka mora da poseduje mnogo veća znanja od policije, kako bi istoj davao pravilne naloge u prikupljanju dokaza i time sebi od početka pripremao kvalitetan predmet za postupak, sam predmet bi doživljavao kao svoj. a ne kao do sada kao teret kojeg treba što pre da se reši.

Veliku pomoć u otkrivanju krivičnih dela finansijskog kriminala daju finansijska obaveštajna služba i poreska policija. Nedostatak u radu poreskih organa je što ovi organi nemaju sva policijska ovlašćenja i

time je rad ovog organa umnogome usporen i zahteva u mnogim stvarima pomoć pripadnika MUP-a. Ovo se može prevazići izmenama ZKP-a davanjem ovlašćenja koja su data pripadnicima MUP-a. Jedan od glavnih nedostataka je taj što pripadnici poreske policije nemaju mogućnost legitimisanja koja je osnovna radnja prilikom identifikacije lica s obzirom da je krivična odgovornost individualna. Osim toga, ne postoji mogućnost prinudnog dovođenja kao i raspisivanja potraga za licima koja nisu kooperativna.

Oduzimanje imovinske koristi

U proteklom periodu, imovina do koje se dolazilo na nezakonit način, u krivičnom postupku nije oduzimana, iako je u Krivičnom zakoniku jasno predviđeno da niko ne može da zadrži imovinu stečenu kriminalom. Ova mera prevashodno utiče *preventivno* na potencijalne izvršioce. Da bi se poboljšala borba protiv finansijskog kriminala, potrebno je zakonom predvideti obavezno oduzimanje imovine i imovinske koristi u krivičnom postupku, jer krivični sud ima najbolji uvid u činjenično stanje, pa prema tome ne postoje prepreke da se o imovinsko pravnom zahtevu ne odluči.

Najzad, mišljenja smo da je potrebno osnovati specijalizovanu instituciju u okviru ministarstva pravde koja bi se starala o privremeno i konačno oduzetoj imovini. Ovo iz razloga što je u dosadašnjoj preksi često dolazilo po propadanja ove imovine, a ponekad i do zloupotreba u postupanju sa ovom imovinom. Na ovaj način bi se policija, sudovi i drugi organi koji učestvuju u otkrivanju ovih krivičnih dela a i rasteretili troškova čuvanja i prodaje ove imovine. Nakon izvršene prodaje novac bi se uplaćivao u budžet države koji bi služio za poboljšanje uslova rada represivnih organa i njihovog tehničkog opremanja. Prema iskustvima nekih zemalja za ovakvu instituciju potreban je mali broj ljudi, za naše uslove ne veći od desetak zaposlenih.

Finansijske istrage

Prethodna poboljšanja mogla bi se postići vođenjem paralelne finansijske istrage u kojoj bi se najpre ustanovljavala imovinska korist pribavljena krivičnim delom, zatim bi se utvrđivala imovina koja može da se oduzme kao i predlog privremenih mere za njezino oduzimanje. Time bi se krivičnom sudu olakšalo donošenje pravilne odluke. Tužilac bi bio taj koji bi rukovodio ovom istragom i zahtevao bi od policije, poreske policije, uprave za sprečavanje pranja novca i drugih institucija relevantne podatke o imovnom stanju izvršilaca krivičnih dela. Ovo je naročito neophodno iz razloga što su izvršioci ovakvih krivičnih dela veoma vešti u skrivanju nezakonito stečene imovine pa oštećeni često puta i ne mogu doći do podataka o skrivenoj imovini. U cilju poboljšanja vođenja ovih istraga višila bi se kvalitetna obuka policije, tužilaštva, sudija i kadrova drugih organa koji bi se bavili ovom vrstom istraga.

Mnogo imovine u proteklom periodu našlo se na računima i u depozitima banaka inostranih zemalja pa je to umnogome otežavalo njeno identifikovanje, zamrzavanje i oduzimanje. Obukom bi se takođe tužiocima i sudijama edukovali kako bi se takva imovina vratila u postupcima međunarodne pravne pomoći.

U proteklom periodu kada je u pitanju finansijski i privredni kriminal, dokazivanje da imovina potiče od kriminalne delatnosti padao je na teret represivnih organa odnosno oštećenih. U tom pogledu u međunarodnoj zajednici sve više zemalja prihvata sistem "obrnuto tereta" dokazivanja, pa u tom smislu i Konvencija iz Palerma i Bečka konvencija predlažu da izvršilac krivičnog dela mora u određenim slučajevima da dokaže zakonito poreklo imovine i prihoda. Ovo se predviđa samo za teška krivična dela u koje u većini slučajeva spadaju i krivična dela finansijskog i privrednog kriminala. Na taj način bi se tužiocima i sudovima umnogome olakšao posao oko oduzimanja protivzakonito stečene imovine. Potpisujući ove Konvencije naša država je iste i ratifikovala tako da će one postati deo našeg pravnog sistema. Prema ovim Konvencijama naročito se predviđaju obaveze

država u pogledu finansijskih institucija - da ne smeju da čuvaju anonimne račune klijenata, da vode tačne evidencije o pravom identitetu klijenata kao i da čuvaju dokumentaciju o transakcijama u periodu od pet godina.

Svesni ovakvog načina borbe protiv finansijskog i privrednog kriminala, mnogi potencijalni izvršioци bili bi obeshrabreni mogućnošću da već u fazi istrage mogu privremeno ostati bez imovinske koristi a kasnije i trajno. Takav sistem bi sigurno doprineo bezbednosti građana i bio bi od velike koristi za sve.

Literatura

- *Banović, Božidar*: Obezbeđenje dokaza u kriminalističkoj obradi krivičnih dela privrednog kriminaliteta; Beograd 2002
- *Jovašević Dragan*: Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije, Nomos Beograd, 2003;
- *Reto Brunhart i Novak Gajić*: Uloga policije u privrednoj tranziciji Srbije, Beograd februar 2005.

Dane SUBOŠIĆ¹

Komparativna analiza kapsaina i hemijskih materija "CN" i "CS"

Uvod

Bezbednost je jedna od osnovnih ljudskih potreba. U hijerarhiji ljudskih potreba, bezbednost zauzima drugo mesto, pri čemu joj prethode fiziološke potrebe.² Bezbednost se može razmatrati na različite načine, od kojih je sa aspekta predmeta ovog saopštenja najznačajniji "bezbednost kao cilj", pri čemu se može podeliti na bezbednost građana (svih lica, zapravo, domaćih i stranih državljana), pripadnika službi bezbednosti, lica protiv kojih se sredstva prinude primenjuju, materijalnih dobara i okruženja.³ Bezbednost se sve više ostvaruje interaktivnim odnosom policije i građana, što je institucionalizovano konceptom Policije u zajednici. Tim konceptom promoviše se ideja po kojoj policija ne radi za lica u lokalnoj zajednici, već sa njima i to u cilju ostvarenja i održavanja stabilnog stanja

---

¹ Dr. Dane Subošić je docent na Policijskoj akademiji u Beogradu

² Videti hijerarhiju ljudskih potreba po McGregor-u (Stevanović O: "Rukovođenje u policiji", Policijska akademija, Beograd, 2003, str. 314).

³ **Bezbednost građana** je objektivno stanje zaštićenosti njihovih osnovnih ljudskih prava i sloboda, a pre svega života, zdravlja (telesnog i psihičkog sklada), ličnog dostojanstva i njihove imovine od svih izvora i oblika ugrožavanja. Pod pojmom **bezbednosti pripadnika snaga bezbednosti** podrazumeva se objektivno stanje zaštićenosti njihovog života i zdravlja za vreme kada oni obavljaju poslove iz svoje nadležnosti i izvršavaju službene zadatke. **Bezbednost lica protiv kojih se sredstva prinude primenjuju** podrazumeva istovetno stanje zaštićenosti njihovih osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i u slučaju razmatranja pojma "bezbednosti građana". Pod pojmom **bezbednosti materijalnih dobara** podrazumeva se objektivno stanje zaštićenosti njihove strukture od svih izvora i oblika ugrožavanja radi ispravnog funkcionisanja. Najzad, pod pojmom **bezbednosti okruženja** podrazumeva se objektivno stanje zaštićenosti životne sredine.

bezbednosti. Dakle, tim konceptom lica od objekta bezbednosti, postaju subjekt bezbednosti.

Ipak, policijski službenici i dalje ostaju nosioci bezbednosti. Dakle, dok sva lica u lokalnoj zajednici treba da doprinose bezbednosti, policijski službenici, kao stručna lica za bezbednost u svom okruženju, treba da budu zaštitnici svih šticećih vrednosti. Pri tome, sami policijski službenici moraju biti što bezbedniji tokom izvršavanja službenih zadataka, posebno tokom konfliktnih situacija (savladavanja otpora⁴ i odbijanja napada⁵), kako bi bili sposobni da ostvare ili održe povoljno stanje bezbednosti u vreme sopstvenog angažovanja na određenom području.

Da bi zakonito i uspešno mogli biti u funkciji bezbednosti na navedeni način, policijski službenici moraju imati odgovarajuće instrumente (sredstva prinude i opremu). Njihovim pravilnim korišćenjem (primenom odgovarajućih tehnika), policijski službenici ne štite samo šticećene vrednosti iz njihovog okruženja, već i same sebe. Samozaštitom, policijski službenici održavaju sopstvenu sposobnost izvršavanja poslova bezbednosti.

Policijski službenici moraju da ostvaruju opšti interes u domenu bezbednosti uz nanošenje što manjih štetnih posledica po život i zdravlje ljudi, odnosno materijalna dobra i njihovo okruženje (npr. u ekološkom smislu). Naime, prilikom savladavanja otpora lica i odbijanja napada od sebe, šticećene ličnosti ili objekta koji se obezbeđuje, policijski službenici moraju da donesu procenu o ispunjenosti uslova za upotrebu sredstava prinude za koju sami

---

⁴"Otporom se smatra svako suprotstavljanje zakonitim službenim merama i radnjama koje se može vršiti oglašivanjem ili zauzimanjem klečećeg, sedećeg, ležećeg ili sličnog položaja, pasivni otpor, ili zaklanjanjem ili držanjem za lice ili predmet, otimanjem, stavljanjem u izgled da će se lice napasti, ili preduzimanjem slične radnje, aktivni otpor" (čl. 88. "Zakon o policiji", Službeni glasnik Republike Srbije, br. 101/05, Beograd, 29.11.2005.).

⁵"Napadom se smatra svaka radnja preduzeta da se napadnuti povredi ili liši života, da se nasilno uđe u objekat ili prostor oko objekta u koji je ulaz zabranjen ili da se ovlašćeno službeno lice omete ili spreči u izvršenju službene radnje" (čl. 88. Ibid.).

odgovaraju.⁶ Međutim, postavlja se pitanje ispravnosti procene u pojedinim situacijama.

Situacije u kojima je ispunjen osnov za upotrebu vatrenog oružja⁷ su po pravilu nejasne, kako zbog ponašanja lica koja ugrožavaju bezbednost, tako i zbog predviđanja posledica koje iz njih proizilaze. S druge strane, teško je predvideti i uspešnost primene ostalih "standardnih sredstava prinude"⁸. Međutim, tokom tih situacija, upravo zbog njihove nejasnosti najčešće su prisutne dve alternative, 1) **uzdržati se** od upotrebe sredstava prinude, što je u skladu sa načelom nephodnosti, čime može biti ugrožen sam policajac i ostale štice vrednosti, ili 2) **upotrebiti vatreno oružje**, uz mogućnost nanošenja trajnih štetnih posledica po živote i zdravlje lica, što je opravdano samo kao neželjena posledica zakonite intervencije.⁹ Rešenje ovakvih situacija može se potražiti u primeni tzv. "nestandardnih sredstava prinude".

---

⁶ "Pre primene policijskog ovlašćenja ovlašćeno službeno lice dužno je da se uveri da su ispunjeni svi zakonski uslovi za primenu ovlašćenja i odgovorno je za tu procenu" (čl. 31. Ibid.).

⁷ "Pri obavljanju službenog zadatka ovlašćeno službeno lice može upotrebiti vatreno oružje samo ako upotrebom drugih sredstava prinude ne može postići rezultat u izvršenju zadatka i kad je apsolutno nužno da se:

1) zaštititi život ljudi;

2) spreči bekstvo lica zatečenog u izvršenju krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti i za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od deset godina ili teža kazna, a u slučaju neposredne opasnosti po život;

3) spreči bekstvo lica zakonito lišenog slobode ili lica za koje je izdat nalog za lišavanje slobode zbog izvršenja krivičnog dela iz tačke 2) ovog člana, a u slučaju neposredne opasnosti po život;

4) od sebe odbije neposredni napad kojim se ugrožava njegov život;

5) odbije napad na objekat ili lice koje obezbeđuje, a u slučaju neposredne opasnosti po život" (čl. 100. Ibid.).

⁸ U domen standardnih (osnovnih, uobičajenih, dominantnih...) sredstava prinude policijskih službenika spadaju: fizička snaga i ono što oni imaju na opasaču (službena palica, sredstva za vezivanje i vatreno oružje). O "standardnim" i "nestandardnim" sredstvima prinude može se videti šire u: Nikač Ž: "Novi pravilnik MUP RS o uslovima i načinu upotrebe sredstava prinude", Bezbednost, br. 4/05, MUP RS, Beograd, 2005.

⁹ Interna komunikacija s gospodinom Obradom Stevanovićem.

S obzirom da su tzv. "nestandardna" sredstva prinude: 1) specijalna vozila; 2) službeni psi; 3) službeni konji; 4) sredstva za zaprečavanje; 5) uređaji za izbacivanje mlazeva vode; 5) hemijska sredstva i 6) posebne vrste oružja i eksplozivnih sredstava, može se zaključiti da su među njima "najblaža" hemijska sredstva. Imajući u vidu i to da se "hemijska sredstva" smatraju "težim" od fizičke snage, službene palice i sredstava za vezivanje, a "blažim" od vatrenog oružja **može se pretpostaviti** da se njima može rešiti problem zakonite i efikasnije upotrebe sredstava prinude pri rešavanju konfliktnih situacija, pre svega u uslovima njihove nejasnosti i zbog nje - otežanosti njihovog valjanog procenjivanja.

Prema konstruktivnim karakteristikama, sredstva kojima se primenjuju hemijske materije su: ručne (lansirne) bombe, tromblonske mine, hemijski meci, probojni hemijski projektili, otrovno – dimne kutije, raspršivači, sprej boce, tablete i ampule.¹⁰ Ako imamo u vidu osnovna obeležja hemijskih sredstava prinude, onda dolazimo do zaključka da među njima **hemijske sprej boce formulacija označenih sa CN, CS, a posebno OC**, odgovaraju angažovanju najvećeg broja policajaca (onih koji su angažovani na poslovima pozorničke i patrolne aktivnosti). Naime, navedenim hemijskim sprej bocama moguće je masovno opremiti navedene policijske službenike, imajući u vidu njihovu jednostavnost, malu masu i dimenzije, praktičnost nošenja na opasaču, relativno nisku cenu itd.¹¹

Imajući u vidu sadržaje koji se ovim radom problematizuju i cilj koji se želi postići, moguće je formulisati hipotezu čijoj proverbi je posvećen tekući rad. Ona glasi: "Valjanije su varijante angažovanja policijskih službenika kojima se predviđa primena sprej boca formulacije OC, od onih kojima je predviđena upotreba sprej boca formulacije (CN i CS). Simbolički, ova hipoteza može se predstaviti: "OC > CN i CS".

---

¹⁰ Lazarević I: "Hemijska sredstva za privremeno onesposobljavanje", lekcija, ŠC ABHO, Kruševac, 2001, str. 3 i 4.

¹¹ Navedena obeležja hemijskih sprej boca biće detaljnije razmatrana u delu ovog saopštenja koji je posvećen njihovim taktičko-tehničkim karakteristikama.

Uvažavajući navedeni model strukturiran je glavni deo ovog saopštenja. To znači da on počinje celinom kojom se razmatraju osnovna obeležja hemijskih materija. Navedenoj celini sledi ona koja je posvećena razmatranju sprej boca, kao sredstava za emitovanje hemijske materije svih formulacija koje su u službenoj upotrebi. Navedenoj celini rada sledi ona koja se odnosi na verifikaciju hipoteze. Naravno, glavnom delu rada sledi zaključak i popis korišćene literature.

Osnovna obeležja hemijskih sredstava prinude

Hemijske materije koje se najčešće koriste u savremenoj policijskoj praksi su: hloracetofenon (CN), ortohlorbenzilidenmalononitril, poznatiji kao Corson & Stought (CS¹²), dibenzoksazepin (CR) i Oleoresin capsicum (OC). Prve tri hemijske materije spadaju u bojne otrove poznate kao nadražljivci. Najčešće ih koristi policija, zbog čega se nazivaju i "policijskim otrovima". To je vrsta bojnih otrova koja je namenjena za privremeno onesposobljavanje lica koja se protivpravno suprotstavljaju policiji. Iako navedene hemijske materije čine suštinu nadražljivaca, njihova upotreba nije moguća bez sredstava primene i sredstava za lansiranje. Kako navodi Lazarević Ivan, pojam "hemijska sredstva za privremeno onesposobljavanje" (što je sinonim za hemijska sredstva prinude)¹³ svojim obimom obuhvata: (1) hemijske materije za privremeno onesposobljavanje, (2) sredstva primene i (3) sredstva za lansiranje.¹⁴ Stoga, sledi zasebno razmatranje svake od navedenih komponenti navedenih sredstava.

---

¹² Da hemijska materija oznake CS zauzima značajno mesto u naoružanju i opremi policijskih jedinica svedoči podatak da ih je 1995. godine, 78% takvih jedinica američke policije imalo u svojoj materijalnoj formaciji. (Kraska B.P, Gaines L.K: "Jedinice za taktičko djelovanje: nacionalno istraživanje", prevod sa engleskog, članak, Izbor 1/98, Izbor, Zagreb, 1998, str. 23.).

¹³ Primedba autora.

¹⁴ Lazarević I: "Hemijska sredstva za privremeno onesposobljavanje", lekcija, ŠC ABHO, Kruševac, 2001, str. 3.

Osnovna obeležja hemijskih materija oznaka CN, CS i CR

Hemijske materije za privremeno onesposobljavanje predstavljaju sredstva čijim se kontaminirajućim delovanjem izaziva prekid aktivnosti lica protiv kojih se koriste, bez njihovog pristanka na to. Navedeni efekat se postiže odgovarajućim koncentracijama hemijske materije, kojima se izaziva nadražaj sluznice očiju, nosa i dušnika, ostatka respiratornog sistema, digestivnog trakta i kože, čime se privremeno onesposobljavaju kontaminirane osobe. Prvi znaci kontaminacije su peckanja i bol u očima, suzenje, kašalj itd. Pri većim koncentracijama dolazi do privremenog zaslepljivanja, pojačanog lučenja pljuvačke, otežanog disanja, bolom u grudima i na koži. Pri još većim koncentracijama dolazi do muke, povraćanja, grčeva itd. Nezaštićeno ljudstvo koje je izloženo dejstvu ovih kontaminata gotovo trenutno postaje onesposobljeno, a takvo stanje traje nešto duže od izloženosti njegovom delovanju, što iznosi od 10 do 20 minuta.

Zajednička obeležja svih navedenih hemijskih materija su: male doze dovode do snažnih, ali kratkotrajnih efekata, kratak latentni period od kontaminacije do ispoljavanja efekata na organizam i velika razlika između letalnih (smrtnih) i inkapacijentnih (onesposobljavajućih) doza (od 1:100 do 1:10000). Preciznije, CN i CS imaju odnos nadražujuće i smrtonosne doze 1:100 do 1:1000, a u slučaju CR taj odnos iznosi oko 1:10000.¹⁵ Svojevremeno, odnos nadražujuće i smrtonosne doze razmatranih hemijskih materija uslovio je zamenu CN i DM sa CS, zbog čega se može očekivati da ih ubuduće zameni CR, ali i OC, kao materija koja se pokazala tokom upotrebe veoma efikasnom.¹⁶ Pored toga, iz ovoga se može zaključiti da veoma velike doze nadražljivaca mogu biti i smrtonosne.¹⁷

---

¹⁵ Bokonić D: "Savremeni onesposobljavajući agensi tipa nadražljivaca", Naučno – tehnički pregled, br. 7-8, Beograd, str. 84.

¹⁶ O posledicama primene OS - spreja može se videti više u: Edwards M.S, Granfield J, Omen J: "Evaluation of Pepper Spray – Research in Brief", National Institute of Justice, Washington D.C, 1997.

¹⁷ Ibid, str. 81.

Svakom vrstom hemijske materije u odgovarajućoj koncentraciji mogu se predvideti četiri vrste efekata i to:

- **prag iritacije:** što predstavlja minimalnu koncentraciju (količinu u jedinici zapremine) hemijske materije u vazduhu, koja uslovljava pojavu znakova kontaminacije,
- **granica tolerancije:** što predstavlja najveću koncentraciju hemijske materije koja se može tolerisati kod kontaminiranog sa izraženim znacima kontaminacije,
- **nepodnošljiva koncentracija:** što predstavlja koncentraciju hemijske materije koja prouzrokuje efikasno onesposobljavanje u kratkom vremenskom intervalu (najčešće do minut),
- **smrtna koncentracija:** što predstavlja koncentraciju hemijske materije koja u roku od minuta prouzrokuje smrtne posledice kod kontaminiranog.¹⁸

Definisane koncentracije hemijske materije prikazane su tabelom:

TABELA 1¹⁹

Hemijska materija	Prag iritacije (mg/m ³)	Granica tolerancije (mg/m ³)	Nepodnošljiva koncentracija (mg/m ³)	Smrtna koncentracija (mg/m ³)
CN	0,1-0,3	5-15	80	8500-25000
CS	0,05-0,1	1-5	10-20	40000-75000
CR	0,0025	-	0,7	100000

Osnovna obeležja kapsaicina

Za razliku od navedenih bojnih otrova kapsaicin to nije. Zapravo to je ekstrakt crvene paprike, tako da ga je kao iritranat lakše koristiti u odnosu na navedene bojne otrove i to po više kriterijuma (zakonskom, reagovanju javnog mnjenja itd). Kada se ekstrahuje bude u obliku ulja,

¹⁸ Lazarević I: "Hemijska sredstva za privremeno onesposobljavanje", ŠC ABHO, Kruševac, 2001, str. 8.

¹⁹ Ibid.

zbog čega je najčešći naziv za tu hemijsku materiju Oleoresin capsicum (OC).

Kapsaicin je vekovima pre nove ere bio poznat u Japanu i Kini, gde je korišćen u borbama samuraja, radi privremenog zaslepljivanja protivnika. Ovo sredstvo prinude zvanično je ušlo u službenu upotrebu njegovim uvođenjem u FBI 1973. godine. Nakon toga, OC - sprejeve uvela je u upotrebu nemačka pošta, radi samozaštite poštara (1976. godine). Od tada do današnjih dana OC - sprejevi postali su veoma rasprostranjeno sredstvo prinude, naročito u najrazvijenijim zemljama sveta.

Emitovanjem materije OC izaziva se nagla i intenzivna upala kože, sluzokože, očiju i respiratornog sistema kontaminirane osobe, čime se omogućuje prestanak njene protivpravne aktivnosti. Pri tome, posebno je značajno, efikasno i gotovo trenutno savladavanje sledećih kategorija lica i životinja, kod kojih sintetički suzavci, kao i ostala sredstva prinude ovlašćenih službenih lica (izuzev električnih pištolja - "težera") nisu dovoljno ili uopšte nisu delotvorni:

1. agresivne, mentalno neuravnotežene, psihotične osobe,
2. agresivne osobe pod dejstvom alkohola,
3. agresivne osobe pod dejstvom narkotika i
4. agresivne životinje.

Naime, nagla i intenzivna upala sluzokože očiju i respiratornog sistema fizički sprečava lica protiv kojih se razmatrano sredstvo koristi u njihovoj agresivnoj aktivnosti, u periodu do pola časa i bez ikakvih naknadnih, štetnih posledica po njegovo zdravlje, osim ako ta lica spadaju u osetljive društvene grupe (asmatičari, srčani bolesnici itd.). Neposredno nakon aplikacije, lica protiv kojih se razmatrana sredstva koriste u periodu od 1 do 3 sekunde će doživeti veliku neugodnost i pri tome izgubiti orijentaciju u prostoru. Upaljene ćelije opne sluzokože otiču tako i dotle, dok se funkcije disanja ne svedu na minimum koji je neophodan za život, pri tome ne ugrožavajući na fatalan način vitalne funkcije organizma. Istovremeno, napadač doživljava i intenzivne napade kašlja i dalje probleme sa disanjem, imajući stalni osećaj gušenja. Pomenute manifestacije potrajaće u

vremenskom periodu trajanja do pola časa. Uz to, očni kapci počinju da se nevoljno, nekontrolisano zatvaraju usled naglog oticanja krvnih sudova sluzokože očnih kapaka, što prouzrokuje privremeno slepilo, u vremenskom periodu od oko desetak minuta.²⁰ Zbog emitovanja ove hemijske materije sprej bocama i navedenog ekstrakta koji je njen suštinski (korisni) sadržaj, u široj javnosti sredstva za njihovo emitovanje nazivaju se i "Biber sprejevi".

Verovatna, oralna smrtonosna koncentracija OC iznosi 0,5 – 5 (g/kg), što ga svrstava u umereno toksične materije. Ipak, nije evidentirano da je bilo gde i kada primena sprejeva sa OC prouzrokovala trajne, štetne posledice po život i zdravlje kontaminiranih lica, osim pomenutih iritacija sluzokože očiju i respiratornog sistema.²¹ Preciznije rečeno, do sada nisu registrovani slučajevi, niti ima podataka, koji ukazuju na to da je primena sprejeva sa OC bilo gde prouzrokovala naknadne smetnje u respiratornom sistemu, srčane probleme, slabljenje refleksa ili bilo kakve druge naknadne štetne efekte po zdravlje ljudi i životinja, tokom i nakon izloženosti delovanju OC.

---

²⁰ Videti šire u materijalu poznate američke laboratorije za hemijsku i toksikološku analizu – HAZLETON LABORATORIES, INC, pod naslovom: "Hemijska analiza" (priložena hemijska analiza odnosi se na 2% - 5% koncentraciju CAPSAICIN-CAPSICUM-a, proizvedenog u kompaniji "Creative Industries", Denver, Kolorado (u prevodu na srpski jezik)) sa raspravom i zaključkom, odnosno sa završnom informacijom koja potvrđuje da "proizvod sadrži ultravioletnu boju (neki sprejevi koji tom bojom obeležavaju kontaminirana lica, što omogućuje njihovu naknadnu identifikaciju), da nije zapaljiv, da nema drugih, naknadnih štetnih efekata po život i zdravlje ljudi i da efikasno deluje na lica koja su pod uticajem narkotika i/ili alkohola, na psihotične osobe, kao i na bolesne životinje".

²¹ Neformalno mišljenje jednog od predstavnika Centra za kontrolu trovanja beogradske Vojnomedicinske akademije takodje potvrđuje da su navodi u razmatranim materijalima i dostavljenim uzorcima (od strane potencijalnih distributera) tačni, kao i da "aktivna materija, kao ni ostale supstancije koje ulaze u sastav ovih sredstava, nisu štetne ni škodljive po zdravlje u uslovima akutne ekspozicije jednom u 24, odnosno 48 časova. Zbog toga je neophodno da uz svaki proizvod bude priloženo i uputstvo za upotrebu" (interna komunikacija sa potencijalnom distributerom sa područje Jugoistočne Evrope, gospodinom Zoranom Jaćimovićem).

Bezbednosne mere za upotrebu sprejeva sa OC obuhvataju osnovna uputstva za otklanjanje posledica izloženosti delovanju OC. Suština svih radnji i postupaka za brzo otklanjanje posledica delovanja sprejeva sa OC sastoji se u tome da se obezbedi dovoljno svežeg vazduha i velike količine tekuće vode za ispiranje kontaminiranih površina tela. Lice se jednostavno dekontaminira napuštanjem prostora u kome je došlo do kontaminacije, okreće se u pravcu vetra i ispira velikom količinom tekuće vode, kao osnovnim sredstvom za dekontaminaciju.²²

Hemijske sprej boce sa formulacijama CN, CS i OC

Hemijske sprej boce su vrsta hemijskih raspršivača. Hemijska materija u njoj je rastvor pod pritiskom, formulacije CN, CS i OC. Hemijska materija oznake CR se u ovome delu rada ne navodi jer je eliminisana time što predstavlja kombinovan kontaminat suzavačko-kijavačkog dejstva, tako da na osnovu toga nije kompatibilna zakonskim rešenjima kojima se zahteva da hemijske materije budu "suzavačkog ili blažeg dejstva."²³ Zahvaljajući pritisku, mlaz hemijske materije moguće je emitovati pritiskanjem ventila.

Hemijske sprej boce koje se pune hemijskom materijom CN i CS

Razmatranjem je obuhvaćeno 22 hemijske sprej boce, koje se pune hemijskom materijom CN i CS. Navedene hemijske sprej boce proizvode se u četiri države, koje su sa dva kontinenta. Konstruktivno

---

²² Videti šire: materijal Ministarstva pravde SAD - Federalnog istražnog biroa (FBI), odnosno Jedinice za obučavanje kadrova u rukovanju vatrenim oružjem: Weaver W, Jett B.M: "*Oleoresin Capsicum Training and Use*", FBI Academy, Quantico, s.a, kao i materijal Ministarstva pravde SAD, odnosno Nacionalnog instituta za pravosuđe: Edwards M.S, Granfield J, Omen J: "*Evaluation of Pepper Spray – Research in Brief*", National Institute of Justice, Washington D.C, 1997, tj. u prevodu na srpski jezik, pod naslovom: "*Vrednovanje biber spreja - rezime istraživačkog rada*" u kojem su sažeti svi nalazi i iskustva tokom primene sprejeva sa OC u svakodnevnoj policijskoj praksi" (u prevodu na srpski jezik).

²³ Član 98, "*Zakon o policiji*", Službeni glasnik Republike Srbije, br. 101/05, Beograd, 29.11.2005.

su izvedene samostalno ili unutar službenih palica. One sprej boce koje su izvedene samostalno mogu biti ručne, ramene i leđne.

Hemijske sprej boce namenjene su za savladavanje otpora, samoodbranu, odbranu od napada na određene ličnosti i objekte, a mogu se koristiti za lišenje slobode opasnih kriminalaca i suzbijanje pobuna u zatvorima. Težina i zapremina hemijske mase, kao i način korišćenja omogućuju korisniku da emituje od 10 do 45 mlazova aerosola od po sekundu i to na daljine koje se od korisnika kreću u rasponu od 1 do 30 metara (do 4,5 metara za ručne varijante, koje su posebno pogodne za zadatke obezbeđenja određenih ličnosti).

Hemijske sprej boca koje se pune hemijskom materijom OC

Fizičko-hemijska svojstva supstance za imobilizaciju (OC) i agensa-nosača, koji služi za pogon smeše, kao i sprej boce sa mehanizmima za izbacivanje sadržine spreja u vidu raspšavajućih koncentracija ili u vidu mlaza, prisutni su u obimnoj dokumentaciji, pri čemu su sažeti taktičko-tehničkim odlikama sprejeva. Asortiman proizvoda obuhvata sprejeve različite veličine, pakovanja i dometa efektivnog delovanja, sa slabijim (2%) ili jačim (5%) koncentracijama OC, koji se raspršuju u mlazu ili u vidu difuzno rasprostirućih koncentracija OC, sa jednokratno napunjenim sprejevima ili sa mogućnošću njihovog višekratnog dopunjavanja, sa pakovanjima u kožnim futrolama, u obliku privezaka za ključeve i baterijske lampe (za fizička lica), kao i sa odgovarajućim pakovanjima namenjenim za profesionalnu upotrebu. Taktičko-tehničke karakteristike nekih hemijskih sprej boca sa formulacijom tipa OC predstavljene su u okviru sledeće tabele.

TABELA 2

Tip	Broj emitovanja HM ²⁴	Domet (m)
A-203	20 od po sekundu	3,6 - 4,5
A-204	20 od po sekundu	4,5
A-206	20 od po sekundu	-
R-22-J	35 od po sekundu	2,4 - 3
PNFLM-80	15 od po sekundu	2,4 - 3,6
CY - 35	60 od po sekundu	2,4 - 3

Težina i zapremina hemijske mase, kao i način korišćenja omogućuju korisniku da emituje ručnim sprej bocama od 15 do 60 mlazova aerosola od po sekundu i to na daljine koje se kreću u rasponu od 2,4 do 4,5 metara²⁵, s tim da se proizvode i sprejevi manjeg dometa, ali sa većom širinom mlaza. S druge strane, u laboratorijama je dokazano, a u praktičnoj primeni i potvrđeno, da primena sprejeva sa OC, u vidu difuzno rasprostrućih jačih ili slabijih koncentracija OC, ili u vidu koncentrisanog mlaza, može biti efikasna sa dometom efektivnog delovanja na udaljenostima od 3,7 do čak 6 i više metara. Najbolji rezultati postižu se na daljinama od 1,2 do 2,4 metra, kako bi se kontaminirajuća tečnost pretvorila u aerosole, a da pri tome koncentracija kontaminata ne padne ispod nivoa koji je dovoljan za onesposobljavanje kontaminiranih lica. Pojedini modeli, kao što je A-206 izazivaju efekte u trajanju od 30 – 45 minuta. Među navedenim sprejevima nema zapaljivih. Najzad, svi su opremljeni ultravioletnom bojom, kojom lica koja ih koriste označavaju protivnika (npr. napadače), što je od značaja za njegovu kasniju identifikaciju.

²⁴ HM – hemijska materija.

²⁵ Domet od 4,5 metara moguć je u slučaju ručnih varijanti sprejeva, koje su posebno pogodne za najveći broj bezbednosnih zadataka (npr. zaštita života ljudi, obezbeđenja određenih ličnosti, objekata itd.).

Sprejevi sa OC ne gube osnovna upotrebnost svoja ni nakon dužeg vremena uskladištenja. Mera opreza, nakon dužeg perioda skladištenja odnosi se samo na to da je sprejeve sa OC neophodno pre upotrebe energično protresti. U odnosu na materijalna dobra, OC – sprejevi veoma su bezbedni, jer ne izazivaju požare, eksplozije i havarije. Najzad, sprejevi sa OC sigurni su i sa stanovišta zaštite životne sredine, jer ne sadrže supstance koje doprinose njenoj trajnoj kontaminaciji.

Poređenje upotrebe sprejeva sa OC u odnosu na sprejeve formulacija CN i CS

Snage bezbednosti širom sveta zamenjivale su još od 70-ih godina prošlog veka hemijske materije oznake CN sa CS, a početkom 70-ih i CS sa OC, zbog njihovog međusobnog odnosa po kvalitetu. Naime, odnos onesposobljavajućih i smrtonosnih doza svih navedenih materija je takav da je najlošiji kod CN, od koga je bolji CS, dok je ubedljivo najbolji OC, kod čije upotrebe gotovo i da ne može da dođe do smrtonosnog ishoda. Osim toga, hemijski sintetisane onesposobljavajuće materije tipa CN i CS, a posebno CR, predstavljaju bojne otrove, pri čemu CR, prema najnovijim istraživanjima (koja su delom sprovedena i u Srbiji) izaziva trajne štetne posledice po život i zdravlje, s tim da predstavlja hemijsku materiju koja ni po propisima ne zadovoljava uslov da je "materija suzavačkog ili blažeg dejstva".

Zamenivši sprejeve hemijske materije oznake CN sa CS sprejevima OC, službe bezbednosti nikada se nisu njima vratile, pri čemu se u periodu od preko 30 godina nisu preorjentisale na druga hemijska sredstva. Zapravo, od OC – sprejeva vremenom su postali efikasniji samo električni pištolji tzv. "težeri". Uprkos tome, o uspešnosti sprejeva za emitovanje kapsaicina, koji je daleko jednostavniji i jeftiniji od tzv. "težera", svedoče brojni podaci.

Sprejevi sa nadražljivcima tipa OC doprinose efektivnosti angažovanja policijskih službenika i ovlašćenih pripadnika službi bezbednosti. Naime, utvrđeno je smanjenje broja napada na policajce

od kada se primenjuje OC - sprej. S druge strane, ako ipak do napada dođe, 21 od 174 (11%) policajaca zadobija lakšu vrstu povrede. Međutim, nakon toga, niko od njih ne traži lekarsku intervenciju i nema zbog te povrede bilo kakav izostanak sa posla.²⁶ Pri tome, navedenim istraživanjem obuhvaćene su 174 osobe, koje su kontaminirane radi savladavanja otpora koji su pružale, od kojih je njih 14 (8%) povređeno, ali tako da nije zatražilo lekarsku pomoć.²⁷ Izostajanjem povreda, a posebno smrtnih ishoda ostvarena je velika ekonomičnost u radu policije. Primenom navedenih sredstava smanjuju se troškovi lečenja, osiguranja, sahrana i sl. Pored toga, smanjuju se i troškovi sudskih i vansudskih postupaka itd.

Dakle, angažovanje policajaca postalo je efikasnije u zavisnosti od primene OC – sprejeva. Ovaj zaključak moguće je izvesti iz porasta efektivnosti i ekonomičnosti. Rastom efektivnosti, a smanjenjem troškova dolazi do veće efikasnosti primene policijskih ovlašćenja, jer ona predstavlja količnik efektivnosti i ekonomičnosti. Pored toga, od 174 kontaminirane osobe materijom OC, njih 156 je uspešno savladano od strane policajaca, što je oko 90%.²⁸ To varijante koje sadrže primenu OC - sprejeva čini gotovo najpouzdanijim. Naravno pri tome se varijante međusobno razlikuju po sredstvima prinude koja se tokom njih koriste.

Dakle, policajci više ne moraju da se uzdržavaju od primene sredstava prinude ili da prekorače ovlašćena u nejasnim situacijama, jer uvek mogu da reaguju OC - sprejevima u granicama njihovog dometa. Čak i da pogreše u proceni, nikakve trajne štetne posledice po lice protiv kojih se koriste razmatrana sredstva prinude neće biti prouzrokovane. Sva šteta koja nastaje primenom navedenih sredstava odnosi se na manju, kratkotrajnu i prolaznu iritaciju.

---

²⁶ Videti šire: Edwards M.S, Granfield J, Omen J: "Evaluation of Pepper Spray – Research in Brief", National Institute of Justice, Washington D.C, 1997, tj. u prevodu na srpski jezik, pod naslovom: "Vrednovanje biber spreja - rezime istraživačkog rada" u kojem su sažeti svi nalazi i iskustva tokom primene sprejeva sa OC u svakodnevnoj policijskoj praksi" (u prevodu na srpski jezik).

²⁷ Ibid, p. 1.

²⁸ Ibid.

Ilustrujući navedene prednosti OC u odnosu na ostale sprejeve u policijskoj upotrebi možemo navesti činjenicu da su od nedavno čak i engleski, tradicionalno nenaoružani policajci "Bobiji" opremljeni sprejevima sa OC. Pored toga, u nekim zemljama EU dozvoljeni su promet i upotreba sprejeva sa OC u zaštitne svrhe, čime se nastoji ostvariti poboljšanje u domenu bezbednosti građana. Dakle pored navedenih kategorija službenih lica, sprejeve tipa OC mogu koristiti i fizička lica, ukoliko to dozvoljavaju lokalni propisi, pod određenim uslovima.

Zbog eksperimentalno proverenih i u praksi pokazanih svojstava, primenom sprejeva sa OC moguće je:

1. Odvratiti napadače, čime se smanjuje broj konfrontacija policajaca sa izazivačima konflikata,
2. Humanizovati operativno razrešavanje incidentnih situacija u kojima ne mora uvek biti upotrebljena fizička snaga, vatreno ili specijalno oružje, odnosno ostala sredstva prinude,²⁹
3. Smanjiti broj međusobnih povreda u konfrontacijama između korisnika spreja i onih protiv kojih se sprej upotrebljava,
4. Smanjiti broj eventualnih predstavljanja i prijava protiv ovlašćenih lica u vezi sa prekomernom upotrebom sile odnosno sredstava prinude,
5. Smanjiti broj incidenata sa tragičnim ishodom ili povredama koji su posledica neadekvatne upotrebe vatrene ili specijalnog oružja, ili ostalih sredstava prinude,
6. Izbeći implikacije formalno-pravne i suštinske prirode koje mogu nastati zbog neodgovarajuće primene ostalih sredstava prinude,³⁰

---

²⁹ Prema generalnoj klasifikaciji, sprejevi sa OC nisu zamena za klasično vatreno ili specijalno oružje, odnosno ostala sredstva prinude, već predstavljaju dopunu sredstava prinude kojim već raspolažu ovlašćena službena lica.

³⁰ U toku je pribavljanje i mišljenja Ministarstva pravde Republike Srbije, kao i mišljenja MUP Republike Srbije o zakonskom osnovu za posedovanje, nošenje i upotrebu sprejeva sa OC, a što je iniciralo preduzeće koje pretenduje da bude distributer navedenih sredstava za prostor jugo-istočne Evrope. Pored toga, već je pribavljeno mišljenje jedne od nadležnih institucija koje bi trebalo zanoviti. Naime, svojevremeno je tadašnji Savezni zavod za standardizaciju dao mišljenje, pod brojem 4/1-01-870/3 od 29. aprila 2002. godine, da "defanzivni sprej za samozaštitu ne podleže obaveznoj sertifikaciji prema Zakonu o standardizaciji" (interna

7. Izbeći materijalne štete,
8. Izbeći štete po životnu sredinu,
9. Smanjiti ukupno vreme rešavanja bezbednosnih problema (primenom OC, smanjuje se vreme reagovanja usled dvoumljenja policajaca (reagovati ili ne(?)) u situacijama u kojima je ispunjen osnov za upotrebu sredstava prinude),
10. Povećati ekonomičnost rešavanja bezbednosnih problema (izbegavaju se troškovi lečenja, osiguranja, itd.),
11. Povećati pouzdanost rešavanja bezbednosnih problema (za sada je 90%, u slučajevima upotrebe OC).

Pored toga, predstavnici struke iz domaćeg okruženja (u odnosu na Policiju Srbije) imaju afirmativan stav prema sprejevima sa OC. U svom prilogu za izradu Nacrta Zakona o fizičko-tehničkom obezbedjenju i detektivskoj delatnosti (Republike Srbije), grupacija firmi koje se već bave poslovima obezbedjenja, organizovana u okviru Privredne komore Beograda, afirmativno se odredila prema sprejevima sa OC, predvidevši u jednom od članova i mogućnost da "pravna lica i preduzetnici mogu na osnovu odobrenja nadležnih organa radi obavljanja delatnosti obezbedjena nabavljati, držati, nositi i upotrebljavati, između ostalih, i odbrambene sprejeve". Najzad, uverivši se u komparativne prednosti sprejeva sa OC, svojevremeno je, 1995. godine, sedam beogradskih agencija koje se bave poslovima fizičko-tehničkog obezbedjenja i detektivskom delatnošću zatražilo od MUP-a Srbije da njihovi radnici mogu tokom obavljanja službene dužnosti legalno nositi i po potrebi upotrebiti sprejeve sa OC.

---

komunikacija sa predstavnicima potencijalnih distributera, posebno sa gospodinom Zoranom Jaćimovićem).

Zaključak

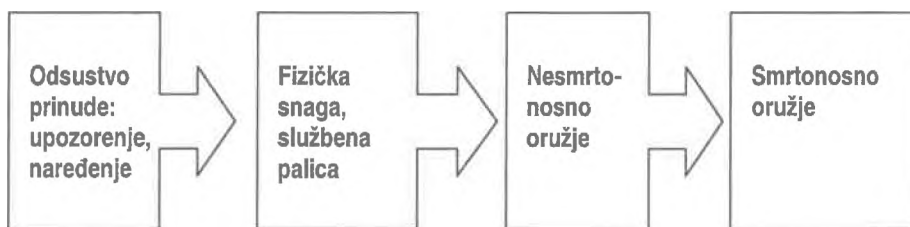
Kao aktivna supstanca za imobilizaciju kontaminiranih lica sve češće se koristi potpuno prirodan, neotrovan i nezapaljiv ekstrakt navedene paprike *OLEORESIN CAPSICUM* (OC) tj. *ULJE CAPSAICIN-a*. Formula prema kojoj je razvijena i primenjena aktivna supstanca za imobilizaciju (OC) tako je koncipirana da sprejevi sa OC u potpunosti zamenjuju, a po efikasnosti delovanja i ubedljivo nadmašuju sintetičke suzavce tipa CN, CS ili CR, koji zapravo predstavljaju bojne otrove - nadražljivce. S obzirom na utvrđena i deklarirana svojstva i efekte delovanja, sprejeve za svrhe samoodbrane mogu koristiti pripadnici vojske, policije (i drugih službi, npr. u poštama, bankarskim, transportnim, osiguravajućim, šumarskim, putarskim i specifičnim zdravstvenim institucijama).

Primena sprejeva sa OC u delikatnim okolnostima nesumnjivo može doprineti smanjenju broja incidenata u kojima je povećan rizik prekoračenja granice nužne odbrane. Pored toga, primena sprejeva sa OC može znatno doprineti smanjenju broja incidenata sa smrtnim ishodom ili sa invaliditetima do kojih je došlo zbog neadekvatne upotrebe vatrenog i hladnog oružja, odnosno ostalih sredstava prinude. Najzad, nalazi, ocene i zaključci sadržani u materijalu Nacionalnog instituta za pravosuđe američkog Ministarstva pravde, kao i praksa naprednih zemalja Evrope i sveta, na koje zemlje u tranziciji treba da se ugledaju, između ostalog i u domenu bezbednosti, potvrđuju opravdanost masovne primene sprejeva sa OC.

Preliminarni formalni i neformalni kontakti sa predstavnicima službi organa unutrašnjih poslova i organa bezbednosti u vojnim strukturama, kao i sa predstavnicima preduzeća ili agencija koje pružaju usluge fizičko-tehničkog obezbeđenja i koje obavljaju detektivske aktivnosti, kao i brojni kontakti sa predstavnicima određenih službi u bankarskim, transportnim, poštanskim, osiguravajućim, šumarskim, putarskim i specifičnim zdravstvenim institucijama, odnosno prve reakcije na prikazana svojstva i efekte

delovanja sprejeva sa OC, sasvim potvrđuju njihov nesumnjiv interes da pod precizno utvrđenim uslovima imaju na raspolaganju i navedena sredstva, kao dopunsko sredstvo odvrćanja, odbrane ili samozaštite. Na osnovu iskazanog interesa pomenutih potencijalnih korisnika, a pod uslovom da se u potpunosti ispune i lokalni formalno-pravni uslovi, zaključuje se da postoji realna perspektiva dugoročne zakonite i efikasne upotrebe sprejeva sa OC.

Kada se ima u vidu tradicionalna (loša) struktura sredstava prinude policijskih službenika (fizičkom snagom i onim što imaju na opasaču (službena palica, sredstva za vezivanje i vatreno oružje)), onda se dolazi do zaključka da je veoma teško uvažiti načela njihove primene: neophodnosti, selektivnosti, srazmernosti, postupnosti i dovoljnosti. U tom pogledu potrebno je sagledati činjenicu da načela primene sredstava prinude stvaraju "prostor" za upotrebu nadražljivaca (posebno sprejeva sa formulacijom OC) i to između primene neprinudnih (npr. upozorenje, naređenje), odnosno "blažih" prinudnih ovlašćenja (fizičke snage, službene palice), s jedne strane i prvoga pucnja iz vatrene oružja, s druge strane. Ovaj "prostor" postoji uvek kada se u primeni sredstava prinude ide ka oružju. Na primer, kada neuspehom primenom upozorenja i naređenja, odnosno fizičke snage i službene palice dođe do poređenja eventualnih alternativa po posledicama koje mogu nastati, upotrebi smrtonosnog, uvek treba da prethodi primena nesmrtonosnog oružja. Taj fenomen može se nazvati "kontinuitetom primene ovlašćenja" (naredna slika).

S obzirom da je ovaj deo rada u funkciji verifikacije hipoteze: "Valjanije su varijante angažovanja policijskih službenika kojima se predviđa primena sprej boca formulacije OS, od onih kojima je predviđena upotreba sprej boca formulacije CN i CS, potrebno je

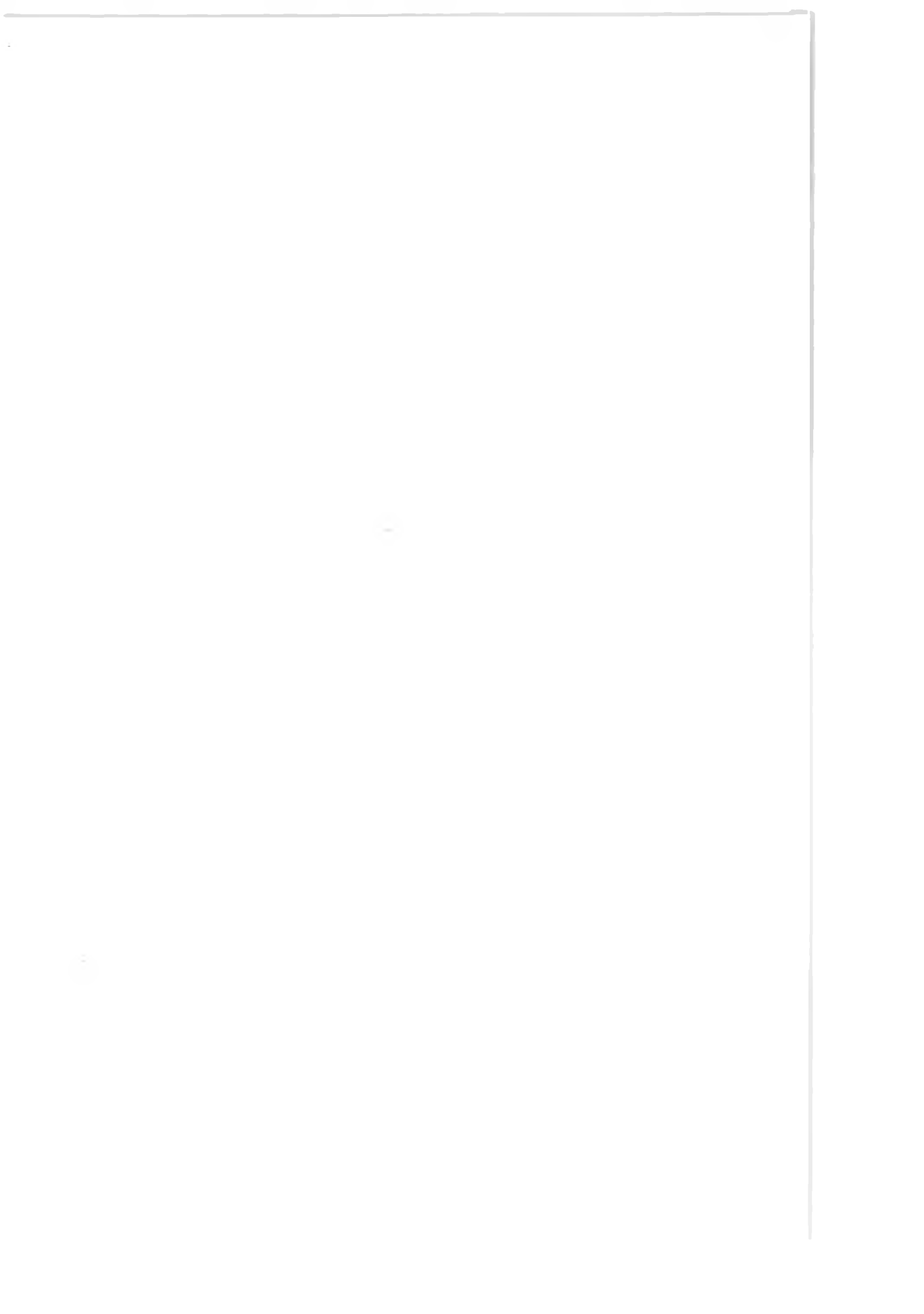
uporediti navedenu hipotezu sa zaključkom do koga se došlo. Naime, nakon izvedenog poređenja zaključeno je da sprejevi sa OC u odnosu na sprejeve formulacija CN i CS ispoljavaju niz prednosti. Samim tim su i varijante kojima se predviđa primena OC – sprejeva valjanije od onih u kojima se predviđa primena sprejeva formulacije CN i CS. Dakle, razmatrana hipoteza je potvrđena.

Literatura

1. Bokonjić D: *''Savremeni onesposobljavajući agensi tipa nadražljivaca''*, Naučno – tehnički pregled, br. 7-8, Beograd.
2. Đorović B: *''Primena metoda eksperata i ocena njihove kompetencije''*, članak, *Savremeni problemi ratne veštine*, br. 42/2000, GŠ VJ, Beograd, 2000
3. Čupić E.M, Tumala V.M.R: *''Savremeno odlučivanje – metoda i primena''*, Naučna knjiga, Beograd., 1991.
4. Edwards M.S, Granfield J, Omen J: *''Evaluation of Pepper Spray – Research in Brief''*, National Institute of Justice, Washington D.C, 1997.
5. *''Hemijska analiza''*, prevod na srpski, HAZLETON LABORATORIES, INC, USA, s.a.
6. Internet adresa: <http://www.shopzone.donet.com>, 20.10.2002.
7. Jaćimović: *''Defanzivni sprejevi sa OC''*, rad pripremljen za objavljivanje u PSS magazinu.
8. Kraska B.P, Gaines L.K: *''Jedinice za taktičko djelovanje: nacionalno istraživanje''*, prevod sa engleskog, članak, *Izbor 1/98*, Izbor, Zagreb, 1998.
9. Lazarević I: *''Hemijska sredstva za privremeno onesposobljavanje''*, ŠC ABHO, Kruševac, 2001.
10. Lazarević I: *''Hemijska sredstva za privremeno onesposobljavanje u opremi i naoružanju vojske i policije''*, lekcija, ŠC ABHO, Kruševac, 2001.
11. Milosavljević B: *''Nauka o policiji''*, Policijska akademija, Beograd, 1997.

12. "Mišljenje Saveznog zavoda za standardizaciju", br. 4/1-01-870/3 od 29. Aprila 2002. godine, Savezni zavod za standardizaciju, Beograd, 2002.
13. "Nacrt Zakona o fizičko-tehničkom obezbedjenju i detektivskoj delatnosti" (Republike Srbije).
14. Nikač Ž: "Novi pravilnik MUP RS o uslovima i načinu upotrebe sredstava prinude", Bezbednost, br. 4/05, MUP RS, Beograd, 2005.
15. Nikolić I, Borović S: "Višekriterijumska optimizacija", CVŠ VJ, Beograd, 1996.
16. "Pravilnik o uslovima i načinu upotrebe sredstava prinude", Službeni glasnik RS, broj 133/04, Beograd, 14.12.2004.
17. Stevanović O: "Rukovođenje u policiji", Policijska akademija, Beograd, 2003.
18. Subošić D: "Oslobađanje talaca", Glosarijum, Beograd, 2003.
19. Subošić D: "Uticaj nesmrtonosnog oružja na varijante angažovanja protivterorističkih jedinica", VA, Beograd, 2004.
20. Subošić D: "Nesmrtonosno oružje", NIC Vojska, Beograd, 2005.
21. "Zakon o policiji", Službeni glasnik Republike Srbije, br. 101/05, Beograd, 29.11.2005.
22. Weaver W, Jett B.M: "Oleoresin Capsicum Traininig and Use", FBI Academy, Quantico, s.a.

Prikazi

*Eldan MUJANOVIĆ*¹

FINANCIAL INVESTIGATION OF CRIME (Petrus C. Van Duyne, ed.)²

Evropsku sigurnosnu paradigmu zadnjih dvadesetak godina karakteriše pojava sasvim novih izvora ugrožavanja koji ovaj put nemaju militaristički karakter. U prvi plan dolaze opasnosti koje sa sobom nose sve rasprostranjenija pojava organiziranog kriminala sa multidimenzionalnim konsekvencama po stabilnost društava u cjelini. Problemi koje sa sobom nose zloupotreba opojnih droga, trgovina ljudima i ilegalne migracije, ilegalna trgovina naoružanjem, ekspanzija ekonomskog kriminala, korupcija, pranje novca i sl. , te sve slabija sposobnost institucija formalnog društvenog nadzora da adekvatno reaguju na ove pojave doveli su do promišljanja o sasvim novom konceptu suzbijanja svih formi organiziranog kriminala. Početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća postalo je evidentno da se putem ograničavanja finansijskih potencijala kriminalnih organizacija može efikasnije suprotstavljati svim pojavnim oblicima organiziranog kriminala.

U tom smislu se govori o "Ahilovoj peti" organiziranih kriminalnih aktivnosti, aludirajući pritom na proces legalizacije sredstava nastalih ilegalnim djelatnostima (pranje novca) koje se smatraju najslabijom karikom u tzv. kriminalnom poduzetništvu. S obzirom da je jedan od ključnih imperativa kriminalističke profesije pitanje identifikacije, govoreći u smislu ulaženja u trag nezakonitim izvorima finansijskih sredstava, postavlja se pitanje o modalitetima otkrivanja i dokazivanja

---

¹ Eldan Mujanović je asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka.

² Wolf Legal Publishers (WLP), 2003.

organiziranih kriminalnih djelatnosti kroz prizmu finansijskog aspekta kriminala. Upravo o finansijskim istragama kriminala govori knjiga eminentnih holandskih naučnika³ i praktičara "*Financial investigation of crime*", koja pored značajnog doprinosa u definisanju i određivanju pojma finansijske istrage predstavlja jedinstven instrument potreban za sticanje potrebnih znanja o načinima provođenja finansijskih istraga s ciljem provođenja zakona.⁴

U samom uvodu profesor Michael Levi ukazuje na značaj objavljivanja jedne ovakve knjige naglašavajući njen doprinos u reaktuelizaciji primjene finansijskih istraga u suzbijanju kriminaliteta, usput pohvaljujući preciznost definicije finansijske istrage kriminala koju su ponudili autori.

U prvom poglavlju autori daju kratki historijski pregled aplikacije finansijskih istraga u rasvjetljavanju kriminaliteta, te se pozivaju na neke od najpoznatiji slučajeva iz kriminalističke i sudske praske u kojima je značajnu ulogu u privođenju pravdi pojedinaca kao što su Al Capone i dr. , odigrala temeljita finansijska istraga njihovih nelegalnih aktivnosti. Ovakvim pristupom, autori ukazuju na činjenicu da finansijska dimenzija u otkrivanju i dokazivanju krivičnih djela, posebno organiziranog kriminala, nije nikakav *novum*, već se radi o reaktuelizaciji već poznatog metoda koji je dobio na značaju pokretanjem inicijative za sprečavanje pranja novca grupe sedam najrazvijenijih zemalja (G7) početkom 1990. godine.

---

³ Urednik knjige je profesor Petrus C. Van Duyne (Faculty of Law Department of Criminal Law Tilburg, The Netherlands), a koautori su Marcel Pheijffer (Nyenrode Faculty, Nyenrode and Universiteit Leiden), Hans G. Kuijl, Arthur Th. H. Van Dijk i Gerard J. C. M. Bakker.

⁴ Pored uvoda koji potpisuje uvaženi profesor kriminologije Michael Levi sa univerziteta u Cardifu (Velika Britanija), knjiga se sastoji od devet poglavlja te dodatnih sadržaja kao što su popis literature, pojmovnik i indeks autora (str. 183. - 197.).

Objavlivanjem prvog izvještaja FATF-a⁵ o ukupnom iznosu finansijskih sredstava u posjedu krijumčara opojnih droga u svijetu, koji se u tom trenutku procjenjivao na 300 milijardi US\$ godišnje, tražilo se mobilisanje svih resursa na ograničavanju finansijskih resursa kriminalnih organizacija širom svijeta. Autori također opisuju proces podizanja "finansijske svjesnosti" u tom periodu u Velikoj Britaniji, Holandiji i Njemačkoj, a što je, kako tvrde, bila direktna posljedica povećanog straha od organiziranog kriminala u tim zemljama. Na kraju poglavlja, slikovito opisujući prednosti kriminalnih organizacija (s obzirom na njihovu finansijsku moć) kao utrku u kojoj oni "ubrzavaju u novom BMW-u dok ih snage za provođenje zakona pokušavaju stići malom Ladom", autori nalašavaju da se ta prednost može anulirati smislenim finansijskim usmjeravanjem krivičnih istraga.

O razvoju finansijske kriminalne politike autori pišu u drugom poglavlju, prikazujući neke od instrumenata finansijskih istraga u SAD-u koji su bili sadržani u nekoliko zakona⁶. Pomenuti zakoni su doneseni s ciljem ekstenzivne primjene instituta oduzimanja imovinske koristi nastale kaznenim djelom, uzimajući u obzir jedno od osnovnih pravnih načela da niko ne može zadržati nezakonito stečenu imovinsku korist. Ono što je u tim pravnim izvorima bilo najznačajnije jesu dosta modificirana načela koja se tiču tereta dokazivanja. Naime, u slučajevima oduzimanja imovine nastale kriminalnom djelatnošću, teret dokazivanja pada na vlasnika takve imovine, dok je država trebala samo dokazati "vjerovatnu sumnju da je ta imovina olakšavala kriminalnu aktivnost" (str. 10). Ovakve poteze u SAD-u autori nazivaju drakonskom legislativom koja je prema njima poslužila u ratu protiv zloupotrebe opojnih droga kao instrument za punjenje "Nacionalnog fonda oduzete imovine", koji je sa početnih 25 miliona US\$ tokom 1985. godine narastao na 500 miliona US\$ u toku narednih pet godina.

⁵ Radna grupa za finansijske mjere u suzbijanju pranja novca je međuvladino tijelo zaduženo za kreiranje i promoviranje politike suzbijanja pranja novca. Osnovano je 1989. god. na Samitu šefova država ili vlada sedam industrijski najrazvijenijih zemalja (G7) i trenutno se sastoji od 29 zemalja i 2 međunarodne organizacije. Ova grupa je 1990. god. predvidjela mnoge zadatke u okviru 40 preporuka o suzbijanju pranja novca koje su postale jedinstveni međunarodni standard suzbijanja pranja novca.

² Autori tu misle na: US Comprehensive Forfeiture Act iz 1984. godine, zatim poznati US RICO Act iz 1970. godine, te US Comprehensive Crime Control Act.

Posmatrajući evropski razvoj na ovom području, autori primjećuju da je u inicijalnoj fazi pažnja bila posvećena sve prisutnijoj pojavi prevara u finansijskom poslovanju. Tome je značajno pogodovala pojava nekoliko skandala i zloupotreba javnih budžeta u nekoliko evropskih zemalja početkom devedesetih godina, što je za posljedicu imalo poduzimanje organizacionih i institucionalnih koraka u Holandiji i Velikoj Britaniji (formiranje istražnih komisija, komiteta a kasnije i stalnih tijela za suzbijanje prevara u finansijskom poslovanju⁷). Za razliku od ovih država, u Njemačkoj je 1976. godine donesen Zakon o suzbijanju ekonomskog kriminala, koji je, prema mišljenju autora, bio jedan od prvih normativnih osnova za borbu protiv rastućeg finansijskog kriminala.

Prateći razvoj ovakve kriminalne politike na području Evrope, autori ukazuju da se polovinom osamdesetih interesovanje pomjera na područje pranja novca, čemu su doprinijele rezolucije Vijeća Evrope o prevenciji pranja novca u kontekstu sveobuhvatne borbe protiv zloupotrebe opojnih droga. Na istom mjestu autori daju jedan kratak hronološki prikaz nastanka inicijativa posvećenih prevenciji pranja novca, na osnovu čega se stiče jasna slika o pojačanom intenzitetu razvoja finansijske kriminalne politike u posljednjih par desetljeća.

U posljednjem dijelu ovog poglavlja autori klasificiraju sve bitne elemente koji determinišu jednu sveobuhvatnu definiciju finansijske istrage koju određuju kao: "prikupljanje, kontrolisanje, kompletiranje, obradu i analiziranje finansijskih i/ili povezanih podataka u svrhe provođenja zakona". U ovom kontekstu autori diferenciraju *taktičku* od *strateške* finansijske istrage, navodeći pritom da je prva zasnovana na pojedinačnim slučajevima, a njeni rezultati trebaju biti *input* za strateško prikupljanje podataka koje je osnova za mikro i makro analize trenutačne kriminalne ekonomije. Pored ovoga, autori definišu glavne ciljeve obje vrste finansijskih istraga, naglašavajući da se radi o uzajamno zavisnim finansijskim analizama kriminalnih aktivnosti.

---

⁷ Serious Fraud Office kao nasljednik nedovoljno efikasne Fraud Investigation Group

U poglavlju *The economies of crime and law enforcement*, autori detaljno objašnjavaju karakteristike kriminalnog poduzetništva povlačeći paralele između legalnih ekonomskih aktivnosti i odnosa unutar "kriminalne ekonomije" uz mogućnosti finansijskih istraga takvih nelegalnih aktivnosti. Na veoma interesantan način objašnjene su nelogičnosti pojma „kriminalna ekonomija“, uz naglasak da koncept ekonomije uključuje izvjestan nivo reda, zakonitosti i izvjesne prediktivnosti, dok pojam kriminala sadrži kršenje reda, ne samo zakonskog odnosno moralnog već i ekonomskog reda.

U analizi pojedinih kriminalnih tržišta sa aspekta kriminalne ekonomije, koja uključuje povećanu proizvodnju (zabranjenih proizvoda) i smanjenje troškova kriminalne djelatnosti, autori smatraju da takva tržišta trebaju ispunjavati uslove rasprostranjenosti, kontinuiteta i generiranja novčanih tokova. Autori smatraju da se u industrijaliziranim zemljama mogu prepoznati dvije ekonomske oblasti koje zadovoljavaju ove kriterije, a to su "tržište prevara" i "tržište zabranjenih dobara". U daljoj elaboraciji ova dva pojma autori u prvoj grupi "tržišta prevara" razlikuju prevare na štetu javnih budžeta (poreske utaje, prevare u sistemu PDV-a, carinske malverzacije, utaje doprinosa socijalnih davanja i sl.) i u tom dijelu knjige su prikazane brojne karakteristike ovakvog vida kriminalne djelatnosti koja, prema mišljenju autora, posjeduje značajne karakteristike organiziranog tržišnog postupanja (kao što su organizacija, kontrola, mreža saradnika i sl.). Kao drugi oblik prevara koje se pojavljuju na ovom tržištu autori navode komercijalne prevare koje još nazivaju i "horizontalne prevare", misleći pritom na prevare između različitih poslovnih subjekata. U tom smislu prepoznaju tri tržišta na kojima se u najvećem broju vrše ove vrste prevara, a to su: tržište organiziranih investicijskih prevara, tržište krivotvorenih proizvoda, te tržište prevara sa kreditnim karticama. U daljem nastavku knjige autori posebno analiziraju ove tri kategorije odnosno pokušavaju uočiti osnovne karakteristike kriminalnog poduzetništva na ovim tržištima.

Što se tiče oblasti koju autori nazivaju "tržištem zabranjenih dobara", u knjizi su data objašnjenja za tržište opojnih droga kroz ekonomske i finansijske aspekte u odnosu na provođenje finansijskih istraga. Autori u tom smislu smatraju da je ovaj vid kriminalne djelatnosti uslovljen mogućnostima lakog pristupa ponudi i potražnji na tržištu, dobro uvježbanim osobljem koji će izvršavati pojedine poslove kao i početnim kapitalom. Dodatni faktori mogu uticati na opstojnost ovakvog kriminalnog poduzetništva, a što se prije svega odnosi na mogućnost prikrivanja ovakvih aktivnosti. Kroz prizmu ovih faktora autori u nastavku objašnjavaju karakteristike tržišta pojedinih grupa opojnih droga (kanabis, heroin, kokain i sintetičke droge).

S obzirom na činjenicu da se u kontekstu ovih izlaganja o "kriminalnoj ekonomiji" na nekoliko mjesta pojavljuje termin „organizirani kriminal“, autori smatraju da je potrebno ozbiljno se pozabaviti analizom postojećih definicija ovog pojma, naglašavajući njihovu empirijsku deficitarnost. U odnosu na definicije organiziranog kriminala autori razlikuju dva ključna pristupa i to: pristup enumeracije i „formula“ pristup. Pokušavajući kroz pristup operacionalizacije, koji je karakterističan za bihejvioralne nauke, otkloniti nedostatke postojećih definicija organiziranog kriminala, autori zaključuju da je sa aspekta empirijske nauke koncept organiziranog kriminala neempirijska društvena i mentalna konstrukcija kojoj se ipak ne može osporiti društvena i politička realnost.

U nastojanju da pobliže odrede pojam koji bi odgovarao društvenoj konstrukciji organiziranog kriminala autori smatraju da je konkretna organizaciona struktura kriminalnog poduzetništva determinisana vrstom aktivnosti u koju je uključena. U tom smislu autori analiziraju organizacionu strukturu kriminalnih organizacija koje se bave trgovinom zabranjenim dobrima (opojne droge) i uslugama (reketiranje) odnosno raznim vrstama prevara. Na kraju ovog poglavlja, analizirajući utjecaj službi za provođenje zakona na oblikovanje ovih i sličnih tržišta, autori zaključuju da napredak u superviziji i pojačane kontrole državnih organa imaju pozitivne efekte (zastašivanje pojedinih poduzetnika da ne krše zakone), ali da će oni

koji opstanu na ovim tržištima uprkos takvim aktivnostima, mnogo toga naučiti u odnosu na slabosti u njihovim organizacijama i prisutnost neprijateljskih elemenata (službe za provođenje zakona) na "njihovom" tržištu.

O sadržajima i ciljevima finansijskih istraga autori pišu u četvrtom poglavlju ove knjige (*Contents and targets of financial investigation*), gdje naglašavaju da je područje primjene finansijskih istraga mnogo šire od ranije spomenutih najčešćih tržišta kriminalnog poduzetništva. Autori smatraju da se radi o multidimenzionalnom pristupu koji ne varira mnogo u odnosu na tradicionalne načine razmišljanja u istragama. Analizirajući komponente finansijskih istraga autori smatraju da se ovaj proces sastoji u prikupljanju i analizi finansijskih i informacija povezanih sa finansijskim ponašanjem, te u kreiranju i testiranju hipoteza.

Ranije je spomenuto da autori prave razliku između taktičke i strateške finansijske istrage, a u ovom poglavlju vrše detaljnu elaboraciju ciljeva svake finansijske istrage pojedinačno. Tako navode da ciljevi taktičke finansijske istrage trebaju biti: prikupljanje taktičkih finansijskih informacija, procjena ili računanje iznosa nezakonito stečene imovine, praćenje traga ove imovine te njeno oduzimanje. Što se tiče strateške finansijske istrage, autori smatraju da ciljevi i funkcije takve istrage trebaju biti: prikupljanje taktičkih informacija, procjena rizika i analize, upravljanje informacijama, uočavanje formi kriminalnog ponašanja kao i prikupljanje informacija o zakonodavnim mjerama.

U nastavku poglavlja autori objašnjavaju multidisciplinarni karakter finansijskih istraga kroz nivo potrebni znanja za provođenje ovih aktivnosti, kao što su nivo osnovnih policijskih znanja, nivo osnovnog poznavanja poslovanja, srednji nivo poznavanja poslovne administracije i trgovine, viši nivo poznavanja poslovne organizacije, nivo poznavanja računovodstva, akademske finansijske ekspertize, te naučni nivo znanja u ovim oblastima. Na kraju poglavlja autori se osvrću na ciljeve krivične procedure i kažnjavanja u slučajevima gdje je bila primjenjena finansijska istraga, postavljajući veoma

interesantna pitanja o stvarnim ciljevima kriminalne politike na ovom polju. Analizirajući svaki od pojedinih ciljeva za koje smatraju da trebaju biti imperativ kriminalne politike, autori zaključuju da krajnji cilj treba biti sadržan u restorativnoj pravdi, tj. približnom vraćanju u *status ante quo*, što bi uključivalo maksimalnu primjenu politike konfiskacije kako je autori nazivaju. tj. ekstenzivnu primjenu instituta oduzimanja imovinske koristi nastale krivičnim djelom. Idući dalje od ovog horizonta, smatraju da krajnji cilj kriminalne politike treba biti prevencija razvoja kriminalnog poduzetništva u cjelini, čemu u značajnoj mjeri treba doprinijeti sve šira primjena finansijskih istraga.

O motivacionim faktorima kriminalnog poduzetništva, te o upravljanju rizicima autori govore u petom poglavlju knjige (*Criminal profit expectancy and balanced crime reduction*, str. 103-120). Napominjući da socijalno okruženje u kojem se javlja kriminalno poduzetništvo karakteriše visok stepen nepovjerenja i prisustvo stalne opasnosti od otkrivanja nelegalnih aktivnosti, autori kao tri ključna uslova postojanja kriminalnog poduzetništva navode profit, očekivanja i organizacione perspektive. U dijelu koji se odnosi na objašnjenje motivacionih faktora kriminalnog poduzetništva (autori ih nazivaju "psihopatologija organiziranog kriminala", str. 105) kroz analizu postojećih kriminoloških teorija o motivacionim faktorima kriminalnog ponašanja, autori smatraju da je glavni pokretač kriminalnog poduzetništva očekivanje profita od bavljenja tom nezakonitom djelatnosti. U nastavku poglavlja se postavlja pitanje da li je za ispunjavanje očekivanja potrebno uspostaviti kriminalnu organizaciju?

Autori ponovno naglašavaju svoj stav sa početka knjige u odnosu na ovo pitanje te smatraju da većina kriminalnih "solidno izgrađenih organizacija", kako ih se naziva u policijskim i tužilačkim izvještajima, predstavljaju društvene i pravne konstrukcije često izvedene iz niza fragmentiranih zapažanja. S ciljem argumentiranja ovakvog stava autori elaboriraju dva karakteristična kriminalna poduzetništva, tj. industriju mafijaške zaštite (reketiranja) i trgovinu zabranjenim dobrima. Zaključak ovog poglavlja posvećen je pitanjima upravljanja rizicima u kriminalnom poduzetništvu te odnosima finansijskih

istraga i očekivanja od kriminalnog poduzetništva. Stav autora je da finansijske istrage mogu uticati na kriminalno poduzetništvo u sljedećim parametrima:

- direktni poslovni organizacioni troškovi
- troškovi provođenja zakona; rizici od hapšenja i oduzimanja imovine
- očekivanja profita

U odnosu na ove kategorije autori smatraju da je cilj finansijskih istraga redukcija atraktivnosti bilo kojeg kriminalnog tržišta, povećanje rizika ulaska u takve aktivnosti i njihovo balansiranje na štetu očekivanja profita od kriminalnog poduzetništva. U zaključku iznose hipotezu da povećanje troškova bavljenja kriminalnim poduzetništvom, uz istovremeno smanjivanje očekivanja za profitom može rezultirati povećanjem organizacione orijentacije. Odgovor na ovakvu situaciju, navodi se u zaključku, može biti vješta finansijska istraga i akumulacija znanja u rukama nadležnih organa.

O načinima pranja novca nastalog bavljenjem kriminalnim poduzetništvom autori govore u sljedećem poglavlju knjige. Podsjećajući na brojne inicijative međunarodnih organizacija posvećene borbi protiv pranja novca, autori postavljaju pitanje koliki je zapravo udio "prljavog novca" u GDP-u pojedinih zemalja, odnosno pokušavaju prikazati koliki dio takvog novca se zaista pokušava legalizirati kroz proces „pranja“ novca. Tako u nastavku poglavlja o kriminalnom poduzetništvu i novcu koji derivira iz takvih aktivnosti autori navode da se radi o tzv. "akvarijumskoj ekonomiji", misleći pritom da većina takvog novca kruži među kriminalcima, a da se ostatak investira u područje tradicionalnih "odušaka" za "prljav" novac (nekretnine, skupi automobili, drago kamenje, plemeniti metali i sl.). Govoreći o vještinama „pranja“ novca, a polazeći od poznate izreke da "novac ne miriše", autori analiziraju proces „pranja“ novca kao četiri uzajamno povezane faze: polaganje, raslojavanje, integraciju i usmjeravanje, te pokušavaju dati odgovor na pitanje da li postoje indikatori koji ukazuju na to da se kriminalna tržišta nalaze pod pritiskom usljed pojačanih mjera protiv pranja novca.

U posljednjem dijelu poglavlja autori „pranje“ novca posmatraju kao metodu finansijskog menadžmenta, te daju pregled nekoliko otkrivenih slučajeva pranja novca u različitim državama svijeta gdje ukazuju na specifičnosti slučajeva „pranja“ novca u kojima se se radilo o relativno manjim iznosima novca u odnosu na one gdje je bilo riječi o "velikom kriminalnom novcu". U odnosu na karakteristike *modus operandi*-ja jednih i drugih ukazuju na mogućnosti efikasnog otkrivanja takvih slučajeva „pranja“ novca.

S obzirom na ranije definisane ciljeve finansijskih istraga kriminala, autori u narednom poglavlju (*Equipment and tools in practice*) govore o vještinama i znanjima potrebnim za efikasno provođenje ovih istraga. Autori smatraju da eksperti u ovoj oblasti nisu ograničeni isključivo na pronalaženje, izuzimanje i analiziranje finansijske dokumentacije, već se djelokrug njihovih postupaka proteže na mnogo veći broj područja dokazivanja (kao što su primjena posebnih istražnih radnji, pretrage prostorija, prikupljanje drugih materijalnih dokaza i sl.). U tom smislu autori govore o nekim najznačajnijim instrumentima (ili kako ih oni nazivaju „alatka“) kontrole poslovanja, bilo da se radi o velikim korporacijama ili preduzeću sa samo jednim uposlenikom, a koje služe utvrđivanju postojanja kriminalnog poduzetništva u tim poslovnim subjektima. Ove instrumente kontrole dijele u devet kategorija, te u nastavku poglavlja detaljno objašnjavaju značaj svakog instrumenta posebno. Vrijedi spomenuti da se radi o sljedećim instrumentima:

1. Istraga unutar sistema administrativne organizacije i interne kontrole
2. Analitičke procedure
3. Koherentne kontrole
4. Analiza interne i eksterne dokumentacije
5. Normativni podaci
6. Kontrole na licu mjesta
7. Informacije koje se odnose na kontrolisane subjekte
8. Drugi instrumenti kontrole

Na kraju poglavlja prezentovana je analiza slučaja provedene kontrole poslovanja kompanije „Clean Waste“ koja se bavi prikupljanjem i reciklažom različitih vrsta otpada, među kojima se nalaze i opasne hemijske supstance. U ovoj analizi autori objašnjavaju hronološku primjenu ranije navedenih instrumenata kontrole, čime se jasno stiče predstava o uzajamnoj povezanosti ovih metoda i njihovoj aplikativnosti u otkrivanju kriminalnog poduzetništva koje se nerijetko krije iza paravana naizgled legalnih poslovnih aktivnosti.

Pri kraju poglavlja (*Tactical and strategic investigation in practice*), autori s praktičnog aspekta govore o taktičkoj i strategijskoj finansijskoj istrazi kriminala dajući pritom prikaz nekoliko veoma interesantnih slučajeva otkrivanja kriminalnog poduzetništva koje se nerijetko pokušava prikriti naizgled legalnim poslovnim operacijama. U tom smislu, prikazujući dvije funkcije taktičke finansijske istrage (prikupljanje dokaza i ulaženje u trag nezakonito stečenoj imovini te njenom privremenom oduzimanju i oduzimanju) autori uvode značajne metode u otkrivanju nezakonitih aktivnosti kriminalnog poduzetništva. Na istom mjestu se bave i pitanjem metoda procjene i utvrđivanja stvarnog obima nezakonito stečene imovine, što se čini značajnim ako se zna da je jedna od glavnih metoda prikrivanja stvarnog porijekla imovine „miješanje“ ilegalnih sa zakonito stečenim sredstvima. Elaborirajući funkcije strateške finansijske istrage, autori potvrđuju svoj ranije izneseni stav da ove dvije vrste finansijskih istraga trebaju biti uzajamno zavisne, te naglašavaju da se ovaj cilj može postići jačom interakcijom između istražitelja na terenu i onih koje rade na naučnom istraživanju ovih pojava.

Posljednje poglavlje ove knjige (*The prospects of financial investigation*) govori o izgledima finansijskih istraga u otkrivanju kriminalnog poduzetništva odnosno istraživanju kriminala. Na ovom mjestu autori postavljaju pitanje da li ovaj pristup treba biti samostalan ili integriran u druge oblike krivičnih istraga, te nakon kraćeg osvrta na prethodna poglavlja ponovo naglašavaju svoj stav o potrebi multiagencijskog pristupa u istraživanju kriminaliteta, čiji integralni dio trebaju biti i finansijske istrage. Govoreći o međunarodnim izgledima finansijskih istraga kriminala, autori u nastavku poglavlja ukazuju da finansijski

orijentirana politika treba biti međunarodnog karaktera uz potrebu razvijanja harmoniziranog informacionog sistema za podršku provođenja finansijskih istraga širom svijeta.

U zaključnim zapažanjima autori upozoravaju da će budući razvoj finansijskih istraga u mnogim aspektima uticati na organizaciju agencija za provođenje zakona, posebno u domenu ljudskih resursa gdje će, prema mišljenju autora, sve više biti iskazana potreba za visokim standardima obrazovanja, stručnosti i sposobnosti primjene stručnih znanja u israživanju kriminaliteta, u čemu će finansijske istrage igrati značajnu ulogu.

Kratkim pregledom sadržaja knjige "Financial investigation of crime" stiče se dojam da se radi o veoma interesantnom djelu u kojem se pokušava promovisati ideja novog koncepta istraživanja svih pojavnih oblika kriminaliteta, ne samo onog koji se tradicionalno naziva finansijskim kriminalom, već i drugih manifestacija kriminalnog ponašanja u čijem se istraživanju koriste klasične metode otkrivanja i dokazivanja.

Edina BEĆIREVIĆ¹

Prof. dr. Muslija Muhović: Uvod u etiku²

Jedna od osnovnih dilema kojom se bave različiti etički sistemi, a koja su centralna i za ovaj udžbenik jeste: treba li izvor moralnosti tražiti u čovjeku ili izvan njega? U ovom pitanju krije se i odgovor o suštini vrhovnog principa moralnosti. Prof. dr. Muslija Muhović, redovni profesor na predmetu „Etika“ na Fakultetu kriminalističkih nauka, u udžbeniku *Uvod u etiku* svježim pristupom oživljava „staru-novu“ problematiku teorijskog utemeljenja suštine moralnog.

Detaljno su obrađena stajališta najkompetentnijih etičkih mislilaca iz tri različita i udaljena historijska razdoblja: Aristotela, Kanta i Hartmana. Ova tri mislioca imaju posve različite pristupe, a osim toga, njihova usporedna analiza, s obzirom da na komparaciju perioda autorskog rada, predstavlja i razvoj etičke teorije kroz vrijeme.

Autor u pojmovnom smislu polazi od Sokrata, utemeljivača etičkog mišljenja, koje je svoj puni izraz dobilo u Kantovoj praktičnoj filozofiji, «poslije koje se nema šta više misliti o moralnom kao moralnom»(str. 6).

Ovaj udžbenik pored uvodnog dijela- u kojem se obrazlaže predmet i zadatak, te podjela etike, struktuiran je u dva dijela od kojih prvi ima tri, a drugi sedam poglavlja. U prvom dijelu fokus je usmjeren ka suštinskim pitanjima etike: odnosu morala, prava, religije i običaja, konceptima moralne svijesti-savjesti, slobode i slobodne volje, te vrline i sreće kao i kontraverzama moralnih normi i vrijednosti.

---

¹ Mr. sci; Viši asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

² Graffo M. d. o. o. , Sarajevo 2005.

Kad je u pitanju podjela etike, autor naglašava da- ako uzmemo u obzir Aristotelovo stajalište po kome je etika sastavni dio praktičke filozofije kojoj pripadaju ekonomija i politika-podjela etike nije moguća. Međutim, uzimajući u obzir formuliranje vrhovnog principa moralnosti prof. Muhović vrši diferencijaciju različitih etičkih pravaca. Dakle, prema ovom kriteriju u prvu grupu ubrajaju se sva učenja do Kanta, a ova etika imenuje se kao etika dobara ili heteronomna etika. U drugu grupu ulazi deontološka etika ili teorija dužnosti koju utemeljuje Kant. Za razliku od prve grupe koja ljudsku radnju definira kao dobru ili lošu na osnovu toga da li ista vodi ili ne vodi realiziranju ljudskih ciljeva, Kant porijeklo moralnih principa nalazi u praktičkom umu.

U drugom dijelu udžbenika predstavljeni su prvo značajniji pravci etike u grčkoj filozofiji: sofističko učenje, sokratova intelektualistička, zatim Platonova metafizička i Aristotelova empirijska etika, te stoička i epikurova etika, kao i skeptičko učenje o moralnom.

Treće poglavlje drugog dijela raspravlja o hedonističko utilitarističkoj etici u francuskoj i engleskoj filozofiji-Helvetiusova (1715-1771) i Holbachova (1723-1789) hedonističko-utilitaristička etika i engleski etički utilitarizam. Osnovica Helvetiusovog nazora- po kojoj moralno nije jedno i isto u svim vremenima i kod svih naroda, jeste da koncepcija morala zavisi od društveno historijskih prilika. Profesor Muhović posebnu pažnju posvetio je Helvetiusovom razmatranju egoizma i utilitarizma, koje je svoje utemeljenje pronašao u suvremenom životu. Pomalo pesimistički, no nažalost realno, autor osvrćući se na Helvetiusovo učenje zaključuje: „Ma koliko čovjek bio društveno, tj. odgojno biće, ipak u njegovoj prirodi leži egoizam i lični interes. Ovo je ispravna misao, koja dolazi do izražaja posebno danas kada čovjek u uskosopstveničkom interesu vidi smisao i cilj života, kada se kroz tako omeđeni interes cijeni čovjek i sve njegove vrijednosti i kada je tako orijentirani čovjek sposoban da gazi drugog čovjeka za novac ili bilo koju uslugu“(str. 354). Autor pored ovoga, navodi i druge primjere koji ilustriraju suštinska etička pitanja čovjeka današnjice.

Dok Helvetius izvor moralnosti vidi u hedonizmu i utilitarizmu, Holbach smatra da su to interes i sreća. U ovom udžbeniku prezentirane su razlike između dva autora koje se odnose na interes kao izvor moralnosti. Naime, Helvetius smatra da je izvor moralnosti lični interes. Holbach ide korak dalje i zaključuje da se moralno ne može odrediti na osnovu ličnog, već samo na osnovu društvenog dobra. Holbach je također svjestan da između lične i društvene koncepcije dobra postoji sukob, te da je osnovni problem teorije moralnosti u pronalasku najboljeg modela za prevazilaženje tog sukoba. On također smatra da moralno izvire iz čovjeka, njegovog iskustva i razuma i odbija metafizička iskustva moralnosti. Iako autor ističe da Holbachove teorije zaslužuju veliku pažnju, on mu zamjera to što etiku reducira na dio fizike. „Ishodište ovog drugog je 'naturalistička greška' koju prave svi predstavnici tzv. naturalističkih etičkih teorija“ (str. 356).

Etika u njemačkoj klasičnoj filozofiji predmet je četvrte glave drugog dijela udžbenika, u kojem se diskutira o temeljnim pitanjima Kantovog i Fichteovog učenja o etici, ali i o Hegelovom pozitivnom zasnivanju moralnosti.

Kantovom sistemu etike, autor, razumljivo, od svih izloženih sistema pridaje najveću važnost. U „Kritici čistog uma“ Kant je čovjeka predstavio kao voljnostvaralačko ili umno biće koje slijedi glas moralnog zakona, te je stoga odbacio sve prethodne etičke teorije. „Kantova etika, za razliku od prethodnih etičkih nazora, predstavlja autonomnu etiku, jer suštinu, izvor i temelj moralnosti vidi u slobodi“ (str. 370). Kant je pomoću kategoričkog imperativa izvršio misaonu revoluciju jer je započeo proces ukidanja i prevladavanja metafizike i to u etičkoj zoni. U „Kritici čistog uma“ Kant problematizira pitanja praktičkog, ljudskog i moralnog. Sloboda je za Kanta preduvjet moralnog zakona, koji se „dakle izvodi ne iz ideje boga, nego iz ideje slobode“ (str. 372).

Autor ističe da Kantov sistem etike ima nekoliko obilježja, preko kojih se najbolje može shvatiti suština njegovog učenja. To su: kritički racionalizam, subjektivizam, formalizam i rigorizam, apriorizam i apsolutizam ili univerzalizam, deontologizam te autonomnost i imperativnost.

Međutim pojam slobode u Kanovom sistemu, autor posmatra najčešće u korelaciji sa principom imperativnosti u odnosu na moralni zakon. Ovo shvatanje transcendentalne slobode koja obavezuje na moralno djelovanje i jeste suština Kantove etike. „Drugim riječima da bismo djelovali prema zahtjevu moralnog zakona ili kategoričkog imperativa trebamo biti slobodni od svih naslaga osjetilnog svijeta, odnosno potrebno je da moralni zakon držimo u nama, ne obazirući se na osjetilni svijet“ (str. 379). Autor kroz analizu Kantove etike ističe da su sloboda i moralnost identični.

Prof. Muhović predstavlja i drugog značajnog predstavnika njemačkog idealističkog nazora o moralnom. Specifičnost Fichteovog učenja je u tome što on odbija priznati univerzalističko značenje kategoričkog imperativa, a to obrazlaže argumentom da svaki čovjek ima specifičan zadatak u životu. Autor ističe slabost ovog argumenta uz navod da „Fichte ne želi shvatiti da se sloboda može drugačije odrediti nego samo unutar njenih etičkih determinanti“ (str. 401). Upravo zbog toga, autor zaključuje, da se Fichteov pojam moralnosti završava unutar sfere čistog postulata.

S druge strane, Hegelovom teorijom o dijalektičkom kretanju društva nudi se ubjedljiva kritika Kanovih i Fichteovih etičkih stajališta. „Njegova genijalna misao pokazuje da je moralitet, kao čista subjektivnost, nesamostalan, ograničeni, po sebi samome nedostatan moment koji ima da bude ukinut i prevladan na dijalektički način“ (str. 402).

Autor s pravom apostrofira Hegelov pozitivizam, u kojem se insistira da „čovjek u svom ponašanju i djelovanju nužno prizna postojeće društvene i ljudske odnose zasnovane na određenim pravilima i kriterijima; predmet čovjekovog djelovanja je zbiljski svijet“ (str. 409).

Peto i šesto poglavlje fokusirani su na Schopenhauerovu etiku i Nitzscheov etički imoralizam odnosno nihilizam, te teoriju o emocionalnoj etici Maxa Schelera. Akcentiran je Schopenhauerov etički sistem vrijednosti, u koji on uvodi emociju, preciznije, po njemu je samilost centralni motiv čovjekovog moralnog djelovanja, te na taj način promovira aksiom o potpunosti nemoći uma u zoni moralnog.

Ograđujući Nitcheuvo misao od instrumentalizacije unutar nacističke ideologije, prof. Muhović njegov sistem ističe kao važan razvoj etičke misli, koja se sukobila sa hipokrizijom koja je rasla unutar višestoljetne ljudske historije. Naglašava da je Nitché svojim pronicljivim uvidom u ono što je dotada postignuto, otkrio duhovnu krizu tadašnjeg građanskog društva. Autor analizira uzroke različitih stavova koje je Nitché imao prema kršćanstvu i islamu: dok je prema prvoj religiji imao nihilistički odnos, za drugu kaže da insistira na pravednosti, hrabrosti i toleranciji, posebno zbog toga što islam stalno priziva svoje pripadnike da se ljudski odnose prema pripadnicima drugih religija (str. 420).

Sedmo i završno pogavlje posvećeno je etičkoj misli u islamu, i predstavljene su glavne škole te misli, kao i osnovne nesuglasice između njih.

Autor navodi podjelu na mislioe predghazzalijevskog i ghazzalijevskog perioda. Naime, Ghazzali je islamske mislioe koji su izjednačili religiozno sa moralnim upozorio da upadaju u jeres, te je naglašavao dominaciju religioznog nad moralnim. Prof. Muhović prepoznaje vrijednost Ghazzalijevog i učenja njegovih suvremenika, između ostalog i zbog toga što su otvoreno upozorili kršćanski svijet da preko njihovih granica nije samo barbarstvo—što je sa izuzećem Nitchea bio uvriježeni stav zapadnih filozofa. Prof. Muhović podsjeća da su ti isti kršćanski filozofi tendenciozno zaboravu prepustili činjenicu da su se upravo preko islamskih mislilaca u 17. stoljeću upoznali sa originalim interpretacijama Platonovih i Aristotelovih djela. Prof. Muhović u zaključku sumira suštinu islamske etike: „Međutim u Kur'anu, temelju islama, moralno se poistovjećuje s vjerovanjem u Boga i pokoravanjem Njegovoj apsolutnoj Volji. Na temelju Kur'ana i Hadisa, islamski mislioci izgrađuju svoje učenje o čovjekovom postupanju i djelovanju“(str. 470).

Neiscrpna pitanja koja provociraju heterogene etičke teorije i pravci, često su u literaturi, pored kontraverznih shvatanja formulirana i uz kompleksne argumente, što nameće problem razumijevanja između studentske polulacije i pitanja etike. Ovo izdanje taj problem

prevazilazi tako što započinje sa jednostavnim i prihvatljivim stilom pisanja, koji zadržava kroz cjelokupan sadržaj udžbenika, a da pri tom samo dodatno dobija na jačini i cjelovitosti naučnog argumenta.

Jasmin AHIC¹

**„Ljudska prava“
Lada Sadiković**

Docentica Fakulteta kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu Dr. Lada Sadiković predavač na predmetu „Ljudska prava“, u svome poslijediplomskom ali i poslijedoktoralnom naučnom razvitku napisala je više zapaženih naučno stručnih radova koji se bave zaštitom ljudskih prava nacionalnog odnosno evropskog karaktera.

Udžbenik „Ljudska Prava“ objavljen je u izdavaštvu Fakulteta kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu 2006. godine.

Još od vremena *Magna Carte*, *Američke deklaracije o nezavisnosti* ili *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine* utvrđeni su moralni, politički i drugi principi koje su države u svojim okvirima mogućnosti i primjenjivale. Osnov za novi položaj i za pojedinca u odnosima među državama je Univerzalna deklaracija iz 1948. godine koja je pitanje ljudskih prava i sloboda postavila na univerzalan način, te proklamovala najvažnija politička prava, bez čije zaštite nije moguće zamisliti današnji moderni sistem zaštite ljudskih prava.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava nije samo pritisak na državu da i ostvaruje proklamirana ljudska prava, nego ona i stvara *supradržavne* mehanizme zaštite ljudskih prava. Stoga Dio Prvi – „*Evropsko pravo ljudskih prava*“ prvenstveno govori o razvoju ljudskih prava poslije Drugog svetkog rata i samom značaju donošenja Evropske konvencije o ljudskim pravima kao evropskog javnog

---

¹ Mr. sci. , viši asistent Fakulteta kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

poredka u kome vlada princip vladavine prava, koji je ustvari i oličenje svake demokratske države. Sama klasifikacija i podjela ljudskih prava prema vremenu nastanka na ljudska prava: prve, druge i treće generacije određuju nedvojbeni udžbenički karakter knjige.

Dio Drugi - govori o Ljudskim pravima i osnovnim slobodama, odnosno govori o tkz. apsolutno zaštićenim Ljudskim pravima. Prava koja se odnose na život i fizički integritet ličnosti, ili ona koja štite fizičku slobodu čovjeka od kojih pravo na slobodu i sigurnost još u Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina iz 1789. g. je „prirodno i nezastarivo“. Sigurnosna komponenta je posebnost koja prožima kako slobodu kretanja tako i zabranu protjerivanja sopstvenih državljana. Uređenje provosuda, te prava koja se odnose na privatni i porodični život navode da *niko ne smije biti izložen samovoljnom miješanju u njegov privatni život, obitelj, dom ili prepisku niti napadima na njegovu čast i ugled. Svako ima pravo na zaštitu protiv ovakvog miješanja ili napada.* Nadalje *Pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovjesti* predstavlja jedan od temelja demokratskog društva a spada u skupinu tkz. intelektualnih prava. Svako ima pravo na slobodu izražavanja a to uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti bez obzira na granice.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava, u cjelini gledano, osigurava onaj spisak ljudskih prava koja se odnose, kako na zaštitu pojedinca, tako i države u okviru koje se ta ljudska prava javljaju. Osnovni smisao ljudskih prava ogleda se u potrebi da se zaštiti čovjek od arbitražnog ponašanja države, jer nije dovoljno štiti ljudska prava od države unutar koje se štite nego je na izvjestan način potrebno štiti i državu koja štiti ta ljudska prava. Ograničenja ljudskih prava (Dio Treći) koja Evropska konvencija dopušta državama, služe - ma kako to paradoksalno zvučalo- održanju i zaštiti ljudskih prava. Jer država „slobodnom procjenom“ i drugim načinima je u boljoj poziciji da navedene mogućnosti ograničenja (vanredno stanje, stanje rata, međunarodnopravne obaveze itd.) dovede u sklad sa realnim potrebama demokratskog društva.

Savremena društvena zbilja pokazuje da demokratska država može vrlo lako biti sudionik različitih kriznih situacija u kojima ona ima manje mogućnosti da štiti ljudska prava, ali u takvim situacijama država ima pravo (ovlaštenje) da ograniči ljudska prava a ograničenja se mogu u tom smislu posmatrati kao jedan od aspekta ukupne zaštite ljudskih prava. Ograničenje se opravdava time da država sama u sebi ima određene protivrječnosti između interesa pojedinca i interesa nacije.

Doprinos definiranju pozicije države u Evropskom sistemu zaštite ljudskih prava (Četvrti Dio) dala je i jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava, koja je omogućila da se iskristaliziraju brojni principi, koji se u praksi poistovjećuju sa odredbama Konvencije, a služe ostvarivanju elementarnih ciljeva Evropske konvencije. Jurisprudencija Evropskog suda ipak preferira princip „slobodne procjene države“ u odnosu na kontrolne mehanizme evropskog pravnog poretka. Struktura Evropskog suda za ljudska prava odnosno Organizacija suda, nadležnost i struktura Suda za ljudska prava, te sami postupak pred Evropskim sudom nedvojbeno ukazuju na moderni demokratski karakter ovog suda.

U proteklom stoljeću zaštita ljudskih prava (klasična, građanska ili politička prava) uglavnom se izražavala u nastojanju da se spriječi državno uplitanje u ljudska prava i slobode, što i nije dovoljno. Naprotiv, savremeni globalizacijski ekonomski trendovi nameću državi i brojne pozitivne obaveze, koje su takođe uvjet za efektnu zaštitu ljudskih prava.

Ulazak Bosne i Hercegovine u Savjet Evrope i ratifikacija Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava (12. juli 2002.) označio je i izravno primjenjivanje ljudskih prava i osno vih sloboda po Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava, u primjenjivanje i svih kontrolnih mehanizama Evropske konvencije među kojima najznačajniju ulogu ima Evropski sud za ljudska prava sa sjedištem u Strasbourgu.

Možemo sa sigurnošću konstatirati i *zaključiti* da je autorica izuzetno kvalitetno uspjela osvijetliti fenomen Ljudskih prava kao i *mehanizam* zaštite ljudskih prava, a to je evropski konvencijski sistem zaštite, onaj koji inkorporira državne mehanizme zaštite. Evropski sistem zaštite ljudskih prava predstavlja prvi slučaj u historiji da se ljudska prava štite na kolektivni način, što je prednost ali i velika obaveza za države koje čine taj sistem.

9 771512 550000